

1965-1971 YILLARI ARASINDA İHSAN SABRİ ÇAĞLAYANGİL
PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE’NİN KIBRIS POLİTİKASI

FERHAT İLGEN

TARİH ANA BİLİM DALI DOKTORA TEZİ

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSTANBUL, 2023

1965-1971 YILLARI ARASINDA İHSAN SABRİ ÇAĞLAYANGİL
PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE’NİN KIBRIS POLİTİKASI

FERHAT İLGEN

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ FURKAN KAYA

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL, 2023

İNTİHAL SAYFASI

Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı; yararlandığım eserlerin, kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından, belirli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak olan tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

Tarih: 06.02.2023

Ad/soyad: Ferhat İLGEN

İmza:

ÖZET

Kıbrıs, verimli iklimi ve coğrafi konumu nedeniyle M.Ö. 10 bin yılına kadar geriye giden bir tarihe sahip olup, bu stratejik değerini ilerleyen yıllarda artırarak sürdürmüştür. Tarihsel süreç içerisinde, özellikle bölgede hakimiyetini pekiştirmek ve ticaret yollarının güvenliğini sağlamak isteyen devletler, sahip olduğu stratejik konumu itibarıyla Kıbrıs'ı daima kontrol altında tutmak istemiştir. Kıbrıs, bir taraftan devletlerin egemenlik mücadelesi verdiği bir bölge iken, diğer taraftan, araştırmacılar için de önemli bir araştırma alanı olmuştur. Bu çalışmalarda, siyasi, sosyal, ekonomik, coğrafi ve kültürel konular başta olmak üzere, birçok farklı açıdan Kıbrıs meselesi tartışılmıştır. Bu çalışmada, şu sorulara yanıt aranmıştır: Kıbrıs meselesinin, Türk dış politikasına etkileri nelerdir? Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in dış politika anlayışının, Kıbrıs politikasına etkileri nelerdir? 1965-1971 yıllarında yaşanan gelişmeler, Kıbrıs'ın geleceğini nasıl etkilemiştir? Çalışmanın tarihsel arka planı, 1965-1971 yılları arasında Kıbrıs konusunda yaşanan gelişmelerin doğru analiz edilebilmesi ve dönemler arasında tutarlı karşılaştırmaların yapılabilmesi maksadıyla Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı fethetmesinden itibaren başlatılmıştır. Çalışmada, Kıbrıs'ın Osmanlı idaresine geçmesinin ardından yaşanan gelişmeler, kronolojik sıra takip edilerek incelenmiş ve 1971 yılına kadar getirilmiştir. Çalışmadan çıkarılan en önemli sonuçlardan biri, Adalet Partisi'nin ve Çağlayangil'in dış politikada uyguladıkları denge siyasetinin, Kıbrıs meselesinde yarattığı etkiler olmuştur. Demirel Hükümeti, yumuşama döneminin sağladığı siyasal zemini kullanmak suretiyle, Kıbrıs politikasında daha esnek bir tutum izlemiş ve izlediği bu esnek politika sayesinde Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere paralel bir siyaset geliştirmiştir. 1967 olaylarının ardından Türk ordusundaki eksikliklerin giderilmesi için hazırlıklara başlanması ve Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'nin ilan edilmesi, Demirel Hükümeti siyasetinin

yansıması olarak değeriendirilebilir. Sonuç olarak bu çalışmada, Kıbrıs meselesinin Osmanlı döneminden itibaren Türk dış politikasına etkisi bir bütün olarak değeriendirilirken, KKTC'nin kuruluş sürecinde bir dönüm noktasını temsil eden 1965-1971 yıllarında Kıbrıs konusunda yaşanan gelişmelerin sonuçlarını ortaya koyarak literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İhsan Sabri Çağlayangil, Adalet Partisi, Kıbrıs, Süleyman Demirel, Türk dış politikası, Enosis.

ABSTRACT

Due to its favorable climate and geographical location, Cyprus has a history that goes back to 10.000 BC and has continued to increase its strategic value in the following years. In the historical process, states that want to consolidate their dominance in this region and ensure security of the trade routes have always wanted to keep Cyprus under control due to its strategic location. On the one hand, Cyprus is a region for which states struggle for sovereignty, on the other hand, it has been an important research area for researchers. In these studies, the Cyprus issue has been discussed from many different perspectives, especially political, social, economic, geographical and cultural issues. In this study, answers to the following questions were sought; What are the effects of the Cyprus issue on Turkish foreign policy? What are the effects of Foreign Minister İhsan Sabri Çağlayangil's foreign policy understanding on Cyprus policy? How did the developments in 1965-1971 affect the future of Cyprus? The historical background of the study has been started since the Ottoman conquest of Cyprus in order to analyze the developments in Cyprus in the years 1965-1971 correctly and to make consistent comparisons between periods. In the study, the developments that took place after the Ottoman administration of Cyprus were examined in chronological order and brought up to 1971. One of the most important conclusions drawn from the study is the effects of the balance policy implemented by the Justice Party and Çağlayangil on the Cyprus issue. Using the political ground provided by the détente period, the Demirel Government followed a more flexible stance in its Cyprus policy and developed a policy parallel to the developments in Cyprus thanks to this flexible policy it followed. After the 1967 events, the preparations for the elimination of the deficiencies in the Turkish army and the declaration of the Turkish Republic of Northern Cyprus can be considered as

reflections of the Demirel Government's policy. As a result, in this study, it is aimed to contribute to the literature by revealing the results of the developments in Cyprus in the years 1965-1971, which represents a turning point in the establishment process of the TRNC, while the effect of the Cyprus issue on Turkish foreign policy since the Ottoman period is evaluated as a whole.

Keywords: İhsan Sabri Çağlayangil, Justice Party, Cyprus, Süleyman Demirel, Turkish foreign policy, Enosis.

Sevgiyle,
Annem ve Babam
Nurcan İLGEN & Rahmi İLGEN'e

ÖNSÖZ

Çalışma, dört bölüm şeklinde planlanmış olup, birinci bölümünde, Osmanlı İmparatorluğunun Kıbrıs'ı fethetmesiyle başlayan süreç ele alınmış; ardından, Ada Yönetiminin, Birleşik Krallık'a geçme nedenleri, dönemin politik durumu ve İngiltere Yönetimi döneminde Ada'da yaşanan gelişmeler aktarılmıştır. Birinci bölümde, 1571-1923 yılları arasında yaşanan gelişmeler, kronolojik sıra takip edilerek ve Kıbrıs meselesiyle ilişkilendirilerek ele alınmıştır. İkinci bölümde, 1923-1950 yıllarında Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler ve Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın, bu gelişmeler karşısındaki tutumu incelenmiş, İngiltere'nin Kıbrıs'ta uyguladığı reform çalışmaları ve sonuçları tartışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, 1950-1960 yıllarında Türkiye'nin Kıbrıs meselesine dahil oluşu, süreç içerisinde Kıbrıs politikasında yaptığı değişiklikler ve bu değişikliklerin yapılma nedenleri ve sonuçları incelenmiştir. Bu dönemde, Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tutumuna ek olarak İngiltere ve Yunanistan'ın tutumları ve Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümdeyse, 1965-1971 yılları arasında, Adalet Partisi'nin iktidara gelmesinin ardından Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler, uluslararası siyasi durum göz önünde tutularak meseleye taraf olan diğer devletlerin politikalarıyla birlikte değerlendirilmiş ve bu sürece İhsan Sabri Çağlayangil'in katkısı incelenmiştir. Bu çalışma kapsamında, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda yaşadığı süreç ve İhsan Sabri Çağlayangil'in Dışişleri Bakanlığı dönemindeki girişimleri nedenleriyle birlikte incelenerek, Kıbrıs konusunda, 1571-1971 yılları arasında yaşanan olaylar arasında bir bağlantı kurulması amaçlanmıştır. Kıbrıs konusunda yaşanan gelişmelerin bir bütün olarak ele alınabilmesi adına, çalışmanın, 1571 yılından itibaren ele alınması gerekli görülmüştür. Çalışmada, kronolojik sıranın takip edilmesi, belirlenen tarihler arasında yaşanan olayların konuyla bağlantılı olması ve orijinal kaynakların

kullanılmasına gayret gösterilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda, KKTC Milli Arşivi, KKTC Meclisi Arşivi, T.C. Milli Arşivi, TRT Arşivi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bursa İl Halk Kütüphanesi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Yeditepe Üniversitesi Kütüphanesi, ABD Dışişleri Arşivi, ABD Gizli Servis (CIA) Arşivi, İngiltere Ulusal Arşivi, İngiltere Parlamento Arşivi ve T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi kaynaklarına başvurulmuştur. Çalışma, birincil kaynakların yanı sıra, röportajlar ve ikincil kaynaklarla da desteklenmiştir. Sonuç olarak, çalışmanın başlamasında ve tamamlanmasında emeği geçen herkese teşekkür etmeyi borç bilirim. Başta çalışmanın başlangıcından sonuna kadar her aşamasında yardımlarını, düşüncelerini ve nezaketini esirgemeyen tez danışmanım, kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Furkan KAYA'ya, fikirleri ve yorumlarıyla, çalışmanın özgün bir hal almasına katkı sunan, KKTC 2. Cumhurbaşkanı Sayın Mehmet Ali TALAT'a, eski dönemde KKTC Dışişleri Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı görevlerini yürüten Sayın Prof. Dr. Kudret ÖZERSAY'a, KKTC Cumhurbaşkanı Danışmanı, kıymetli hocam Prof. Dr. Ata ATUN'a ve eski Diplomat ve Büyükelçi Sayın Onur ÖYMEN'e, yüksek lisans eğitimimin başlamasından itibaren tecrübesini ve yardımını almaktan çekinmediğim kıymetli hocam Prof. Dr. Emin GÜRSES'e, süreç içinde iyi niyeti ve güler yüzüyle deneyimlerini paylaşan Doç. Dr. Deniz TANSİ'ye, Dr. Öğr. Üyesi Ayşen MÜDERRİSOĞLU'na ve Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BÜYÜKAKSOY'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Arşiv çalışmaları konusunda, TRT Genel Müdürlüğü Haber Dairesi Başkanlığı Stüdyo Şefi Koray ÇAĞLAR'a, İhsan Sabri Çağlayangil'in torunu Sayın İhsan Rıza Çağlayangil'e ve Kıbrıs'ta sürdürdüğüm çalışmalarda desteklerini esirgemeyen, özveriyle bu sürece destek olan Gülin ve Aziz AKSARAY'a saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Uzun çalışma dönemimde maddi ve manevi desteklerini bir

an olsun esirgemeyen, düşünceleri ve yorumlarıyla çalışmama katkı sunan sevgili aileme, babam Rahmi İLGEN'e, annem Nurcan İLGEN'e, ağabeyim Abdülkadir İLGEN'e, kardeşim Nurseren İLGEN'e, ablam Gülseren AKÇAY'a ve eşi Jiyan AKÇAY'a ve ayrıca çalışmam esnasında ailemize yeni katılan ve beni bu süreçte daha çok motive eden Arven ve Cihan'a en kalbi teşekkürlerimi ve sevgilerimi sunarım.

Ferhat İLGEN

İstanbul, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	11
1. KIBRIS'TA OSMANLI VE İNGİLTERE İMPARATORLUKLARI DÖNEMİ: SİYASAL GELİŞMELER, ADA'NIN STATÜSÜNDE YAŞANAN DEĞİŞİKLİKLER VE KIBRIS CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNA GİDEN SÜREÇ	11
1.1. Osmanlı Yönetimde Kıbrıs	11
1.2. Kıbrıs'ın İngiltere'ye Kiralanmasına Neden Olan Siyasi Koşullar ve Sonrasında Yaşanan Süreç.....	14
1.2.1. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi durumu	14
1.2.2. İngiltere'nin Kıbrıs'a bakışı	21
1.2.3. Kıbrıs Konvansiyonu ve sonrasında yaşanan gelişmeler.....	25
1.2.4. İngiltere'nin Kıbrıs'ta ilk yılları	31
1.3. Megali İdea ve Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri.....	34
1.4. 1914-1923 Yılları Arasında Yaşanan Gelişmeler ve Kıbrıs'ın Statüsüne Etkileri	38
1.5. Lozan Barış Antlaşması Sonrası Siyasal Durum ve Kıbrıs'ta Yaşanan Gelişmeler.....	42
1.5.1. 1931 Ayaklanması (31 Ekim İsyanı).....	44
1.5.2. Kıbrıs'ta reform çalışmaları, Enosis girişimleri ve Kıbrıslı Türklerin tutumu	49
İKİNCİ BÖLÜM.....	59
2. 1950-1960 YILLARINDA TÜRKİYE'NİN KIBRIS MESELESİNE BAKIŞI VE KIBRIS'TA YAŞANAN GELİŞMELER.....	59
2.1. Kıbrıs Meselesi Çerçevesinde Türk-Yunan İlişkileri ve Meselenin Birleşmiş Milletlere Taşınması	59
2.2. Kıbrıs'ta Yeni Anayasa Çalışmaları ve 1955 Londra Konferansı	66
2.3. 6-7 Eylül 1955 Olayları	71

2.4. Kıbrıs'ta Anayasa Çalışmaları Sırasında Yaşanan Olaylar ve Tarafların Kıbrıs Politikası	74
2.4.1. Yunanistan'ın tutumu.....	77
2.4.2. Nihat Erim'in Kıbrıs raporu	79
2.4.3. Lord Radcliffe'nin Anayasa Taslağı	81
2.5. Radcliffe Anayasa Taslağının İlanı Sonrası Yaşanan Gelişmeler	83
2.6. Zürih ve Londra Antlaşmalarına Giden Süreç: Tarafların Tutumu, Başarısız Girişimler ve Kıbrıs'ta Yaşanan Gelişmeler	87
2.6.1. Birleşmiş Milletlerde Kıbrıs ve EOKA eylemleri	90
2.6.2. Hugh Foot'un anayasa çalışmaları ve Macmillan Planı	92
2.7. Zürih ve Londra Antlaşmaları.....	98
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	104
3. KIBRIS CUMHURİYETİ'NİN VE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ 1960-1965 YILLARI: KIBRIS'TA YAŞANAN GELİŞMELERİN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ.....	104
3.1. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve 1963 Olaylarına Giden Süreç	104
3.1.1. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk yılları.....	105
3.1.2. Anayasa değişikliği teklifi ve 1963 Olayları (Kanlı Noel)	110
3.2. Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart 1964 Tarihli Kararı.....	117
3.2.1. BM kararı sonrası Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler.....	119
3.3. 27 Mayıs Darbesi Sonrası Türk Dış Politikası ve Johnson Mektubu	122
3.3.1. Johnson Mektubu ve İnönü'nün ABD ziyareti.....	128
3.4. Johnson Mektubu Sonrası Yaşanan Gelişmeler.....	134
3.4.1. Acheson'ın girişimleri ve Cenevre Konferansı	134
3.4.2. Kıbrıs'a Türk müdahalesi.....	136
3.4.3. Acheson'ın yeni teklifi ve Cenevre müzakerelerinin sonu	139
3.5. Cenevre Konferansı Sonrası Politik Durum ve Galo Plaza Raporu	143
3.5.1. Türk-Sovyet ilişkilerinin seyri.....	143
3.5.2. Makarios'un uluslararası destek arayışları	146
3.5.3. Bağlıköy Kuşatması	149
3.5.4. Galo Plaza Raporu.....	151
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	159

4. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA İHSAN SABRİ ÇAĞLAYANGİL DÖNEMİ: ADALET PARTİSİ HÜKÜMETİ VE KIBRIS MESELESİ.....	159
4.1. İhsan Sabri Çağlayangil'in Hayatı: Bürokrasiden Bakanlığa.....	159
4.1.1. Adalet Partisi iktidarı ve İhsan Sabri Çağlayangil'in Dışişleri Bakanlığına atanması	163
4.2. Çağlayangil'in İlk Sınavı: Aralık 1965 Tarihli Birleşmiş Milletler Toplantısı	167
4.2.1. BM toplantısı öncesi Kıbrıs'ta durum: Mağusa olayları	168
4.2.2. Çağlayangil'in Amerika ziyareti ve Birleşmiş Milletler toplantısı.....	170
4.3. Aralık 1965 Sonrası Türkiye'nin Kıbrıs Politikası ve Yunanistan ile İkili Müzakereler: Keşan-Dedeoğlu Görüşmeleri	181
4.3.1. Keşan-Dedeoğlu görüşmeleri.....	188
4.4. Türk – Yunan Görüşmelerinin Perde Arkası: Boğaziçi-Geçitkale Olayları Öncesi Yaşanan Gelişmeler	191
4.4.1. Rauf Denktaş'ın Kıbrıs'a çıkma girişimi.....	192
4.4.2. Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler.....	193
4.4.3. Rum Yönetimi'nin silahlanma girişimleri: Çek silahları meselesi	195
4.5. Geçitkale ve Boğaziçi Olayları: Türkiye'nin Tutumu	201
4.6. Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'nin İlanı	209
4.6.1. Kıbrıs'ta cemaatler arasında ikili görüşmeler.....	212
4.7. Türkiye'nin İkili Görüşmeler Karşısında Tutumu ve Kıbrıs Genel Politikası	214
SONUÇ	226
KAYNAKÇA	230
EKLER.....	269

KISALTMALAR

NUCCA:	National Union of Conservative and Constitutional Associations
FCDO:	Foreign, Commonwealth & Development Office
FRUS:	The Foreign Relations of the United States
LCA:	Liberal Central Association
MGM:	Muamelat Genel Müdürlüğü
AKEL:	Anorthotikon Kommatu Ergazomenu Lau
KATAK:	Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu
CIA:	Central Intelligence Agency
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
BM:	Birleşmiş Milletler
NATO:	North Atlantic Treaty Organization
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
BÖKM:	Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü
UN:	United Nations
EOKA:	Etniki Organosi Kipriaku Agonos
UK:	United Kingdom
MMTD:	Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TMT:	Türk Mukavemet Teşkilatı
UNFICYP:	United Nations Peacekeeping Force in Cyprus
CENTO:	Central Treaty Organization
BAC:	Birleşik Arap Cumhuriyeti
RMMA:	Rum Milli Muhafız Alayı
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

BTDB:	Bakanlıklar arası Tayin Dairesi Başkanlığı
DP:	Demokrat Parti
AP:	Adalet Partisi
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
MP:	Millet Partisi
TİP:	Türkiye İşçi Partisi
YTP:	Yeni Türkiye Partisi
CKMP:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CSTD:	Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi
KGTY:	Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi
RCD:	Regional Cooperation for Development
TRT:	Türkiye Radyo Televizyonu
KDB:	Kararlar Daire Başkanlığı
TMZ:	Temsilciler Meclisi Zabıtları
YSK:	Yüksek Seçim Kurulu
DBK:	Dışişleri Bakanlığı Belleteni
Y.PRK.TKM:	Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği
A.DVNSMHM.d:	Mühimme Defteri
HR.SYS:	Hariciye Nezareti Siyasi
çev.:	Çeviren
röp. yap.:	Röportaj Yapan
Ayr. bkz:	Ayrıca bakınız
KKTC:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
M.Ö.:	Milattan önce

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde Kıbrıs, bulunduğu stratejik konum nedeniyle devletlerin üzerinde hakimiyet kurmak istediği bir ada olmuştur. Sahip olduğu bu stratejik önem nedeniyle Kıbrıs, Hititlerden Mısırlılara, Araplardan Avrupalı milletlere kadar birçok farklı kültüre ve siyasi anlayışa ev sahipliği yapmıştır (İlgen, 2019, s. 20-24). Osmanlı İmparatorluğu'nun ticaret yollarını kontrol etmek istemesi üzerine Kıbrıs, 1571 yılında Osmanlı kontrolüne geçmiştir. Halil İncik'a göre, Osmanlı ordusunun ve donanmasının iş birliğiyle gerçekleştirilen bu fetih, Osmanlı askeri dehasının ulaştığı en yüksek noktayı temsil etmektedir (İncik, 2008, s. 330). Osmanlı Yönetimi fetih sonrasında yaptığı idari düzenlemelerde, Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesine yüksek imtiyazlar tanımış olup, ayrıca vergi toplama ve idari açıdan çeşitli yetkiler tanımıştır. 19. yüzyıla kadar süren hakimiyet, Osmanlı İmparatorluğunun özellikle Balkan topraklarında yaşadığı sorunlar nedeniyle krizli bir hal almaya başlamıştır. Balkanlarda Bulgar, Sırp ve Rum milletlerinin çıkardığı sorunlarla uğraşan Osmanlı İmparatorluğu, Rusların ve Avrupalı devletlerin konuya müdahaleleri sonucunda sancılı bir süreç yaşamış ve özellikle Ruslara karşı destek bulabilmek için İngiltere'yle yakınlaşmaya başlamıştır. Nitekim, Osmanlı'nın Balkan topraklarında yaşadığı sorunlar nedeniyle 23 Aralık 1876 tarihli İstanbul (Tersane) Konferansının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, 93 Harbi patlak vermiş ve savaş kaybeden Osmanlı, 3 Mart 1878'de, Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmasını imzalayarak, savaştan geri çekilmek zorunda kalmıştır. Lord Beaconsfield'in (Benjamin Disraeli) ifadesiyle bu antlaşma, Rusların çıkarına hizmet etmiş ve Türkiye'nin bölünmesi sonucunu doğurmuştur (NUCCA, 1878, s. 4). Bu dönemde, İngiltere'yle başlayan yakınlaşma sonucunda Kıbrıs, 4 Haziran 1878 tarihinde, Yıldız Sarayında imzalanan Kıbrıs Konvansiyonu ve İttifak Antlaşmasıyla, İngiltere'ye

kiralanmıştır. Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu, Balkan topraklarında ve Ruslarla yaşadığı sorunlara tedbir olarak başlattığı İngiltere yakınlaşmasından, hiçbir menfaat sağlayamadığı gibi, önemli ölçüde toprak kaybetmiştir. Diğer taraftan, Osmanlı İmparatorluğu, sadece toprak kaybetmekle kalmamış, ayrıca Batının Avrupa'dan Türkleri atma ve yalnızlaştırma politikasının da kurbanı olmuştur. Osmanlı, ırk temelli yapılan kamuoyu çalışmalarıyla önemli ölçüde yıpratılırken (Holt, 2019, s. 74), Balkanlarda, Türklere karşı girişilen etnik temizlik, bu süreçte görmezden gelinmiştir (Holt, 2019, s. 108).

Konvansiyonun imzalanmasından çok kısa bir süre sonra, Londra Yönetimi, Ada'nın yönetimini teslim almış ve antlaşmalara aykırı şekilde, idari yapıyı, Türkler aleyhine değiştirmeye başlamıştır. Düzenlemeler kapsamında, Türkler, hızla yönetimde geri plana itilirken, Rumlar gerek idari gerekse toplumsal konularda ön plana çıkarılmaya başlanmıştır. Ardından, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve Osmanlı'nın Almanya kanadında savaşa dahil olması üzerine İngiltere, 5 Kasım 1914 tarihinde yayınladığı Kraliyet Buyruğuyla, Kıbrıs'ı ilhak ettiğini ilan etmiştir. Osmanlı'nın savaştan yenik ayrılması üzerine, Anadolu'da İtilaf Devletlerinin işgalleri başlamış ve en çok ses getiren işgal, Yunanlıların, 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmesi olmuştur. Yunan halkının gerçekleşmemiş ülküsü olan *Megali İdea*, yani *Büyük Fikir*, bu işgalin düşünsel temelini oluştururken; "romantik bir düş" olan bu ülküyle Yunanistan, Osmanlı üzerinde Yunan kültürel ve ekonomik egemenliğini sağlamayı hedeflerken, aynı zamanda, Yunanlıların üzerinde yaşadıkları toprakları geri alarak Yunan Krallığıyla birleştirmeyi amaçlamıştır (Llewellyn, 2002, s. 19). Nitekim, Yunanistan'ın Osmanlı topraklarında sürdürdüğü işgallerin tamamında, aynı düşünsel temel hâkim olmuştur. Örneğin, Lloyd George, 10 Kasım 1912 tarihinde Yunanlılara hitap ederken, 1897'nin anılarını silip süpürdüklerini, Yunanlılarla ele

geçirecekleri topraklar arasına kimsenin girmeyeceğini, Girit'i de şimdiden kendi toprakları sayabileceklerini ifade etmiştir (Llewellyn, 2002, s. 30). Gazioğlu (2000), eserinde, Yunanistan'ın ele geçirmek istediği topraklar üzerinde yürüttüğü politikaların birbirine benzer olduğunu belirtmiştir. Gazioğlu'na göre, Enosisi gerçekleştirmek adına tedhiş eylemlerine başvurma ve Avrupalı Hristiyan devletlerin desteğine duyulan ihtiyaç her dönemde var olmuş olup, işgal edilecek topraklar, Megali İdea ülküsünü gerçekleştirmek yönünde birer halka olarak görülmüştür. 1931 İsyanı, 1955-1959 EOKA tedhişi, 1963-1974 yılları arasında Kıbrıs Türk toplumunu imha hareketleri ve Akritas Planı, hep Girit Adası'ndaki uygulamaların birer tekrarı olmuştur (Gazioğlu, 2000, s. 93-95). Benzer şekilde, Winston Churchill, henüz genç bir siyasetçi, 1907 yılında Kıbrıs'ı ziyaret etmiş ve bu ziyaret esnasında Rumların Enosis isteğine, "Majesteleri Hükümeti'nin bu haklı talebe olumsuz bir yanıt vereceğini düşünmüyorum" diyerek, Rumlara yönelik desteklerini göstermiştir. Ardından İngiltere, 1914 yılında İtilaf Devletleri safında yer almaları halinde Kıbrıs'ı Yunanistan'a bırakmayı teklif etmiş, fakat Almanlarla olan akrabalık bağları nedeniyle Yunanlılar bu teklifi kabul etmeyi göze alamamıştır (Öymen, 2022).

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının hemen ardından başlayan işgaller, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu halkını örgütleyip karşı koymasıyla tersine dönmüş ve nihayetinde, 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla savaş dönemi resmen sona ermiştir. Yeni kurulan Ankara Yönetimi, misak-ı milli sınırları dışında kalan Kıbrıs üzerindeki haklarından feragat etmiştir. Ankara Yönetimi, çizdiği misak-ı milli sınırları dışında kalan Türklere yönelik belli ölçülerde yardımı makul karşılarken, irredentist bir politika izlemekten kaçınmış ve sınırları dışında kalan soydaşlarının bulunduğu toprakları günün birinde sınırları içine almaya yönelik bir politika belirlememiştir. Dolayısıyla, Batı Trakya dâhil, Balkan

topraklarında ve Kıbrıs'ta bulunan soydaşlarını mümkün olduğunca kendi sınırları içine katma stratejisi izlemiştir. Ekonomik, toplumsal ve siyasal olarak yeni bir kimlik oluşturmaya çalışan Türkiye, mevcut sınırlarını muhafaza etmeye, içinde bulunduğu problemleri aşmaya ve uluslararası örgütlere üye olmaya çalışan bir siyaset benimsemiştir (Özersay, 2021).

1930'lara kadar Kıbrıs'ta sakin görünen toplumsal düzen, 1931 yılında Rumların vergi meselesinden dolayı çıkardıkları olaylarla yeniden bozulmuştur. Her ne kadar İngiliz Yönetimine karşı başlatılmış olsa da Rumların eylemleri esnasında Yunan bayraklarının asılması ve Yunanistan lehine sloganlar atılması, konunun ilerleyen dönemlerde farklı biçimlerde devam edeceğinin sinyallerini vermiştir. Söz konusu olaylar, İngiltere'nin Mısır'da bulunan birliklerini Kıbrıs'a sevk etmesiyle bastırılmış ve ardından Rumların isteği üzerine geniş kapsamlı reform çalışmaları başlamıştır. Bu reform çalışmaları kapsamında yapılan idari düzenlemelerle Kıbrıslı Türklerin hakları, Rumlar lehine bozulurken, Kıbrıslı Türklerin sosyal ve ekonomik hakları ellerinden alınarak, toplumsal zeminde ikinci plana itilmeye başlanmıştır. 1940'lı yıllara gelindiğinde, artan baskılar neticesinde, o zamana kadar örgütlü bir yapıya sahip olmayan Kıbrıslı Türkler harekete geçmiş ve Necati Özkan, Fazıl Küçük, Necmi Avkıran ve Şükrü Veysi gibi Kıbrıs'ın ileri gelen Türkleri, Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumunu (KATAK) kurmuştur (Hür Söz, 1949, s. 1). KATAK, kurulan ilk örgüt olmamasına rağmen, Kıbrıslı Türkler içinde kurulan en kapsamlı ve en büyük kitlesel örgüt olmuştur. Ardından, Kıbrıs Türk Kültür Derneği gibi yapılarla Türkiye'de de faaliyetlere başlamışlardır. Rumlar ise Türk örgütlerine nispeten çok daha kapsamlı olan AKEL (Emekçi Halkın İlerici Partisi) aracılığıyla hem siyasi hem de silahlı eylemlerini sürdürmüşlerdir. Yunanistan'la birleşmek için Rumların Ocak 1949'da yaptığı tek taraflı plebisit ve 18 Ekim 1950 tarihinde Mihail Hristodulu

Muskos'un (3. Makarios) Başpiskopos seçilmesiyle, Kıbrıs meselesi yeni bir safhaya geçmiştir (Hür Söz, 1949, s. 1).

Makarios'un Başpiskopos seçilmesinin ardından Kıbrıslı Rumlar, meseleyi uluslararası alana taşımaya yönelik çalışmalar yürütmüş ve bu kapsamda, kamuoyu oluşturmaya başlamıştır. Başlangıçta, Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeleri Yunanistan ile olan ilişkilerini baltalamamak için görmezden gelen Menderes Hükümeti, konunun 1954 yılında BM'ye taşınmasıyla politika değişikliğine gitmiştir. Kıbrıs'a kendi kendini yönetme ya da öz yönetim hakkının tanınmasını içeren talebinin BM tarafından reddedilmesi üzerine Makarios, EOKA (Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü ya da Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü) üzerinden 1 Nisan 1955 tarihinde silahlı tedhiş eylemlerine başlamıştır.

İngiltere'nin, Kıbrıs meselesini görüşmek üzere Londra Konferansına davet etmesi üzerine, soruna resmen taraf olan Türkiye, başlangıçta, Kıbrıs'ın eski sahibine iade edilmesini talep ederken, ilerleyen süreçte politikasını, Ada'nın taksim edilmesi şeklinde değiştirmiştir. 1950'li yıllar boyunca, Türkiye, 6-7 Eylül Olayları gibi kritik süreçleri yaşarken Radcliffe, Macmillan ve Hugh Foot gibi isimlerin anayasa çalışmalarıyla, Kıbrıs'ta sıkıntılı bir süreç yaşanmıştır. Anayasa çalışmalarının sürdüğü sırada, EOKA üzerinden silahlı eylemlerini sürdüren Makarios, İngiliz Yönetimi tarafından sürgün edilmiş, fakat bu durum, Kıbrıs'ta süren eylemleri durdurmamıştır. Netice itibariyle, İngiltere'nin sürdürdüğü anayasa çalışmaları, 1959 yılında sonuçlanmış ve taraflar, önce Zürih, ardından da Londra'da bir araya gelerek, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması noktasında uzlaşmışlardır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1959, s. 1351-1352).

1959 yılında imzalanan Zürih ve Londra Antlaşmaları neticesinde, 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, beklenen çözümü sağlayamamış ve daha ilk

yıllarında, iki toplum arasında sorunlar yaşanmıştır. Rumlar ortaya çıkan sorunları farklı gerekçelerle ifade ederken, Kıbrıslı Türklere göre esas sorunun nedeni, Makarios olmuştur. Nitekim, daha sonra yaptığı açıklamalarda Makarios, Zürih ve Londra’da sağlanan yapıyı, Enosisi gerçekleştirmek üzere atılmış bir adım olarak değerlendirmiş ve Enosis fikrini hayata geçirmek üzere faaliyetlerine devam etmiştir. Bu dönemde Türkiye’nin içinde bulunduğu durum, Makarios için uygun zemini hazırlamıştır. Zira, 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye’de askeri bir darbe yaşanmış ve ordu, yönetime el koymuştur. Yönetimi ele alan Milli Birlik Komitesi (MBK), gerek darbe metninde gerekse diğer açıklamalarında, Türkiye’nin antlaşmalarla bağlı olduğu uluslararası örgütlere ve imzalanan antlaşmalara olan bağlılığının sürdüğünü açıklamış ve uluslararası kamuoyunu rahatsız edecek davranışlardan kaçınmıştır. Ülke idaresini eline alan Milli Birlik Komitesi, ilk büyükelçi olarak eski bir asker olan Emin Dirvana’yı Kıbrıs’a göndererek, bu politikasını açıkça göstermiştir. Nitekim, Dirvana, Kıbrıs’ta görev aldığı süre zarfında, Kıbrıslı Türklerin taleplerini törpülemeye çalışmış, hatta bu konuda Rauf Denktaş ile ters düşmüştür. Darbenin ardından, 1965 yılına kadar Türkiye’de siyasi bir istikrar sağlanamadığı gibi, bu dönemde yaşanan Füze Krizi (Küba Krizi) nedeniyle dış politikasını yeniden yapılandırmak zorunda kalmıştır. Nitekim, Füze Krizi sırasında ABD’nin takındığı tutum, Türkiye’nin her an tehlike içinde yalnız kalabileceğini gösterirken, aynı zamanda tek yönlü dış politika izlemenin zararları ortaya çıkmıştır. İstikrarlı bir hükümetin oluşturulamadığı 1960-1965 yılları arasında, 1963 yılında, Kıbrıs’ta meydana gelen olaylar, Türk kamuoyunun yönünü bir kez daha Kıbrıs’a çevirmiştir. 1963 yılında anayasada değişiklik yapmak isteyen Makarios’un teklifi reddedilince EOKA, Kıbrıslı Türklere karşı silahlı eylemlere başlamış ve bu saldırılarda, yüzlerce Kıbrıs Türkü öldürülmüştür. Akritas Planı’nın uygulamaya geçmiş hali olan bu

saldırılarla, Türklerin tamamen Kıbrıs'tan çıkarılması hedeflenmiştir. Türkiye, Rumlara karşı oldukça dezavantajlı konumda bulunan Kıbrıs Türkleri için harekete geçmiştir. Olayların ardından Bakanlar Kurulunu toplayan İnönü, Kıbrıs'a müdahale kararı almış, fakat ABD'nin devreye girmesiyle geri adım atmıştır. Her ne kadar bir çıkarma yapılmamış olsa da Türk jetleri, Kıbrıs'ta Rum mevzilerini etkisiz hale getirmiştir. Diğer taraftan, Kıbrıs'a olası bir Türk müdahalesine karşı ABD Başkanı Johnson'un gönderdiği mektup, Türk dış politikasının revize edilmesinin sinyallerini vermiştir. Gerek üslup gerekse yazılış biçimiyle, Başkan Johnson'un kaleme aldığı mektubun başka bir örneğine, özellikle NATO üyesi ülkeler arasında rastlanmamıştır. Zira Kıbrıs'a müdahale sonrasında olası bir Sovyet saldırısına karşı Türkiye'nin NATO tarafından desteklenmeyeceğini belirten yazıda, açıkça NATO ittifakının kuruluş gerekçelerine aykırı hareket edilmiştir (Öymen, 2022).

1965 yılına kadar Kıbrıs meselesi gündemdeki yerini korumuş ve aynı yıl iktidara gelen Demirel Hükümeti, sancılı bir Kıbrıs meselesi teslim almıştır. Zira 1963 Olaylarının ardından, Kıbrıslı Türklere yönelik baskılar devam ederken, Türk bölgelerine ağır ekonomik baskılar uygulanmıştır. Diğer taraftan, antlaşmalara aykırı şekilde, 10.000'den fazla Yunan askeri, ağır silahlarla teçhizatlandırılarak, Kıbrıs'a konuşlandırılmıştır. Aynı dönemde, Kıbrıslı Türklerin yaşadığı olumsuz koşullara rağmen, BM Temsilcisi Galo Plaza, Rumların görüşlerine yakın bir üslupla rapor hazırlamış ve hazırlanan rapora, Türkiye sert tepki göstermiştir. Bu siyasal atmosferde, Rumların, self determinasyon isteyen tezini yeniden BM gündemine taşıması, Türkiye açısından olumsuz bir diğer gelişme olmuştur. Nitekim, 1954 yılında, Tarafsız (Bağılantısız) Devletlerin düzenlediği Bandung Konferansı'na katılan Türkiye, burada sergilediği tutumla bu devletlere karşı Batı yanlısı bir izlenim uyandırmıştır. 11-17 Aralık 1965 tarihleri arasında gerçekleştirilen BM toplantısında,

mesele gündeme getirilmiş ve görüşmelerin ardından, Rum tezini destekleyen görüş, 54 çekimser, 5 hayır ve 47 evet oyuyla kabul edilmiştir. Türkiye'yle beraber, hayır oyu veren ülkeler, ABD, Arnavutluk, İran ve Pakistan olmuştur. Varşova Paktı ülkeleri oylamada çekimser kalırken; Afrika'daki birkaç ülke dışında kalan ülkelerin tamamı, evet oyu kullanmıştır. Oylama, Türkiye'nin, Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerine yaklaşması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda oluşturulan iyi niyet heyetleri, ülkeleri ziyaret etmeye ve Kıbrıs meselesini anlatmaya başlamıştır (Ahmad, 2020, s. 426).

Dış politikada Batı İttifakına bağlı olduğunu belirten Demirel Hükümeti, Sovyetler Birliği başta olmak üzere, Varşova Paktı devletleriyle ilişkilerini geliştirmeye önem vermiştir. Bu kapsamda, özellikle Sovyetler Birliği ile yakın siyasi ve ticari ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Yumuşama dönemi ya da uluslararası politikada kullanılan adıyla, detant dönemini iyi değerlendiren Demirel Hükümeti, İran, Pakistan, Sovyetler ve İtalya başta olmak üzere, farklı siyasi görüşlere sahip ülkelerle diplomatik temaslar kurarken, dönemin Dışişleri Bakanı Çağlayangil ise özellikle bu ülkelerin bakanlarıyla yakın ilişkiler kurmuştur. Demirel Hükümeti, iktidarının ilk yıllarından itibaren Yunanistan ve Kıbrıs sorunuyla uğraşmak durumunda kalmıştır. Meselenin çözülebilmesi için başlatılan diplomatik girişimler neticesinde, Türkiye ve Yunanistan başbakanları Keşan ve Dedeoğlu'nda bir araya gelmiş, fakat Rumların Enosis isteklerinde ısrar etmesi üzerine görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır (Bilge, 1975, s. 174).

Menderes ve İnönü Hükümetlerinin aksine, Kıbrıs meselesinde, Demirel Hükümeti, net bir politika belirlememiştir. Menderes Hükümeti, Kıbrıs'ın önce eski sahibine verilmesini, ardından taksim edilmesini ve nihayetinde, cumhuriyet kurulmasını kabul ederken; İnönü Hükümeti, Kıbrıs'ın taksim edilmesinden yana bir

tavır sergilemiştir. Her ne kadar federasyon tezini savunduğunu ifade etse de Çağlayangil, Kıbrıs meselesinde net bir politika izlemekten kaçınmıştır. Kamuoyunda ve mecliste oyalama siyaseti izlediğine dönük ağır eleştirilere rağmen bu politikasını sürdürmüş, aynı zamanda, federasyon tezi noktasında Sovyetler Birliği'nin Türk tezini desteklemesini sağlamıştır. BM toplantısının ardından kısmen devam eden Rum saldırıları, 1967 yılında yeniden artmış ve aynı yılın Kasım ayında, Rum birlikleri Boğaziçi ve Geçitkale bölgelerine saldırmışlardır. Yerel olarak örgütlenen ve kısıtlı imkanlarla Rum saldırılarına karşılık veren Mücahitler, başlangıçta direnç gösterirken azalan mühimmat ve gıda yetersizliği nedeniyle Türk aileleri ile bölgeyi terk etmek durumunda kalmışlardır. Yaşanan saldırılarda, yüzlerce Kıbrıslı Türk acımasızca öldürülmüştür (Atun, 2022). Yaşanan olaylara sert tepki gösteren Demirel Hükümeti, Bakanlar Kurulu kararıyla Kıbrıs'a müdahale kararı almış ve Meclis, oy birliğiyle hükümete asker kullanma yetkisi vermiştir. Çağlayangil ise Yunanistan büyükelçisini bakanlığa çağırarak ve “çok sert bir ultimatoma vererek”, isteklerinin süratle karşılanmasını talep etmiştir. Kısa bir süre sonra, Atina Yönetimi, ultimatoma yer alan talepleri kabul etmiş ve Grivas'ın ve Yunan askerlerinin Ada'dan çıkarılması talepleri hızla yerine getirilmeye başlamıştır. Yunanistan'ın bu talepleri yerine getirmesinde etkili olan ülke, ABD olmuştur. Nitekim, ABD, bir taraftan Asya meseleleriyle uğraşırken diğer taraftan Orta Doğu'da artan Sovyetlerin etkisinden endişe etmiştir. Arap-İsrail gerginliğinin yüksek olduğu bölgede, Mısır, Suriye ve Irak gibi ülkeler ile yakın ilişkiler kurmaya başlayan Ruslar, aynı dönemde Suriye limanlarını kullanmayı sürdürmüştür. Bu durumda, Amerika, NATO üyesi iki ülkenin çatışmasını ulusal çıkarlarına aykırı görmüştür.

Kıbrıs'a çıkarma yapma ihtimalinin olduğu bu dönemde, Türkiye'nin askeri kapasitesi de gündeme gelmiştir. Türkiye'nin bu dönemde çıkarma gemilerinin ve

çıkarma helikopterlerinin olmaması, önemli eksiklikler olarak görülmüş ve ordunun çıkarma gücüne erişebilmesi için çalışmalar, bu dönemde başlamıştır (Atun, 2022).

1967 Olaylarının ardından, Kıbrıslı Türkler, cemaat işlerini yürütmek üzere 1963 tarihinden sonra kurdukları idari yapının, dönemin şartlarına uymadığını fark etmiş ve yeniden düzenlemeye giderek, Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'ni ilan etmişlerdir. Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan'ın tepki gösterdiği bu düzenleme sonrasında, iki cemaat arasında görüşmeler başlaması için diplomatik girişimler başlamış; Denктаş ve Klerides, bu görüşmelere, 1968'de Beyrut'ta başlamıştır. 1974 yılına kadar belirli sürelerde yapılan görüşmeler, sonuçsuz kalmış ve Türkiye'nin Kıbrıs'a Barış Harekâtı düzenlemesiyle neticelenmiştir. 12 Mart 1971 tarihinde dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'ın ve diğer kuvvet komutanlarının imzasıyla yayınlanan muhtıranın ardından, Demirel Hükümeti, yönetimden çekilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KIBRIS'TA OSMANLI VE İNGİLTERE İMPARATORLUKLARI DÖNEMİ: SİYASAL GELİŞMELER, ADA'NIN STATÜSÜNDE YAŞANAN DEĞİŞİKLİKLER VE KIBRIS CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNA GİDEN SÜREÇ

1.1. Osmanlı Yönetimde Kıbrıs

Kıbrıs, bulunduğu konum itibarıyla tarihin her döneminde önemli bir stratejik üs olarak görülmüş ve devletlerin egemenlik kurmak için mücadele ettiği bir alan olmuştur. 16. yüzyılın en önemli gücü olarak gösterilen Osmanlı İmparatorluğu, 3 Temmuz 1570 tarihinde önce Lefkoşa'yı ve bir yıl sonra, 1 Ağustos'ta Magosa'yı almıştır. Venedik'in, ağır bir tazminat karşılığında Kıbrıs üzerindeki haklarından vazgeçmesi, 7 Mart 1573'te gerçekleşmiştir. İnalçık'a göre, "Kıbrıs'ın fethinde ordu ve donanmanın iş birliği halinde yaptığı büyük ölçüdeki harekât, Osmanlı askeri kudretinin ve dehasının eriştiği en yüksek noktayı temsil etmiştir" (İnalçık, 2008, s. 330-331). Kıbrıs seferi sırasında Ada'da bulunan Rumlar, Venedik'le iş birliği yapmamışlardır. Nitekim, Osmanlı ordusu Ada'ya geldiğinde, Rumların toprakları çoktan ellerinden çıkmış; önce Fransız ve daha sonra Venediklilerin toprağı haline gelmiştir. Rumlar, daha çok bu toprakların işleminde çalıştırılmıştır. Bu nedenlerden dolayı, Türkler, Kıbrıs'a girdiğinde, ovalarda bulunan Rumlar, dağlara kaçmış, Venediklilerle birlikte mücadele etmemiştir. İnalçık'a göre, "Rumlar, Venediklilerle iş birliğine o kadar sıcak bakmamışlardır ki; Venediklilerin ücret karşılığı Rumlardan oluşturduğu beş yüz kişilik kuvvette kendilerini bırakıp kaçmıştır". Bu şekilde Osmanlı, Rumlardan bir karşılık görmeden, Kıbrıs'ı

fethetmiştir. Osmanlı Devleti'nin Ada'ya gelmesi sonrasında, Rum Ortodoks Kilisesi'ne ait topraklar geri verilmiş ve kilise yeniden tesis edilerek, Katolikler bertaraf edilmiştir. Bu bağlamda, Türk idaresi hem köylüler hem de Rum Ortodoks Kilisesi için bir kurtuluş olmuştur (Çaykara, 2005, s. 193).

Kıbrıs'ın fethedilmesinin ardından, 2 Eylül 1572 tarihli fermanla, Anadolu, Rum, Karaman ve Zulkadiriyye (Dulgadır) vilayetlerinden, “vergi tahrir defterine yazılmamış olan, toprak sıkıntısı çeken, bulunduğu yerden kaçarak başka taraflarda yerleşen veya ırgatlık yapan, işsizler ve toprak davaları sonuçlanmamış olanların” Kıbrıs'a gönderilmesi emredilmiştir. İnalçık'ın, İtalyan yazar Calepio'dan aktardığına göre, 20.000 göçmen Anadolu'dan Kıbrıs'a getirilmiş ve boş topraklara yerleştirilmiştir. Osmanlı Yönetimi “şenlenme politikası” kapsamında fethettiği Kıbrıs'taki boş toprakları, köyleri ve vergi kaynaklarını verimli hale getirmek için Anadolu'dan bu şekilde sürgünler gerçekleştirmiş ve vergi başta olmak üzere, çeşitli ayrıcalıklar tanımıştır. Yapılan bu sürgünlerin ardından, Ada nüfusunun üçte biri, daima Türklerden ve kök olarak Anadolu Türklerinden meydana gelmiştir. Kıbrıs hakkında çıkarılan bu fermanla, Ada'ya giden köylülerin kendi aletleri ve tohumlarıyla gitmeleri ve ayrıca orada derhal üretime geçmeleri emredilmiştir. Bu ferman, Osmanlı Yönetiminin sürgün politikasını nasıl organize ettiğini göstermesi açısından da oldukça önemli bir yere sahiptir (İnalçık, 2008, s. 378; Çaykara, 2005, s. 194). Ortaylı eserinde, sadece 16. yüzyıla ait mühimme defterlerini¹ inceleyerek, Kıbrıs halkının, Karaman Eyaleti dağlılarının Ada'ya gönderilmesiyle oluşturulduğunu görebilmenin mümkün olduğunu belirtmiş ve hiçbir yer hakkında bu kadar sarih bilgi olmadığını ifade etmiştir (Ortaylı & Küçükkaya, 2012, s. 256).

---

¹ Ayr. Bkz.; A. {DVNSMHHM.d... (H-05.09.979). *Niğde beyiyle Konya, Larende, Kayseri ve Niğde kadılarına hükmü*. kutu 10, gömlek 379: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

İstanbul Saray Yönetimi, Kıbrıs Eyaleti'nin yapısını oluşturmak amacıyla, öncelikle Alanya, İçel (Kilikya), Zulkadiriyye ve Tarsus'u, bağlı bulundukları eyaletlerden ayırarak, Kıbrıs'a bağlı sancaklar haline getirmiş ve merkezi, Lefkoşa olan eyalete, Muzaffer Paşa'yı ilk beylerbeyi olarak ve Mevlâna Kami Efendi'yi ilk Lefkoşa kadısı olarak tayin etmiştir² (Hill, 2016, s. 4). Kıbrıs, klasik Osmanlı fetih siyasetine göre yeniden teşkilatlandırılırken; hâkim sınıf, Katolik Latinler yerine, Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi'ne bırakılmıştır. Osmanlı'da mevcut olan millet sistemi gereği, toplum, Millet-i Hâkime (Müslümanlar) ve Millet-i Mahkûme (Gayrimüslimler) olarak ikiye ayrılmış ve bu şekilde eşit bir toplum yaratmanın önüne geçilmiş olsa da Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'ne tanınan "Millet Başı" unvanıyla, kiliseye hem idari hem de ekonomik açıdan büyük ayrıcalıklar tanınmıştır. Elde ettiği bu imtiyazla kilise, Osmanlı adına Hristiyan nüfustan vergi toplamış ve Osmanlı Sarayı'yla doğrudan iletişim kurma hakkı elde etmiştir. Osmanlı Yönetimi, Kıbrıs'ta yönetici olarak episkoposunu tanımış ve ona, başka bir deyişle kiliseye, özerk bir yapı kazandırmıştır. Episkopos, sağladığı bu özerk yapı sayesinde hem ruhani liderlik vasfını sürdürmüş hem de vergi toplayıp, Demosgerentos adı verilen halk meclisine başkanlık etmek suretiyle idari işleri de bünyesinde toplamıştır. İlerleyen dönemde, Makarios'un hem kilisenin başı hem de cumhurbaşkanlığı makamını temsil etmesi, Osmanlı dönemi yönetim yapısının bir yansıması olmuştur (İnalcık, 2008, s. 331; Kızılyürek, 2002, s. 73; Ortaylı, 2018, s. 36). Kıbrıs'ta bulunan Ortodoks Kilisesi, Osmanlı Devleti'nin sağladığı ayrıcalıklar sayesinde, iktidar ortağı şeklinde hareket etmiş ve hatta çoğu zaman, iktidarı elinde tutmuştur. Örneğin, Fransa Konsolosu,

---

² Ayr. Bkz.; A. {DVNSMHM.d... (H-07.04.979). *Kıbrıs Beylerbeyliği'ne ilhak olunan Sis, Tarsus, İçel ve Alaiye sancaklarının atik ve cedid icmal ve mufassal defterlerinin Kıbrıs beylerbeyine gönderilmesi.* kutu 12, gömlek 811: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

Osmanlı toprakları içinde yönetilen en kötü vilayetin Kıbrıs olduğunu belirtmiş ve buna sebep olarak, Kıbrıs'ın Kilise tarafından yönetiliyor olmasını göstermiştir.

Benzer şekilde, İngiliz seyyah William Turner, Kıbrıs'ın yönetimi hakkında şunları aktarmıştır (Kızılyürek, 2002, s. 74):

Kıbrıs, resmen Kaptan Paşa'nın atadığı Bey'in otoritesinde olmasına rağmen; fiilen, Rum Başpiskopos ve ona bağlı ruhban sınıfı tarafından yönetilmektedir. Kıbrıs'ta köylüler hem Müslümanlar hem de Rumlar öylesine sömürülmektedir ki, çalışarak yaşamlarını sürdürüyor ve her yıl kitle halinde, Karaman ve Suriye kıyılarına kaçıyor. Rum Papazlar, fakir, cahil ve saf Rumları son kuruşuna kadar soyuyorlar.

1.2. Kıbrıs'ın İngiltere'ye Kiralanmasına Neden Olan Siyasi Koşullar ve Sonrasında Yaşanan Süreç

1.2.1. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi durumu

19. yüzyılın ikinci yarısı, dönemin büyük devletlerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını kendi aralarında bölüşmek adına yürüttükleri gizli görüşmeleri yoğunlaştırdıkları bir dönem olmuştur. Bu kapsamda, Çarlık Rusya ve İngiltere arasında yoğun diplomatik girişimlerin yaşandığı gözlemlenmiştir. Özellikle Çarlık Yönetimi, bu süreçte dikkatini hamiliğini üstlenmek istediği Ortodoks halkın yoğunlukta yaşadığı Balkanlara yöneltmiş ve bölgede birbirini izleyen ayaklanmaların, isyanların ve savaşların perde arkasındaki destekçisi olmuştur (Gazioğlu, 2000, s. 1). Örneğin, Rusların Balkanlar üzerinde etkili olduğu meselelerin başında, Vidin Hadisesi (Bulgar Ayaklanması) gelmiştir. Bulgar Ayaklanması üzerine araştırma yapan Halil İnalcık'a göre, söz konusu ayaklanmanın arkasında olan devlet, Bulgarlar arasında uzun zamandan beri yaptığı tahrikçi faaliyetleriyle Çarlık Rusya olmuştur. İsyan başladığı sırada Tuna'nın diğer tarafında, Eflak'ta, bir Rus ordusunun bulunduğunu ifade eden İnalcık, Vidin Hadisesi'ni çıkaran komitacılar ve Ruslar

arasında doğrudan doğruya iletişim kanalının bulunduğunu ve bu komitacıların Rusların varlığıyla cesaret bulduklarını ifade etmiştir (İnalcık, 1992, s. 69-70). Balkan Krizi, yalnızca Bulgar Ayaklanmasıyla değil; 1875 yılında, yine Rus desteğiyle kuvvet bulan Hersek Ayaklanmasıyla başlamış ve ardından Bulgar, Sırp ve Karadağ savaşlarıyla devam etmiştir. Osmanlı kuvvetlerinin 29 Ekim 1876 tarihinde Morova'da Sırp kuvvetlerini bozguna uğratmasıyla duruma müdahil olan Rus hükümeti, Osmanlı Devleti'ne bir ulti-matom göndererek altı haftalık ya da iki aylık bir ateşkes önermiş ve aynı zamanda bu önerinin yanında savaş hazırlıklarına da başlamıştır. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin iç meselesi olmasına rağmen, Ruslar, sorunu bir Avrupa meselesi haline getirerek Paris Antlaşması'na taraf olan devletlerin (*İngiltere, Almanya, Avusturya, Rusya, Fransa ve İtalya*) konuya müdahil olmasına neden olmuştur. Rusların ateşkes teklifi üzerine, Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda sürdürdüğü savaşa son vermesine rağmen, Doğu'da çıkarlarının Ruslar tarafından tehdit edildiğini gören İngilizler, 4 Kasım 1876'da sorunun bir konferansta görüşülmesi teklifinde bulunmuş ve bu teklif, Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiştir. İngiliz teklifinin Osmanlılarca kabul edilmesiyle, 23 Aralık 1876'da³ İstanbul Kasımpaşa'da bulunan Bahriye Nezareti binasında, Osmanlı Devleti dahil yedi devletin temsilcilerinin⁴ bulunduğu İstanbul (Tersane) Konferansı'nın ilk oturumu gerçekleştirilmiştir (Uzunçarşılı, 1954, s. 123-124; Aydın, 2020, s. 671).

Konferansın toplantığı sırada, Müslüman ve Hristiyanların özgürlüklerini güvence altına alan Kanun-i Esasi'nin 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilmesiyle, Osmanlı delegeleri, böyle bir toplantıya gerek kalmadığını ifade etmişlerse de Rus

---

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı eserinde konferansın toplanma tarihini 7 Zilhicce 1293 (24 Aralık 1876) olarak belirtmiştir (Uzunçarşılı, 1954, s. 124).

⁴ *Osmanlı Devleti*; Safvet Paşa (Hariciye Nazırı), Edhem Paşa (Şuray-ı Devlet Reisi), *İngiltere*; Marquis de Salisbury, Sir Henry Elliot, *Avusturya*; Comte Zichy, Baron de Colice, *Fransa*; Comte de Bourgoing, Comte de Chaudordy, *Rusya*; General Ignatiyef, *Almanya*; Baron de Werther, *İtalya*; Comte de Corti (Uzunçarşılı, 1954, s. 124).

delege Ignatiyef, “böyle gösterişlere önem vermeyip, bugün için ortaya konan maddenin müzakeresiyle işe başlamak gerektiğini” belirtince, toplantı devam etmiştir. Yoğun tartışmaların ardından 20 Ocak 1877’ye kadar süren konferans, karşılıklı tekliflerin reddedilmesiyle başarısız bir şekilde sonuçlanırken; Osmanlı ve Rus İmparatorlukları arasında yaşanacak olan savaşın (93 Harbi) fitilini ateşlemiştir. İstanbul Konferansı’nın, İngiltere için ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biri; Doğu politikasında derin bir çatlağın ortaya çıkması olmuştur. Nitekim, toplantı sırasında delegelerin bir araya gelerek hazırladıkları teklifler, aslında Rus temsilci Ignatiyef ve İngiliz temsilci Salisbury’nin eseri; Salisbury’nin Rus isteklerine olan yakın tavrı, diğer İngiliz temsilci Sir H. Elliot’ı rahatsız etmiştir. Sir Elliot’a göre, kişisel olarak Türkler’e karşı derin bir öfke ve kin besleyen, Türklerin Avrupa topraklarından tamamen atılması gerektiğini savunan Salisbury, “dış politika konusunda tecrübesizdi ve İngiliz çıkarlarını tehdit eden Rus politikasına hizmet etmişti” (Aydın, 2020, s. 672; Stojanovic, 1939, s. 131-132).

Balkanlar’da yaşanan gelişmeler sırasında ve sonrasında, Avrupa devletleri yoğun bir propaganda çalışmasına başlayarak, Osmanlı İmparatorluğu’nu yalnızlaştırma politikası izlemişlerdir (Aydın, 1994, s. 498). Özellikle Almanya, Fransa, Rusya ve İngiltere basınında, Osmanlı Devleti’nin politikalarını eleştiren çok sayıda yazı kamuoyuyla paylaşılmaya başlarken, toplumsal hafızada “Osmanlı barbarlığının” yer edinmesine çaba harcanmıştır. Örneğin, Osmanlılar ve Bulgarlar arasında yaşanan savaş, “Bulgar Dehşeti (*Bulgarian Horror*)” olarak isimlendirilmiş ve Osmanlı Devleti ağır eleştirilere maruz bırakılmıştır. Bulgaristan’da yaşanan olayları, İngiliz kamuoyunda etkili şekilde aktaran isimlerden biri, Gladstone olmuştur. Gladstone yazılarında, Türkleri ırk temelinde eleştirmiş, Türk ırkını “aşağılayan” ifadeler kullanmıştır. Gladstone göre, “Türkler, Hindistan’ın ılımlı

Müslümanları, Suriye'nin şövalye Selahaddinleri ya da İspanya'nın kültürlü Moorslarına benzemiyorlardı. Türkler, aşağılık bir ırktı ve Avrupa'ya ilk girdikleri kara günden beri, insanlığın tek büyük insan karşıtı türüydü". Diğer taraftan, Yunanlılar, 1821'de kendi aralarında popüler olan bir halk şarkısında, Türklerin artık ne Mora'da ne de dünyada yaşamayacaklarını dile getirmeye başlamışlardır (Holt, 2019, s. 74). Fransız basını da Osmanlı Devleti'ne karşı yazıları yoğun bir şekilde paylaşmıştır. 18. yüzyılda, Fransız edebiyatının en önemli isimlerinden biri olarak gösterilen Voltaire (François Marie Arouet), Balkanlarda yaşanan olayların çok öncesinde, Osmanlı'yı eleştiren yazılara yer vermiştir. Voltaire göre, "Türk barbarları, Xenophon (Ksenophan), Sokrates, Plato, Sophodes ve Euripides'in ülkesinden kovulmalıydı. Türkler tarafından bu ülkede kurulmuş neredeyse hiç bir şehir yoktu ve Antik çağın en güzel yapılarını çürütüyor ve harabelere hükmediyorlardı" (Holt, 2019, s. 78).

Osmanlı Devleti, İstanbul Konferansı'nda kendisinden talep edilen isteklere benzer maddelerin yer aldığı 31 Mart 1877 tarihli Londra Protokolü'nü savaşa girmek pahasına reddetmiş ve bunun üzerine, 24 Nisan 1877'de Rusya'nın savaş ilan etmesiyle zor bir sürece girmiştir. Tarihe *Doksanüç Harbi*⁵ olarak geçen bu savaşta, Osmanlı Devleti, çeşitli cephelerde kısmi başarılar elde etse de, kumandanlar arası iletişimin sağlanamaması, Karadeniz'deki donanmanın varlık gösterememesi ve yanlış savaş stratejileri nedeniyle ağır kayıplar vererek, savaştan yenik ayrılmıştır. Alınan yenilgi üzerine, Rus ordusunun İstanbul'a hızla ilerlemeye başlamasıyla bizzat II. Abdülhamid tarafından Rus Çarı'na mütareke teklifinde bulunulmuş, Çar'da bu teklifi kabul etmiştir. Mütarekenin kabul edilmesiyle, Osmanlı Devleti'ni temsilen Server ve Namık Paşalar ile Rusya'yı temsilen Grandük Nikola arasında görüşmeler

---

⁵ Hicri takvimde 1293'e denk gelmesi nedeniyle bu isim verilmiştir.

başlamış ve 31 Ocak 1878’de *Edirne Mütarekesi* imzalanmıştır. Mütareke’nin ardından, 3 Mart 1878’de Ayestefanos (Yeşilköy) Antlaşması⁶ imzalanarak, savaşa mutlak son verilmiştir (Aydın, 1994, s. 498-499). 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında, Rumeli’nde bulunan Türk nüfusun %55’i “fırtınadaki kelebekler gibi ortadan kaybolmuştur (*had vanished like butterflies in a tempest*)”. 1990’lı yıllarda Bosna’da Müslüman nüfusa karşı girişilen katliamı dahi geride bırakan bu kanlı, kitlesel katliamlar ve yaşanan zorunlu göçler, Avrupa tarafından görmezden gelinmiş, şaşırtıcı derecede az ilgi görmüştür. Başka bir ifadeyle, 1877-1878 yıllarında Türklere karşı “etnik bir temizlik” yapılmıştır (Holt, 2019, s. 108).

İngilizlere göre, Ayestefanos Antlaşması, Osmanlı Devleti’nin Avrupa topraklarının tamamının, Asya topraklarının ise büyük bir kısmının Rusların egemenliğine girmesine neden olmuştur. Bu antlaşmayla, Ruslar, istedikleri sıklıkta ve ölçüde Osmanlı Yönetimine müdahale etme fırsatı elde etmişlerdir. Lord Beaconsfield’in sözleriyle, “Ayestefanos Antlaşması, Rusların çıkarlarına hizmet eden, Avrupa’nın bağımsızlığı ve İngiliz çıkarları için tehlikeli ve Türkiye’nin bölünmesi sonucunu doğurmuştur” (NUCCA, 1878, s. 4).

Lord Beaconsfield’in 25 Temmuz 1878 tarihinde House of Commons’da sunulan yazısında, Osmanlı Devleti ve Birleşik Krallık ilişkisine dair özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru Balkanlar’da yaşanan gelişmelere yönelik önemli açıklamalarda bulunmuştur. Yazıda, İngiltere’nin yüzyıllardan beri Osmanlı İmparatorluğu ile dostça ilişkiler kurduğunu ve bu dostluğun düşmanca bir davranışla Türkler tarafından hiçbir zaman kesintiye uğratılmadığını belirtmiştir.

Beaconsfield’de göre bu dostluk, İngiltere’den bir karşılığı olmaksızın padişah

---

⁶ Osmanlı Devleti’nin en ağır şartlarda imzaladığı antlaşmalardan biri olan bu antlaşma, Osmanlı Devleti’nin gerek ekonomisini gerekse sosyal ve siyasal hayatını derinden etkilerken, Rus tarihi açısından en önemli başarılarından biri olmuştur. Zira “hiçbir Rus komutan şehirlerin kraliçesine bu kadar yaklaşmamıştır” (Holt, 2019, s. 162-163).

tarafından bahşedilen ayrıcalıklarla (kapitülasyonlar) başlamış ve padişahın kendi dininin ruhunda olan misafirperverliği, İngiliz vatandaşlarına ve diğer Avrupalı devletlere tanınmasıyla devam etmiştir. Ancak bir asırdan uzun süredir Rusların hırslı entrikaları, Osmanlı Devleti'nin üzerinde olmuş ve Ruslar, bu imparatorluğu önce kendisine bağımlı hale getirmeye çalışmış, daha sonra da topraklarına el koymaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bununla birlikte, İngiliz bakanları da birçok durumda padişaha Rusların taleplerine boyun eğmesini tavsiye ederek, bu şekilde davranması halinde elinde, kalanların güvence altında olacağına ikna etmişlerdir. Kırım Savaşı sonrası, 30 Mart 1856 tarihli Paris Anlaşması'nın maddelerine de değinen Beaconsfield, altı Hristiyan gücünün (Fransa, Avusturya, İngiltere, Prusya, Rusya ve Sardunya) Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne saygı duyacağını, iç işlerine yahut padişaha bağlı tebaaya yönelik bir girişimde bulunmayacaklarını taahhüt ettiklerini hatırlatmıştır (FCDO, 1878, s. 1-2). Lakin Rus İmparator, 31 Ekim 1870 tarihinde 1856 Antlaşması'nın hükümlerinin artık kendisini bağlamadığını açıklamıştır. 1876 tarihinde ise Rusların Rumeli'nde çeşitli ayaklanmaları (Sırp isyanı gibi) kışkırttığını ve desteklediğini belirten Beaconsfield, burada yaşayan Müslüman sakinlerin özellikle Rusların girişimleriyle batı kamuoyu gözünde, Avrupa'dan kovulması gereken “canavar bir ırk” olduğuna ikna edildiğini ifade etmiştir. Ayrıca Beaconsfield 20 Eylül 1876'da Aylesbury'de yaptığı bir konuşmada Sırp isyanı hakkında şunları söylemiştir (FCDO, 1878, s. 3-4):

Bu süreçte, Babıali'nin on bin kusurunun olmuş (suç değil kusur olduğunu özellikle vurgulamıştır), fakat bu kusurla, mevcut olan hükümetin zayıflığından ve diğer koşullardan kaynaklanmıştır. İngiltere ve diğer Avrupalı güçlerin destekleriyle Sırlar kendilerinde güç bulmuştur. Bu durum karşısında Paris Antlaşması'nın ihlal edilmesinden dolayı Rus imparatora hesap sorulması yerine, Babıali'den Sırların lehine bir ateş kararının alınması sağlanmıştır.

Bu dönemde, Birleşik Krallık'ın tavrını şu şekilde yorumlamıştır (FCDO, 1878, s. 4);

Majesteleri Hükümeti nasıl davrandı? Majesteleri Hükümeti, Sırların bitkin düştüğü ve büyük bir umutsuzluk içinde olduğu anda Sırlarla gizlice görüştü. Sırlar, çok kısa bir sürede bize geldi ve onlar için elimizden geleni yapmamızı istediler. Onlar için elimizden geleni yaptık. Lord Derby en zor koşullarda başarılı bir arabuluculuk yaptı ve yalnızca tüm güçleri kendisiyle hareket etmeye ikna etmekle kalmadı, ayrıca zor bir iş olan mütarekeyi başardı ve Türklerle bir mütareke yapılmasını sağladı. Türkler ise şu karşılığı verdi: En gaddar ve kaba biçimde işgal edildik, kendimizi şevkle ve başarıyla savunduk, artık kazanan taraf biziz. Asi olarak gördüğümüz kişilere karşı ordumuzla saldıracağımız zaman ateşkes istemeniz, övündüğünüz tüm ilke ve deneyimlere aykırıdır.

Beaconsfield, Türklerin verdiği yanıtı karşılık olarak, “Bunların, saygıyla dinlenmesi gereken bir rica olduğunu kim inkar edebilir?” şeklinde bir soru yöneltmiş ve ayrıca, Türklerin tüm Avrupalı devletlerin kendilerine önyargıyla baktıklarını bildiklerini ve Sırlarla liberal, cömert şartlarda (başka güçlerin müdahalesi olmamak şartıyla) barış sağlamaya hazır olduklarını eklemiştir. Beacondfield’a göre, bunlar çok büyük zorluklardı. Her zaman adil ve doğru olan yapılamazdı ve Avrupa’nın genel yararına olduğunu düşündükleri şeyleri yapmak durumundalardı. Lord Derby, İngiltere’nin nüfuzunu kullanarak Osmanlı Devleti’nin süresiz silah bırakmasını ve Osmanlılarla Sırlar arasındaki barış şartlarının altı ülkenin kararına bırakılmasını sağlamıştır (FCDO, 1878, s.4). Ek olarak, Ruslar, Eflak ve Boğdan’ı işgal etmek üzere ordu toplamaya başladığında, İngiltere hükümetinin bu eyaletlerin işgalini önlemek için kendisine yapılan tüm talepleri reddetmiştir. Ruslar, gayrimeşru şekilde Sırbistan’a asker göndererek, Paris Antlaşmasını ihlal etmiş, Osmanlıların, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü garanti etmede yetersiz kalan Paris Antlaşması’na bağlı tutulamayacağı açıkça görülmüştür. Ruslar, Hristiyanların refahı

bahanesiyle Prut ve Tuna'ya ordusunu çıkarmış, Bulgaristan'ı ve Rumelini ateş ve kılıçla harap ederek, Osmanlı'yı ateşkese zorlamıştır (FCDO, 1878, s. 5)⁷.

1.2.2. İngiltere'nin Kıbrıs'a bakışı

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya İmparatorluğu, Ortodoks-Slav halkın koruyuculuğunu üstlenmek adına (*Panslavizm*) Balkanlar'a sahip çıkmak isterken, diğer taraftan, İstanbul ve Boğazları kontrol ederek Doğu Akdeniz'de varlık göstermeyi ulusal çıkarlarının vazgeçilmez unsurları olarak telakki etmiştir. Rusların, Osmanlı'nın zayıflayan otoritesini fırsat bilerek bölgede politik ağırlığını göstermeye başlaması, bölgede çıkarları bulunan İngiltere'yi rahatsız etmeye başlamıştır (İnalçık, 1992, s. 73). 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması, Ortadoğu ve Hindistan üzerinde çıkarları bulunan İngiltere'nin Doğu Akdeniz'e olan ilgisinin artmasına neden olurken, son dönemlerde Rusların bölgede ağırlığını hissettirmesi, İngilizleri daha aktif bir politika izlemeye zorlamıştır (Gazioğlu, 2000, s. 1). İngiliz hükümeti, özellikle bu dönemde, Fırat Nehri boyunca uzanan ve Hindistan'a doğru ilerleyen alternatif bir ticaret yolu kurma planları üzerine yoğun mesai harcamaya başlamıştır. Hindistan'ın zengin kaynaklarını Batı'ya taşımayı hedefleyen bu plan kapsamında, ticaret koridorunun bitiş noktasını oluşturacak Suriye limanları için Kıbrıs, vazgeçilmez bir durak olarak görülmüştür. Bu nedenlerin dışında, Çarlık Rusya'nın Kafkasların güneyine yayılacağı konusundaki ciddi endişeler ve yine Rusların, Boğazlar ve Çanakkale üzerinden Süveyş Kanalı'nın güvenliğini tehdit etme ihtimali, Londra Yönetiminin, Fırat Nehri boyunca uzanan ulaşımı kontrol altına almasını gerekli kılmıştır. Özellikle Suriye limanlarının güvenliği ve Süveyş Kanalı'na düzenlenecek muhtemel bir Rus saldırısı için Kıbrıs'ta bulunacak bir deniz üssünün,

---

⁷ Lord Beaconsfield'in kendisine karşı yapılan suçlamalara cevaben hazırladığı bu dilekçe, 25 Temmuz 1878'de *House of Commons*'da Mr. Joseph Cowen tarafından sunulmuştur.

İngiltere'nin bu bölgedeki çıkarlarını koruması açısından önemli bir görev üstleneceği düşünülmüştür (Hill, 2016, s. 228).

İngiltere'nin Kıbrıs'a olan ilgisinin, sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda ve özellikle Çarlık Rusya ile yaşadığı gelişmelere paralel olarak arttığını düşünmek yanlış olacaktır. İngiliz hükümetinin, Rusların bu dönemde artan etkinliğinden rahatsız olduğu ve Rus emellerini kendi çıkarlarına tehdit olarak gördüğü yadsınamaz bir gerçek olarak kabul görmüştür. Ancak 18. yüzyılın başından itibaren İngiliz kamuoyu, kimi eser ve yazılarda, Kıbrıs'ın, İngiltere'nin Orta ve Uzak Doğu toprakları ile Anadolu ve Çarlık Rusya üzerindeki uzun vadeli çıkarlarını korumak adına oynadığı kritik önemi okumaya başlamıştır. Örneğin, Doğu Hindistan Şirketi'nde kaptan olarak görev yapan John Macdonald Kinneir, 1813-1814 yılları arasında Orta Doğu ve Orta Asya bölgelerine yaptığı seyahatleri anlattığı *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the Years 1813 and 1814* adlı eserinde, Kıbrıs hakkında ilginç bilgiler vermiş ve İngiltere için Kıbrıs'ın neden önemli olduğunu aktarmıştır. Kinneir ilk olarak, Doğu Akdeniz'in buğday, arpa, pamuk, ipek, şarap, pirinç, kumaş, hırdavat ve şeker gibi ürünler yönünden zengin bir bölge olduğunu aktarmış ve ardından, Kıbrıs'ta, günümüzde Larnaka olarak bilinen bölgede bulunan Citium (Greek Kition) şehri hakkında, bölgede hâkim olan rüzgarlar ve limanların varlığına kadar bilgi verirken, Larnaka'da o dönemde yaşanan su probleminin, Osmanlılar tarafından yapılan su kemerleri aracılığıyla çözüldüğü bilgisini paylaşmıştır. J. M. Kinneir eserinde, Osmanlı'nın Kıbrıs'ta bulunan askeri varlığı hakkında da bilgiler vermiştir. Kinneir'e göre, Osmanlı'nın Ada'daki askeri varlığı, valinin emrinde 300 adam ve Ada'nın çeşitli bölgelerinde dağınık halde bulunan “cesaretsiz, silahsız ve disiplinsiz” yeniçerilerden oluşuyordu. Kinneir'e göre, İngiltere, Kıbrıs'a sahip olmakla yalnızca Akdeniz'de önemli bir güç kazandırmakla

kalmayacak, aynı zamanda Doğu Akdeniz'in gelecekteki kaderini yönlendirecektir. Bu kazanımlarla birlikte, Mısır ve Suriye'nin kontrolü sağlanarak, Babıali her zaman kontrol altında tutulabilecek ve Çarlık Rusya'nın bu bölgedeki tecavüzleri durdurulmasa bile, geciktirilebilecektir. İngiltere, Kıbrıs'ı elde etmekle sadece bölgedeki güçlere karşı konumunu güçlendirmekle kalmayacak, aynı zamanda ticaretini de önemli ölçüde arttıracaktır. Ada'nın zengin şarapları ve ipekleri başta olmak üzere, Mısır'dan gelecek pirinç ve şeker, Anadolu'da bulunan pamuk, afyon ve tütün, bölgedeki ticareti canlandıracak ve bu sayede, İngiltere'ye bol miktarda ham madde akışı sağlanmış olacaktır. Askeri anlamdaysa, savunulması kolay olan bu ada, İngiltere'ye düşük maliyetle, yüksek avantajlar sağlayacaktır (Kinneir, 1818, s. 184-186). Benzer şekilde, 19. yüzyılda İngiltere'nin en önemli siyasetçileri arasında gösterilen ve başbakanlık koltuğuna oturan Yahudi asıllı siyasetçi Benjamin Disraeli (*Muhafazakâr Parti/Conservative Party*), 1847 yılında yayınlanan *Tancred (The New Crusade)* adlı eserinde, daha çok Osmanlı'ya bağlı Arap topraklarında yaşanan gelişmelere yer verirken, İngilizlerin, bir tazminat olarak Osmanlı'dan Kıbrıs'ı talep edeceğinden bahsetmiştir (Disraeli, 1847, s. 139). Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'da, özellikle Suriye bölgesinde, yaşadığı sorunlara da değinen Disraeli'ye göre İngilizler, Osmanlıların işini karşılıksız yapmayacaktır. İngilizlerin, Osmanlı'ya yapılan yardım karşılığında Kudüs'ü isteyeceğini ve İngilizlerin bu şehri, pamuk için yeni bir pazar ihtiyacından dolayı ellerinde tutacağını belirtmiştir (Disraeli, 1847, s. 142).

İngilizler, Balkan milletlerinin, Avrupa'nın parçası olarak devam etmelerini kendi çıkarlarına uygun görmüştür. Rumeli topraklarının Türklerin elinden alınması gerektiği düşüncesi yaygın olduğu halde, bölgede Rus egemenliğinden de çekinilmiştir. Batı Avrupa uluslarının hatalarından dolayı Rusların bu bölgede egemen

hale gelmesinden rahatsızlık duyan İngiliz Yönetiminin bölgedeki amacı, “Balkan halklarını Türklerin elinden kurtarmak ve Ruslar tarafından yutulmasına engel olmak” şeklinde özetlenebilir. Freeman (1876) eserinde, bölgede bulunan çok sayıdaki Müslüman tebaaya ne olacağı yönünde bir soru yöneltmiş ve şu yanıtı vermiştir (Freeman, 1876, s. 20):

Bu konuyu ele alan insanlar, Bosna’da çok sayıda Muhammedî var diyorlar, sanki ben bunu bilmiyordum gibi. Ancak Müslüman azınlığı baskıdan kurtarmanın, Hristiyan azınlığı zulme mahkûm etmekten başka bir yolu yoksa ve biri ezilecekse, eski zalim mutlaka sırasını almalı ve boyunduruk altında olmanın nasıl bir şey olduğunu görmeli. (...) Sonra insanlar, Türklere ne bırakacaksınız? sorusunu soruyor. Onlara ne kadar az şey bırakırsanız o kadar iyi. (...) Yapabilirlerse, Konstantinopolis’i ellerinde tutsunlar ama Osmanlı’nın buradan vazgeçmesi gerekecek. Yeni Roma’nın yeniden Hristiyan olacağı ve Hristiyan ibadetinin yeniden Ayasofya kubbesinin altından yükseleceği zaman gelmeli. O gün er ya da geç gelmeli ve ne kadar erken gelirse o kadar iyi, bu gelecek günü engellemek veya ertelemek için hiçbir şey yapmamalıyız.

Birçok İngiliz yazara göre, Balkan toprakları, çok uzun yıllardır yanlış yönetimin elinde olmuştur. Eflak ve Boğdan gibi vilayetlerin valilikleri, İstanbul’da en yüksek fiyata satılmış ve bu durum, dünyanın en güzel ülkelerinde nüfusun azalmasına; tarım ve ticaretin ihmal edilmesine ve medeni yaşamın bilinmemesine neden olmuştur. Cobden (1876) eserinde, dünyanın herhangi bir yerindeki zenginliği artırma eğiliminde olan her şeyin, sonunda en büyük ticaret ve imalatçı insanlar olan İngilizler için fayda sağlayacağını ve ayrıca, İngiliz ulusu, Balkan topraklarında acı çeken Hristiyan topluluğunun “Türklerin acımasız ve taciz edici pençesinden kurtaran güce karşı çıkarsız bir minnettarlık duyacağını” ifade etmiştir (Cobden, 1876, s. 46-47).

1.2.3. Kıbrıs Konvansiyonu ve sonrasında yaşanan gelişmeler

Anadolu'ya geçişi kolaylaştıran Kars ve bölgesinin Rusların kontrolüne geçmesi, İngilizlerin hızlı hareket etmesine neden olmuş ve 23 Mayıs 1878'de Salisbury, Osmanlı Devleti'ne 48 saat süreli bir ültimatoma vermiştir. Bu ültimatoma, Kıbrıs'ın yönetiminin, İngiltere'ye verilmesi istenmiş ve talebin geri çekilmesi halinde, İngiltere'nin Osmanlı'ya verdiği desteği geri çekeceği bildirilmiştir (Headlam-Morley, 1930, s. 199-201). İngiltere Dışişleri Bakanı Salisbury'nin o dönemde İstanbul'da bulunan İngiliz Orta Elçisi (*orta elçi ve tam yetkili murahhas*) Sir Austin Henry Layard'a gönderdiği 30 Mayıs 1878 tarihli telgrafta, Osmanlı ve Ruslar arasında yaşanan süreç ele alınmış ve İngiltere'nin Osmanlıyla atacağı adımlar anlatılmıştır. Telgrafta, Ayastefanos Antlaşması'nın, Avrupa topraklarıyla ilgili bölümünün İngiltere'nin çıkarlarına uygun olduğu, ancak Asya topraklarıyla ilgili olan kısmın, İngiltere'nin çıkarlarına ters düştüğü ifade edilmiştir. Rusların, Kars, Ardahan ve Batum'dan çıkmaması halinde doğacak neticelerin, İngiltere için ağır sonuçlar ortaya çıkaracağı belirtilmiş ve ayrıca Rusların, Türk topraklarında ilerlemesine karşın, İngiliz Hükümeti'nin duruma seyirci kalamayacağı ifade edilmiştir. İngiltere'ye göre, Osmanlı'nın Rusların bu ilerleyişini askeri bir müdahale ile önlemesi hem mümkün değildir hem de zahmetli ve maliyetli olacaktır. Lakin Rusların ilerlemesinin tüm önlemlere karşın devam etmesi halinde, İngiltere'nin Osmanlı'ya gerek mali gerekse askeri destekte bulunacağı vurgulanmıştır. Salisbury'e göre, Osmanlı ve İngiltere arasında imzalanacak bir savunma antlaşması bölgede beklenmedik durumların ortaya çıkmasına engel olacaktır. İngiltere Hükümeti, Osmanlı'ya böyle bir güvence verebilmesini iki koşula bağlamıştır. İlk olarak Osmanlı Hükümeti, Müslüman olmayan tebaaya karşı gerekli reformları yapacağını taahhüt edecektir (FRUS, 1878, s. 887). Diğer bir koşul ise İngiltere'nin önerdiği

teklifi etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için Küçük Asya ve Suriye kıyılarına yakın bir mevzide İngiliz birliklerinin konuşlanması gerekecektir. Salisbury'e göre, İngiliz birliklerinin yakınlığı, söz konusu antlaşmada yer alan hedeflere ulaşılması için Osmanlı Devleti'ne karşı en iyi güvence olacaktır. Bu koşullara uygun en önemli mevzi olarak ise Kıbrıs gösterilmiştir. Telgrafta, İngiliz hükümetinin, sultanın egemenliğinde olan bir topraktan uzaklaştırılmayı veyahut hazinesinin böyle bir gelirden mahrum bırakılmasını istemediği ayrıca vurgulanmıştır. İngiltere'nin bu teklifine, mevcut durum, Rusların Osmanlı'nın Asya topraklarında gerçekleştirdiği işgalden kaynaklandığı için, ilgili durumun ortadan kalkması halinde antlaşmanın hükümlerinin de ortadan kalkacağı ve İngiltere'nin Kıbrıs'ı ivedilikle boşaltacağı eklenmiştir. Atılacak tüm bu adımlara rağmen, Rusların ilerleyişine devam etmesi halinde, İngiltere, Osmanlı'nın silahlı müdahalesine tam destek sağlama sözü vermiştir⁸ (FRUS, 1878, s. 888).

Osmanlı ve İngiliz Hükümetleri arasında süren müzakereler, tam bir gizlilik içinde yürütülmüş ve İstanbul'da bulunan diğer misyon şeflerinin bu süreçten haberdar olmamasına büyük özen gösterilmiştir. Salisbury'nin Sir A. H. Layard'a gönderdiği telgrafta yer alan teklifler, Osmanlı tarafından kabul edilmiş ve 4 Haziran 1878 tarihinde Yıldız Sarayı'nda bir Savunma Antlaşması (*Kıbrıs Konvansiyonu/Savunma İttifakı Antlaşması*) imzalanmıştır. 1 Temmuz 1878'de, A. H. Layard ve Hariciye Nazırı Safvet Paşa arasında imzalanan bu antlaşmaya, ek bir protokol eklenmiştir. İmzalanan bu ek protokol sayesinde, Kıbrıs'ın idari yapısı ve tarafların askeri varlıklarıyla ilgili durumlar netlik kazanmıştır. İmzalanan protokole göre, Müslüman tebaanın hukuki işlerini yürütmekle görevli Şer'i Mahkemeler, bu

---

⁸ Ayr. Bkz.; Y.PRK.TKM.; “Devlet-i Aliyye ile İngiltere arasında, Rusların hudutlarını genişletme teşebbüsleri halinde harekete geçecek bir ittifak akdedildiği”, kutu 2, gömlek 13; belge tarihi: H-07.07.1295, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

görevlerini sürdürmeye devam edecek; Evkaf Vekâletine ait mallar, Osmanlı ve İngiliz memurlarca yönetilecektir. İngiliz Yönetimi, yapılan harcamaların dışında kalan gelir fazlasını, Osmanlı Devleti'ne ödeyecektir. Diğer taraftan, Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ta bulunan mülklerin (devlete ve Padişah'a ait) üzerinde her türlü tasarrufa sahip olacak ve buradan elde edilen gelir, Ada'nın genel gelirinin dışında tutulacaktır. İngiliz Yönetimi, kamu yararı gözetilen konularda, adil bir fiyat karşılığında kamulaştırma yapabilecektir. Son olarak, Rusların, işgal ettiği yerleri Osmanlı'ya teslim etmesi halinde, Kıbrıs Adası, İngilizlerce boşaltılacak ve 4 Haziran 1878 tarihli antlaşma sona erecektir⁹. II. Abdülhamid, 15 Temmuz 1878'de imzaladığı antlaşma metnine, kendisinin üzerinde bulunan hak ve yetkisine zarar gelmemesi şartını ekletmiş ve eklenen bu maddede, Layard'ın kendi onayladığı senet de yer almıştır. Kıbrıs'ta bulunan Müslüman halkın hak ve çıkarlarının güvence altına alınmasıyla Kıbrıs'taki Osmanlı egemenliğinin sürekliliği sağlanmıştır. Birleşik Devletlerin İstanbul'da bulunan temsilcisi Maynard'ın, 16 Temmuz 1878'de W. M. Evarts'a gönderdiği telgrafta, Osmanlı ve İngiltere arasında imzalanan bu antlaşmanın, Şark Meselesinde büyük bir değişikliği öngördüğünü ifade etmiştir (FRUS, 1878; Alasya, 2002, s. 380). The Glasgow Herald Gazetesi'nin haberine göre, Osmanlılar ve İngilizler arasında imzalanan antlaşmayla, bölgede yeni bir denge sağlanmış ve Fransızlar imzalanan bu antlaşmaya muhalif olmamıştır (The Glasgow Herald, 1879, s. 5). Ruslar ise İngiltere'nin bu hamlesi karşısında daha sert bir vaziyet almıştır (The Gazette, 1878, s. 3).

Osmanlı Devletinin, İngiltere ile bu antlaşmayı imzalamasının esas nedenlerinden biri olarak, 13 Haziran - 13 Temmuz 1878 tarihleri arasında

---

⁹ Ayr. Bkz.; Y..PRK.TKM.; “Rusya’ya karşı İngiltere ile Devlet-i Aliyye arasında imzalanan mukaveledenamenin sureti”, kutu 2, gömlek 12, belge tarihi: H-06.07.1295, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.

düzenlenen Berlin Kongresi'nde İngiltere'nin desteğini kazanmak istemesi gösterilmiştir. Bu kongrenin sonunda imzalanan Berlin Antlaşması'nda, Osmanlı Yönetimi, Kars, Ardahan ve Batum'u Ruslara bırakmış (madde 58), Ayastefanos Antlaşması neticesinde Rusya'ya verilen Eleşkirt Vadisi ve Doğu Bayezid, Osmanlılara iade edilmiştir (madde 60). Ayrıca Osmanlı Devleti, savaş tazminatı olarak Ruslara, 802.500.000 frank tazminat vermeyi taahhüt etmiş ve taksitleri ödeyemediği takdirde, Rusların toprak talebinde bulunmasını kabul etmiştir. Bu antlaşmayla, Osmanlı Devleti, arazi terki, sınır tashihi, geçici ve idari işgal adı altında Sırbistan, Romanya, Bulgaristan, Avusturya, Yunanistan, Karadağ, Rusya, İran ve İngiltere'ye karşı, toplam 212.450 kilometrekare toprak ve 5 milyon 455 bin insanını kaybetmiştir (Sertoğlu, 2011, s. 3337). İngiltere, Osmanlı-Rus savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ne beklediği desteği vermemiş ve bu durum, İstanbul'da hayal kırıklığına neden olmuştur. Ancak bu dönemde, Başbakan Disraeli ve iktidarda bulunan Muhafazakâr Parti, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunan bir politika izlemiştir. Diğer taraftan İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunan bir anlayışla, bölgedeki çıkarlarını koruyamayacağını kavramış ve Osmanlı İmparatorluğu vasıtasıyla değil, bizzat kendisi duruma müdahil olmaya karar vermiştir. 1878'de Kıbrıs'ı kiralaması ve 1882'de Mısır'ı işgal etmesinin nedeni, bu politika değişikliği olmuştur (Armaoğlu, 2017, s. 519).

İngiliz Meclisi ve kamuoyu, Osmanlı Devleti ile yapılan 4 Haziran tarihli antlaşmanın İngiltere'ye büyük bir yük getirdiği konusunda ciddi tartışmalar yaşamıştır. Hatta Gladstone, 29 Temmuz'da, Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, "İngilizlerin, Asya Türkiye'si'nin devasa topraklarında sorumluluk aldığını" dile getirmiştir (LCA, 1878, s. 24). William Ewart Gladstone'a göre, Kıbrıs, Türkiye'nin geri kalanı gibi kötü ve sefil bir şekilde yönetilmiş ve nüfusu azaltılmıştır. Kıbrıs'ın

alınmasıyla, tehlikeli olan askeri sorumluluklara yenisi ilave edilmiştir. İyi olan tek şeyin, “kölelikten kurtulan yüz veya iki yüz bin insanın, ilk kez sivil hükümetin nimetlerinden faydalanacak olması” olduğunu göstermiştir. Aynı yazısında, Gladstone, Kıbrıs’ı almanın, İmparatorluğun sınırlarının genişlemesini göstermek açısından etkili bir işaret olduğunu, askeri garnizonların, Hindistan sınırlarının ötesine geçtiğini ve Rusların atacağı herhangi bir adımda, onlara hızla müdahale edebilecek yakınlıkta olacaklarını da vurgulamıştır (Gladstone, 1878, s. 6). İngiliz menşeli bir yayın kuruluşu olan Diprose and Bateman’in 1878 yılında çıkardığı *Cyprus: Its Value and Importance to England* isimli eserde, Kıbrıs’ın İngiltere’ye sağlayacağı katkılar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Kıbrıs’ı egemenliğinde bulunduran bir ülke, Asya kıtasındaki bir düşmana karşı erkenden müdahale edebilme gücü kazanmıştır. Zira Kıbrıs, Asya kıyılarının güneyine ve Suriye kıyılarının doğusuna oldukça yakındır. Bu şekilde, Kıbrıs’ta bulunan askeri birlikler, dokuz saatten kısa sürede kıyıya çıkabilmektedir.
2. Kıbrıs, Hindistan’a geçişi hızlandıracak olan demir yolunun geçeceği Mısır Vadisi’nin anahtarlarını elinde tutmaktadır ve demir yolunun komuta merkezi burası olacaktır.
3. Ticari açıdan er ya da geç merkez haline gelecek olan Levant Bölgesinin kilit noktasında yer almaktadır.
4. İskenderun gibi ticari önemi yüksek olan bir limana yakınlık kazanılmıştır.
5. Kıbrıs ve yakın çevresi, bölgenin zengin yeraltı kaynaklarına sahiptir.
6. Babıali artık daha ulaşılabilir bir uzaklıkta olacak ve Rusların yerini almak kolaylaşacaktır. Bu sayede, Osmanlı Devleti’nin antlaşmalarla taahhüt ettiği reformların ilerleme durumları gözetim altında tutulabilecektir.

7. Bölgede, İngiltere'nin egemenlik alanın Cebelitarık ve Malta'dan sonra en doğu sınırı, Kıbrıs olmuştur.
8. Hindistanlı Müslümanlar gözünde, öncelikli bir ahlaki değer sağlanacaktır.
9. Süveyş Kanalı'nın hisselerinin yaklaşık yüzde ellisi, İngilizlerin kontrolü altındadır. Buradan geçen gemilerin yaklaşık yüzde yetmiş beşi, yine İngilizlere aittir. Kıbrıs'ta varlık göstermekle, bölgenin güvenliği açısından önemli bir kazanım sağlanmış olmakla birlikte, Hindistan ve Mısır'a gidecek tek alternatif deniz yolu güvence altına alınmıştır.
10. Gemilerin bakım, onarım ve tedariki için sabit bir ikmal noktasıdır.
11. İyi bir donanma üssüdür; Çanakkale Boğazı gibi stratejik mevzilere kolayca ulaşılacak bir noktadadır ve Rusların olası bir İstanbul saldırısına karşı takviye bir alan görevi görecektir.
12. Özellikle Rus piyasasına sürülen aromatik tütünlerin ekim alanıdır.
13. Doğru ekim teknikleri kullanılarak, Homeros'un övgüyle bahsettiği şarapların elde edilebileceği topraklara sahiptir.

Times Gazetesi, Kıbrıs'ın gerçekten takdire şayan bir donanma istasyonu olduğunu ve İngiltere'nin işgal edebileceği en iyi yer olduğunu yazmıştır (Diprose and Bateman, 1878, s. 14). *The St. Petersburg News*'e göre, "Kıbrıs'ı almakla, İngiltere, Asya Türkiye'si ve Süveyş Kanalı üzerinde hamilik kurma şansını" elde etmiştir. Asya ve Avrupa'ya hareket edebilecek 100-200 bin kişilik orduyu rahatlıkla yerleştirebilecek bir mevzi kazanmıştır. *Exchange Gazette*, İngilizler, Süveyş ve Malta arasındaki önemli bir açığı Kıbrıs ile kapattı. İngiltere, böyle kazanımlara sahip bir Ada'yı çok düşük bir maliyetle elde etmiştir. "İyi pazarlıktan hoşlanan İngiliz halkı bunu takdir edecektir" yazmıştır (Diprose and Bateman, 1878, s. 29-30).

Maynard, 30 Ağustos 1878 tarihli telgrafında, Kıbrıs'ın stratejik ve ticari açıdan Türk Adaları içinde en önemsizi olduğunu belirtmiş ve Kıbrıs'ı, limanlardan yoksun, valinin ve yardımcılarının olduğu, dağınık müfrezelerde birkaç yüz askerin bulunduğu ve açıkta bir ya da iki gemiyle korunan bir ada olarak tarif etmiştir (FRUS, 1878). İngilizler, bu adayı, herhangi bir direnişle karşılaşmadan ele geçirmiştir. Antlaşmanın imzalanmasından kısa süre sonra İngiliz zırhlıları (*ilk etapta 10 adet*), 3 Temmuz 1878'den itibaren Larnaka Koyu'na demirlemeye başlamış ve Kıbrıs halkının, İngilizlere karşı tutumunu gözlemlemeye başlamışlardır. 9 Temmuz'da ise sessiz bir şekilde Larnaka İskelesi'ne çıkmışlardır (Gazioğlu, 2000, s. 25-26):

9 Temmuz 1878 Salı günü, mavi caketli bir grup İngiliz askeri, kayıklarla sahile çıkarılarak bir iskele kurmakla görevlendirildi. Kimseyle temas etmeden, kimsenin işine karışmadan, büyük bir hızla, tahtadan bir iskele yapmak direktifi ile sahile çıkan İngiliz askerleri, bu emri harfiyen yerine getirdiler. Ayrıca bir de direk dikerek üzerine İngiliz bayrağı çektiler. Halk, etrafına toplanıp merak dolu bakışlarla İngiliz askerlerini seyretti, fakat onlara hiçbir müdahalede bulunmadı.

1.2.4. İngiltere'nin Kıbrıs'ta ilk yılları

1878'de, Kıbrıs'ın İngiliz kontrolüne geçmesinin ardından, Türklerin yönetimdeki payı azalmaya başlamıştır. İlk iki yılda, Kıbrıslı Rumların yönetimdeki payı, 125 kişiyle yüzde 34 oranında artarken, yüzyılın sonunda bu sayı, 237 kişiyle yüzde 50'ye ulaşmıştır. Kıbrıslı Türklerin payı, 198 kişiyle yüzde 42'ye gerilemiştir (Kızılyürek, 2002, s. 77). Diğer taraftan, 14 Eylül 1878'de, kraliyet emriyle Yasama Meclisi'nin kurulmasına karar verildiği açıklanmıştır. Bu kararnameye göre, Meclis, Yüksek Komiserin hazır bulunacağı en az dört ve en fazla sekiz ek üyeden oluşacak, ayrıca üyelerin yarısının hükümet yetkililerinden ve diğer yarısının, sivil halktan oluşmasına karar verilmiştir. İlk konsey, bir Türk, iki Rum ve üç İngiliz üyeden

meydana gelmiştir. 1882’de yürürlüğe giren yeni anayasayla, konseyin yapısı değiştirilmiş ve yeni konseyin üye sayısı 18’e yükseltilmiştir. On ikisi halk ve altısı yetkililer arasından olmak üzere, hükümetçe atanmıştır. Halk oyuyla seçilecek olan üyeliklerin üç Türk ve dokuzu Rum vatandaşlara ayrılmıştır. Kıbrıslı Türkler, bu yeni uygulanmadan oldukça rahatsız olmuş ve konuyla ilgili yönetime bir dilekçe sunmuşlardır (Sonyel, 1995, s. 142);

Üç yüz yıldan çok Türk Yönetiminde dinsel özgürlük ve adalet içinde Türklerce korunan ve çeşitli haklara sahip olan Rumlar, İngiliz Yönetimi başlar başlamaz, Türklerin duygularını kışkırtmaya ve bu dostluk havasını bozmaya başladılar. İngilizler anayasada ve yönetim örgütünde değişiklik yapıp, yeni Kavanin Meclisini (Yasama Konseyi) kurarken, Ada’daki otoritelerle iş birliği yapmadılar. Yeni yönetim örgütü, mecliste üç Türk üyeye karşılık, Rumlara dokuz üyelik hakkı vermektedir. Oysaki, Türkiye’de, Müslüman Türklerin büyük bir çoğunlukta bulunduğu kendi anavatanlarında, Hristiyanların idari meclislerde eşit sayıda üyeleri bulunmaktadır ve oy hakları vardır. Halbuki burada, Türklerin çoğunlukta bulundukları Lefkoşa’da dâhi, Türkler, bu gidişle çoğunluk haklarını, Türkleri ezmek ve Kıbrıs’ı bağımsızlığa kavuşturmak yolunda kullanacaklarını açıklamış bulunan Rumların insafına bırakılacaktır.

Yönetimde bu gelişmeler yaşanırken, yargı alanında da çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, Osmanlı Devleti’nin çeşitli ülkelere sağladığı kapitülasyonlar sayesinde yabancı vatandaşlar, Osmanlı hakimiyetinde olan topraklarda yaşadıkları hukuksal meseleleri kendi konsoloslukları aracılığıyla çözüme kavuşturmuşlardır. Kıbrıs’ın yönetiminde yaşanan değişikliklerin ardından konsoloslar, büyükelçi statüsünde olduklarını iddia etmişler ve başta vergi olmak üzere, çeşitli kolaylıklar sağlanmasını talep etmişlerdir. Lakin İngiltere Yönetimi, Kıbrıs’ta, Osmanlı Devleti’nin sağladığı kapitülasyonların uygulanmayacağını bildirmiş ve ayrıca, konsolosluk açacak ülkelerin İngiltere’den izin alması gerektiğini ilan edilmiştir.

Kıbrıs'ın ilk İngiliz Yüksek Komiseri Wolseley, 11 Ekim 1878'de yaptığı duyuruda, Osmanlı topraklarında konsolosluk yetkilerini düzenleyen 12 Aralık 1873 tarihli padişah emrinin, Kıbrıs'ta geçerli olmadığını duyurmuştur. 17 Ocak 1878'de, İngiltere Hükümeti, Kıbrıs'ta bir yüksek mahkeme kurmuş ve Kıbrıs'taki adli sistemi, şer-i mahkeme alanına giren konular hariç olmak üzere, tek çatı altında toplamıştır (Hill, 2016, s. 346-348). Diğer bir sorun, vakıflar meselesinden çıkmıştır. Antlaşma gereği, Ada'da bulunan vakıf mallarının yönetim ve denetimi, bir İngiliz murassaha ve Kıbrıs'ta yaşayan bir "Müslümanın" yönetimine bırakılmıştır. Lakin ilk yıllarda, "Müslüman bir delege" atanmamış ve tüm vakıf malları, İngilizlerce usule aykırı yönetilmiştir. Sonradan atanan Müslüman delege, "Kıbrıs hükümetinin elinde kukla olmuş" ve bakımsız bırakılan vakıf malları üzerinden sürekli zarar gösterilerek, çalışanların ücretlerini ödeme bahanesiyle malları satmak zorunda bırakılmıştır (Sonyel, 1995, s. 136-137).

İngiltere'nin sağladığı pozitif ayrımcı zeminle, Kıbrıs'ta bulunan Rum nüfus, 1821 Yunan İsyanı'ndan itibaren propaganda eğilimi artış gösteren Enosisi yüksek sesle konuşmaya başlamışlardır. Bu kapsamda, eğitim alanda da Rumlar lehine gelişmeler yaşanmıştır. 1881 yılında 99 olan Kıbrıs Rum okullarının sayısı 1901'de 273'e yükselmiş; Türk kesimindeyse, 71 olan okul sayısı, yüzyılın başında 144 olmuştur. Kıbrıs'taki okulların, Yunanistan'da okutulan müfredatı uygulamasına ve aynı ders kitaplarının kullanılmasına izin verilmiş, Helen milliyetçiliğini teşvik eden, Helen dili ve tarihiyle dolu olan bu kitapların derslerde kullanılmasına göz yumulmuştur. Müfredatta, "Yeni Yunanistan'ın Kahramanları (I İroes Tis Neas Ellados)" ve "Milli Eğitim Üstüne (Peri Ethnikis Agogis)" gibi dersler yer almıştır. Burada kullanılan haritalarda Kıbrıs, Yunanistan'ın bir parçası olarak gösterilirken, Kral Konstantin, Kraliçe Sophia ve Yunan savaşına katılan bazı isimlerin portreleri

duvarlara asılmıştır. Diğer taraftan, törenlerde, Yunan bayrağının kullanılmasına müsaade edilmiştir (Hill, 2016, s. 420; Kızılyürek, 2002, s. 78).

1.3. Megali İdea ve Osmanlı İmparatorluğuna Etkileri

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılın ortalarından itibaren, özellikle Balkan topraklarıyla ilgili meselelerle oldukça meşgul olurken, aynı zamanda ciddi toprak kayıpları yaşamaya devam etmiş ve ekonomik alanda da devlet tarihinin en zor zamanlarından birini yaşamıştır. Osmanlı Devleti'nin, özellikle 19. yüzyılın başından itibaren yoğun problemler yaşadığı toplumlardan biri, Yunanlılar olmuştur. 1821'de bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından, *Megali İdea (Büyük Fikir/Büyük Amaç)* ülküsü temelinde *Enosisi (birleşme)* gerçekleştirme cesaretleri artan Yunanlılar, bu kapsamda, Osmanlı egemenliğinde olan ve Rumların yoğun yaşadığı bölgelerde çeşitli isyanlara finansal, askeri ve sosyal destekler sağlamış, yürüttüğü yoğun propaganda faaliyetleriyle kamuoyu oluşturup, Megali İdea ülküsünü gerçekleştirmeye dönük politikalar izlemiştir. Megali İdea kavram olarak, Yunanistan devleti sınırları içinde ve dışında yaşayan Helen-Ortodokslarını tek bir Yunan Devleti çatısı altında toplama gayesiyle ortaya atılmıştır. Bu fikir çerçevesinde, Yunan yurttaşlığı, Yunanistan Devleti sınırları dışında yaşayan *Heterochthons (Heterokton)* ve Yunan Devleti'nin sınırları içinde yaşayan *Autochthons (Otokton)* olmak üzere ikiye ayrılmış; başkenti İstanbul olan tek bir Yunan Devleti'nin sınırlarında bu iki sınıfın birleşmesi hedeflenmiştir. Bu ülkeye göre, Yunan kavramı, sadece Yunanistan sınırları içinde değil, Yunan tarihi veya ırkıyla ilişkili herhangi bir ülkede yaşayan tüm Helen-Ortodokslarını içine alan geniş bir tanım olarak kullanılmıştır. Megali İdea kavramı, ilk kez, 1844 yılında, Yunan Kurucu Meclisi'nde devam eden yeni anayasa çalışmaları esnasında *Ioannis Kolettis* tarafından ortaya atılmıştır. Kolettis, Megali

İdea fikrinin hedeflediği “Yunan Krallığını” şu şekilde tarif etmiştir (Clogg, 1992, s. 47-48; Koliopoulos ve Veremis, 2004, s. 11-15):

Yunan Krallığı, Yunanistan’ın tamamı değil, sadece bir kısmı; en küçük ve en fakir kısmıdır. Bir Yunanlı, sadece bu krallık sınırları içinde yaşayan biri değil, aynı zamanda Yanya’da, Teselya’da, Serez’de, Edirne’de, İstanbul’da, Trabzon’da, Girit’te, Sisam’da ve Yunan tarihiyle veya ırkıyla ilişkili herhangi bir ülkede yaşayan kişidir.

Megali İdea kavramıyla başlangıçta kültür temelli ulusal bir kimlik oluşturulmaya çalışılırken, kısa zamanda bu ülkü, Yunanistan’ın siyasi bir programı ve doktrini olmuştur. Yunan Devleti’nin sınırlarını Ortodoks Helenlerin bulunduğu tüm bölgeye uzatan bu düşünce, Yunan milliyetçiliğinin bir sonucu olarak zamanla “mekan içinde birliğe” dönüşecek ve başarıya ulaşacaktır (Kızılyürek, 2002, s. 50-51).

19. yüzyılın sonunda, Osmanlı Devletinin egemenliğinde yaşayan Rumlar, bazı bölgelerde Enosise dönük isyanlar başlatmıştır. Bunlardan en önemlisi, Girit Ayaklanması’dır. 1897 yılında Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında başlayan savaşın fitili, Girit’te çıkan ayaklanmayla¹⁰ ateşlenmiştir. Ayestefanos Antlaşması’nın

---

¹⁰ Girit Ayaklanmasının bir benzeri 1866-1869 yılında da yaşanmıştır. Paris Barış Konferansı sırasında yaklaşan Fransa ve Rusya Yunanistan’ı kışkırtmaya başlamıştır. Mora Rumlarının kurduğu Etnik-i Eteryia Ada’da ilhak faaliyetlerine başlamış ve Megali İdea ülküsü altında Hristiyan tebaayı kışkırtmaya başlamıştır. Giritli Rumlar, vergi ve gümrük resminin yüksek oluşu, vergi usulünün olmayışı ve mahkemelerin adil olmayışı gibi sebeplerle, 14 Mayıs 1866’da dönemin Girit Valisi İsmail Paşa Babıali’ye şikâyet etmiştir. Bu süreçte, Yunanlılar yoğun programda faaliyetlerine girişmiş ve Yunan basını Osmanlı Devleti’ni Hristiyan halkına zulmettiği iddiasıyla eleştirmeye başlamıştır. Girit Ayaklanmasının yaşandığı süreçte III. Napolyon (Napoleon) Sultan Abdülaziz’i Milletlerarası Paris Sergisi’ne davet etmiş ve burada ikili devam eden Girit Meselesini görüşmüştür. Napolyon’un bir sohbet esnasında Sultan Abdülaziz’e Girit Meselesinin nihai çözümünün Ada’nın Yunanistan’a verilmesiyle çözülebileceğini söylemesi üzerine Sultan Abdülaziz şu cevabı vermiştir; “Girit için Osmanlı Devleti yirmi yedi yıl kan dökmüş, adayı böyle ilhak etmiştir. Girit’in toprağı Osmanlı kaniyle yuğurulmuştur. Görünüşte iyi niyetli ve aslında devletimin manen perişanlığına sebep olacak bu teklif beni meyyus etmiştir. Ancak, büyük devletler birleşerek Girit’in Yunanistan’a terkini resmi notalarla teklif etseler bile, bu tekliflerini red, askerimi son neferine varıncaya kadar adaya sevk ve donanmadan da bir sandal kalıncaya kadar sebat eder ve çaresiz kalıncaya Girit’i öyle bırakırım.” İsyân, 14 Şubat 1868 tarihinde ilan edilen Girit Fermanı’yla son bulmuştur. Yunanlılar Girit’i ilhak eylemlerine devam etmiştir. Osmanlı Devleti, Yunanistan’ı Girit’i kışkırtmayı bırakması için 21 Ocak 1886 tarihli bir notayla uyarmıştır fakat Yunan ordusu savaş ilan etmeden Osmanlı topraklarında ilerlemeye başlamış, bunun üzerine Ahmed Eyüb Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Yunanlıları bozguna uğratarak sınır dışı etmiştir (Sertoğlu, 2011 s. 3144-3159).

15. maddesinde, Ruslar, Osmanlı Yönetiminin Girit'teki özerklik statüsünün genişletilmesini ve yapılan düzenlemelerle ilgili olarak Rusların bilgilendirilmesini istemiştir. İngiltere, bu şekilde Rusların Akdeniz'e müdahil olacağı endişesiyle, Berlin Konferansı'nda bu maddeyi değiştirmiş ve yerine Girit'te yapılacak düzenleme hakkında Osmanlı Devleti'nin, imzacı devletlere bilgi vermesi şartını getirmiştir (Woodward, 1920). Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması'nda Giritli Hristiyanlar lehine verdiği taahhütleri uygulaması esnasında çeşitli sorunlar yaşamıştır. Verilen taahhütlerin yerine getirilmediğini iddia eden Rumlar, Ada'da eylemlere başlamış ve olaylar, kısa sürede bir savaşa dönüşmüştür. Prens Yorgi komutasındaki 10.000 Yunanlı gönüllünün Kıbrıs'a çıkmasıyla Müslümanlara karşı bir katliam hareketi başlamış ve 16 Şubat 1897'de, Rum çeteler, Ada'nın Yunan Kralı adına zapt edildiğini ilan etmişlerdir (Sertoğlu, 2011, s. 3368-3369). Girit'te yaşanan bu olayları sebep gösteren Yunan Hükümeti, 10 Nisan'da birliklerini Osmanlı sınırından geçirmiş, fakat ciddi bir Osmanlı mukavemeti ile karşılaşmıştır. Yaşanan bu gelişmelerin ardından, Padişah II. Abdülhamid, Vükela Meclisiyle yaptığı toplantının ardından, 18 Nisan 1897'de¹¹, Yunan Devletine savaş ilan etmiştir¹² (Sertoğlu, 2011, s. 3371-3373). 17 Mayıs'a gelindiğinde, ağır yenilgiler alan Yunanlılar, Avrupalı devletlerden ve Ruslardan mütareke yapılması konusunda yardım istemiştir. Rus Çarının tavsiyesi üzerine, ordunun ilerlemesini durduran Osmanlı, Teselya'nın kendisine iadesi ve 12 milyon lira tazminat karşılığında, savaşa son vereceğini açıklamıştır. Osmanlı Devleti savaşı kazanmasına rağmen, talep ettiği şartlardan vazgeçmek zorunda bırakılmıştır. 4 Aralık 1897'de, İstanbul'da imzalanan barış antlaşmasıyla, Teselya yeniden Yunanistan'a bırakılmış ve Osmanlı Devleti'ne 4

¹¹ Hicri takvimde 5 Nisan 1313 tarihine rastladığı için 313 Harbi şeklinde de anılır.

¹² Bu kararın alınmasında, Serasker Rıza Paşa'nın önemli etkisi olmuştur.

milyon lira savaş tazminatı ödemesine karar verilmiştir. Ayrıca, Antlaşmada yer almamasına rağmen, 18 Aralık 1897 yılında Girit'e önemli ayrıcalıklar tanınarak, mesele Yunanlılar lehine halledilmiştir (Armaoğlu, 2017, s. 550).

Osmanlı-Yunan savaşı sonrası kısa süreli durgunluk yaşayan Balkanlar, 14 Mart 1912'de, bir süredir aralarında anlaşmazlık yaşanan Sırp ve Bulgarların bir savunma anlaşması imzalamasıyla yeniden hareketlenmiştir. 29 Mayıs 1912'de, Sofya'da, Yunanistan ve Bulgaristan arasında bir antlaşma imzalanmış ve olası bir savaşta karşılıklı yardım garanti edilmiştir. 1912 yılının Eylül ayında, Karadağ ve Bulgaristan arasında benzer bir antlaşmanın yapılmasıyla, Balkan Savaşı'nın ortaya çıkması için gerekli olan koşullar sağlanmıştır (Woods, 1918, s. 21-24). 3 Ekim 1912'de, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'ın Babıali'ye ortak bir nota göndererek Arnavutluk, Girit ve Makedonya'ya muhtariyet verilmesini istemeleriyle barış ortamı yeniden bozulmuştur. Osmanlı Devleti'nden yanıt alınamaması üzerine, önce Karadağ ardından Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmiştir (Rogan, 2015, s. 18-19). Yanlış strateji ve ordunun hazırlıksız bir şekilde taarruza geçirilmesi gibi nedenlerle, Osmanlı orduları, ağır yenilgi almış ve İstanbul yakınlarındaki Çatalca'ya kadar çekilmek zorunda kalmıştır. 30 Mayıs 1913'te, *Londra Barışı*'nı¹³ imzalayarak savaştan çekilmiştir (Armaoğlu, 2017, s. 645-647).

---

¹³ Balkan savaşları, II. Meşrutiyet Hareketi'nin ortaya çıkardığı "dış gaileler zincirinin son halkası fakat en şiddetli darbe indiren halkası olmuştur." Savaş sadece Osmanlı üzerinde etkili olmakla kalmayıp, Balkanlardaki rekabet ve çatışma ortamını da şiddetlendirmiştir. I. Dünya Savaşına uygun bir zemin hazırlayan bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun da büyük savaştan önce aldığı son yıkıcı darbe olmuştur. Osmanlı yönetimi bu savaşla Girit'teki egemenlik haklarından da Yunanistan lehine vazgeçmiştir (Armaoğlu, 2017, s. 673).

1.4. 1914-1923 Yılları Arasında Yaşanan Gelişmeler ve Kıbrıs'ın Statüsüne Etkileri

Osmanlı Devleti'nin, Almanya safında savaşa dâhil olması nedeniyle, Britanya Hükümeti, 5 Kasım 1914 tarihli Kraliyet Buyruğuyla, Kıbrıs'ı ilhak ettiğini ilan etmiştir. Ardından yayınlanan başka bir bildiriyle¹⁴, 4 Kasım 1914'ten itibaren Kıbrıs'ta bulunan tüm Osmanlı vatandaşlarının İngiliz vatandaşlığına geçtiği, Osmanlı kimliğini korumak isteyen vatandaşların ise bir ay içerisinde durumu İngiliz Yüksek Komiserine bildirmeleri ve iki ay içerisinde Ada'yı terk etmeleri gerektiği bildirilmiştir¹⁵ (Sonyel, 1995, s. 167). Halbuki, 4 Haziran günü, 29 Temmuz 1878 tarihinde Osmanlı Devleti ve Birleşik Krallık arasında imzalanan antlaşmayla ilgili Avam Kamarasında konuşma yapan William Ewart Gladstone, Kıbrıs'ın statüsünde yaşanacak bir değişikliğin, padişahın sahip olduğu yetkiyi ihlal anlamı taşıyacağını belirtmiş ve bu ihtimalin, Paris Antlaşması'nın hem ruhuna hem de lafzına ters düşeceğini ifade etmiştir (LCA, 1878, s. 33-34). Konu her ne kadar uluslararası hukuk alanına dâhil olsa da Savunma İttifakı Konvansiyonu'nda, Kıbrıs belirli şartlara göre teslim edilmiş ve antlaşmanın temelini, padişahın, Asya'da bulunan topraklarının İngilizlerce güvence altına alınması oluşturmuştur (Hofstötter, 2008, s. 161). Ada'nın egemenlik hakkı değil, kullanım hakkı devredilmiştir. Bu haliyle, İngiltere, 1914 yılında Ada'yı ilhak etme kararıyla uluslararası hukuk normlarını hiçe saymış ve bu aykırılık, ancak Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasıyla giderilmiştir (Hofstötter, 2008, s. 195-196).

1918 yılına kadar süren savaşta, İttifak kanadı özellikle Avrupa topraklarında süren savaşlarda ağır yenilgiler almış ve sırayla savaştan çekilmeye başlamıştır.

¹⁴ *Cyprus Gazette*, 4 Mart 1915.

¹⁵ Ayr. Bkz.; HR. SYS. (31 Aralık 1914). Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakı meselesi. Kutu 2393, gömlek 5: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde, İngiliz temsilci Oramiral Arthur Gough Calthorpe¹⁶ ve Osmanlı temsilcisi Bahriye Nazırı Rauf Orbay¹⁷ arasında, Limni'nin Mondros Limanında bulunan Agamemnon isimli savaş gemisinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile savaştan çekilmiştir. Osmanlı Devleti'nin koşulsuz şartsız imzaladığı bu ateşkes antlaşması, 31 Ekim 1918 Perşembe günü yürürlüğe girmiştir (Erim, 1953, s. 519-524). 1919 yılında, Müttefik Devletler arasında barış görüşmeleri ve Osmanlı Devleti'nde yaşayan Türk olmayan unsurların kendi isteklerini kabul ettirme çabaları sürerken, diğer taraftan, Türk halkının her türlü işgal ve parçalanmaya karşı direnme ve örgütlenme süreci başlamıştır.

“Gerek Müttefikler arası barış görüşmelerinde gerekse Anadolu'daki Türk milli hareketinin örgütlenmesinde belirleyici rolü, Yunanistan oynamıştır”. Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar içinde bulunduğu şartlar ve nihayetinde, I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılması, özellikle Osmanlı sınırları içinde yaşayan Rumlar ve Yunanistan arasında sevinçle karşılanmıştır. Yunanlılar, ilk kez hayalleri olan Megali İdeayı gerçekleştirebilme şansına bu kadar yaklaştırlardır. Savaştan yenik ayrılan devletlerle yapılacak barış şartlarını müzakere etmek maksadıyla, 18 Ocak 1919'da Paris'te toplanan konferansa (Paris Barış Konferansı) katılan Yunan Başbakanı Elefterios Venizelos hem uzun süredir savaşımlara soktuğu Yunan halkının desteğini sağlamak hem de “Bizans'tan beri ilk kez tüm Yunan halkını aynı devletin çatısı altında toplayan lider olmak” amacıyla, başta toprak talepleri olmak üzere çeşitli konulardaki Yunan görüşlerini bu konferansta dile getirmiştir (Fırat, 2019, s. 179-180). Yunanlılar, bu konferans aracılığıyla küçük istisnalar dışında, Trakya, Batı Anadolu, Pontus ve Bozcaada, İmroz, On İki Ada ve Kıbrıs gibi, tüm Ege ve Doğu

¹⁶ Akdeniz Bölgesi İngiliz Başkomutanı.

¹⁷ Diğer Osmanlı temsilcileri; Reşad Hikmet Bey (Hariciye Müsteşarı) ve Yarbey Sadullah Bey.

Akdeniz Adaları üzerinde hak iddia etmiştir (FRUS, 1919). 13 Mayıs 1919 Salı günü, Lloyd George, Başkan Wilson ile yaptığı görüşmede, önemli zorluklar olmasına rağmen, Kıbrıs'ı Yunanistan'a vermek istediğini belirtmiştir. Wilson, Lloyd George'a, şayet söylediklerini başarabilirse, bunun harika sonuçlar doğuracağını ve Venizelos'un taleplerinin yerine getirilmesi halinde, Yunan ulusunun yeni bir ruha kavuşacağını söylemiştir (FRUS, 1919). Yunan Yönetimi, konferanstaki katılımcılara talep ettikleri toprakların kendilerine verilmemesi halinde, Küçük Asya'da "en kötü tutkuları salıvereceklerini" söyleyerek, uyarıda bulunmuştur (FRUS, 1918).

Konferansta, İtalya'ya karşı İngiltere ve Fransa'nın desteğini alan Yunanistan, 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkarmış ve Anadolu işgali başlamıştır.

Anadolu işgalleri devam ettiği sırada, Osmanlı Devleti'yle yapılacak barış antlaşmasını imzalamak üzere Fransa'nın Sevr kentinde bir araya gelen Osmanlı Devleti¹⁸ ve Müttefik Devlet temsilcileri, 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşmasını imzalamışlardır. Sevr (*Sevres*) Antlaşmasında, 1914 yılında İngiltere tarafından ilhak edilen Kıbrıs ile ilgili maddelere de yer verilmiştir. Antlaşmanın 115, 116 ve 117. maddelerinde, Osmanlı Devleti, ilhak kararını İngiltere lehine kabul ederken, Ada'da bulunan ahalinin tabiiyetinin hakkında da kararlar verilmiştir. 115. maddede, Osmanlı Devleti, 5 Kasım 1914'te İngiltere tarafından ilan edilen ilhakı tanıdığını, 116. maddede, vergi dâhil olmak üzere, Kıbrıs üzerindeki tüm haklarından feragat ettiğini ve 117. maddede, Osmanlı tabiiyetine geçmek isteyenlere bu hakkın tanındığını, geçmek istemeyenlerinse, Osmanlı tabiiyetinden vazgeçeceğini kabul etmiştir¹⁹ (Erim, 1953, s. 566). Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri arasında imzalanan bu

---

¹⁸ Osmanlı Devleti temsilcileri; Hadi Paşa (Ayan Üyesi), Rıza Tevfik Bey (Ayan Üyesi) ve Reşad Halis Bey (Bern fevkalade temsilcisi ve Murahhas Elçisi).

¹⁹ Sevr Antlaşması'nın "Tahlelbahir Kablolar" başlığı altında üçüncü fasılda yer alan 367'nci maddesinde Osmanlı Hükümeti, Türkiye-Kıbrıs-Lazkiye ve Cidde-Sevakin kabloları üzerindeki her türlü hakkından feragat etmiştir (Erim, 1953, s. 669).

antlaşma, meclis tarafından hiçbir zaman onaylanmadığı için ölü doğmuş bir antlaşma olarak kabul edilmiştir (Montgomery, 1972, s. 775). Bu dönemde, Kıbrıs'ın söz konusu olduğu bir başka siyasal metin, İngiltere ve Fransa arasında, 23 Aralık 1920'de imzalanan Konvansiyon olmuştur. Suriye, Lübnan, Filistin ve Mezopotamya bölgelerinde kurulacak olan mandaların sınırları ve çeşitli durumların netleştirildiği bu konvansiyonun dördüncü maddesinde, İngiltere, Kıbrıs'ın İskenderun Körfezi açıklarındaki coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle, öncesinde Fransız Hükümetinden görüş almadan, üçüncü devletlere Kıbrıs'ın devri yahut yabancılaştırılması için herhangi bir müzakereye başlamayacağını taahhüt etmiştir (FRUS, 1921).

Müttefik Devletler, bir yandan savaş sonrası siyasal metinler imzalayarak yeni bir düzen kurmaya çalışırken, diğer yandan, Anadolu'da devam eden Yunan işgalini desteklemeyi sürdürmüştür. 15 Mayıs'ta, Yunan askerlerinin İzmir'e ayak basmasıyla Yunan işgali başlarken; dört gün sonra, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a hareket etmesiyle, Türk milleti için bir milli mücadele hareketi başlamıştır. Parçalı ve bölgesel olarak başlayan ve devam eden Millî Mücadele, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde tek çatı altında toplanmış ve Ekim 1922'de, Doğu Trakya Valisi olarak atanan Refet Bele'nin Trakya'yı teslim almasıyla, Türk-Yunan savaşı sona ermiştir. Yunanlılar tarafından "Küçük Asya Felaketi" olarak adlandırılan bu savaşta, Megali İdea ülküsü en ağır mağlubiyetini yaşarken, bu düşüncenin hayata geçirilmesinin mümkün olmadığı net bir şekilde görülmüştür. Diğer taraftan, merkezi İstanbul olan Bizans İmparatorluğu'nu kurma hayaliyle Anadolu'ya çıkan Yunanlılar başta olmak üzere, İngiltere, Fransa ve İtalya'ya karşı büyük bir mukavemet gösteren Anadolu halkı, Lozan'da, kurduğu ulus devletini tescillemiştir. Uzun tartışmaların ve verilen araların ardından, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşmasının iki maddesi (madde 20 ve 21) doğrudan ve bir maddesi de (madde 16) dolaylı yoldan

Kıbrıs'la bağlantılıdır. Türkiye, İngiltere'nin 5 Kasım 1914 tarihli ilhakını tanımıştır (madde 20). Kıbrıs'ta yaşayan vatandaşların tabiiyeti meselesi, Antlaşmanın 21. maddesiyle açıklığa kavuşturulmuş ve bu maddeye göre, 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs'ta bulunan tebaanın, İngiltere tabiiyetine geçtiği kabul edilmiştir. Lakin Türk vatandaşlığına geçmek isteyen vatandaşların, iki yıl içerisinde başvuru yaparak, Türk vatandaşlığına geçmesine karar verilmiş ve ayrıca, bu vatandaşların, 12 ay içerisinde Kıbrıs'ı terk etmesi şartı getirilmiştir. 16. maddede, “kendi hakkı hakimiyeti tanınmış olan adalar” üzerindeki haklarından feragat ettiğini belirterek, dolaylı yoldan Kıbrıs üzerindeki haklarından vazgeçtiğini tescillemiştir. 16. maddenin tam ifadesi aşağıdaki gibidir (TBMM Kavanin Mecmuası, 1942, s. 8-9):

Türkiye, işbu Muahedede, musarrah hudutlar haricinde kâin bilcümle arazi üzerinde ve bu araziye müteallik ve keزالık işbu Muahede ile üzerlerinde kendi hakkı hâkimiyeti tanınmış olan adalardan gayri cezireler üzerinde- ki, bu arazi ve cezirelerin mukadderatı alâkadarlar tarafından tayin edilmiş veya edilecektir- her ne mahiyette olursa olsun haiz olduğu bilcümle hukuk ve müstenidatından ferağat ettiğini beyan eyler.

İşbu maddenin ahkâmı mücaverat münasebetiyle Türkiye ile hemhudut memleketler arasında takarrür etmiş veya edecek olan ahkâmı hususiyeyi ihlal etmez.

1.5. Lozan Barış Antlaşması Sonrası Siyasal Durum ve Kıbrıs'ta Yaşanan Gelişmeler

24 Temmuz 1924 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşmasıyla Türkiye, Kıbrıs'ta, İngiliz egemenliğini resmen tanımış ve Antlaşma, 6 Ağustos 1924'te İngiltere tarafından onaylanmıştır. Lozan'ın ardından, İngiltere'de iktidarda bulunan İşçi Partisi, Kıbrıs'ın statüsünde değişikliğe gitmiş ve 1925'te, Kıbrıs'ı, Taç Kolonisi ilan etmiştir. 6 Şubat tarihinde, ilan edilen buyrukla, Kıbrıs'ta anayasa değişikliğine giden İngiltere, 1 Mayıs 1925'te *Kıbrıs Resmî Gazetesi*'nde (*Cyprus Gazette*) bu

değişiklikleri yayınlayarak, yürürlüğe koymuştur. Özetle, söz konusu değişikliklerle, 18 üyeden oluşan Teşri Meclis'in üye sayısında değişikliğe gidilmiş ve üye sayısı 24'e yükseltilmiştir. Lakin üye sayısında yapılan bu artış, Rum ve İngilizler lehine değiştirilmiştir. Bu değişiklikle, Meclis'te bulunan Rum üye sayısı, dokuzdan 12'ye yükseltilirken, hükümetin tayin ettiği üyelerin (official) sayısı da aynı oranda artırılmıştır. Türklerin üye sayısı, 1882 Anayasası'nda belirtildiği şekilde 3 olarak kalmıştır. Rum üye sayısında yapılan artış, resmi üyelerin sayısında yapılan artışla dengelenmiştir. Kısaca, resmi üyeler ve Türk üyelerin toplamı, Rum üyelerin sayısına eşitlenerek bir denge sağlanmaya çalışılmıştır. 1 Mayıs 1925'ten itibaren geçerli olmak üzere, Yüksek Komiserlik makamı kaldırılarak, yerine vali tayin edilmiştir. Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının ardından geçen on yıllık süreçte, Kıbrıslı Türkler ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerle, anavatan Türkiye'ye yoğun bir göç hareketi başlatırken, Anadolu'da bulunan Rum ve Ermeni asıllı vatandaşlar da Kıbrıs'a göç etmeye başlamıştır²⁰. Bir çeşit mübadele olayının yaşandığı bu süreçte, Kıbrıs'ın nüfus dengesi, Türkler aleyhine bozulmuştur (Hill, 2016, s. 364-365; Gazioğlu, 2000, s. 192).

1925 yılında, Kıbrıs Anayasasında yapılan değişiklikler, 1920'lerden itibaren İngiliz Sömürgeler Bakanlığı'na yoğun şekilde Enosisi hedefleyen dilekçeler gönderen Kıbrıslı Rumları memnun etmemiş; benzer dilekçeler ve aynı amaçla kurulan Kıbrıslı Rum heyetler, 1930'lu yıllara kadar Londra'ya gönderilmeye devam etmiştir. Bu tarihte, Kıbrıs'tan gönderilen Rum heyetlere ve Rum isteklerini içeren dilekçelere karşı Londra Yönetimi, Ada'nın statüsünde Yunanistan lehine bir

---

²⁰ Konuyla ilgili Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın imzasıyla gönderilen yazılara ayr. bkz., Kararlar Dairesi Başkanlığı, "İngiliz uyruğunu kabul etmeyip Kıbrıs'tan Anavatana göçeden Türklerin iskani", kutu 12, gömlek 58, sıra 18, belge tarihi: 02 Aralık 1924, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı; Kararlar Dairesi Başkanlığı, "Lozan Antlaşması gereğince, Türkiye'ye hicret etmek isteyen Kıbrıslıların iskani edilmeleri ile onlara sağlanacak arazi", kutu 16, gömlek 77, sıra 6, belge tarihi: 07 Aralık 1925, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

değişikliğin yapılmasının mümkün olmadığı şeklinde özetlenecek benzer cevaplar vermiştir. Örneğin, 15 Ekim 1930'da yapılan seçimlerin ardından, İngiliz Sömürgeler Bakan Yardımcısı Drummond Shields'ın Kıbrıs ziyareti sırasında, Kıbrıslı Rumlar benzer Enosis tekliflerini Bakan Yardımcısı'na iletmışler. Shields, İngiliz Hükümetinin böyle bir birleşme için meclisten destek alamayacağını hatta böyle bir öneride bulunamayacağını ifade etmiştir. Shields, İngiliz Yönetiminin, Kıbrıslıların kendi aralarında toplumsallaşmalarını, yasaların yapılması ve uygulanmasında sorumlulukları birlikte paylaşmalarını arzu ettiğini belirtmiştir. İngilizlerin bu tutumuna rağmen aralarında Kıbrıs'ın Yunan Konsolosu M. Aleksander Kyrou'nun da olduğu çok sayıda Rum ileri geleni, Enosisi kışkırtıcı faaliyetler yürütmeye devam etmiştir. Bu kışkırtıcı Enosis faaliyetleri, 1930'lu yılların başında Ada'nın geneline yayılmış ve 1931 yılının son aylarında kitleselleşen eylemlere dönüşmüştür (Öztoprak, 1998, s. 210-212).

1.5.1. 1931 Ayaklanması (31 Ekim İsyanı)

Kıbrıs'ta yaşanan son statü değişikliğinin ardından, Ada Yönetiminin uğraştığı en önemli meselelerden biri, ekonomi olmuş ve bu ekonomik nedenler, 31 Ekim İsyanının zeminini hazırlamıştır. İngiltere, 1925 yılında, Osmanlı Devleti'nin, İngiltere ve Fransa'dan aldığı borçlara karşılık olarak, Kıbrıs'ın gelir fazlasını hazineye aktarmaya başlamış ve bu durum, çeşitli sorunlara neden olmuştur. 1927 yılında getirilen bir düzenlemeyle, İngiltere, Kıbrıs'a yapılan yıllık 50.000 sterlinlik yardımı, 92.800 sterline çıkarmış ve bu şekilde, bu soruna çözüm bulmayı hedeflemiştir. Yapılan bu artış, Osmanlı Devleti'nin borcuna karşılık alınan gelir fazlasıyla eşit olunca, Kıbrıs'ın gelir fazlasının hazineye aktarılmasına gerek kalmamıştır. Lakin İngiltere Yönetimi, "İmparatorluğun Savunmasına Yıllık Katkı" adı altında yeni bir vergiyi, Kıbrıs halkına yükleyince, hoşnutsuzluk yeniden artmaya

başlamıştır. Kıbrıslı delegeler, 1914-1928 yılları arasında ödedikleri 588.000 sterlinin Kıbrıs'a iade edilmesini talep ettiklerinde, dönemin Sömürgeler Bakanı Lord Passfield (*Sidney James Webb*), Kıbrıs'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan kendilerine geçen bir toprak parçası olduğunu ve bu nedenle, Osmanlı borçlarının nispi bir kısmının ödenmesiyle mükellef olduklarını belirtmiştir. 1929 yılında dünyanın genelini sarsan ekonomik kriz, 1930-1931 yıllarında devam ederek, Kıbrıs ekonomisini derinden etkilemiştir. 1931 yılında Lefkoşa Yönetimi, yeni bir gümrük vergisini yürürlüğe koymak istemiş, fakat aralarında Kıbrıslı Türk üye Necati Bey'in de bulunduğu delegeler, konseyde bu kararı reddetmiştir. 11 Ağustos 1931 tarihinde, yeni gümrük vergisinin Yasama Meclisi'nce reddedilmesi üzerine, karar yeni bir düzenlemeyle, Kraliyet Buyruğu şeklinde yürürlüğe koyulmuştur. Yaşanan gelişmeler üzerine, Kition Piskoposu Nikodemos Mylonas, halkı vergilerden kaçınmaya ve ithal malları kullanmamaya davet etmiş ve ardından, Rum ileri gelenleriyle hazırladığı manifestoyla halkı direnişe çağırmıştır. Ulusal özgürlük ve Enosisi nihai hedef olarak gösteren bu manifestonun yayınlanmasının ardından, Yasama Meclisi'nin Rum üyeleri istifa ederek, Kilise'nin başlattığı harekete destek vermişlerdir (Öztoprak, 1998, s. 213-215).

20 Ekim 1931'de, Piskopos Nikodemos kalabalık bir miting düzenlemiş ve toplanan kalabalığa Enosis propagandası yaparak, İngiliz Yönetimini ağır ithamlarla eleştirmiştir. 21 Ekim 1931'de, Kyrinia (Kirinya) Piskoposunun liderliğinde aralarında din adamlarının, öğrencilerin ve Rum ileri gelenlerinin bulunduğu 6.000 kadar Kıbrıslı Rum, valinin bulunduğu Hükümet Konağı önünde toplanarak, valiyi dışarı çağırarak, valinin çıkmaması üzerine konağı ateşe vermişlerdir. Daha sonra, Hükümet Konağındaki İngiliz bayrağı indirilmiş ve yerine Yunan bayrağı asılmıştır. Durumun kontrolden çıkması üzerine, Kıbrıs'ta sıkıyönetim ilan edilmiştir. Olaylar

sırasında çok sayıda devlet kurumuna saldırılar düzenlenirken, yapılan eylemlerde İngiliz bayrakları ateşe verilmiş ve Enosis lehine sloganlar atılmıştır. Şiddet olaylarının artması üzerine İngiliz Yönetimi, Mısır’da bulunan askerlerin bir kısmını Kıbrıs’a sevk etmiş ve kruvazörlerle Ada’yı kuşatarak, giriş çıkışları kontrol altına almıştır (The New York Times, 1931, s. 2; Milliyet, 1931, s. 1-6; Şükrü, 1931, s.1). Olayların sona ermesini sağlamak maksadıyla, Ortodoks Serpiskoposu ve Vali Storrs, bir görüşme gerçekleştirmiş ve bu görüşmede, Piskopos, tutukluların serbest bırakılmadığı takdirde, sükûn ve asayişin muhafazası hakkında teminat veremeyeceğini söylemiştir ve görüşme, bir netice alınamadan sona ermiştir (Milliyet, 1931, s. 2). Piskoposla yapılan görüşmenin sonuçsuz kalması üzerine, Enosis eylemleri, İngiliz kolluk güçlerince bastırılmış ve aralarında Kition Piskoposu Nikodemos Mylonas ve Girne Piskoposu Makarios Myrantheus’un da bulunduğu, çok sayıda Rum sürgüne gönderilmiştir (Milliyet, 1931, s. 2).

1931 yılında ortaya çıkan isyanın bastırılmasının ardından, İngiltere, Kıbrıs’ta geniş çaplı bir kısıtlamaya giderken, beraberinde baskı temelli bir çeşit istibdat dönemi başlatmıştır. Bu kısıtlamaların bir kısmına bakılacak olursa; ilk olarak, kilisenin faaliyetleri kısıtlanmış ve kontrol altına alınmıştır. Bu bağlamda, “halkı galeyana getirmek ve şiddete sürüklemek amacıyla sinyal yerine kullanılan” kilise çanlarının kullanımına kısıtlama getirilmiş, Kilise malları, denetime tâbi tutulmuştur. Diğer bir kısıtlama, anayasa üzerinde gerçekleşmiş ve Kıbrıs Anayasası askıya alınmıştır. 1931 İsyanı öncesinde, Kition Piskoposu Nikodemos Mylonas ve diğer Rum vekillerinin istifalarının önce gizli bir şekilde, ardından alenen kışkırtıcı nitelikte olduğunu düşünen İngiliz Yönetimi, 12 Kasım 1931’de yaptığı düzenlemeyle, yasama yetkisini valiye vermiş; yerel yönetim birimleri ve diğer seçilmiş kurumları feshetmiştir. Yasama Meclisi’nin yerini, 4 Rum ve 1 Türk’ten oluşan Danışma

Meclisi almıştır. Yine benzer şekilde, köy muhtarlarının atanması da valinin yetkisine bırakılırken, siyasi partiler kapatılmıştır. Diğer taraftan, bu dönemden itibaren basına sansür uygulanmaya başlamış, posta ve telgraflar valinin denetimine tâbi tutulmuştur. İsyanın ardından eğitim alanında da ciddi kısıtlamalara giden İngiltere, eğitim ve müfredatı kendi denetimine almış; Yunan marşları ve bayrağının kullanılmasını da engellemiştir. Bu kısıtlamalara ek olarak, konsolosluklar dışında, yabancı bayrak kullanılması yasaklanırken, Enosis mitingleri de engellenen ve yasaklanan girişimlerden olmuştur (Hill, 2016, s. 368, 420; Öztoprak, 1998, s. 229).

1931 Ayaklanması esnasında Yunanistan'ın tavrına bakılacak olunursa, Venizelos, çıkan hadiselerden üzüntü duyduğunu belirtmiş, İngiltere ve Yunanistan arasında Kıbrıs meselesinin bulunmadığını ve yaşanan olayların, “Kıbrıslılar arasında mevcut olan ihtilaflar” nedeniyle ortaya çıktığını iddia etmiştir. Bu süreçte, Yunanistan'da, başta üniversite öğrencileri olmak üzere, çeşitli kesimler, Kıbrıs'a destek eylemleri yapmış, fakat olaylara, polis şiddetle müdahale etmiştir (Milliyet, 1931, s. 2; MGM, 1931). Olayların daha fazla artması ve Yunanistan'a sığramasını önlemek adına, 31 Ekim 1931'de ülkenin genel çıkarlarına hizmet etmeyeceği gerekçesiyle, Yunanistan'da gösteriler yasaklanmıştır. Venizelos'un bu açıklamalarına rağmen, Kıbrıs'ta yaşanan olayların perde arkasındaki destekçi Yunanistan olmuş ve çok sayıda silah ve cephane, yasa dışı yollarla Kıbrıs'a gönderilmeye devam etmiştir. Kıbrıs'ta bulunan Yunan Konsolos M. Aleksander Kyrou'nun da ayaklanmanın organizasyonunda yer alması, Yunanistan'ın olaylarla ilgili bağlantısına işaret eden emarelerden biri olmuştur. Nitekim, olayların ardından İngiltere'nin baskısıyla Konsolos Aleksander Kyrou, Atina Hükümeti tarafından geri çağırılmıştır (Milliyet, 1931, s. 6; Kızılyürek, 2002, s. 85). Kızılyürek'e göre, Venizelos'un bu şekilde olaylara karşı tavır alması olağandı. Zira Venizelos, siyasetin

bir olabilirlik sanatı olduğunu iyi bilen biriydi ve Kıbrıs'ın, Yunanistan'a ilhak edilmesinin koşullarının bulunmadığının farkındaydı (Kızılyürek, 2002, s. 84). Hill, Enosisin gerçekleşmesi için ortalığı velveleye verenlerin, sırf Kıbrıslı Rumlar istediği için Ada'nın Yunanistan ile birleşmesinin mümkün olmadığını idrak edemediklerini belirtmiştir. Ayrıca, Hill, Venizelos'un 1931'de üstü kapalı bir şekilde İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını muhafaza etmek amacıyla Kıbrıs'ta yalnızca üs bulundurmakla yetineceğini söylediğini ifade etmiştir (Hill, 2016, s. 419).

Yunanistan'ın olaylar karşısındaki bu zıt tutumu, Kıbrıs konusundaki Yunan görüşünün gerçekçiliğinin sorgulanmasına neden olmuştur.

Kıbrıs olayları karşısında Türk Hükümeti, İngilizleri kuşkulandıracak yahut Ada'nın statükosunu etkileyecek her türlü Türkçülük ve milliyetçilik hareketlerini cesaretlendirecek adımlardan kaçınmıştır. Ankara Hükümeti, bu ağırbaşlı ve ölçülü yaklaşımıyla Rumların Helenist politikalardan taban tabana zıt düşen tedrici ve statükocu bir politika yürütmüştür (Gazioğlu, 2000, s. 289). Bu tarihe kadar, Kıbrıs'la ilgili haberlere Türk basınında yeterince yer verilmezken, 1931 yılında, Kıbrıs'ta yaşanan ayaklanmayla ilgili gelişmeler basında yerini almıştır. Muharrem Feyzi, Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan yazısında, İngiltere'nin isyanı bastırmak için siyasi tedbirler almak yerine, şiddet, tehdit ve tedhiş yollarına başvurduğunu ve Kıbrıs'ın mevcut durumunu iyileştirici hamlelerde bulunmadığını ifade etmiştir. Yazara göre, İngiltere Hükümeti, şimdiye kadar takip ettiği müsamaha siyasetinin yerine, süngü ve bombaya istinat eden bir kuvvet politikası tutmuştur. Bu durum, isyanın gevşemesine değil, aksine, artmasına neden olmuştur. Ayrıca önceki yıllarda, İngiltere, Kıbrıs'ın, Yunanistan'a ilhak talebini dile getirmiş ve bu talep, Kıbrıslı Rumları heyecanlandırmıştır. Diğer taraftan, İngiltere, diğer sömürgelerinin imar ve iskan işlerine büyük önem verirken, Kıbrıs'ı ihmal etmiş ve burada belirli bir süre kalacağı

hissiyatı uyandırmıştır. Ayrıca İngiltere Yönetimi, Yunanistan'a karşı sempatiyle yaklaşan hislere müsaade etmiştir (Feyzi, 1931, s. 2). Benzer bir ifadeyle, Kıbrıs Türk Mektepleri Heyeti Reisi ve Kıbrıs Maarif İdaresi Azası Mehmet Münir Bey'e göre, yaşanan hadiseler, İngiltere'nin özellikle son 50 yılda izlediği müsaade edici politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Mehmet Münir Bey açıklamasında, Yunanistan'la birleşmeye şiddetle muhalif olmakla birlikte, Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesine asla razı olmadıklarını belirtmiştir (Cumhuriyet, 1931, s. 3). Milliyet'te yer alan yazısında, Ahmet Şükrü, İngiliz Yönetiminin, Rumlar lehine yürüttüğü politikalarını eleştirmiş ve yaşanan olaylar sonrasında uygulanan kısıtlamalara değinmiştir. Yazara göre, Rumlar, maarif ve din işlerinde geniş bir özerkliğe sahipken, Türklerin cemaatle ilgili işleri, İngilizlerin kontrolünde tutulmuştur. Bu ayrımcı tutum, Ekim Ayaklanmasının en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Ahmet Şükrü yazısında, Türk halkının Kıbrıs meselesine karşı tutumunu şu şekilde ifade etmiştir (Şükrü, 1931, s. 1):

Türkiye ile İngiltere arasında bir Kıbrıs meselesi mevcut değildir ve olamaz. Ancak Kıbrıs'ın siyasi veya idare veziyeti ister değişsin ister değişmesin, oradaki yetmiş bin ırkdaşımızın mukadderatı ile yakından alakadar olduğumuzu söylersek, mazur görülmeliyiz. Bunlarla aramızda hars birliği vardır. Ve cumhuriyet Türkiye'ye karşı en sıkı bağlarla marbutturlar...Kıbrıs Türklerine, Türk vatandaşı namzedi nazarile de bakılabilir...

1.5.2. Kıbrıs'ta reform çalışmaları, Enosis girişimleri ve Kıbrıslı Türklerin tutumu

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, birçok devlet, demokratik olmayan uygulamalarını daha liberal yöntemlerle dönüştürmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan bu dönüşüm, 1931 Ayaklanması sonrası Kıbrıs'ta başlayan

baskıcı yönetimin de yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. 23 Ekim 1946 yılında, İngiliz Sömürgeler Bakanı Greech Jones'un Avam Kamarasında yaptığı konuşmada, Kıbrıs'ta, daha liberal bir yönetim öngören reform çalışmalarının başladığını açıklamıştır. Siyasal reformların yanında, ekonomik kalkınmanın sağlanması için de 10 yıllık bir kalkınma planının hazırlandığını belirten Bakan Jones, ayrıca, 1931 yılından sonra yürürlüğe giren bazı uygulamaların kaldırılacağını ifade etmiştir. Bakan Greech Jones, yapılacak düzenlemeyle, 1931 İsyanına katılan ve cezai yaptırımlara uğrayanların affedileceğini, ayrıca 1937'de yürürlüğe giren ve Başpiskoposluk seçimlerinin kontrolünü öngören yasaların kaldırılarak, Kıbrıs Kilisesi'nde seçim yolunun açılacağını belirtmiştir (Hür Söz, 1946, s. 2).

İkinci Dünya Savaşı'nın Müttefik Devletler tarafınca kazanılacağına olan inancın artması, aynı zamanda liberal açıdan bazı dönüşümlerin kaçınılmaz olarak gerçekleşeceğine olan varsayımları da netleştirmiştir. Küresel açıdan yaşanan bu dönüşümü arkasına alan Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan, savaşın ardından Enosis taleplerini daha sesli bir şekilde gündeme getirmeye başlamıştır. Bu kapsamda, özellikle Kıbrıs'ta bulunan Rumlar gerek yurt geneline gerekse yurt dışına gönderdiği heyetlerle, Kıbrıslı Rumların taleplerini yöneticiler ve kamuoyuyla paylaşmışlardır. Örneğin, İngiliz Bakan Jones'un Avam Kamarası'nda yaptığı reform konuşmasından yaklaşık iki ay önce, ağustos ayının son haftasında, Kıbrıs'ta bulunan Başdespot Meclisi, aldığı kararla, önce Atina ve daha sonra Avrupa'nın çeşitli kentlerini ziyaret edecek Harice Milli Delegeleri adıyla 5 kişilik bir heyetin²¹ oluşturulmasına karar vermiştir. Ayrıca Rum Meclisi, Yunanistan ve İngiltere'ye şu telgrafi göndermiştir (Hür Söz, 1946, s. 2):

---

²¹ Heyette bulunan kişiler; Başdespot Leondios, Girne despotu Makarios, Lefkoşa Belediye Reisi Kliridis, Kıbrıs Ticaret Odası Reisi Dimitriu ve Kâtip/Tercüman Roseidis.

Sulh Konferansı münasebetiyle Kıbrıs Rum Halkı namına muzafer anamız Yunanistan'a ve müttefiki Büyük Britanya'ya bu mesajı göndererek, onlara Kıbrıs'ı hatırlatırız. Buradaki Rumların arzusu anası Yunanistan'ın ve hürriyet aşığı Britanya'nın kendi aralarında hususi konuşmalar neticesi her iki tarafa Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını sağlayan bir anlaşma ile Kıbrıs meselesini halletmesini ister.

Kıbrıslı Rum Heyet, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde gerçekleştirdiği görüşmelerin ardından, Londra'ya hareket etmiş ve 7 Şubat 1947'de, İngiliz Sömürgeler Bakanı Greech Jones tarafından kabul edilmiştir. Heyet, bu görüşmede, Bakan Jones'a, Enosisin, Kıbrıslı Rumlar için önemini vurgulamış ve Kıbrıs'ta yaşayan Türklere, Yunanistan'da yaşayan Türklere verilen eşit azınlık haklarının tanınacağı garantisini vermiştir. Yurt dışına gönderilen Rum heyetinin faaliyetleri, Kıbrıs'ta bulunan çeşitli Türk birliklerinin²² ortak telgrafıyla protesto edilmiştir. Protesto telgrafında, Kıbrıs Türklerinin maruz kaldığı antidemokratik uygulamalardan bahsedilirken, Ada'da statükonun devam etmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Telgrafın devamında, Kıbrıslı Türklerin statükodan yana olmalarının, bu durumu destekledikleri anlamına gelmediği ve eğer Kıbrıs'ın devredilmesi gibi bir durumun yaşanması halinde, coğrafi ve tarihsel yakınlık ve güvenlik gibi kaygılarla, Kıbrıs'ın Türkiye'ye iade edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Rum kabileyle ilgili olarak, Kıbrıslı Rumlar tarafından gönderilen "ilhakçı kabilenin" Kıbrıs halkının tamamını temsil etmediği vurgulanmıştır (Hür Söz, 1947, s. 1).

Yurt dışına heyetlerin ve telgrafların gönderilmesinin yanında, İngiltere'nin, Kıbrıs'ın statüsü konusunda bir değişiklik yapacağının sinyallerini vermesi ve 1931 İsyanına karışanları affetmesiyle, Ada genelinde, çok sayıda, bir dönem yasaklı olan,

---

²² Telgrafta, Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu Başkanı Mehmet İzzet, Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi Sekreteri Dr. Fazıl Küçük, Kıbrıs Türk İşçi Birlikleri Kurumu Genel Sekreteri Adnan Özdemir ve Kıbrıs Türk Çiftçiler Birliği Sekreteri Sami Hıfzı'nın imzaları yer almaktadır.

Enosis mitingleri düzenlenmeye başlamıştır. Bu mitinglerden biri, 16 Şubat 1947’de Lefkoşa’da bulunan Bayraktar Meydanı’nda²³ yapılmıştır. Mitingde, 1931 Ayaklanmasının ardından cezalandırılan ve çıkarılan af sonrası, Kıbrıs’a dönen Girne Piskoposu Makarios bir konuşma yapmıştır. Makarios konuşmasında, Yunanistan’ın dünya savaşında İngiltere’ye verdiği desteği hatırlatırken, Enosis çağırısında bulunmuştur. Makarios’a göre, Kıbrıs’ın Yunanistan’a verilmesi, İngiltere için hiçbir anlam ifade etmeyecektir. Mitingde toplanan kalabalık, “*Yaşasın Enosis*” sloganları atarken, miting esnasında Yunan milli marşının da okunmasına izin verilmiştir (Hür Söz, 1947, s. 1).

İngiliz Sömürgeler Bakanı’nın Kıbrıs’ta reform yapılacağına yönelik yaptığı açıklamanın ardından, İngiliz Yönetimi, reform planlarını yürütmek üzere, Lord Winster’ı Kıbrıs’a vali olarak atamıştır. Vali Winster, Kıbrıs’a gelmesinin ardından reform çalışmalarına başlamış, bu kapsamda, ilk olarak 1931 İsyanı sonrası cezalandırılanlar affedilmiş ve kilise kanunları feshedilerek, Piskopos seçimlerinin yapılması sağlanmıştır. Ayrıca Kıbrıs’a muhtariyet sağlayacak bir anayasanın hazırlanması için Türkler ve Rumlardan oluşan bir Danışma Meclisi kurulmuştur. Kurulan bu Meclis, anayasanın hazırlanması sürecinde Valiye her iki cemaatin ve Ada’nın genel sorunlarını içeren tavsiye niteliğinde raporlar sunmakla görevlendirilmiştir. Mecliste, 8’i AKEL üyesi 10 Rum, 7 Türk, 1 Maruni ve 1 İngiliz yargıcın bulunmasına karar verilirken, 19 üyeden ikisinin, İngiliz Yönetimi tarafından atanması kararlaştırılmıştır (Hür Söz, 1947, s. 1). İlk toplantı, 1 Kasım 1947’de Vali Winster’ın açılış konuşmasının ardından gerçekleşmiş ve ilk toplantıdan itibaren yeni anayasa tartışılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, iki topluluk arasında süren fikir

---

²³ Bayraktar Meydanı, Kıbrıslı Türkler için tarihi bir anlam taşımaktadır. Meydana adı, 9 Eylül 1570’te Kostanze Burcu’na ilk Türk bayrağının dikilmesinin ardından fethi simgelediği için verilmiştir. Fethin ardından Kostanze Burcu, Bayraktar Burcu olarak anılırken bulunduğu meydana da Bayraktar Meydanı adı verilmiştir.

ayrılıkları, meclisin işlevini yerine getirmesini zorlaştırmıştır. Örneğin, 21 Mayıs 1948 tarihinde, Danışma Meclisi'nde yeni anayasa tartışmasının yaşandığı sırada, konu, muhtariyet meselesine gelmiştir. Rum delegeler, anayasayı Ada'ya tam muhtariyet vermediği gerekçesiyle eleştirirken, Omorfo Belediye Başkanı Dr. Nikolopoulos, Rum görüşünü şu şekilde özetlemiştir (Hür Söz, 1948, s. 1-2);

Eğer bize meclise davetten evvel tam muhtariyet verilmeyeceği söyleneydi, buraya gelmeyecektik. (...) Hiçbir maddi menfaat bizi bu yoldan ayıramaz, çünkü bu esas düşüncelerimizin mihverini teşkil eder.

Türk Delegeler, toplantıda, “Rum vekillerin milli hislerini ve arzularını taşıyan arabayı yürütmek için alet olmayacaklarını” ifade ederken, demokrasiye, azınlığın ekseriyete esir olması manasının verilemeyeceğini belirtmişlerdir. Toplantıda söz alan Hasan Ali Yücel, Rumların İngiliz idaresinden kurtulmaya çalıştıkları gibi Kıbrıs Türklerinin de Rum baskısından kurtulmaya çalıştıklarını belirtmiş, ayrıca “Rumların diledikleri bir Yunanistan varsa, bizim de dilediğimiz bir Türkiye var” diyerek o dönemdeki gayri resmi Türk görüşünü dile getirmiştir (Hür Söz, 1948, s. 1). Danışma Meclisi, son toplantısını, 12 Ağustos 1948 Perşembe günü yapmıştır. Oturumda, tam muhtariyet taleplerinin kabul edilmediği gerekçesiyle, yedi Rum vekil istifa etmiş ve ardından, Kıbrıs valisinin, meclisi ilga ettiği açıklanmıştır. Vali Winster tarafından yapılan açıklamada, Ada'nın hukuki statüsünde bir değişiklik olmayacağı açıkça belirtirken, İngiltere ve Yunanistan arasında Kıbrıs konusunda müzakerelerin yapıldığına yönelik iddiaların asılsız olduğu ve Kıbrıs'ın ilhakının söz konusu olmadığı ifade edilmiştir (Hür Söz, 1948, s. 1).

Yeni anayasa hazırlıklarının yapıldığı dönemde, Türk toplumunun talepleri üzerine Vali Lord Winster, Kıbrıslı Türklerin ihtiyaçlarının belirlenmesi ve raporlanması için girişimlerde bulunmuş ve 11 Haziran 1948'de Kıbrıs Resmî Gazetesi'nde yayınlanarak, Türk İşleri Komisyonunu kurmuştur. Bu kapsamda, başta

vakıf, müftülük, aile, eğitim, seçme, seçilme ve diğer konularla ilgili valiye tavsiyede bulunmak üzere, altı kişilik bir komisyon²⁴ oluşturulmuştur. Uzun zamandır Kıbrıslı Türkler, toplumsal hayatın pek çok kademesinde eşitlikçi olmayan uygulamalara tâbi tutulmuş ve bu durum, 1950’li yıllara kadar artarak devam etmiştir. Kıbrıs’ta bulunan Türk Konsolosluğu’nun Kıbrıs’taki Türklerin durumu hakkında hazırladığı raporda, Kıbrıs Türklerinin milliyetlerinin tanınmadığı, milli kültürlerini yaşatacak vasıtalarından birer birer mahrum bırakıldığı ifade edilmiştir. Rapora göre, İngiliz Hükümeti tarafından ‘Türk’ kelimesi yerine ‘İslam Cemaati’ ifadesi kullanılmış, başlangıçta sorun olmayan bu konu, daha sonra İslamcılık siyaseti takip edilerek Türklerin milli hislerini öldürmek için kullanılmaya başlamasıyla, büyük bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca raporda, Türk Lisesi’nin adının, İslam Lisesi olarak değiştirilmesi, Türk gazetelere sansür uygulanarak, Türk kelimesi yerine İslam ibaresinin koyulması, bu siyasetin neticeleri arasında gösterilmiştir. Türkler aleyhindeki uygulamalar, özellikle eğitim alanında görülmüştür. Öğrenci sayısının yetersizliği neden gösterilerek, birçok Türk okulu kapatılırken; 1935’te 42 ve 1936’da 39 Türk okuluna kilit vurulmuştur. Türkiye’den gelen kitapların okutulmasına izin verilmediği için, kitapsız tedrisat usulü uygulanmıştır. Diğer taraftan, Türk Lisesi’ne müdür olarak öğretmenlik mesleği ile alakası olmayan bir İngiliz tayin edilmiş ve 1931 İsyanına katılan Rum öğretmenler dâhi, mahkeme kararıyla işten çıkarılırken, milliyetperver Türk öğretmenleri direkt işten çıkarılmıştır. Türkiye’de yüksek öğrenim gören Kıbrıslı Türklere iş konusunda zorluk çıkarılırken, avukatlık ve doktorluk gibi mesleklere kabul edilme şartı olarak İngiliz üniversitelerinden mezuniyet şartı getirilmiştir (MGM, 1938; MGM, 1936). Konuyla ilgili olarak

---

²⁴ Komisyon üyeleri; Lefkoşa ve Girne Kazaları Mahkeme Reisi Mehmed Zekâ Bey (Komisyon Başkanı), Fadıl Korkut, Rauf R. Denктаş, Ahmet Pertev, Suphi Kenan, Mehmet Dana, Faiz Kaymak ve Cemal Müftüzade (Komite Sekreteri).

Kıbrıs'ta yayın yapan Türk gazetelerinden biri olan Hür Söz'de çıkan habere göre, hükümetin hiçbir hukuk esasına dayanmadığı halde, Türk cemaatinin görüş ve önerilerini dikkate almamış, din işlerini ve cami mallarını kendi kontrolüne almıştır. Haberde, Kıbrıs Kilisesi'nin 1931'den beri Episkopossuz kaldığına dönük geçmiş dönemlerde yapılan Rum eleştirilerine yönelik olarak, Kıbrıs Müslümanlarının dini işlerinin 1928'den beri hiçbir gerekçe gösterilmeden hükümete bağlı Evkaf Dairesi'nin mahiyetine geçtiğini ve müftü²⁵ unvanının kullanılmasının men edildiği belirtilmiştir (Korkut, 1946, s. 1).

Kıbrıslı Türkler, 1940'lı yıllarda Ada'da başlayan dönüşümde, tam bir örgütlü yapıya sahip olmamıştır. Bu dönemde, Kıbrıslı Rumların Enosis söylemlerini artırması, mitinglerin yeniden düzenlenmeye başlaması, yeni anayasa çalışmalarının boykot edilmesi ve yurt dışına Rum heyetlerin gönderilmesi Kıbrıslı Türklerin daha organize şekilde hareket etmesini gerekli kılmıştır. Bu eksiliğin giderilmesi adına atılan en önemli adımlardan biri, Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu'nun (KATAK) kurulması olmuştur. 18 Nisan 1943 Pazar günü, Lefkoşa'da bulunan Evkaf Dairesi salonunda, Türk toplumunun çeşitli kesimlerinden 76 kişinin katılımıyla, KATAK kurulmuştur. Üyeleri arasında, M. Necati Özkan, Dr. Fazıl Küçük, Necmi Avkıran ve Şükrü Veysi gibi isimlerin de yer aldığı KATAK'ın kurulmasının nedeni, Kıbrıs toplumunun ihtiyaçlarını hükümet nezdinde daha iyi temsil edebilmek ve Enosise engel olmak şeklinde özetlenmiştir (Gazioğlu, 2000, s. 339). KATAK'ın kurulmasının bir başka gerekçesi olarak, 1943 yılında gerçekleşen seçimlerin ardından başlayan toplumsal ayrımlar gösterilmiştir. İşçi ve çiftçi birlikleri ve sendikalarda birlikte

---

²⁵ 1931 yılında İngiliz Yönetimi müftülüğün yalnız mali nedenlerle ilga edildiğini açıklamış ve Necati Özkan'a resmi makamlarca, Türklerin maaşı kendi aralarında vermek şartıyla müftü seçmekte serbest oldukları bildirilmiştir. Bunun üzerine 1931 yılının Mayıs ayında Lefkoşa'da Türkler bir kongre düzenlemiş ve Avukat Hoca Said'i müftü olarak seçmişlerdir. Fakat İngiliz Yönetimi bu seçimi tanımadığı gibi Hoca Said'in müftü sıfatıyla hareket etmesi halinde "hükümet emirlerine muhalefet" gerekçesiyle işlem yapılacağını açıklamıştır (MGM, 14 Mayıs 1937, s. 3).

alışan iki toplum, seçim propagandalarının başlattığı milliyetçilik yarışında birbirlerine olan son güven çizgisini yitirmişlerdir. KATAK, yaşanan bu sürecin doğal bir sonucu olarak kurulmuştur. KATAK, Ada'da kurulan ilk Türk siyasi rgt olmamasına rağmen, kurulmuş en kapsamlı ve en büyük ilk kitlesel rgt olmuştur (Gazioğlu, 2000, s. 336). Kıbrıs Türk Milli Halk Partisi, İstiklal Partisi, Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu, ifti ve işçilerin kurduğu birlikler, bu dönemde Kıbrıslı Türklerin rgtlenme ihtiyaının bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve Kıbrıs davasında etkili olmuşlardır (Hr Söz, 1949, s. 1). 1946'da, İstanbul'da, Kıbrıs Okullarında Yetişenler Cemiyeti ve 1948'de, Ankara'da, Kıbrıs Türk Kültür Derneği kurularak, faaliyetlerini Türkiye'de sürdürmüşlerdir (Gazioğlu, 2000, s. 354). Kıbrıslı Türkler, bu dönemde daha çok kendi varlığını savunan, Kıbrıslı Rumların istediği halkın kendi kendine yönetme hakkı ve nihayetinde Enosis olan düşüncesine karşı statükoyu koruyan bir politika yürütmüştür. Fakat bu statükocu tavır, kayıtsız şartsız mahiyette tezahhr etmemiştir. Muhtemel bir öz yönetim kararı yahut Enosis sonucu doğuracak bir uygulama, Kıbrıslı Türklerin kırmızı çizgisi olmuştur (Menteşoğlu, 1949, s. 3). Kıbrıslı Türklerin statükocu tavrı, Rauf Denktaş tarafından eleştirilmiştir. Denktaş'a göre, Kıbrıs'ta statükonun korunması, Kıbrıslı Türklerin davası olmuştu ve İngilizlerin bir gün Ada'yı terk edeceklerine inanmak istememişlerdi. "Değişen dünyadan bihaber kr krne İngiliz dostluğu" gtmşlerdi (Denktaş, 2000, s. 227).

5 Ocak 1949 tarihli CIA raporunda, Kıbrıslı Türkler arasında, Ada'nın Türkiye'ye iadesi gibi bir düşüncenin mevcut olduğu, fakat bunun resmi bir toprak genişletme arzusunu yansıtmadığı belirtilmiştir. Raporda, Kıbrıslı Türklerin son zamanlarda artan Enosis söylemlerinden rahatsız oldukları ifade edilirken, Türklerin Kıbrıs'ın Yunanistan'a terkine razı olmayacakları, bunun yerine, Ada'nın İngiltere'de kalmasını savunacakları açıkça belirtilmiştir. Türkiye'nin tutumuyla ilgili olarak

raporda şu ifade yer almıştır: “Ankara yönetimi, Kıbrıs’ın Türkiye’ye iadesini içeren gayri resmi talebi, İngiltere’nin, Ada üzerinde kontrolü tehlikeye girmedikçe yayınlanmayacaktır” (CIA, 1949, s. 3).

Kıbrıslı Rumlar, 1941 yılında yeniden açılan AKEL (Emekçi Halkın İlerici Partisi, Anorthotikon Komma tu Ergazomeni Lau) aracılığıyla, başta işçi kesimi olmak üzere, toplumun hemen her kademesine sirayet etmeye çalışmıştır. Kıbrıslı Türkler, başlangıçta bu örgüte ye olmuştur; fakat, partinin ikinci kongresinde, Enosis kararının alınmasıyla, partiyi terk etmişler ve ayrı sendikalar kurmaya başlamışlardır (Küçük, 1944, s. 1). Bu dönemde, AKEL, bir taraftan Enosis propagandasıyla seçimlerde halkın desteğini kazanmaya çalışırken, diğer taraftan, işçiler üzerindeki etkisini korumaya ve artırmaya çalışmıştır. Olası bir komünist ayaklanmasına neden olabilecek bu durum, İngiltere Yönetimini endişelendirmiştir. CIA’nın 19 Ağustos 1947 tarihli raporunda, AKEL rgtnn anti-İngiliz propagandalarla yeniden örgütlenmeye başladığı ve bu durumun, İngiliz karşıtı terörist eylemleri artıracadı belirtilmiştir (CIA, 1947). 17 Kasım 1948 tarihli istihbarat raporunda, Kıbrıs’taki komünist faaliyetlerin yoğunluğunu ve şiddetini artırdığı ve bu meselesinin, eskiden duruma iyimser bakan İngiliz yetkilileri endişelendirecek noktaya getirdiği ifade edilmiştir. Ayrıca raporda, ABD ve İngiltere karşıtı propagandaların yapıldığına dikkat çekilirken, Kıbrıslı Rumların aynı zamanda self determinasyon için ajitasyonlarını artırdıklarıının altı çizilmiştir. AKEL’in silahlı gücü hakkında da bilgi verilen bu rapora göre, AKEL’in elinde, hafif silahlar ve patlayıcılarla donatılmış 15.000-20.000 adamın hazır olduğu; buna karşılık, İngilizlerin, Kıbrıs’ta sadece 4.500 civarında silahlı personel bulundurduğu bilgisi paylaşılmıştır (CIA, 1948).

1940’lı yılların sonuna doğru Kıbrıslı Rumların z yönetim taleplerinin yerini, doğrudan Enosis almıştır (CIA, 1949, s. 3). AKEL’in girişimleriyle 23 Kasım 1949’da

BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'ne Kıbrıs için self determinasyon talebiyle bir telgraf gönderilmiş ve ardından Kilise de harekete geçerek referandum çağrısında bulunmuştur. Self determinasyonun oylandığı bu referandum, 15 Ocak 1949'da gerçekleşmiş, fakat yeterli sayıya ulaşamadığı için sonraki pazara kadar sürmüştür. Kıbrıslı Türklerin katılmadığı bu referandumdan, yüzde 96 oranında evet çıkmıştır. Kitium Piskoposu Mihail Hristodulu Muskos'un, 18 Ekim 1950 yılında yapılan seçimlerde, III. Makarios adıyla Başpiskopos seçilmesi, Kıbrıs sorunun uluslararası bir hal almasında etkili olmuş ve bu dönemden itibaren yeni bir süreç başlamıştır (Hür Söz, 1949, s. 1; Fırat, 2019, s. 596, 597).

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1950-1960 YILLARINDA TÜRKİYE’NİN KIBRIS MESELESİNE

BAKIŞI VE KIBRIS’TA YAŞANAN GELİŞMELER

2.1. Kıbrıs Meselesi Çerçevesinde Türk-Yunan İlişkileri ve Meselenin Birleşmiş Milletlere Taşınması

1950’li yılların başından itibaren, özellikle resmi olmayan plebisit seçimlerinin sonuçlanmasının ardından Kilise, Kıbrıslı Rumlar üzerindeki ağırlığını artırmış ve Makarios’un Kıbrıs Başpiskoposluğuna seçilmesiyle, Enosis için yeni bir başlangıç yapılmıştır. Gücünü artıran Kilise, solcu Rumların, Enosisi kamuoyuna daha etkin bir şekilde tanıtması için BM ve Avrupa başkentlerine heyet gönderme talebini reddetmiş ve bunun yerine, kilise adına heyetler oluşturarak Avrupa devletlerinde kamuoyu oluşturmaya başlamıştır. Konuyla ilgili yazılan CIA raporlarına göre, Kilise yönetimi, Enosisin gerçekleşmesi halinde, Kıbrıs’ta İngiliz üslerinin kurulmasına yahut Ada’nın İngiltere tarafından korunmasına sıcak baktığını ifade edilmiştir. Raporda, Rumların Enosisle neticelenecek bir süreci, on yıllık bir döneme yaymaya sıcak baktığı, bu şekilde, Türklerin daha az şiddetle karşı çıkacağını öngördüğü belirtilmiştir. Ayrıca İngiltere’nin, konunun tamamen kapandığını söylemesine rağmen, Kıbrıslı Rumların bu yeni yaklaşımına sıcak bakabileceği bilgisi eklenmiştir (CIA, 1950, s. 2). Konuyla ilgili başka bir CIA belgesindeyse, resmi olmayan plebisit sonuçlarının, Türkler üzerinde olumsuz etki yarattığı ve bir huzursuzluğa neden olduğu raporlanmıştır. Türkiye’nin halen, adanın, konumu itibariyle İngiltere’de kalmasına taraf olduğu, fakat Enosisin kesinleşmesi durumunda, Türkiye’nin bu konuda kesin bir resmi tavır

almak zorunda hissedeceğinin altı çizilmiştir (CIA, 1950, s. 2). Nitekim 1954 yılında Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini BM'ye taşımasıyla, Türkiye resmi tezini oluşturmak durumunda kalmıştır.

Türk-Yunan ilişkileri Kurtuluş Savaşı'nın ardından özellikle Atatürk ve Venizelos'un kişisel gayretleriyle bir dostluk dönemine girmiş ve bu durum, İkinci Dünya Savaşı yıllarında da sürmüştür. 1950'li yıllarda, Türkiye ve Yunanistan'da siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda benzer görüşlere sahip partiler iktidara gelmiş ve yaklaşık on yıllık süreçte bu partiler²⁶ hükümette olmuşlardır (İlgen, 2020, s. 141). Bu dönemde, her iki ülkede, Batıyla ekonomik ve askeri anlamda bütünleşmeyi ve NATO çatısı altına girmeyi hedeflemiştir. 1952 yılında, iki ülkenin de NATO'ya kabul edilmesiyle, ikili ilişkilerin çeşitli alanlarda arttığı gözlemlenmiştir. Bu süreçte, Türk ve Yunan siyasi liderleri karşılıklı ziyaretlerde bulunurken, iki ülke arasında Türk-Yunan Daimî Karma Komisyonu kurularak, ilişkilerde süreklilik sağlanmıştır. Karşılıklı iyi ilişkilerin sürdüğü bu dönemde, 29 Ocak-5 Şubat 1952 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret eden Yunanistan Başbakanı Sofokles Venizelos, Türk-Yunan ilişkisi hakkında, "Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostane ilişkiler o kadar sıkıdır ki, kısa bir zaman sonra iki memleketin tek ve aynı ülke olduğunu iddia edeceğiz" demiştir (Fırat, 2019, s. 586-587). Diplomatik ilişkilerin yoğunlaştığı bu dönemde, iki ülke, Yugoslavya'yı da dâhil ederek, 28 Şubat 1953'te iş birliğine dayanan Balkan Paktı'nı imzalamış, ardından 9 Ağustos 1954'te, Bled kentinde imzalanan 14 maddelik "Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti arasında İttifak, Siyasal İş birliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" ile oluşturulan pakt, bir ittifak birliğine dönüşmüştür (Fırat, 2019, s. 589-590).

---

²⁶ Yunanistan'da 1952'de ABD destekli Mareşal Papagos'un liderliğinde *Yunan Diriliş Partisi*, Türkiye'de ise 1950 seçimlerini kazanan Adnan Menderes liderliğinde *Demokrat Parti* iktidara gelmiştir.

Başlangıçta Kıbrıs meselesi, Türk-Yunan dostluğu çerçevesinde her iki ülke hükümetlerince ikinci planda tutulurken, Yunanistan, özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında çeşitli şekillerde Kıbrıslı Rumların Enosis taleplerine sıcak bakmış ve destekçisi olmuştur. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Yunanistan Başbakanı Emmanouil J. Tsouderos tarafından imzalanan ve 12 Haziran 1942’de ABD Dışişleri Bakanlığına, 26 Haziran’da ise Yunan Kralı II. George tarafından ABD Başkanı Roosevelt’e sunulan memorandumda, Kıbrıs’ın ve diğer adaların Yunanistan egemenliğine geçmesi teklifinde bulunulmuştur. Yazıda, Kıbrıs meselesinin savaştan kaynaklı sebeplerle dile getirilmediği belirtilirken, bu memorandumun amacının, “Yunan arzularını ve özlemlerini tam ve eksiksiz bir şekilde ABD hükümetiyle paylaşmak” olduğu belirtilmiş ve zamanı geldiğinde bu sorunun doğrudan Yunanistan ve İngiltere arasında çözülmesi gereken bir mesele olduğu ifade edilmiştir (FRUS, 1942). ABD Yakın Doğu ve Afrika İşleri Ofisi’nin, 21 Ekim 1946 tarihinde hazırlayıp Dışişleri Bakanlığı’na sunduğu raporda, Yunanistan’ın toprak talepleri de yer almıştır. Raporda, Yunanistan ile barış ve istikrarın sürdürülebilir olmasını sağlamak için 1939 sınırlarının ötesindeki topraklar üzerindeki iddialarından vazgeçmesi gerektiği belirtilmiştir. ABD’nin Yunanistan’ın toprak taleplerinden vazgeçmesi veya askıya alması konusunda çabalarını gizli yürütmesi, şayet başarısız olunursa kamuoyunun desteği kazanılarak sorunun çözülmesi gerektiğine işaret etmiştir (FRUS, 1946). Dönemin (1949-1953) İngiltere Dışişleri Bakanı Dean Acheson, Yunanistan’ın Kıbrıs konusundaki tutumuyla ilgili olarak, Yunanistan’ın, mevcut koşullar altında gelecekteki milliyetçi hedeflerine yönelik ve mevcut popüler duygularla dikte edilen bir politikayı yürütme lüksüne sahip olmadığını ve ayrıca Kıbrıs’ta sürdürülen Enosis faaliyetlerine etkide bulunduğunu bildiklerini belirtmiştir. Acheson, Yunanlıların Kıbrıs gibi uzak kıyılara

yönelerek kendilerini tüketmeye ve ABD'yi utandırmaya hakları olmadığını savunmuştur (FRUS, 1950).

Makarios'un Başpiskopos seçilmesinin ardından Rumların, Kıbrıs meselesini uluslararası alana taşıma gayretlerinin arttığını belirtmiştik. Makarios'un bu politikası, Yunanistan'ı da etkilemiş ve konunun BM'ye götürülmesi tartışmaları, 1950'li yılların başından itibaren başlamıştır. 4 Mayıs 1952 tarihli CIA raporuna göre, Atina'daki ABD Büyükelçisi, Yunan hükümetine Kıbrıs meselesini BM'ye götürme konusunun istenmeyen bir durum olduğunu ifade etmiş, fakat ABD'deki Yunan temsilciler, popüler olan bu konu hakkında destek görmeye devam etmiştir. Raporda, Yunan halkı arasında yaygın olan Enosisin, Yunan Hükümeti tarafından her fırsatta zorlanacağı belirtilmiştir (CIA, 1951, s. 6-7). Benzer şekilde, Makarios, bir İngiliz muhabirle yaptığı röportajda, Kıbrıslıların öz yönetim değil, sadece Yunanistan ile birleşmek istediklerini, ancak uluslararası durum nedeniyle, sorunun şimdilik BM'ye götürülmediğini söylemiştir. Raporda, Rumların bu davranışının altında yatan nedenin, Kıbrıslı sağcı milliyetçilerin bu dönemde Yunanistan'la birliğe yönelik herhangi bir hareketin taktiksel olarak akılsızca olduğunu düşünmesi gösterilmiştir (CIA, 1951, s. 6).

4 Temmuz 1952'de, Atina Radyosunda yayınlanan Elence adlı programda Kıbrıs meselesi hakkında bir yazı paylaşılmış ve Atina Başpiskoposu Spiridon, Kıbrıs Başpiskoposu Makarios ve Kıbrıs İlhak Cemiyeti üyelerinin Venizelos'u ziyareti aktarılmıştır. Bu ziyarette, Spiridon, Venizelos'a ilhakı şiddetle arzu ettiğini ve Ada'da İngiliz esareti altında yaşayan Rumların, meseleyi, BM'ye taşımak istediklerini iletmiştir. Venizelos, Yunanistan'ın, ilhak için Kıbrıslı Rumlara desteğinin süreceği ve BM başvurusu için uygun zeminin oluşmaya başladığı cevabını vermiştir. Aynı gün Atina'da, İngiltere'nin Kıbrıs meselesinde takındığı tavır protesto

edilmiş, kilise çanları belirli aralıklarla çalarken, resmi ve resmi olmayan kurumlar, işyerleri ve fabrikalar kapanmıştır (BÖKM, 1952).

Demokrat Parti Hükümeti, geçmiş dönemlerde olduğu gibi Batılı müttefikleriyle sorun yaşamamak için Kıbrıslı Türklerle ilişkilerini kültürel düzeyde tutmaya devam etmiştir. 1951 yılında, mecliste yapılan bir oturum esnasında, dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye, Kıbrıs meselesi hakkında bir soru yöneltilmiş, Köprülü, konuyla ilgili gazetelerden okuduklarının dışında bir bilgisinin olmadığını, ayrıca Akdeniz'de bir statü değişikliği beklemediğini belirtmiştir. Türkiye ve Yunanistan'ı kastederek, Demokrat Milletleri tehdit eden harp karşısında bu iki devletin mukadderat birliği etmiş olduğunu ve yaşanan olayların iki devletin başında bulunan liderlerin iyi görüşleri ve niyetleriyle hiçbir tesir yapmayacağından emin olduğunu ifade etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1951, s. 698). Benzer şekilde, 27 Mayıs 1953 tarihinde, Millet Partisi Zonguldak Milletvekili Abdürrahim Boyacıgiller, Kıbrıs meselesi hakkında Dışişleri Bakanlığı'na yazılı bir soru önergesi vermiş ve soru, 19 Şubat 1954'te, Fuat Köprülü tarafından yazılı şekilde cevaplanmıştır. Köprülü, cevabında, Yunanistan ile şu tarihe kadar Kıbrıs konusunda bir müzakerenin yaşanmadığını; bunun sebebininse, Türkiye için Kıbrıs meselesi diye bir mesele mevcut olmadığı yönündeki mütalaasından kaynaklandığını belirtmiştir. Kıbrıs'ın halen İngiltere'ye ait olduğunu belirten Köprülü, Ada hakkında İngiltere ve Yunanistan arasında ikili görüşmelerin yapılmasının "mümkün ve caiz olmadığını", ayrıca Ada'nın durumu söz konusu olduğunda, Kıbrıs'ta bulunan Türk nüfusu nedeniyle Türkiye'nin de bu konuda söz sahibi olacağını söylemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1954, s. 762-763).

Türk hükümetinin Kıbrıs konusundaki bu tutumuna rağmen, 1948'den beri İstanbul ve Ankara'da Kıbrıs Türk Kültür Dernekleri kuran Kıbrıslı Türkler, basınla

iletişime geçerek, konunun kamuoyuyla paylaşılmasına büyük önem vermiş, ayrıca hükümet nezdinde sorunların dile getirilmesini sağlamışlardır. Örneğin, 1952 yılında, Başbakan Adnan Menderes'in İngiltere ziyareti öncesinde Kıbrıs Türk Kültür Derneği, Başbakan ve Dışişleri Bakanına bir muhtıra göndererek, Kıbrıslı Türklerin yaşadığı zorluklardan bahsetmiş ve konunun, İngiliz hükümetiyle görüşülmesini talep etmiştir. Söz konusu muhtırada, Kıbrıs'ın tarihi, coğrafi, ekonomik, askeri ve stratejik sebeplerle Anadolu'ya bağlı olduğunu ve olası bir statü değişikliğinde, Ada'nın eski sahibi olan Türkiye'ye iade edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ada'ya liberal bir statü verilmesi halinde, Kıbrıslı Türklerin ekalliyet haklarının teminat altına alınmasının zaruretine işaret edilmiştir. Söz konusu muhtırada, Ada'daki Türk varlığının bekası için zaruri görülen ihtiyaçlar, Türk vakıf mallarının Kıbrıslı Türkler tarafından tayin edilen komisyonca idaresi ve gelirinin Türk cemaati lehine kullanılması, Türk okullarının daha liberal bir rejime tâbi tutulması ve mahalli idarelerde Türklere daha geniş ölçüde imkân verilmesi şeklinde sıralanmıştır (BÖKM, 1952).

1950'li yıllarda, Kıbrıs'la ilgili bu gelişmeler yaşanırken, 28 Temmuz 1954'te İngiliz Sömürgeler Bakan Yardımcısı Hopkinson'un, Ada'ya yeni anayasa teklifi yapılacağı açıklamasını yapmasıyla, Kıbrıs sorunu farklı bir boyut kazanmıştır. Hopkinson'un, İngiliz Parlamentosunda yaptığı açıklamada, Ada'nın el değiştirmesinin mümkün olmadığı, Kıbrıs halkına daha geniş hak ve yetkilerin tanınacağı bir anayasanın hazırlanacağını belirtmiştir. Hopkinson'un, Ada'nın statüsünde bir değişikliğe gidilmeyeceğini kesin bir dille ifade etmesi üzerine Kıbrıslı Rumlar, yeni teklife karşı olumsuz bir tavır almış ve İngilizlerle muhtariyet meselesini görüşmek yerine, konuyu, BM'ye götürmeye karar vermişlerdir (Gazioğlu, 1960, s. 82). Nitekim, Hopkinson'un bu açıklamasından dört gün önce, 24 Temmuz 1954 tarihinde, Makarios, Kıbrıs Ulusal Meclisini toplamış ve Enosis politikasını

tartışmıştır. Toplantıda, şiddete başvurmama ilkesini “güya” savunmasına rağmen, şiddetin Kıbrıs sorununu çözmenin tek yolu olabileceğini ima etmiş ve Enosis dışındaki taleplere kapıyı kapatmıştır. 6 Ağustos 1954 tarihli CIA raporuna göre, Rum ve Yunan faaliyetlerinin Ankara Hükümetini rahatsız ettiği ve yaşanan gelişmelerin halen statükodan yana tavır alan Menderes Hükümetini, pozisyonunu gözden geçirmek durumunda bırakabileceği²⁷ ifade edilmiştir. 28 Temmuz’da parlamentoda yaptığı konuşmada, Hopkinson’un, Ada’nın statüsünde bir değişikliğe gidilmeyeceği yönündeki kesin ifadesi üzerine Makarios, Atina’ya giderek Başbakan Papagos’la görüşmüş ve Kıbrıs meselesinin BM’ye taşınmasına karar verilmiştir (CIA, 1954, s. 13).

Yunanistan, 16 Ağustos 1954 tarihinde BM Genel Sekreterliğine bir mektup göndererek, “Birleşmiş Milletler himayesinde, eşit haklar ve self determinasyon ilkelerinin Kıbrıs Adası’nda yaşayan nüfusa uygulanması” maddesinin, Genel Kurul’un 9. oturum gündemine alınmasını talep etmiştir. Söz konusu madde incelenmek üzere, 25 Eylül 1954 tarihinde Birinci Komiteye havale edilmiştir (UN, 16 Aralık 1954). 14-15 Aralık tarihlerinde, Türkiye’yi Selim Sarper’in, İngiltere’yi Anthony Nutting’in ve Yunanistan’ı Alexis Kyrrou’nun temsil ettiği Birinci Komitede konu görüşülmüş ve taraflar, tezlerini ortaya koymuştur. Genel olarak bakıldığında, Türkiye ve İngiltere konunun ulusal yetki alanına girdiğini savunarak, BM’nin yetkisiz olduğunu belirtirken, farklı göstergelerle, Yunanistan’ın başvurusunun hatalı olduğunu savunmuşlardır. İlk olarak Yunanistan’ın Lozan Barış Antlaşması’nın imzacısı olduğu ve Kıbrıs’la ilgili değişikliği tasdiklediği belirtilmiştir. Ayrıca

---

²⁷ Demokrat Parti’nin Kıbrıs konusundaki statükocu politikası ve gerek meclis gerekse kamuoyu gündemine getirmemekteki ısrarı özellikle muhalefet tarafından bu dönemde sıkça eleştirilmiştir. Makarios’un Türkiye ve Kıbrıslı Türkler aleyhindeki propaganda faaliyetleri ve Ada’daki duruma rağmen Menderes hükümetinin Yunanistan ile olan ittifaka yaptığı vurgu, hükümetin eleştirilerin odağı haline gelmesine neden olmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 21 Mayıs 1955, s. 582).

Yunanistan'ın başvuru öncesinde Kıbrıslı Türklerin görüşlerini alınmadığı, tarihi, coğrafi, ekonomik ve etnik sebeplerle Kıbrıs'ın Anadolu'ya bağlı olduğunun altı çizilirken, Ada'nın hiçbir zaman Yunanistan'ın egemenliğine girmediği hatırlatılmıştır. Yunanistansa, self determinasyonun kabul edilmesi halinde, Batı Trakya'da yaşayan Türklere tanınan azınlık haklarının, Kıbrıslı Türklere de tanınacağı, Ada nüfusunun çoğunluğunun Rumlardan oluştuğunu ve Lozan'da Yunanistan'ın ilhakı doğrudan tanımadığı gibi gerekçelerle, başvurusunun geçerliliğini savunmuştur (UN, 1954(a); UN, 1954(b)). Oturumda, bağımsızlığını yeni kazanmış Üçüncü Dünya Devletleri ve Latin Amerika ülkelerinin Yunanistan tezine, NATO devletlerinin ise İngiliz tezine yakın olduğu gözlemlenmiştir. Görüşmelerde, Doğu Bloku devletlerinin Yunan tezini desteklemesi, Makarios'un Sosyalist Blok ile olan ilişkilerinin birer sonucu olarak değerlendirilebilir. 17 Aralık 1954 tarihindeki Genel Kurul toplantısında, “*Kıbrıs sorununa ilişkin bir karar alınmasının şimdilik uygun görülmediği*” belirtilerek, Yunanistan'ın önerisinin daha fazla değerlendirilmemesine karar verilmiştir (UN, 1954). Böylece, Kıbrıs sorunu, Yunanistan'ın önerisiyle ilk kez uluslararası kamuoyunun gündemine girmiştir.

2.2. Kıbrıs'ta Yeni Anayasa Çalışmaları ve 1955 Londra Konferansı

BM'nin kararının ardından, İngiltere hükümeti, Kıbrıs konusunda Türkiye ve Yunanistan'ın da aralarında bulunduğu üçlü bir konferansın düzenlenmesi için çalışmalara başlarken, aynı zamanda Kıbrıs'ta, önce İngilizlere daha sonra Türklere dönük tedhiş eylemleri başlamıştır. Başpiskopos seçilmesinin ardından Makarios, bir taraftan Kıbrıs konusunu dünya kamuoyunun gündemine getirmeye çalışırken, diğer taraftan 1950-1951 yıllarında Grivas ile silahlı eylemler için hazırlıklara başlamıştır. Yine aynı dönemde Makarios, başta AKEL olmak üzere, Ada'da bulunan “komünist parti ve derneklerle” iyi ilişkiler yürüterek, ortak hareketi sağlamış ve bunun

neticesinde, Sovyetlerle ilişkilerini iyi düzeyde tutmayı başarmıştır. Diğer taraftan, BM’den beklenen kararın çıkmaması üzerine, Makarios’un direktifiyle, Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü ya da diğer adıyla Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü (EOKA/Etniki Organosi Kipriaku Agonos), 1 Nisan 1955’te, Ada’da tedhiş eylemlerine başlamıştır²⁸ (Cumhuriyet, 1955, s. 1-7; Ryan, 1955, s. 5). Tedhiş eylemlerinin başlamasının ardından, çok sayıda patlama yaşanmış, çeşitli kurum ve kuruluşlara saldırılar düzenlenmiş ve Kıbrıs valisine yönelik başarısız suikast girişimleri olmuştur (Cumhuriyet, 1955, s. 1). Kıbrıs’ta bu gelişmeler yaşanırken, Yunanistan, Kıbrıs’ta bulunan soydaşlarına destek amaçlı çeşitli mitingler ve gösteriler düzenlenmiş, bu gösterilere kimi zaman polis ve jandarma müdahale etmiştir (Cumhuriyet, 1955, s. 1). İngiltere, 21 Haziran 1955’te Atina Radyosunda, Kıbrıslı Rumlara destek amacıyla “Helenlerin evlatları! Artık ayaklanın, tehditler karşısında sönmeyin” şeklinde yapılan yayına, Kıbrıslı Rumları, İngiliz Yönetimine karşı kıskırttığı gerekçesiyle sert tepki göstermiş ve Yunanistan’ı protesto etmiştir (Cumhuriyet, 1955, s. 1,7).

İngiltere’de, Anthony Eden’in liderliğini yaptığı Muhafazakâr Parti’nin seçimleri kazanmasıyla, Kıbrıs konusunda üçlü bir konferansın yapılması çalışmalarına hız verilmiş ve 20 Haziran 1955’te, Türkiye ve Yunanistan, 29 Ağustos’ta “Doğu Akdeniz’in siyasi ve savunmaya ilişkin sorunlarını” görüşmek üzere Londra’ya davet edilmiştir. Menderes Hükümeti, bu davete hemen olumlu yanıt verirken, Yunanistan, biraz gecikmeli bir yanıtla daveti kabul etmiştir. Yunan

---

²⁸ CIA’nın 16 Eylül 1954 tarihli raporunda, “ENOSIS, the organ of the fighting Cypriots” adlı gizli bir gazetenin ele geçirildiği ve bu gazetede, Kıbrıslı Rumların faaliyetleriyle ilgili bir yazının paylaşıldığı belirtilmiştir. Paylaşılan bu yazıda, İngiliz Yönetiminin Kıbrıs halkını susturduğu ve 1931 sonrası rejime yeniden döndüğü ifade edilmiştir. Yazıda, Kıbrıs’ta milli bir kurtuluş teşkilatının oluşturulduğu, Ada’nın geneline gizlice yayıldığı ve “hayatlarını feda etmeye kararlı” üyelerin yer aldığı belirtilmiştir. Yazı, “çok yaşa Yunanistan, çok yaşa Enosis, her şey Yunanistan için” gibi sloganlarla sona ermiştir (CIA, 1954, s. 1).

hükümetini bir süre bekleten meselenin, Makarios'un Londra'nın davetini koşullu olarak kabul etmesi yönünde telkinde bulunmuş olması gösterilmiştir. Makarios, İngiltere'nin self determinasyon hakkını Ada'ya vermesi şartıyla, Yunanistan'ın daveti kabul etmesini istemiş, fakat Yunanistan, müttefikleriyle olan ilişkilerinin bozulmasından çekindiği için daveti koşulsuz olarak kabul etmiştir (Nadi, 1955, s. 1; Gazioğlu, 1960, s. 84-85).

Diplomatik zeminde bu gelişmeler yaşanırken, 29 Ağustos'ta düzenlenecek konferans öncesinde Kıbrıs'ta Türklere yönelik tedhiş eylemleri artmış ve bunun üzerine, Türkiye, 23 Ağustos 1955 Salı günü İngiltere'ye bir nota vermiştir. Söz konusu notada, Ankara Hükümeti, Kıbrıslı Türkler üzerinde günden güne artan ve Kıbrıslı Türkleri alenen imha düşüncesi ile gerçekleşen tedhiş eylemlerini derhal önleyerek, Kıbrıslı Türklerin can ve mal güvenliğinin sağlanmasını istemiştir. Notada, ayrıca Türklere nazaran Kıbrıslı Rumlara imtiyazlı bir muamelenin yapılmasının bu tip tedhiş eylemlerini cesaretlendirdiğine değinen Ankara, Kıbrıslı Türklere her bakımdan eşit hakların sağlanmasının zaruri olduğuna dikkat çekerken, İngiliz Yönetiminin tedhiş eylemlerine karşı pasif tutumu da eleştirilmiştir (Cumhuriyet, 1955, s. 1-7). Menderes, 24 Ağustos 1955 Çarşamba günü Londra'ya gidecek heyet ve gazetecilerle İstanbul'da bulunan Liman Lokantası'nda akşam yemeği yemiş ve Kıbrıs meselesi hakkında önemli açıklamalarda bulunmuştur. Menderes, konuşmasında, Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin soğukkanlı ve ihtiyatlı bir şekilde hareket ettiğini bunun sebebinin de Türk-Yunan dostluğuna verdiği önem olduğunu ifade etmiştir. Yunanistan'ın, nüfus oranını temel alan iddialarına da yanıt veren Menderes, self determinasyon prensibi için sadece nüfusun yeterli olmayacağını, farklı koşullarında değerlendirilmesi gerektiğini belirtirken; örnek olarak, Lozan

sürecinde Batı Trakya meselesinde Yunanistan'ın takındığı tavrı hatırlatmıştır.

Konuşmanın devamında ise şunları söylemiştir (Cumhuriyet, 1955, s. 1-7):

Şurasının herkesçe ve açık olarak bilinmesi lazım gelir ki, Türkiye sahillerinin büyük bir kısmı başka devlete aid olan tarassut ve tehdid palangalar ile mubat buluyor. Bir Kıbrıs sahası bugün salim görülmektedir. Bu bakımdan Kıbrıs Anadolu'nun bir devamından ibarettir ve onun emniyetinin esas noktalarından birisidir. Bu itibarla onun bugünkü durumunda bir tebeddül bahis mevzuu olursa, bunun etnik esaslara değil, çok daha mühim ve esaslı olan diğer hakikatlere ve mesnetlere göre halledilmesi ve Türkiye'ye raci olması lazım gelir... İnsanların ve milletlerin hayır ve menfaatleri, husumetten değil, dostluktan ve muhabbetten gelir. Biz, hadiselerin evvela vasıflarına ve meziyetlerine büyük kıymet verdiğimiz Yunan milleti için şaametli olabilecek bir mecraya dökülmesini önleyebilmek için şimdiye kadar olduğu gibi bundan böyle de elimizden gelen gayreti sarfetmekte devam edeceğiz. Fakat şurasını da katiyetle ifade edeyim ki bu memleketin, Kıbrıs statükosunda bugün için ve hatta yarın için memleket aleyhine olabilecek bir değişikliğe katiyen tahammülü yoktur.

Menderes, Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler ve Türkiye'de oluşan kamuoyu baskısı nedeniyle gerek Türk-Yunan ilişkilerinde gerekse Kıbrıs konusunda en sert ve kesin açıklamasını yapmıştır. Gazioğlu'na göre, "Bir Türk Başvekili ilk defa Kıbrıs konusunda bu kadar kat'i, bu kadar ser, makul ve azimli bir beyanatta bulunmuştu" (Gazioğlu, 1960, s. 87). Menderes, iktidarının ilk döneminde muhafaza etmeye çalıştığı Türk-Yunan dostluğunu Yunan hükümetinin ve Kıbrıslı Rumların tutumu nedeniyle bırakmak durumunda kalmış ve Kıbrıs tutumuyla, kendi kamuoyunda büyük destek görmüştür. 24 Ağustos açıklamalarından sonra yurdun çeşitli yerlerinden Menderes'e tebrik ve teşekkür telgrafları göndermiştir (BÖKM, 1955). Adnan Menderes, kamuoyundan aldığı bu destekle, Kıbrıs konusundaki tutumunu muhafaza etmeye gayret göstermiş ve konferans için Londra'ya hareket eden Dışişleri

Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya gönderdiği telgrafla, bu konuda telkinde bulunmuştur. Menderes telgrafta, “asgari şartımız, Kıbrıs'ta statükonun muhafazasıdır şeklindeki mutlak ve kat'i ifadenin gayri mahsus bir şekilde dâhi hududu haricine çıkmasının hükümetimiz için asla bahis mevzuu olmayacağı aşîkardır” diyerek, hükümetin Kıbrıs meselesindeki kesin tutumunu ifade etmiştir (BÖKM, 1955).

Londra Konferansı, 29 Ağustos 1955 Pazartesi günü başlamış ve 7 Eylül 1955 tarihinde sona ermiştir. Konferansta, Yunanistan, nüfus ve etnik sebeplerle Kıbrıs'a self determinasyon hakkının tanınmasını ve Ada'da, İngiliz üslerinin bulunmasının yeterli olacağı görüşünü savunurken, diğer taraftan İngiltere, dönemin koşulları nedeniyle ve bağlı olduğu paktların getirdiği sorumluluklardan dolayı, Ada'nın kendisinde kalması gerektiğini belirtmiştir. Türkiye ise coğrafi yakınlık, tarihsel, ekonomik, kültürel bağlar ve stratejik öneminden dolayı, Ada'nın Anadolu topraklarıyla bağlantılı olduğunu, Ada'da statükonun korunması gerektiği ve şayet Kıbrıs'ın durumunda bir değişiklik olursa, eski sahibi Türkiye'ye iade edilmesi gerektiğini savunmuştur. Dışişleri Bakanı Zorlu ayrıca toplantıda, “hiçbir devletin, ne kadar dost ve müttefik olursa olsun kendi güvenliğini bir başka devlete bütünüyle teslim edemeyeceğini” vurgulamıştır (Cumhuriyet, 1955, s. 1-7; Durukel, 1955, s. 1-7).

İngiliz Yönetimi, konferansta, Kıbrıs'a idari muhtariyet verilmesi teklifinde bulunmuştur. Teklifte, özetle, dış işlerinde, iç ve dış güvenlik meselelerinde söz hakkı İngiltere'de kalmak koşuluyla, Ada'nın idaresinin, tedrici şekilde halkın yönetimine devredilmesi planlanmıştır. Ayrıca teklifte, İngiliz valinin otoritesi mahfuz tutularak Londra'da Türk, İngiliz ve Yunan temsilcilerden oluşacak bir komisyonun kurulması da yer almıştır. Söz konusu komisyon, Ada yönetimini tayin edecek olan anayasanın hazırlanmasında İngiliz Yönetiminin sunacağı teklifleri inceleyerek, bir görüş

bildirecek, ayrıca anayasa faaliyete geçince mevcut durum ile ilgili raporları inceleyerek mütalaalarını sunacaktır. İngiliz teklifi, Türk ve Yunan heyetlerce reddedilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1956, s. 752). Konferansın Türkiye için olumlu olan taraflarına bakılacak olunursa, ilk olarak, Türk hükümeti, bu konferansla Kıbrıs meselesinin Türkiye olmadan çözülemeyeceğini dünya kamuoyuna duyurmuş ve ilk kez uluslararası bir ortamda taraf olarak yer almıştır. Buna ek olarak, Türkiye, Kıbrıs meselesinde “Kıbrıs’ta statükonun muhafazası, şayet sağlanamazsa Ada’nın Türkiye’ye iadesi” şeklinde ilk kez resmi bir tez oluşturmuştur (Gazioğlu, 1960, s. 100-101).

2.3. 6-7 Eylül 1955 Olayları

Londra Konferansı’nın sonlarına yaklaşıldığı sırada, 6 Eylül 1955 günü Türkiye’de yaşanan gelişmeler hem Türkiye’nin Londra’daki başarılı politikasını gölgelemiş hem de “Kıbrıs sorunu tarihinin Türkiye bakımından hiç hoş olmayan acı bir sürecini teşkil etmiştir.” Bu tarihte, İstanbul’da yayın yapan İstanbul Ekspres gazetesi, ikinci baskısında “Atatürk’ün Selanik’teki evine bomba atıldı” haberini kamuoyuyla paylaşmış ve bu haber üzerine, Kıbrıs Türktür Cemiyeti, Taksim’de bir protesto mitingi yapmaya karar vermiştir. Kıbrıs konusunda hassas bir sürecin yaşandığı bu dönemde böyle bir haberin yayılması, kamuoyunda infiale neden olmuş ve protesto mitingi için toplanan kalabalık, Rumlara ait çok sayıda işyerlerini, evleri, okulları ve ibadethaneleri hasara uğratmıştır (Kaya, 2018, s. 150-151; İstanbul Ekspres, 1955, s. 1). İstanbul’da başlayan ve yurdun çeşitli yerlerine sıçrayan olaylarda, göstericiler, “küçük gruplar halinde hedefleri ve kullanacakları aletleri önceden planlanmış şekilde his ve kanaat verecek tarzda tahrip ve yağma eylemlerinde” bulunmuşlardır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1955, s. 670). Eylemlerin kontrol edilememesi üzerine İstanbul, İzmir ve Ankara’da örfi idare ilan edilmiştir.

İsmet İnönü, konuyla ilgili olarak mecliste yaptığı konuşmada, yaşanan olayların “milli bir felakete” neden olduğunu ve bu tür hadiseleri, “büyük, alicenap ve masum Türk milletinin, bir baştan öbür başa ret ve tel’in” ettiğini ifade etmiştir. İnönü konuşmanın devamında, bu kadar tertipli ve teçhizatlı bir eylemin ne zamandan beri hazırlandığı, güvenlik güçlerinin daha önceden böyle bir tertibi nasıl deşifre edemediği ve askerin neden harekete geçirilmediğine yönelik hükümete sorular yöneltmiş ve hükümeti eleştirmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1955, s. 668-669). Aynı oturumda söz alan Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Fuat Köprülü, hükümet erkanının, olayların yaşandığı gün İstanbul’da olduğunu ve Cumhurbaşkanı Bayar’ın olaylara bizzat müdahale ettiğini belirtmiştir. Ayrıca hükümetin, bir eylem hazırlığı yapıldığından haberdar olduğunu, fakat olayın hangi gün ve saatte, nerede gerçekleşeceğinin bilinmediğini söylemiştir. Köprülü’ye göre, olayları komünistler aylar öncesinden planlamıştı ve “Kıbrıs’ta ilhak hareketini teşvik eden, körükleyen, Atina’da aynı faaliyete taraftar temin eden, bizde asabiyeti tahrik eden, Selanik’te bomba patlatan ve telgraf çeken eller aynı ellerdi, aynı teşkilattı” (TBMM Zabıt Ceridesi, 1955, s. 684, 685).

İnönü’nün iktidara yönelttiği başlıca eleştiriler, konunun açıklığa kavuşturulmaması ve hükümetin bu konuda sessiz kalması olmuştur. İnönü’ye göre, 6-7 Eylül Olayları, Yunanistan için önemli bir fırsat yaratmıştır. Kıbrıs’ta yaşanan katliamlarla itibarı sarsılmış olan Yunanistan, Türkiye’de yaşanan olayların ardından iç sahada ciddi güvenlik önlemleri almış ve Türkiye’yi 6-7 Eylül olaylarının yükü altında bırakmıştır. Avrupa Konseyi ve NATO çatısı altında kendi tahrik ve tehditleri ile Kıbrıs’taki terörist faaliyetlerinin tesirini unutturmaya çalışarak, Türkiye hakkında ağır ithamlarda bulunmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 1955, s. 267). İlber Ortaylı, 6-7 Eylül Olaylarının sonuçlarını şu şekilde ifade etmiştir (Ortaylı, 2010, s. 106-110):

Şurası da açık ki, 1955'te hiçbir yerin halkı, polise ve kanunlara rağmen bu kadar fütursuzca sokağa dökülemezdi. İmparatorluğumuzun yarattığı mozaik gerçekten o gün çatladı... Bununla birlikte, 1955 yılı 6-7 Eylül olayları, Türkiye'nin dışarıdaki adına çok zararı dokunan, aleyhte abartılan bir propagandayı daima besleyen yüz karası bir tertip ve kontrolsüzlük demektir. Anadolu'daki ve Rumeli'deki bin yıllık Türk hakimiyetinin tanımadığı, bilmediği bu saçma tertip, imparatorluğun bıraktığı miras üstünde bir lekedir.

Olayların ardından yapılan hasar tespit çalışmalarında, 1004 işyeri, 73 kilise, 4214 ev, bir sinagog, 26 okul, iki manastır ve aralarında otel, fabrika ve bar gibi mekanların bulunduğu 5317 yer zarar görmüştür (Kaya, 2018, s. 154). Yaklaşık 300 milyon dolarlık bir hasarın olduğu olayların ardından Ankara Hükümeti, 7 Eylül'de resmi bir bildiri yayınlayarak, olayları "büyük bir felaket" olarak nitelendirmiş ve üzüntülerini bildirmiştir. Olayların ardından, Kıbrıs Türktür Derneği kapatılarak, aralarında Hikmet Bil, Kâmil Önal ve Orhan Birgit gibi isimlerin de olduğu 87 üye, tahrik, yağmacılık ve hırsızlık iddialarıyla yargılanmış²⁹ ve tutuklanmıştır (Cumhuriyet, 1957, s. 1; Fırat, 2019, s. 601). Yaşanan olayların ardından, Yunan hükümeti, Türkiye'yi protesto ederken, Yunan basını, olayların sorumlusu olarak Türk hükümetini göstermiştir. 6-7 Eylül Olaylarının sorumluları hâlen bulunabilmiş değildir. Yunanistan'da yapılan soruşturmanın sonucunda, olayı, Türk Konsolosluğunda çalışan bir görevlinin (*Batı Trakyalı Türk bir öğrenciyle birlikte*) yaptığı iddia edilmiş, fakat net bir cevap alınamamıştır. Yassıada duruşmalarında, Zorlu lehine tanıklık yapacak kişilerin dinlenmelerine gerek görülmeyerek, Menderes ve Zorlu'nun olayları planladıklarına ilişkin kararın da 6-7 Eylül Olaylarının sorumlularını ortaya çıkarmadığı görülmüştür (Fırat, 2019, s. 601).

---

²⁹ Olayların ardından tutuklananların sayısı 3.000'e yakındır.

Kaya, çalışmasında (2018), 8 Eylül 1955 tarihinde İstanbul'a dönüşte Fatin Rüştü Zorlu'nun Büyükelçi Mahmut Dikerdem'e söylediği "bütün çalışmalarımız, Londra'da elde ettiğimiz başarı, bir gecede heba olup gitti" sözünü hatırlatmış ve "Kıbrıs tezinin, konferansta başarılı bulunmasına ve İngilizlerce de onaylanmasına karşın, tam konferans sonuç bildirgesinin okunacağı sırada Zorlu'nun başarısını bu tip ayaklanmalara neden feda edeceği sorusunun" sorulması gerektiğini belirtmiştir (Kaya, 2018, s. 160). Nitekim, Zorlu'nun konferansta gösterdiği performans, yurt içi ve dışı dâhil olmak üzere, her kesimde kabul görmüştür. Akis Dergisi, 10 Eylül 1955 sayısında, Fatin Rüştü Zorlu'nun performansı ile ilgili şunları söylemiştir (Akis Dergisi, 1955, s. 2):

İngiltere'de en ciddi basın dâhil, herkes, Fatin Rüştü Zorlu'nun ağzından açıklanan Türk tezini beğenmişti. Tez, çok güzel hazırlanmıştı; tertibi, hatta seçilen kelimeleri matluba son derece uygundu. Bu hisleri, "takdir" kelimesiyle ifade mübalağa olmazdı. Konuşmada, mugalataya şirretliğe yer verilmemesi, kuvvetli bir mantık silsilesinin takip edilmesi, dünyanın en tanınmış Devletler Hukuku mütehassıslarının fikirlerine yer verilmesi ve metnin heyeti umumiyesinin ilmi ve mantıki bir damga taşınması, iyi akisler uyandırmıştı. Konuşmasını müteakip, Türk Dışişleri Bakan Vekilinin, hararetle ve samimiyetle tebrik edilmesinin sebebi buydu.

2.4. Kıbrıs'ta Anayasa Çalışmaları Sırasında Yaşanan Olaylar ve Tarafların

Kıbrıs Politikası

Londra Konferansı'nın sonuçsuz kalması üzerine, İngiliz hükümeti, Kıbrıs'ta yeni anayasa çalışmasını kendisi tatbik etmeye karar vermiştir. Bu kapsamda, Lord John Harding, Kıbrıs'a yeni vali olarak atanmış ve anayasa çalışmalarına başlamıştır. Vali Harding, Ada'ya geldiği ilk dönemden itibaren, yeni anayasa hazırlıkları kapsamında iki cemaatin ileri gelenleriyle bir araya gelmiş, fikir alışverişinde bulunmuştur. Kıbrıslı Rumların self determinasyon dışındaki taleplere karşı

takındıkları uzlaşmaz tutum, İngilizlerin girişimlerini sekteye uğratmıştır (Cumhuriyet, 1956, s. 1-3). Harding, Ada'da asayişin yeniden tesis edilmesi ve yeni anayasanın hazırlanabilmesini sağlayacak uygun zemini hazırlayabilmek adına, Makarios politikalarına karşı oldukça tavizkar davranmıştır. Harding, görüşmelerde, Makarios'a, terörü kınaması ve öz yönetim kurmakta iş birliği yapması halinde taleplerini dikkate alan bir anayasa hazırlayacağını belirtmiş, fakat Rum tarafı, bu teklife sıcak bakmayıp, uzlaşmaz tutumunu sürdürmüştür. Konuyla ilgili bilgi sunan CIA raporunda, tüm bu tekliflere rağmen, İngiliz Yönetiminin antlaşmalara uyma konusunda Makarios'a güvenmediği belirtilmiştir. Raporda, Makarios'un yeni teklifi ancak destekçilerini tatmin edecek ve öz yönetimin gerçekleşeceğine ikna edecek şekilde olması halinde kabul edebileceği vurgulanmıştır (CIA, 1956, s. 13).

Görüşmelerde, Makarios, anayasa ile self determinasyon hakkının güvenceye alınmasını, nispi temsil sistemine göre belirlenmiş çoğunluğa sahip bir yasama organının oluşturulmasını, tutuklu EOKA üyelerinin de içinde olduğu genel bir affın çıkarılması ve İngilizlerin elinde kalacak Dışişleri ve Savunma Bakanlıkları dışında yürütmenin yasama organına tâbi olması konularında ısrar ederek, İngilizleri kendi şartlarına uygun bir anayasa hazırlamaları konusunda ikna etmeye çalışmıştır. CIA raporunda, İngilizlerin, Makarios'un tekliflerini, Türklerin tepkisini göze almadan kabul edemeyeceği, teklifin kabul edilmesi halinde kurulacak meclisin, Enosis eylemlerinin artmasına neden olabileceği ve Türklerin Rumların bu taleplerine şiddetle karşı olduklarının altı çizilmiştir (CIA, 1956, s. 3; CIA, 1956, s. 5). Ayrıca raporda, Kıbrıs Türk toplumunun İngilizlerle müzakerelerde, “hayati çıkarları söz konusu olmasına rağmen ılımlılık gösterdikleri” belirtilmiştir (CIA, 1956, s. 4).

Ada'da tedhiş eylemlerinin devam etmesi üzerine, İngiliz Sömürgeler Bakanı Boyd, “Ada'daki asayişin sağlanması için kuvvet kullanılacağını” belirtmesi üzerine

Makarios, Kıbrıs'taki "gayrikanuni idareye karşı" bir süredir yürüttüğü pasif direniş devam edeceklerini ve self determinasyon taleplerinden vazgeçmeyeceklerini söylemiştir (Akşam, 1956, s. 1). İngiliz Vali Harding'e göre, Makarios, "doğrudan doğruya alakadar olduğu tedhişçi faaliyetleri körüklemekten ve görüşmeleri baltalamaktan çekinmemiştir.". Rumların devam eden bu tutumu üzerine, "barış düşüncesini yaymak, nizam ve asayiş yeniden tesis etmek maksadıyla", bazı Rum yöneticiler hakkında yakalama kararı çıkarılmış, Atina'ya gitmek üzere havaalanında bulunan Makarios ve beraberindekiler tutuklanarak Seyşeller'e sürgüne gönderilmiştir³⁰ (Vatan, 1956, s. 1-3). İngiltere Başbakanı Anthony Eden'e göre, Makarios, tedhişçiliğin önünü almamış, teröre karşı beyanat vermeyi reddetmiş ve sürekli yeni meseleler ortaya atarak, Ada'daki girişimlerin ilerlemesine engel olmuştur. Ayrıca Eden'e göre, Kıbrıs meselesi yalnızca İngiltere ve Yunanistan arasında çözülecek bir mesele değildi. Kıbrıs, Türkiye'nin güvenliği için oldukça önemli bir yere sahipti ve Türkiye olmadan bir çözüm mümkün olmayacaktı. Bu nedenle, Kıbrıs'ın statüsünde bir değişiklik yapıldığı takdirde, Türkiye'nin, "Kıbrıs'ı İngiltere'ye devrettiğine dair maddelerin yer aldığı Lozan'ın tadil edilmesini istemesi şaşırtıcı olmamıştır" (Cumhuriyet, 1956, s. 1-5).

CIA raporunda, İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd'un Yunanistan'ı yumuşatmak için Türkiye'nin bölge savunmasındaki stratejik konumuna ciddi şekilde zarar verecek hiçbir adım atmamaya kararlı olduğu ifade edilmiştir (CIA, 1956, s. 7). Dönemin ABD Büyükelçisi Warren, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda izlediği dış politika konusunda daha endişeli bir durum analizi yapmıştır. 7 Temmuz 1956 tarihli raporunda, Büyükelçi Warren, Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki net tutumunun devam

---

³⁰ Kıbrıs'ta yapılan bir operasyon sırasında ele geçirilen General Grivas'ın günlüğünde ve diğer EOKA belgelerinde Kıbrıslı ve Yunanlı yetkililerin (Makarios ve Rum Ortodoks Kilisesi de dahil) Kıbrıs'a yönelik terör eylemlerine karıştığı tespit edilmiştir (CIA, 3 Eylül 1956).

ettiğini, Kıbrıs'ta olası bir statü değişikliğinde, Ege Adaları'nın, Batı Trakya'nın ve İstanbul'un Rum nüfusu dahil olmak üzere, 1923 Lozan Antlaşması'nı gözden geçirmek isteyeceğini belirtmiştir. Warren'a göre Türkiye, "ABD'nin sağladığı askeri yardımları kaybetme riskine rağmen, antlaşmayı tek taraflı feshedebilir ve Ege Adaları'nı işgal edebilirdi" (CIA, 1956, s. 4).

ABD Büyükelçisi'nin analizinin aksine Türkiye, Kıbrıs konusunda daha ihtiyatlı ve sakin bir politika izlemiş, Başbakan Menderes'in ve hükümetin diğer üyelerinin basına verdikleri demeçlere bakıldığında, Londra Konferansında savunulan tezin hâlen devamlılığını koruduğu gözlemlenmiştir. Örneğin, Başbakan Menderes, 2 Temmuz 1956'da basına verdiği bir demeçte, Ada'nın stratejik nedenlerden dolayı Türkiye'ye verilmesi gerektiğinden bahsederken, 120.000 Kıbrıs Türkünün Kıbrıs'ta yaşadığını, 300.000'ninse Türkiye'de ikamet ettiğini söylemiştir. Menderes'e göre, birçok nedenden dolayı Kıbrıs ya İngiltere'de kalmalıydı ya da eski sahibi olan Türkiye'ye iade edilmeliydi. Ada'da yaşanacak olası bir statü değişikliğindeyse, Lozan yeniden gözden geçirilmek zorunda kalacaktı (Vatan, 1956, s. 1-5).

2.4.1. Yunanistan'ın tutumu

Kıbrıslı Rumlar, bu dönemde, özellikle İngilizlere karşı hem pasif direnişlerini sürdürmüşler hem de tedhiş eylemlerine devam etmişlerdir. Toplumsal alanda bu gelişmeler yaşanırken, diplomatik alanda da girişimlerde bulunan Rumlar, yurt dışına iyi niyet elçileri göndererek, Kıbrıs konusunda destek arayışlarını sürdürmüşlerdir. Yunanistan da Kıbrıslı Rumların bu girişimlerine katkıda bulunmaya devam etmiş, özellikle devletlerarası diplomasi alanında yoğun mesai harcamışlardır. Örneğin, 5 Haziran 1956 tarihinde, Yunan Parlamentosunda, Kıbrıs meselesi görüşülmüş ve Yunan Parlamento Başkanı M. Rodopulos'un imzasıyla çeşitli devlet parlamentolarına konuyla ilgili telgraflar gönderilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1956,

s. 299-300). Söz konusu telgrafta, Kıbrıslı Türklerden, “Kıbrıs halkının ehemmiyetsiz azınlığı” şeklinde bahsedilirken, “İngiltere yönetiminin müsamahalarından istifade ederek Türklerin, Rumları öldürdüğü, mallarını yağma ve tahrip ettiği” iddia edilmiştir. Raporda, Kıbrıslı Türklerin yürüttüğü bu eylemlere rağmen, İngiliz hükümetinin konuya seyirci kaldığını ve bu durumun, yeni olayları teşvik ettiği vurgulanmış, destek talep edilmiştir. Konuyla ilgili mecliste bir konuşma yapan Fuat Köprülü’ye göre, Yunan Parlamentosu bu girişimiyle, devletler nazarında Kıbrıslı Türklere karşı bir antipati ve hatta mümkünse nefret uyandırmak istemiştir. Bu şekilde, Kıbrıslı Türkler, “kale alınmaya layık bulunmayan muzır ve hatta bertaraf edilmesi gereken bir kitle şeklinde” gösterilmek istenmiştir. Tedhiş eylemlerinde bulunan Rumlar, birer mazlum kahraman olarak gösterilerek yaptıkları şiddet eylemleri, meşru ve ulvi hareketler olarak gösterilmek istenmiştir. Bu şekilde, Enosis davasına milletler arası düzeyde sempati kazandırılmak istenmiş, BM Genel Kurul gündemine, Kıbrıs meselesini getirmek için zemin hazırlanmış ve tedhişçilerin Türk cemaatine karşı “daha feci hareketlere” geçmesine zemin hazırlanmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1956, s. 301).

Fuat Köprülü’nün meclis konuşmasında da bahsettiği gibi, Yunan hükümeti 1956 yılı içinde Kıbrıs meselesinin tekrar BM Genel Kurul gündemine alınmasını sağlamak amacıyla, diplomatik girişimlerde bulunmuş ve girişimler olumlu sonuç vermiştir. Kıbrıs konusunda BM nezdinde yapılan bir diğer girişim, İngiltere’den gelmiştir. Aynı dönemde, İngiliz hükümeti, “Kıbrıs’ta tedhiş eylemlerinin Yunanistan tarafından icra ve tahrik edildiği” gerekçesiyle, Genel Sekreterliğe başvuruda bulunmuştur. Yunan Hükümeti ve Kıbrıslı Rumlar, meseleyi BM çatısı altında çözülmesi gereken bir sorun olarak görmüşlerdir. Nitekim, 14 Aralık 1956 tarihinde NATO Konseyi aldığı bir kararla, NATO üyelerinin kendi aralarında yaşadıkları

ihtilafları, kendi aralarında çözüme kavuşturamadıkları takdirde, başka bir milletler arası kuruluşa götürmeden önce, NATO bünyesinde çözüme kavuşturulmasını istemiştir. Türk hükümeti, bu kararı savunarak, Kıbrıs meselesinin BM’den çekilip NATO etrafında çözülmesini talep etmiştir. Lakin Yunanistan, “BM’deki hususi tertiplere müsait havadan istifade etmek ümidiyle”, konuyu BM çatısı altında çözüme kavuşturmayı uygun görmüştür (TBMM Zabıt Ceridesi, 1958, s. 333).

2.4.2. Nihat Erim’in Kıbrıs raporu

1954 yılında Kıbrıs meselesinin BM’de görüşülmesinin ardından gerçekleştirilen üçlü Londra Konferansından bir sonuç alınamaması üzerine, İngiltere’nin Kıbrıs meselesini kendi çabalarıyla çözüme kavuşturmak için harekete geçtiğini ifade etmiştik. Bu kapsamda, ilk olarak, Harding, yeni vali sıfatıyla Ada’ya gönderilirken, anayasa uzmanı olarak Radcliffe de göreve başlamıştır. İngiliz Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd, 19 Eylül 1956’da Avam Kamarası’nda yaptığı konuşmada, Radcliffe’nin Kıbrıs’ta sürdürdüğü anayasa çalışması hakkında bilgi vermiştir. Çalışmanın detaylarıyla ilgili bilgi vermeyen Lennox Boyd, yeni anayasanın Ada’da tedhişçilik sona erdikten sonra yürürlüğe gireceğini ayrıca askeri ve siyasi şartların sağlanması halinde, Ada’nın statüsünü belirlemek maksadıyla halka başvurulabileceğini belirtmiştir. Her iki cemaate de ayrı ayrı başvurulabileceğini belirten Lennox Boyd, bu durumun, doğal taksime neden olabileceğini ifade etmiştir (BÖKM, 1956).

Kıbrıs’ın statüsünün belirlenmesine dönük çalışmalar, İngiltere ve BM nezdinde devam ederken, Adnan Menderes’in isteğiyle anayasa uzmanı Prof. Dr. Nihat Erim, 16 Kasım 1956’da Kıbrıs konusunda bir rapor hazırlamakla görevlendirilmiş ve söz konusu 13 sayfalık rapor, 24 Kasım 1956’da Başbakanlığa sunulmuştur. Erim, raporunda, Menderes hükümetinin Kıbrıs politikasını şu şekilde özetlemiştir; Ada,

İngiltere’de kalmalı, fakat İngiltere çekilecekse, Kıbrıs, asli sahibi olan Türkiye’ye iade edilmelidir. Türkiye’nin bu istekleri gerçekleşmediği takdirde izlenecek bir diğer yol, İngiltere’ye üs ya da bölge bırakılarak, Ada’nın yarı yarıya taksim edilmesidir. Bu kapsamda, Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye’nin hakları güvence altına alınmalıdır. “Hiç kabul edemeyeceğimiz şıksa, Kıbrıs’ın Yunanistan’a verilmesidir.” (BÖKM, 1956, s. 1). Çalışmasının devamında, Erim, Ada’da statükodan yana tavır almanın, BM’de sempati uyandırmayacağını belirtmiştir. Gerekçe olarak, self determinasyon ile self government prensiplerinin uluslararası alanda genel olarak “kabul edilmiş moda fikir” olduğunu, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bu fikrin slogan haline gelerek sömürgeciliğin sonunu getirdiğini ifade eden Erim’e göre, Türkiye’nin Kıbrıs üzerinde coğrafi, stratejik ve tarihi haklar iddia ederken, Ada’nın İngiltere’de kalmasını istemesi doğru olmayacaktı (BÖKM, 1956, s. 2). Erim, raporunda, Kıbrıs meselesinin çözümünde ortalama hâl şeklinin, “taksim” olduğuna işaret etmiştir. Ada’nın uygun şekilde taksim edilmesiyle, her iki cemaat, kendi anavatanı saydığı devletin hükümrانlığını tercih edecek ve bu şekilde, self determinasyon hakkı, iki cemaate de ayrı ayrı sunulmuş olacaktır. Raporda ayrıca, Kıbrıs meselesi ve Batı Trakya meselesi arasında benzerliklerin olduğu belirtilmiş, “BM zihniyeti izin verse, Venizelos’un müdafaa ettiği tezin tatbikiyle Kıbrıs’ın self determinasyon hakkı olmadan Türkiye’ye iadesinin mümkün olabileceği”, fakat mevcut dönemde, self determinasyon içermeyen zıt bir formülün kabulünün imkânsız olacağı belirtilmiştir (BÖKM, 1956, s. 4). Ayrıca Erim, İngiltere hükümetinin çalışmalarına devam ettiği yeni anayasa çalışmasından da bahsetmiştir. 13 Kasım 1956’da Avam Kamarasında yapılan oturumu örnek gösteren Erim, Radcliffe’nin anayasa taslağında Ada’ya self determinasyon ile neticelenecek olan self government hakkının tanınacağını, Kıbrıslı Türklerin de bu haktan faydalanacağını garanti edilmesi şartıyla, böyle bir maddenin

anayasada bulunmasının bir sakıncasının olmayacağını tavsiye etmiştir (BÖKM, 1956, s. 8). Erim'in hazırladığı raporla Türkiye'nin ileride Kıbrıs konusunda takınacağı tutum arasında ciddi benzerlikler olacaktır.

2.4.3. Lord Radcliffe'nin Anayasa Taslağı

Londra Yönetiminin içeriği hakkında kamuoyunu kısmen bilgilendirdiği yeni anayasa taslağı, Kolonilerden Sorumlu Bakan Alan Lennox Boyd'un 19 Aralık 1956 tarihinde Avam Kamarasında yaptığı konuşmayla açıklanmıştır. Yeni anayasada, özetle şu maddeler yer almıştır (BÖKM, 1956, s. 1-2; Vatan, 1956, s. 1):

1. Milli savunma, dışişleri ve iç güvenlik meseleleri, İngiltere'ye bırakılacak;
2. İngiltere tarafından Ada'ya vali tayin edilecek;
3. Altısı Kıbrıslı Türklerden, 24'ü nüfusun geri kalanından oluşan bir temsilciler meclisi kurulacak; bu meclise, vali tarafından da altı üye atanacak;
4. Türk cemaatini ilgilendiren konularda, Kıbrıslı Türk üyelerin üçte iki çoğunluğu aranacak;
5. Koşullar elverişli olduğu takdirde, Ada'ya self determinasyon hakkı tanınacak (Türk cemaatine, Rum cemaatinden az olmayacak şekilde bu hak tanınacak).

Radcliffe tarafından hazırlanan anayasa taslağı, beklendiği gibi, Kıbrıs'a, İngiltere'ye bağlı bir self government hakkı tanımış ve şartlar elverişli olduğunda, self determinasyon hakkının da tanınacağı ilan edilmiştir. Taslakta, her iki cemaate de self determinasyon hakkı tanınarak, taksimin³¹ önü açılmıştır. Lord Radcliffe tarafından hazırlanan ve "Beyaz Kitap" olarak anılan anayasa taslağının, Avam Kamarasında ilan edilmesi sırasında çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle İşçi Partisi üyeleri

---

³¹ Taksim fikri ilk olarak Ankara'da çıkan Forum Dergisi tarafından Temmuz 1955 yılında ortaya atılmıştır. Yunanistan Dışişleri Bakanı Averof, Türkiye'nin Atina Büyükelçisi Settar İlksel'le yaptığı görüşmede taksim konusunu gündeme getirmiş fakat o dönemde Türk tarafı bu teklife sıcak bakmamıştır (Fırat, 2019, s. 604).

(James Callaghan ve Aneurin Bevan gibi), yeni anayasa taslağıyla Rumlara haksızlık yapıp yapılmadığı gibi konularda hükümete sorular yöneltmiş ve bölünmeye karşı bir tutum takınmışlardır. Bu tip sorulara yanıt veren Lennox Boyd, Majesteleri Hükümeti'nin, Kıbrıs gibi karışık bir nüfusta kendi kaderini tayin hakkının uygulanmasının, nihai seçenekler arasında bölünmeyi içereceğini (taksim) kabul ettiğini belirtmiştir. Üstelik Lennox Boyd, "Türkiye kıyılarından sadece 40 mil uzakta bulunan çok önemli bir topluluğa, Rum nüfusa tanımaya hazır olduğumuz hakların aynısını vermenin nasıl haksızlık olarak görülebileceğini anlamadığını" söyleyerek, Radcliffe tasarısının, her iki cemaat için de eşit haklar tanıdığını öne sürmüştür. Yine İşçi Partisi üyelerinin Makarios ile müzakere edilip edilmeyeceği konusundaki soruya verdiği yanıtta Lennox Boyd, Makarios ile görüşmenin önünde bir engel olmadığını, kendisiyle yeni anayasa hakkında görüş alışverişinde bulunulacağını belirtmiş ve serbest bırakılabileceği yönünde bir mesaj vermiştir (UK Parliament, 1956).

Menderes, taslağın resmen ilan edilmesinin ardından yaptığı açıklamada, Radcliffe'nin hazırladığı taslağın "makul" olduğunu ve müzakere zemini olarak kabul edilebileceğini belirtmiş, 28 Aralık'ta mecliste yaptığı konuşmayla, taksimin resmi Türk tezi olduğunu açıklamıştır³². Kıbrıslı Rumlar, taksim fikrini onaylayan bu taslağı reddederken, Yunan hükümeti de ilan edilen taslağın bir "oyundan" ibaret olduğunu ve şiddetle reddedildiğini açıklamıştır (Milliyet, 1956, s. 1-5). Türkiye, taksime giden yeni anayasa teklifini "makul" görerek, Kıbrıs'a yönelik resmi tezinin de değiştiğini göstermiştir (Vatan, 1956, s. 5). Tarafların, Kıbrıs konusundaki politika değişikliği CIA raporlarına da yansımıştır. 25 Aralık 1956 tarihli CIA raporunda, Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan'ın, İngiliz teklifini reddettikleri belirtilirken, Yunanistan'ın ilhakın üstünü kapatmak için Ada'nın bağımsızlığını savunmaya başladığı ifade

---

³² Ayr. Bkz.; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 10, Cilt 15, İçtima 3, 28 Aralık 1956.

edilmiştir. Türkiye'ninse, mevcut politikasından vazgeçerek taksim tezini savunmaya başladığının altı çizilmiştir (CIA, 1956, s. 10).

2.5. Radcliffe Anayasa Taslağının İlanı Sonrası Yaşanan Gelişmeler

Türkiye, Londra yönetiminin, Kıbrıs meselesini çözüme kavuşturma adına Radcliffe'nin hazırladığı anayasa taslağını kamuoyuyla paylaşmasından sonra resmi tezinde bir değişikliğe giderek, taksime sıcak bakmaya başlamıştır. Türk hükümetinin, bu politika değişikliğinde Erim'in hazırladığı raporu göz önünde tuttuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ankara Hükümeti, bu tutumuyla, Türkiye'nin ve Kıbrıslı Türklerin temel bazı haklarının güvence altına alınması şartıyla, Ada'da çözüme dönük atılacak farklı adımların müzakere edilebileceğini göstermek istemiştir. Rum tarafıysa, Radcliffe'nin anayasa taslağını müzakere zemini olarak dâhi kabul etmeyerek, “Enosis” dışında tüm çözüm önerilerine kapıyı kapatmıştır. Kıbrıs'ta yaşanan sürece bakıldığında, Kıbrıslı Rum tedhişçiler eylemlerine devam etmiş, İngiliz ve Türkleri hedef alarak silahlı eylemlerini sürdürmüşlerdir. Örneğin, 1957 Ocak ayında, Kıbrıslı Türk Polis Memuru Cemal Ali, Rum tedhişçiler tarafından öldürülmüş ve 21 Ocak'ta, Lefkoşa'da düzenlenen cenaze töreninde toplanan 15 bine yakın Kıbrıslı Türk ve Rumlar arasında çatışmalar yaşanmıştır. Çatışmaların kontrol altına alınamaması üzerine, sıkıyönetim ilan edilirken, olaylara katılan birçok kişi gözaltına alınmıştır (Cumhuriyet, 1957, s. 1). Kıbrıslı Rum tedhişçiler tarafından bir Türk polisinin şehit edilmesinin ardından, iki toplum arasında çatışmalar artmış ve valilik, 12 ila 21 yaşları arasındaki Türklerin, akşam 17.30 ila sabah 05.30 arasında sokağa çıkmasını yasaklamıştır. Bu dönemde, Kıbrıs'ta bulunan Türk heyetine yönelik bir başka saldırı yapılmış, olayların şiddetlendiği sıralarda, yeni anayasa

taslağının hazırlıkları kapsamında³³ Ada’da bulunan Nihat Erim başkanlığındaki Türk heyetini taşıyan otomobile bombalı saldırı düzenlenmiştir. Ada’da incelemelerde bulunan Türk heyeti, İngiliz Vali ile gerçekleştirdikleri dördüncü toplantının ardından, Faiz Kaymak’ı evinde ziyaret etmişler ve görüşmenin ardından, Türk Konsolosluğu’na doğru hareket ettikleri sırada, Rum Ticaret Okulundan bir bomba atılmış, ancak aracın süratle hareket etmesi, muhtemel bir kazanın önüne geçmiştir. Nihat Erim, Ankara’ya dönüşünün ardından yaptığı açıklamada, Türk heyetinin Kıbrıs’a gittiği gün, EOKA’nın bir beyanname yayınlarak, Türk heyetine karşı bir suikast düzenleyeceklerini bildirdiklerini, bu nedenle gerekli güvenlik önlemlerinin önceden alındığını bildirmiştir (Akşam, 1957, s. 1-2; Cumhuriyet, 1957, s. 1-5).

Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan’ın faaliyetleriyle ilgili hazırlanan CIA raporunda, EOKA örgütünün, Türkleri ve İngilizleri hedef alan “vur-kaç” taktikli eylemlerinde artış olduğu ve Yunan hükümeti nezdinde “Kıbrıslılarla Dayanışma” mitinglerinin düzenlenmesi için baskı kurulduğu belirtilmiştir. Raporda, son zamanlarda artan Rum saldırılarına karşı VOLKAN³⁴ gibi, Kıbrıslı Türklerin kurduğu örgütlerin misilleme yapabileceği ifade edilirken, Yunanistan’da devam eden eylemlerin Türkiye’de bir Yunan karşıtlığına dönüşme ihtimalinin yüksek olduğu ayrıca vurgulanmıştır (CIA, 1957, s. 1).

BM toplantısının yaklaştığı bu dönemde, Kıbrıs genelinde tedhiş eylemleri artarken, Yunan hükümeti de özellikle Lord Radcliffe’nin anayasa taslağı ilanından sonra, “ilhakın üstünü kapatmak” için Ada’nın bağımsızlığını savunmaya başlamıştır.

---

³³ Menderes hükümeti, Radcliffe’nin anayasa taslağının ilan edilmesinden sonra Nihat Erim başkanlığında aralarında Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Faiz Kaymak, Kıbrıs Türktür Partisi Genel Başkanı Fazıl Küçük ve Dışişleri Bakanlığı Umumi Kâtibi Muharrem Nuri Birgi’nin de bulunduğu bir heyet oluşturarak Kıbrıs için bir anayasa taslağı oluşturulmasını kararlaştırmıştı (Cumhuriyet, 4 Ocak 1957, s. 1-5).

³⁴ Kıbrıslı Türkler EOKA ile mücadele için, Kara Çete, Volkan ve 9 Eylül gibi isimlerle örgütlenmişler daha sonra yetersiz kalan bu örgütlerin yerine Rauf Denktaş’ın girişimleriyle 26 Kasım 1957’de Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kurulmuştur. Bu teşkilatların kurulmasında Menderes ve Zorlu’nun da katkıları olmuştur (Kaya, 2018, s. 184; Uçarol, 2019, s. 469).

CIA raporuna göre, İngilizler, BM toplantısı öncesinde Yunanistan'ın Kıbrıs konusundaki mücadelesine karşı “tavizsiz katı bir politika” benimsemeyi planlamış ve Yunanlıların BM’de zafer olarak göreceikleri bir sonucu almamaları gerektiğine inanmıştır (CIA, 1957, s. 7). Şüphesiz, İngiliz hükümetinin bu planının altında yatan nedenlerden en önemlisi, Yunan hükümetinin ve Ada Rumlarının silahlı eylemlere dayanan katı politikaları konusundaki ısrarcı tutumlarıdır. Economist Dergisi’nin haberine göre, Türk tarafının politikasına bakılacak olursa, Türkler, statüko ya da Ada’nın Türkiye’ye iade edilmesi gerektiği yerine, Kıbrıs’ın taksimi tezini kabul etmekle, Kıbrıs konusunda bir anlaşmaya varmak hususunda Yunanistan’dan çok daha uzlaşıcı olduklarını bilfiil göstermiştir. Yazıda, ayrıca Türk tarafının, hayati menfaatlerinin yerine getirilmediğine kanaat getirmesi halinde, İngilizlerle olan ilişkilerini gözden geçirebileceği ifade edilmiştir (BÖKM, 1957, s. 1). Ahmet Emin Yalman, Vatan Gazetesi’nde yayınlanan başyazısında, BM sürecinde olan Kıbrıs meselesiyle ilgili bir yazı kaleme almış ve mevcut durumu değerlendirmiştir.

Yalman’a göre, Demir Perde ülkeleri, Yunanistan’ın “tezvire, entrikaya, şantaj, tedhişe, şakavete dayanan aç gözlü siyasetinde can ve gönülden” beraberdi; bunun yanında, Asya-Afrika bloğunda, emperyalizmi asıl Yunanistan’ın temsil ettiğini anlamayan ülkeler de eksik değildi. Yalman’a göre, bu durumda, en önemli görev, ABD’ye düşüyordu. Başkan Eisenhower, Orta Doğu’da büyük bir harekete atılmış ve hedefin bölgede barış ve istikrarı sağlamak olduğunu belirtmişti. ABD’nin aldığı tavırla, Kıbrıs meselesi “ya hayırlı bir istikamet alacak veyahut kökünden sarsılacaktır.” Türkiye, Ada’nın taksim edilmesini kabul ederek, son sözünü söylemiştir (Yalman, 1957, s. 1-5).

1957 yılı içerisinde, Yunanistan’ın ve İngiltere’nin Kıbrıs konusundaki başvuruları birleştirilerek, tek bir gündem maddesi haline getirilmiş ve 18 Şubat’ta

görülmeye başlanmıştır. BM çatısı altında Kıbrıs meselesi görüşülürken, Demir Perde ülkelerinin ve Asya-Afrika ülkelerinin tutumunun Yunan tezi lehine olduğu görülmüştür. Yunan temsilcisi Averof, BM Genel Kurulu Siyasi Komisyonunda 46 sayfalık bir açıklama yaparak, Ada'ya self determinasyon hakkının tanınmasını istemiştir. Averof konuşmasında, Yunan halkının Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını değil, Ada'ya self determinasyon hakkı tanınarak kendi kaderini tayin hakkının tanınmasını istediklerini belirtmiştir. Türkiye'nin, "Lozan yeniden görüşülebilir" görüşüne cevap veren Averof, Antlaşmanın ilgili maddesinde İngilizlerin, Ada'yı Türklere devredeceğine yönelik bir hükmün yer almadığını ve bu nedenle, Türk görüşünün "mesnetsiz" olduğunu ifade etmiştir³⁵. İngiliz temsilci Allan Noble, konuşmasında, özellikle Yunan hükümetinin tedhişçilere sağladığı maddi ve manevi yardımlarını önlemek için tedbir almasını talep etmiş; Averof ise, Yunanistan'ın Kıbrıslı Rumlara silah yardımı yaptığı iddialarını reddederek, hükümetin, silah yardımı şöyle dursun; Yunan vatandaşlarının, arkadaşlarına silah göndermelerine engel olmak için her türlü tedbiri aldığını söylemiştir. Türk temsilci Selim Sarper, Türk milletine ve Kıbrıs Türklerine karşı yürütülen nefret kampanyalarının ve Ada'da devam eden tedhiş eylemlerinin derhal sona erdirilerek, soruna taraf olan ülkelerin kendi aralarında müzakere yoluyla meseleye çözüm bulması gerektiğini belirtmiştir (Akşam, 1957, s. 1-2). Görüşmelerin sonunda, Krişna Menon tarafından sunulan Hindistan teklifi, 57 lehte ve 1 çekimser oyla kabul edilmiştir. Kabul edilen teklifte, Ada'da barış ortamının bir an önce sağlanması gerektiği belirtilirken, tarafların, diyalog yoluyla demokratik ve adil bir çözüme ulaşabilmek için çaba sarf etmeleri

---

³⁵ Nihat Erim Kıbrıs konusunda hazırladığı raporda Lozan konusuna da değinmiştir. Erim'e göre, Lozan'a dayanarak kurulmak istenen hukuki yapı zayıftı çünkü antlaşmanın 20'nci maddesinde Türkiye hiçbir koşul öne sürmeden adayı İngiltere'ye devretmişti. Ayrıca Lozan diğer imzacı devletler olmadan değiştirilemezdi. Fakat Ada'nın Yunanistan'a verilmesi halinde Lozan'ın kurduğu siyasi ve stratejik dengenin Türkiye aleyhinde bozulacağı tezi, *siyasi icap (opportunité politique)* bakımından yerinde ve güçlü bir argümandır (BÖKM, 24 Mayıs 1956, s. 3).

gerektiği önerilmiştir. Bu kriterlerin esas alındığı bir amaca ulaşmak için tarafların görüşmelere başlaması ve bu görüşmeleri devam etmesi ümit edilmiştir (Akşam, 1957, s. 1-2; Fırat, 2019, s. 605).

Fatin Rüştü Zorlu'nun beyanatına göre, çıkan karar, Türkiye için memnuniyet verici olmuştur. Zira, Türkiye'ye göre, çıkan kararda, Kıbrıslı Türkler, meselenin çözümünde eşit hak sahibi bir cemaat olarak kabul edilirken aynı zamanda, Enosis reddedilmiştir (Cumhuriyet, 1957, s. 1-5). BM toplantısında taraftar bulamayan Yunanistan, sorunun bir iç mesele olduğunu ve Kıbrıslılar ve İngiltere'nin kendi aralarında çözmesi gereken bir durum olduğunu söyleyerek, politika değişikliğine gitmiştir. İngiltere'nin, Kıbrıs meselesine taraf üç ülkenin katılacağı bir konferansı düzenleyeceği kesinleşmiştir. Bu dönemde, İngiltere'de muhalefette bulunan İşçi Partisi de Kıbrıs meselesinde Rum tarafını destekler bir tutum sergilemiştir. BM toplantısının yapıldığı günlerde, Avam Kamarası oturumunda İngiliz İşçi Partisi, Radcliffe tasarısının Türkiye'ye yeteri kadar güvence verdiğini savunurken, Ada'nın taksim edilmesinin, "felaketli neticeler" doğurabileceğini iddia etmiştir. Lakin Hükümet Sözcüsünün konuyla ilgili yaptığı açıklamada, Kıbrıs'ın, Yunanistan'a terk edilmesi halinde, Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaşa neden olabileceği ve bu savaşın, NATO ve müttefikleri için felaket olacağını söylemiştir (Cumhuriyet, 1957, s. 1-5). Zaten İşçi Partisi, Ekim ayı başlarında yayınladığı bir deklarasyonda, iktidar değişikliği halinde, Kıbrıs'a self determinasyon tanıyacağını açıklayarak, Kıbrıslı Rumları destekler bir tutum takındığını ilan etmiştir (CIA, 1957, s. 11).

2.6. Zürih ve Londra Antlaşmalarına Giden Süreç: Tarafların Tutumu, Başarısız Girişimler ve Kıbrıs'ta Yaşanan Gelişmeler

İngiltere, BM toplantısının sona ermesinden sonra, bir taraftan hızla üçlü konferans hazırlıklarına başlarken, diğer taraftan, Ada'da çeşitli girişimlerde

bulunmuştur. İlk olarak, 28 Mart'ta Allan Lennox Boyd tarafından Makarios'un serbest bırakıldığı açıklanmıştır³⁶. Makarios'un serbest bırakılması, Türkiye tarafından "esefle" kınanırken, Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Diğer taraftan, alınan karar, Lordlar Kamarası Başkanı Lord Salisbury'nin istifasına neden olmuştur. İstifasının nedeninin, Makarios'un serbest bırakılması kararı olduğunu gösteren Lord Salisbury, ayrıca söz konusu kararın, Türk-İngiliz ilişkilerine zarar verebileceğini ifade etmiştir (Cumhuriyet, 1957, s. 1; Cumhuriyet, 1957, s. 1-5). Kıbrıs'ta çözüme dönük uygun ortamın sağlanması için çeşitli girişimlerde bulunan Vali Harding, son dönemlerde Ada genelinde alınan tedbirleri gevşetmeye başlamış ve tutuklu EOKA üyelerinin bir kısmı serbest bırakılmıştır (Cumhuriyet, 1957, s. 1-5). Makarios'un serbest bırakılmasının ardından şubat ayında kesilen Harding-Makarios görüşmeleri yeniden başlamış ve Makarios taleplerini yeniden sunmuştur. CIA raporuna göre, Makarios'un çözüm önerileri Harding'le yapılan ve kesilen şubat ayı görüşmelerinde sunduğu önerilerle aynı olmuştur. Makarios önerilerinde, Rum çoğunluğunu yansıtan bir Yasama meclisi kurulmasını, EOKA üyeleri için genel bir affın çıkarılmasını ve iç güvenliğin yerel birimler tarafından sağlanmasını talep etmiştir. Raporda, Makarios'un bu taleplerinin, Enosis anlamına geldiği ifade edilmiştir. 17 Nisan'da, Yunanistan Dışişleri Bakanı Averof ve Makarios bir araya gelmiş, görüşmenin ardından yapılan açıklamada, Kıbrıs'ın bölünmesinin kesinlikle kabul edilemez olduğu belirtilmiştir. Aynı raporda, Makarios'un, "Türkiye'nin gücendirilmesinden kaçınma" girişimlerine katılmadığı, Türklerin, azınlık haklarına ilişkin güvencelerle "memnun olmak zorunda" olduğu ve bir müzakereye katılmalarının beklenmemesi gerektiğine inandığı belirtilmiştir.

---

³⁶ Zaten İngiliz hükümeti Radcliffe anayasa taslağıyla ilgili bir süredir Makarios ile fikir alışverişinde bulunuyordu.

Raporda, ayrıca Makarios'un, Kıbrıs meselesine NATO'nun katılmasını istemediği de vurgulanmıştır (CIA, 1957, s. 6). Makarios, Demir Perde ülkeleri ve tarafsız ülkelerin desteğini alarak, sorunun BM'de çözüme kavuşturulmasına dönük politikalar izlemiştir. Örneğin, Makarios'un bu politikası ve Yunanistan'ın girişimleriyle, BM toplantısında, Yugoslavya, Yunan tezi lehinde tavır almış; bu durum, Türk hükümeti tarafından protesto edilmiştir³⁷. SSCB ile yakın ilişkilerini sürdürmeye devam eden Makarios, 26 Temmuz 1957'de Sovyet Büyükelçisi Sergenev'i Atina'daki evinde misafir etmiş ve bu görüşmenin sonucunda, SSCB'nin desteğini teyit etmiştir (CIA, 1957, s. 5).

Vali Harding, Kıbrıs'taki sıkı tedbirleri gevşetme politikasına devam ederken, Londra Yönetimi, Mayıs 1957 itibariyle Ada'nın stratejik değerini, üsleri korumak şartıyla yeniden değerlendireceğini belirtmiştir. Bu durum, kamuoyunda, İngiltere'nin Kıbrıs meselesinde yeni bir yol haritası benimseyebileceği yönünde bir izlenim uyandırmıştır (CIA, 1957, s. 15). İngiltere, kendi üslerini korumak şartıyla, Kıbrıs'a self-government hakkı tanıyacağına yönelik henüz resmileşmeyen tezini uygulamak için, ilk olarak, Kıbrıs Valiliğine Sir Hugh Foot'u atamış; bu şekilde, sivil yönetime geçiş sinyalleri vermiştir. Sömürgeler Dairesinde kariyer yapan ve 1951 yılından beri Jamaika Valiliği görevini yürüten Hugh Foot'un Kıbrıs Valiliğine tayiniyle ilgili hazırlanan CIA raporunda, John Harding'in İngiltere'nin Kıbrıs'ta askeri çözüme dayalı politikasının bir sembolü olarak görüldüğü belirtilirken, Londra yönetiminin sivil bir vali tayiniyle uzlaştırıcı bir imaj çizmeye çalıştığı ifade edilmiştir (CIA, 1957, s. 5). Kıbrıs basınının yeni vali tayinine karşı tepkisine bakıldığında, Hugh Foot'un,

---

³⁷ 2 Mart 1957 Cumartesi günü öğleden sonra Yugoslavya Büyükelçisi Vucinic, Dışişleri Bakanlığına çağırılmış ve 11. Genel Kurul toplantısının BM Siyasi Komisyonunda görüşülen Kıbrıs meselesinde Yugoslav temsilci Nincic'in konuşmasının "teessür ve teessüf" ile karşılandığı ifade edilmiştir. Görüşmede, Yugoslavya'nın arabulucu olmak isterken neden Yunan tezini desteklemeye başladığı sorulmuş tarafsız kalması gerektiği belirtilmiştir (BÖKM, 2 Mart 1957, s. 1).

İngiltere'nin değişen politikasının uygulayıcısı olarak gönderildiğine yönelik yaygın bir kanının olduğu görülmüş ve Kıbrıs Türk halkının meselenin çözümünde taksimden başka bir çözüme taraftar olmadığı belirtilerek, yeni valiye açık mesajlar verilmiştir. Vali Foot, 3 Aralık 1957'de Ada'ya geçerek, yeni görevine başlamıştır (Bozkurt, 1957, s. 1; Bozkurt, 1957, s. 1).

2.6.1. Birleşmiş Milletlerde Kıbrıs ve EOKA eylemleri

İngiltere, Kıbrıs meselesinin çözümünde yeni yol haritasını uygulamaya koyarken, Kıbrıslı Rumlar, 1957 Şubat ayında gerçekleştirilen BM Genel Kurul toplantısında çıkan kararı tatmin edici bulmayarak, yeniden meseleyi BM gündemine taşımak için çalışmalara başlamış, “enlightenment” heyetleri, Kuzey Avrupa ve ABD'ye göndererek, Rum tezine destek aramışlardır (CIA, 1957, s. 8). İngiltere'nin Ada'da Rumlara karşı yürüttüğü “tavizkar” politikalara rağmen Ada genelinde cinayetler, ayaklanmalar ve hükümet tesislerine sabotaj eylemleri gibi olaylar yaşanmaya devam etmiştir. EOKA'nın 17 Kasım 1957'de yayınladığı bildiri, 21 Kasım tarihli CIA raporunda, “benzeri görülmemiş bir İngiliz karşıtlığına dönük” olarak nitelendirilmiştir. Yayımlanan bildiride, BM'den Kıbrıs konusunda Rum tezi lehine bir sonuç çıkmaması halinde, şiddet eylemlerinin artarak devam edileceği ilan edilmiştir (CIA , 1957, s. 11). EOKA'nın sürdürdüğü tedhiş eylemleri, aralık ayı boyunca devam etmiş, bu eylemlerin birinde, 5 Aralık'ta Baf kazasına bağlı Melandra köyünde üç Kıbrıs Türkü baltayla öldürülmüştür (Bozkurt, 1957, s. 1).

BM görüşmeleri öncesinde İngiltere, kendi üslerini güvence altına almak koşuluyla, Ada'ya, BM'e bağlı bağımsız bir devlet kimliği kazandırmaya dönük politikalara yoğunlaşırken, Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan, Kıbrıs'ın bağımsızlığını dile getirerek, politika değişikliğine gittiklerini kamuoyuna yansıtmışlardır. Kıbrıslı Türkler, Ada'da süren mevcut krizin yalnızca taksim yoluyla çözülebileceğini

savunurken, Adnan Menderes, TBMM’de yaptığı konuşmada, “kıymet verdiğimiz Türk-Yunan dostluğunu korumak ve bu ihtilafı kaldırmak için azami hüsnüniyet göstermiş ve Kıbrıs’ın taksimine razı olmak suretiyle, yapabileceğimiz fedakarlığın hududuna varmış bulunuyoruz.” açıklamasında bulunmuştur (Bozkurt, 1957, s. 1; TBMM Zabıt Ceridesi, 1957, s. 63). Hükümetin taksim tezi, İnönü tarafında da destek görmüş ve İnönü, 4 Aralık’ta mecliste yaptığı konuşmada, taksim fikrinin günün şartlarında doğru bir adım olduğunu belirtmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1957, s. 69). BM’de süren görüşmeler, iki önemli sonucu göstermiştir. Bunlardan ilki, BM Siyasi Komisyonunda Kıbrıs meselesi görüşülürken İngiltere’nin takındığı tutumken, ikincisi, görüşmeler sırasında Kıbrıs’ta yaşanan olaylardır. BM Siyasi Komisyonunda konuşan Averof, özetle, Yunan tezinin, Kıbrıs’ın ilhakını içermediğini, Yunanistan’ın self determinasyon prensibini Ada halkının bağımsızlığına kavuşmasını temenni ettikleri için savunduklarını belirtmiştir. Averof’a göre mesele, Kıbrıs ile İngiltere arasında çözülmesi gereken bir meseleydi ve Türkiye, bu meseleye taraf olmamalıydı. Yunan tarafının bu politik hamlesi için özellikle Tarafsızlar ve Doğu Kanadı ülkelerinin desteğini kazanmaya çalıştığı şeklinde yorumlar yapılmıştır (CIA, 1957, s. 11). Türk Delege Selim Sarper, konuşmasında, Türkiye’nin self determinasyon prensibine karşı olmadığını bir kez daha hatırlatmış; bu hakkın, her iki cemaate de sunulması gerektiğini savunmuştur (Bozkurt, 1957, s. 1). Komisyondaki konuşmasında Averof’a da sert tepki gösteren Sarper, Averof’un, Kıbrıs’tan bağımsız bir devlet gibi bahsettiğini ve bağımsız devletlerle mukayese ettiğini belirtmiştir. Sarper’e göre, Kıbrıs milleti diye bir millet yoktur, Ada’da yaşayan Türkler ve Rumların çoğunluğu oluşturduğu iki cemaat vardır. Diğer taraftan, İngiliz delege Commander Noble’ın konferanstaki tutumu, Kıbrıs basınında, “İngiliz oyunu” olarak nitelendirilmiştir. Noble konuşmasında, İngiltere’nin self determinasyon prensibine

saygı duyduğunu, Kıbrıs'ta bulunan Türklere de bu hakkın tanınması gerektiğini belirtirken, konuşmasının devamında “bu durumun daha kötü şartlara zemin hazırlayabileceğini” ifade etmiştir. Ayrıca Noble konuşmasında, Ada'nın Yunanistan'a verilmesi halinde, Türkiye'nin böyle bir sonucu kabul etmeyeceğini de ayrıca belirtmiştir (Bozkurt, 1957, s. 1-2). Sonuç itibariyle Genel Kurul, meselenin çözüme kavuşturulması için önerdiği üçlü müzakerenin devam etmesini gerektiğini teyit etmiş ve Kıbrıs'a ait karar suretini reddetmiştir (Cumhuriyet, 1957, s. 1).

BM görüşmelerinin devam ettiği sırada Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler de BM toplantısını etkilemiştir. EOKA'nın çağrısıyla başlayan 24 saatlik grev kararı sonrası, Ada'da silahlı çatışmalar yaşanmış ve olaylar, kısa sürede yayılmıştır. Olaylara, İngiliz polis güçleri silahla müdahale etmiş, çok sayıda kişi yaralanmış ve gözaltına alınmıştır (CIA, 1957, s. 11). Kıbrıs'ta son zamanlarda Türklere karşı gerçekleştirilen terör eylemleri üzerine, 11 Aralık'ta İngiltere'ye bir nota gönderen Türkiye, Ada'da süren tedhiş eylemlerinin derhal önlenmesi için hükümetin gerekli tedbirleri almasını isterken, Kıbrıslı Türklerin can ve mal güvenliğinin ivedilikle sağlanmasını talep etmiştir (Bozkurt, 1957, s. 1). BM görüşmelerinin sonucu ve Kıbrıs'ta yaşanan olaylar, İngiliz ve Rumların politikalarını net bir şekilde ortaya koymuştur. İngiltere, BM toplantısında takındığı tutumla, Ada'nın taksim edilmesi politikasından vazgeçtiğini gösterirken, Rumlar, Ada'da tedhiş eylemlerine devam ederek, sorunu korku ve yıldırma yoluyla sonuca ulaştırma politikasına devam ettiklerini göstermiştir.

2.6.2. Hugh Foot'un anayasa çalışmaları ve Macmillan Planı

Ocak 1958'de, anayasa çalışmalarını tamamlayan Foot, ilgili planı, meseleye taraf ülkelere bildirmiştir. Self government hakkı tanınarak başlayan ve on yıllık sürenin sonunda şartların olgunlaşması halinde, Ada'ya self determinasyon hakkının

tanınmasını öngören yeni İngiliz planı (Foot planı olarak anılır), yargı, güvenlik ve dış mesele konularında İngiltere'ye söz hakkı tanırken (ilk beş yıl), İngiltere'ye tanınan bu haklar, aşamalı olarak Kıbrıslılara devredilecek ve sürecin sonunda Ada tam bağımsızlığına kavuşacaktır. Planın açıklanmasıyla, yeni anayasanın tatbiki sırasında Makarios ile görüşmelerin başlayabileceğinin de sinyalleri verilmiştir. Türk hükümeti, sonunda Enosisi gerçekleştirecek bu planı reddederken Makarios ve Yunanistan planı desteklemiştir (Cumhuriyet, 1958, s. 1-5; CIA, 1958, s. 7).

Vali Foot'un başarısız anayasa girişimi ardından, Ada'da, çatışmalar yoğunlaşarak devam etmiş ve bir iç savaş şeklini almıştır. Rum tedhişçilerin saldırılarına karşı Kıbrıslı Türkler, bir açıklama yaparak bireysel ya da toplu Rum saldırılarına karşı misilleme yapacaklarını ilan ederken, İngilizlerin Türklere karşı yürüttüğü sert politikalara karşı da basın ve kamuoyunda İngiliz karşıtı duygular uyanmaya başlamıştır (CIA, 1958, s. 2). Grivas, 2 Mart'ta yayınladığı bildiride, İngilizlere karşı vergi vermekten ve İngiliz mallarını kullanmaktan kaçınma, İngilizlerle iletişim kurmama gibi taleplerle, tüm Kıbrıslı Rumları ekonomik ve pasif direnişe davet etmiş, ayrıca bu davetin, EOKA'nın silahlı eylemlerden vazgeçtiği anlamına gelmediğinin altını çizmiştir (CIA, 1958, s. 4-5). CIA raporuna göre, 7-22 Mart 1958 tarihleri arasında 22 münferit bombalı eylem rapor edilmiş, 2 Mart'ta başlayan EOKA'nın pasif direnişine şiddet eylemleri de eklenmiştir. Averof'un CIA raporuna yansıyan konuşmasına göre, "EOKA, gönderilen çok miktarda malzemeyeyle çok iyi durumdaydı." (CIA, 1958, s. 8). Ada'da silahlı eylemlerin devam ettiği sırada, Makarios, 1 Haziran 1958'de, 60.000 üyeli Yunan topluluğunun daveti üzerine Mısır'a ziyaret düzenlemiş ve burada, Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnasır ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Ziyareti sırasında, 4 Haziran tarihinde, bir konuşma yapan Makarios, Kıbrıs için self determinasyon talebini yinelerken, bu ziyaretiyle hem Arap

devletlerine hem de Bağılantısızlara bir dayanışma ve iş birliği mesajı göndermiştir. Cumhurbaşkanı Abdünnasır, Makarios'un bu ziyaretinde, Kıbrıs'ın İngiltereyle mücadelesinde ve self determinasyon hakkı talebinde Mısır'ın, Kıbrıslı Rumlara, her türlü yardımda bulunacağı sözünü vermiştir (CIA, 1958, s. 6). Makarios, Kıbrıs meselesinin çözümü için yeni uluslararası diplomasi kanalları bulma gayretindeyken, Kıbrıs'ta cemaatler arası çatışmalar devam etmiştir. Haziran 1958'den itibaren devam eden çatışmalarda, birçok Kıbrıs Türkü çocuk, kadın ve polis görevlisi hayatını kaybederken, Rum bölgelerinde yaşayan Türkler, Türk mahallelerine gönderilmeye başlamıştır. Rum tedhişçilerin saldırılarına Türk toplumunun mukavemet göstermesiyle, durum, Rauf Denktaş'ın deyimiyle "sivil bir savaş" halini almıştır. Aynı dönemde şiddet eylemlerinin artması üzerine, Londra Hükümeti, Türkiye'ye bir nota göndererek, Kıbrıs Türkleri üzerindeki nüfusunu kullanmasını talep etmiş, Vali Foot, Kıbrıslı Türk liderlerden çatışmaların sona erdirilmesi için yardım talebinde bulunmuştur. Saldırıların devam etmesi üzerine, Kıbrıs Valiliğinin kararıyla, Türk gazetelerin yurda girişi yasaklanmış; uçak personelinin yanında taşıdığı gazetelere dâhi el koyulmuştur (Yüksel & Başaran, 1958, s. 1-3).

Kıbrıs'ta yaşanan son tedhiş eylemleri, Türk kamuoyunda infiale neden olmuş, yurdun pek çok yerinde "Ya Taksim Ya Ölüm" mitingleri düzenlenmeye başlamıştır. 8 Haziran'da, 300.000'den fazla kişi Beyazıd Meydanı'nda toplanmış, Fazıl Küçük, bir konuşma yaparak, Ada'daki son durum hakkında bilgi paylaşmıştır (Cumhuriyet, 1958, s. 1). Yoğun katılımlı bu mitingin benzerleri, 12 Haziran'da, Ankara'da (Milliyet, 1958, s. 1) ve 15 Haziran'da, Adana ve İzmir'de düzenlenmiştir (Milliyet, 1958, s. 1).

Bu atmosferde, kamuoyunun beklediği yeni İngiliz planı, Başbakan Harold Macmillan tarafından 48 saat ertelemeli olarak³⁸ 19 Haziran’da, Avam Kamarasında yaptığı konuşmasında paylaşılmıştır. İngiltere Başbakanı Macmillan’ın adını taşıyan (Macmillan Planı) ve Ada’nın taksim edilmediği yeni planda, genel olarak şu esaslar yer almıştır (Milliyet, 1958, s. 1-5):

1. Her cemaat için ayrı meclisler oluşturulacak, oluşturulan bu meclisler, cemaat işleriyle ilgilenecek.
2. Valinin yanında, Türk ve Yunan hükümetlerinin atadığı birer temsilci bulunacak ve bu temsilciler, Anayasa Mahkemesine başvuru gibi yetkilerle cemaatlerin menfaatlerini gözetecek.
3. Milli Savunma, Dışişleri ve Emniyet meselelerinin kontrolü, İngiliz Valinin yetkisinde olacak.
4. Adanın statüsü, 7 yıl boyunca değişmeyecek.
5. İngiliz vatandaşlığında kalmak serbest olmakla beraber, isteyen, Yunan; isteyen, Türk vatandaşı olabilecek.

İngiliz üslerinin varlığından da bahseden yeni planı açıklarken Macmillan, Ada’daki olağanüstü koşulların gevşetebileceğini söylemiş ve Makarios’un Ada’ya dönmesine yeşil ışık yakmıştır. Yeni İngiliz planının açıklanmasından sonra, konuyla ilgili konuşan Zorlu, “teşrik-i mesai (iş birliği) ile taksim prensibi, taksim feda edilmemek şartı ile pekâlâ bağdaşabilir” diyerek, İngiliz planına Türkiye’nin olumlu yaklaştığını bildirmiştir. Makarios ve Yunan hükümeti, taksime neden olacağı

---

³⁸ NATO Genel Sekreteri Spaak’ın istediği üzerine yeni planın ilanı ertelenmiştir. Spaak bir süredir gayri resmi bir şekilde Kıbrıs meselesine taraf üç ülke temsilciyle çeşitli temaslarda bulunmuş daha sonra Kıbrıs için bağımsız bir devlet formülünü taraflara sunmuştur. Sunulan plan Yunan ve Rum tarafında olumlu karşılanırken, Türk tarafı, Spaak’ın planını kötü tasarlanmış ve yalnızca Yunan isteklerine çözüm sunduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Spaak son bir diplomasi trafiği için İngiliz Başbakan’dan bu ertelemeyi talep etmiş, tarafların uzlaşmaması üzerine Spaak gayri resmi görüşmelere son vermiştir (CIA, 1957, s. 6). Ayr. bkz. CIA, “Cyprus”, *Current Intelligence Bulletin*, copy no. 17, doc no. 10; 2005.02.14: CIA-RDP79-00927A001200100001-9.

gerekçesiyle, planı reddetmişlerdir. Milliyet Gazetesi'ndeki köşe yazısında, Macmillan Planını değerlendiren Peyami Safa'ya göre, “plan, görünüşte, Türkiye'nin taksim tezine yaklaşan; hakikatte, Kıbrıs'taki Rum ekseriyetini Yunan tabiiyetine geçirmek suretiyle self-determinasyonun temelini atan ve Türkleri aldatmak için hazırlanmış, dolambaçlı bir tekliftir” (Safa, 1958, s. 2).

Macmillan, planın ilan edilmesinin ardından, taraflarla uzlaşma girişimlerine devam ederken, Kıbrıs'ta toplumlararası çatışmalar sürmüştür. 9-10 Temmuz tarihlerinde, son kırk sekiz saat içinde altı Türk öldürülmüş (Cumhuriyet, 1958, s. 1), 12 Temmuz'da ise şehirlerarası yolcu taşıyan bir otobüs, pusuya düşürülerek 5 kişi öldürülmüş, 20 kişi de yaralanmıştır (Cumhuriyet, 1958, s. 1). Olayların kontrol altına alınamaması üzerine, Valilik, 22 Temmuz 1958'de, 48 saatlik sokağa çıkma yasağı ilan etmiş ve hükümete, “yargısız alıkoyma yetkisi” verilerek, 3500 kişi tutuklanmıştır. İngiliz yönetiminin olayları engellemede yetersiz kaldığını düşünen Türkiye, İngiltere'ye, Ada'ya asker göndermeyi teklif etmiş; fakat Londra hükümeti, bu teklifi reddetmiştir (CIA, 1958, s. 9).

Başbakan Macmillan, anayasa çalışmaları kapsamında girişimlerini sürdürmüş ve 7-9 Ağustos tarihlerinde Yunanistan'ı (Cumhuriyet, 1958, s. 1), 9-10 Ağustos 1958'de ise Türkiye'yi ziyaret etmiştir (Cumhuriyet, 1958, s. 1). Macmillan ziyaretini konu alan CIA raporuna göre, Macmillan'ın Atina ve Ankara görüşmelerinden bir sonuç çıkmamıştır. Yunan tarafı, Valilik Konseyinde, Türk ve Yunan temsilcilerin bulunmasına karşı çıkmış, konuyu, tekrar BM gündemine taşıyacağını açıklamıştır. Türkiye ise, başta olumsuz olmasına rağmen, planı “görüşülebilir” bulmuştur. Rapora göre, Yunanistan'ın aksine, Valilik Konseyinde hükümet temsilcilerinin bulunması, Türkiye için cazip gelmiştir (CIA, 1958, s. 4).

Macmillan, Atina ve Ankara ziyaretlerinin ardından, planda bazı değişiklikler yapıldığını açıklamış ve bu değişiklikleri, 15 Ağustos'ta açıklamıştır. Yapılan değişikliklerle, 7 yıl şartı korunurken, tedhişin durması halinde, sürgündekilerin Ada'ya dönebileceği açıklanmıştır. Değişiklikte, Ankara ve Atina yönetimlerinin valinin yanına göndereceği temsilciler iptal edilirken, çifte vatandaşlık hakkı da kaldırılmıştır. Makarios ve Yunan hükümeti, yeni planı “kabul edilemez” bulurken (Kohen, 1958, s. 1-5; CIA, 1958, s. 3-4), Türkiye, başlangıçta çekimser kalmasına rağmen, “ideal bir çözüm olmamakla beraber, taraflararası müzakere zemini hazırlayabilir” düşüncesiyle planı desteklemiştir (Milliyet, 1958, s. 1-5).

24 Eylül 1958 tarihli CIA raporuna göre, Makarios, yeni İngiliz planının uygulamasını geciktirmek ve hatta mümkünse, engellemek istemişti. Zira Makarios, bu dönemde, İngiliz egemenliği altında barış yapmayı, ardından BM garantisinde tam bağımsız bir devlet kurmayı düşünüyordu. Raporda ayrıca, Yunanistan'ın, BM'de Makarios'un bu tezini destekleyeceği ve Yunan hükümetinin “Afro-Asya” ve Demir Perde ülkelerinden destek beklediği belirtilmiştir. Aynı zamanda, Yunanistan, Çin'in, BM üyeliğine karşı çekimser kalarak, Kıbrıs meselesinde Hindistan'ın desteğini kazanmaya çalışmıştır (CIA, 1958, s. 6). Yunanistan, Sovyet Bloku ve Asya-Afrika ülkelerinden destek beklemesinin yanında, ABD nezdinde de girişimlerde bulunmuştur. 15 Ağustos tarihli CIA raporuna göre, Dışişleri Bakanı Averof, 13 Ağustos'ta, ABD'nin Atina Büyükelçisi Riddleberger'den “resmen ve acilen” ABD'nin Kıbrıs konusuna müdahale etmesini talep etmiştir. Averof'a göre, Kıbrıs'taki olumlu hava, bir çözümle neticelenmezse, sorun devam edecektir. Yunanistan, meselenin çözümü konusunda çok taviz vermiş, fakat netice alınamamıştır. Averof görüşmede, sorunun devam etmesi halinde, Yunanistan'da kaosun oluşacağını, hükümetin bu kaos sonunda düşeceğini ve batı yanlısı dış

politikanın tüm bu olaylar neticesinde değişebileceğini ifade etmiştir (CIA, 1958, s. 6).

2.7. Zürih ve Londra Antlaşmaları

1958 yazı boyunca Kıbrıs'ta yaşanan çatışmalar, Türkiye-Yunanistan hattında gerginliğe neden olmuş, iki NATO üyesi ülkeyi birçok defa savaşın eşiğine getirmiştir. NATO'nun Güney Kanadında yaşanan bu krizin, "bağılantısızlık hareketi içinde yer alan Makarios'a desteğini açıkça ifade eden ve AKEL'le doğrudan bağlantısı olan Moskova'nın çıkarına hizmet edeceği açıktı." Krizin bu aşamasında devreye giren ABD, ekonomisi batıya bağlı ve benzer ekonomik göstergelere sahip iki ülke hükümeti üzerinde baskı kurarak, meselenin çözüme kavuşturulmasını istemiştir (Fırat, 2019, s. 607). Nihayetinde, ABD'nin baskısı olumlu sonuç vermiş ve Türk-Yunan heyetleri, 5 Şubat 1959'da Zürih'te bir araya gelmiştir (Cumhuriyet, 1959, s. 1). Dolder Otel'de yapılan heyetler arası görüşmeler, 11 Şubat'ta sona ermiş ve nihai sonuç için Zorlu ve Averof, Londra'ya hareket ederken, başbakanlar, kendi yurtlarına dönmüştür. Tarafların görüşmelerde varılan sonuçlara dair basına bir açıklama yapmama konusunda anlaşmalarına rağmen, toplantı sonunda bilgiler basına sızdırılmış ve Londra'da görüşmeler başlarken "Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti" fikri tartışılmaya başlamıştır (Akşam, 1959, s. 1-5). Nadir Nadi, 13 Şubat 1959 tarihli köşe yazısında, Zürih'te varılan antlaşmanın, NATO ve ikili ilişkilere fayda sağlayacağını belirtirken, taksim tezinin tartışılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Nadi'ye göre antlaşma, hayati menfaatlerin korunması hususunda yeterli güvence sağlıyorsa, memnun olmamak için ortada bir sebep olmayacaktır. Nadir Nadi, yazısında, "Kıbrıs konusunda vazgeçilmez Türk mefaatlerini", iki temel nokta olan Güney sınırlarının korunması ve Kıbrıs Türklerinin güvenliğinin temin edilmesi şeklinde sıralamıştır (Nadi, 1959, s. 1).

Londra seyahati öncesi Zürih görüşmeleri ile ilgili açıklama yapan Menderes, sağlanan antlaşmayla, kazanan ya da kaybeden bir tarafın olmadığını belirtmiştir (Akşam, 1959, s. 1). Menderes'in Londra seyahatinde, kamuoyunun yakından bildiği bir olay yaşanmış; Menderes ve beraberindeki heyeti taşıyan uçak, Londra'da düşmüştür. Konferans'a katılmak üzere, 17 Şubat 1959 Salı günü İstanbul'dan Londra'ya hareket eden Adnan Menderes ve yanındakileri taşıyan Türk Hava Yolları'nın Viscount uçağı, yoğun sis nedeniyle Londra'nın 25 mil güneyinde bulunan Surrey'e yönelmiş ve burada bulunan Gatwick Havalimanına Türkiye saatiyle 18.58'de inişe geçtiği esnada, kaza yapmıştır. Oakland Park Farm bölgesine düşen uçaktan, Başbakan Menderes yara almadan kurtulmuş ve kontrol amacıyla *London Clinic*'e kaldırılmıştır³⁹. İngiltere Başbakanı MacMillan ve Yunanistan Başbakanı Karamanlis, taziye için hastaneye gitmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1959, s. 255-256; Cumhuriyet, 1959, s. 1-5).

Antlaşmaların taslağı, Zorlu ve Averof'un Zürih'te gerçekleştirdiği toplantıyla hazırlanmış, daha sonra Londra'da bulunan Lancaster House'da Selwin Lloyd'un da katıldığı toplantılarla son hali hazırlanmıştır. Ada'da bulunan iki cemaatin temsilcileri de davet edilerek, taraflar arası görüşmeler gerçekleştirilmiş, bu görüşmeler 19 Şubat 1959 tarihine kadar sürmüştür. 19 Şubat'ta taraflar uzlaşmış⁴⁰ ve 23 Şubat 1959'da

³⁹ Eski Devlet Bakanı Çanakkale Milletvekili Emin Kalafat, Eski Münakalat (Ulaştırma) Bakanı Afyonkarahisar Milletvekili Arif Demirel, Sakarya Milletvekili Rıfat Kadızade, Hariciye Vekaleti Umumi Kâtibi Melih Esenbel, Başvekalet Hususi Kalem Müdür Muavini Şefik Fenmen, Başvekalet çalışanlarından Kazım Nefes, uçak görevlilerinden makinist Kemal İtik, kabin görevlisi Türkay Erkay ve Nurdan Yelkovan, hafif veya ağır yaralı şekilde kurtulmuşlardır. Basın-Yayın ve Turizm Vekili Server Somuncuoğlu, Eski Nafia Vekili Kemal Zeytinoğlu, Başvekalet Hususi Kalem Müdürü Muzaffer Ersü, Türk Havayolları Umum Müdürü Abdullah Parla, Hariciye Vekaleti İkinci Daire Umum Müdürü İlhan Savut, Anadolu Ajansı Umum Müdürü Şefik Arzık, Basın-Yayın ve Turizm Vekaleti Hususi Kalem Müdürü Mehmet Ali Görmüş, Hariciye Vekaleti Umumi Katiplik Hususi Kalem Müdürü Güner Türkmen, Akşam Gazetesi Foto Muhabiri Burhan Tan, Kaptan Pilot Münir Özbek, Sabri Kazımoğlu, Lütfi Biberoğlu, Pilot Gündüz Tezel ve Kabin Görevlisi Gönül Duygulu hayatını kaybetmiştir.

⁴⁰ Uzlaşmanın sağlanmasının ardından, İngiliz Başbakan Harold Macmillan ve Yunan Başbakan Konstantin Karamanlis, Menderes'in bulunduğu hastaneye giderek antlaşmayı burada imzalatmışlardır (Akşam, 20 Şubat 1959, s. 1-5).

Ankara, Londra ve Atina’da, eş zamanlı olarak yeni Kıbrıs Anayasası açıklanmıştır (Cumhuriyet, 1959, s. 1-5).

Türk Hükümeti, Zürih ve Londra görüşmelerine giderken, Kıbrıs meselesinde temel aldığı prensipleri şu şekilde özetleyebiliriz (TBMM Zabıt Ceridesi, 1959, s. 1350):

1. Kıbrıs’ın hiçbir zaman yabancı bir devlete ilhak edilmemesi,
2. Kıbrıs’ta bulunan Türk cemaatinin inkişafının (gelişiminin) engellenmemesi,
3. Türk cemaatinin Ada’da bir ekalliyet (azınlık) muamelesi görmemesi,
4. Kıbrıs’ın Türkiye’nin milli güvenliği açısından arz ettiği büyük önem dikkate alınarak Ada’nın müdafaasının temini ve bu müdafaaya, Türkiye’nin katılması,
5. İngiltere’nin, Ada’da üslere sahip olmasının, Türkiye için faydalı olduğu ve bunun ikamesinin lüzumu.

Taraflar, Zürih’te, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşuna dair bir antlaşma, Garanti Antlaşması ve İttifak Antlaşması olmak üzere toplam üç antlaşma üzerinde mutabakat sağlanmış ve ardından, Londra’da imzalar atılmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşuna dair kanunlar, genel olarak şu şekilde sıralanmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1959, s. 1351-1352):

1. Cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı Türk olacak ve her ikisine de dış siyaset, milli savunma ve emniyet işlerinde nihai, diğer konularda ise taliki (*condition suspensive*) veto hakları tanınmıştır.
2. Yüksek memurlar, ordu ve zabıta kumandanları, Cumhurbaşkanı ve Muavininin onayıyla atanacaktır. Sivil idarenin yüzde yetmişi Rum, yüzde otuzununsa, Türklerden oluşmasına karar verilmiştir.

3. Kıbrıs'ta, iki bin kişilik müstakil bir ordu kurulmuş ve bu ordunun, yüzde altmış Rum, yüzde kırkı ise Türklerden oluşturulmuştur.
4. İç güvenlik için ayrıca iki bin kişilik bir kuvvet meydana getirilmiş ve başlangıçta yüzde altmışa yüzde kırk olan bu oran, daha sonra Rumların yüzde yetmiş, Türklerin ise yüzde otuz oranında temsili ile devam edecektir.
5. Yine, yüzde yetmiş ve yüzde otuz prensibine göre bir meclis oluşturulmasına karar verilmiştir. Ayrıca din, eğitim-öğretim ve kültür işleriyle ilgili iki ayrı cemaat meclisi oluşturulacaktır. Cemaat Meclislerinin bu konularda teşrii, idari ve kazai yetkileri bulunduğu gibi, ayrıca cemaate özgü iktisadi ve belediyeler gibi siyasi teşekküllerle faaliyetler üzerinde kontrol ve idare hakkı tanınmıştır.
6. Anayasayla bir Yüksek Mahkeme kurulacak ve bu mahkeme, cemaat meclisleri ve merkezi teşrii meclis arasındaki ihtilafları çözüme kavuşturacaktır. Kurulacak diğer bir yüksek mahkemeye, bir Türk, bir Rum ve bir de taraf olmayan bir devletin yetkilisi atanacaktır.
7. Bakanlar Kurulu, yedi Rum ve üç Türk bakandan oluşturulacaktır.
8. Kıbrıs Devleti'nin, başka bir devletle birleşmeyeceği, anayasayla teminat altına alınmıştır. Oluşturulacak Kıbrıs Anayasası için Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın garantisi alınmış olup, anayasanın ihlali halinde, bu üç devlete, müştereken veya münferiden müdahale hakkı tanınmıştır⁴¹.
9. İttifak Antlaşması gereğince, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Devleti arasında Müşterek Askeri Karargâh kurulmasına karar verilmiştir. Bu karargâhta, 950

---

⁴¹ Türkiye'nin adaya müdahalesini hukuksal çerçeveye oturtan en önemli maddelerden biridir. Bu karar gereğince Türkiye, adaya, kendisine verilen yasal hakkı kullanarak müdahale edecektir.

Yunan ve 650 Türk askeri görev alacaktır. Kıbrıs Devleti'nin iki bin kişilik ordusu, bu karargâhta eğitilecektir. Karargâh Komutanı, her yıl yenilenmesi şartıyla Türk, Yunan ve Kıbrıslı yetkililerce temsil edilecektir.

10. Beş büyük şehirde, Türklerin müstakil belediyeleri olacaktır.

İmzalanan antlaşmalarla, anayasaya ve antlaşmalara aykırılık durumunda, Ada'ya müştereken yahut münferiden müdahale hakkı tanınmasıyla önemli bir sorun ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca Türk nüfusun Ada'da bir azınlık olarak görülmesinin önüne geçildiği gibi, bu durum, diğer devletlerce kabul edilmiştir. Din, dil, eğitim, kültür vs. alanlarda sağlanan haklarla, her iki cemaatin de hakları eşit statüye getirilmiş ve teminat altına alınmıştır. Bunlarla birlikte, seçim kanunun değiştirilmesi, belediyelerin faaliyetlerine dair kanunların değiştirilmesiyle, vergi ve harç kanunları hakkında yapılacak değişikliklerde, Türk ve Rum temsilcilerin ayrı ayrı ekseriyetiyle kabul edilmesi şartı getirilmiştir. Bu maddeyle, her iki cemaat arasında denge sağlanmıştır. İcra konusunda, Cumhurbaşkanı ve Yardımcısına tanınan veto hakkıyla muhtemel bir eşitsizliğin önüne geçilmiştir. Dışişleri, Milli Savunma ve Maliye Bakanlıklarından birinin mutlaka Türk olması şartı getirilerek, yine iki toplum arasında eşitlik sağlanmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1959, s. 1352-1353).

28 Şubat 1959'da meclis oturumunda konuşan Kasım Gülek, Zürih ve Londra Antlaşmalarıyla ilgili şunları söylemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1959, s. 1367):

Londra'da varılan Anlaşma, Kıbrıs'a ve Doğu-Akdeniz bölgesine barış getirmiştir. Senelerden beri, NATO içinde bir ihtilaf olarak sürüklenip giden bu konunun, barış yolu ile halledilmesi elbette hayırlı olmuştur. (...) Bu anlaşma sayesinde, Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostluk tekrar gelişme imkanını bulacaktır. Herhangi bir anlaşmaya varılırken, öbür taraftan, bazı fedakarlıklarda bulunulması zaruridir. İlan edilen anlaşmanın metninin incelenmesinden anlıyoruz ki, büyük fedakârlık hissesi Türkiye'ye düşmüştür.

Oturumda aynı gün konuşma yapan Bülent Ecevit ise, Zürih ve Londra Antlaşmalarıyla ilgili şunları söylemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1959, s. 1375):

Kıbrıs mevzuunda, bizzat iktidarın vaat ve taahhütlerini hatırlayacak olursak, bugün varılan netice karşısında bizden iktidara bir teşekkür beklenmemelidir. (...) Kıbrıs için iyi-kötü bir neticeye varılmıştır. Üç buçuk-dört yıl önce hükümet sözüne uyup, -Kıbrıs anavatan parçasıdır- diyenler için de hükümet teşvikine uyup meydanlarda -Ya taksim ya ölüm- diye and içinler için de ve hatta bundan tam üç ay önce, Birleşmiş Milletlerde, Kıbrıs'a bağımsızlık verilmesinin ilmen imkânsız olduğunu büyük bir başarıyla ispat eden Türk Dışişleri Bakanı için de bu netice ister beğenelim ister beğenmeyelim bir emrivakidir. Dünya barışı, milli güvenliğimiz ve Kıbrıslı Türklerin saadeti bakımından, bu neticenin hayırlı olmasını dilerim.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KIBRIS CUMHURİYETİ'NİN VE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ 1960-1965

YILLARI: KIBRIS'TA YAŞANAN GELİŞMELERİN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ

3.1. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve 1963 Olaylarına Giden Süreç

Kıbrıs meselesine taraf olan devletlerin, Zürih ve Londra'da imzaladığı antlaşmalarla oluşturulan anayasanın öngördüğü seçimler, 13 Aralık 1959 Pazar günü gerçekleştirilmiş ve oyların, 144.501'ini⁴² alan Makarios, Cumhurbaşkanlığına seçilirken, yardımcılığına ise Kıbrıslı Türklerin tek Ada'yı olan Dr. Fazıl Küçük seçilmiştir (Bozkurt, 1959, s. 1). Kıbrıs'ta yapılan seçimlerin sonuçları, Türkiye'de memnuniyetle karşılanmış, Fatin Rüştü Zorlu, Başkonsolos Vecdi Türel aracılığıyla gönderdiği tebrik mesajında, seçimlerden çıkan sonuçlardan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir (Bozkurt, 1959, s. 1). İngiliz Parlamentosu tarafından onaylanan ve ardından, 29 Temmuz 1960'ta Kraliçe tarafından tasdik edilen Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilgili kararname 10 Ağustos 1960'ta yürürlüğe girmiş ve 16 Ağustos tarihinde, Kıbrıs Cumhuriyeti resmen ilan edilmiştir⁴³ (Hürriyet, 1960, s. 1; Bozkurt, 1960, s. 1). Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu vesilesiyle Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, Kıbrıslı iki lidere kutlama mesajı göndermiş, "Kıbrıslılara ve genç Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetine engin muvafakiyetler ve saadetler" dilemiştir (BÖKM, 1960). Aynı tarihlerde, kurucu antlaşmalara uygun olarak, Yarbay Remzi Tırpan

⁴² Cumhurbaşkanlığı seçiminde Makarios'un en önemli rakibi Demokratik Birlik Partisi ve AKEL'in desteklediği *Glafkos İoannu Kliridis (Klerides)* olmuş ve oyların yaklaşık 72.000'ini almıştır (Bozkurt, 1959, s. 1). Kıbrıs Temsilciler Meclisi Başkanlığı yapan Kliridis, ilerleyen dönemde GKRY'nin cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturacaktır.

⁴³ Güvenlik Konseyi'nin 24 Ağustos 1960 tarihli toplantısında Kıbrıs Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletlerin 97.üyesi olarak kabul edilmiştir (Bozkurt, 1960, s. 1).

komutasında 43 subay, 47 astsubay ve 590 er, İskenderun Limanı'ndan hareket etmiş ve 16 Ağustos'ta Mağusa Limanı'ndan karaya çıkmıştır. Türk askerlerini karşılama töreninde, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş törenlerine katılmak üzere, Ada'da bulunan Tümgeneral Cemal Madanoğlu, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük ve Rauf Raif Denктаş gibi isimler hazır bulunmuş; Kıbrıslı Türklerin gösterdiği yoğun katılımı, Türk askerleri kışlarına hareket etmiştir. Türk askerlerinin Ada'ya gelişi, Kıbrıs basınında da geniş yankı uyandırmış, uzun bir sürenin ardından, Türk askerlerinin Ada'da varlık göstermesinin Kıbrıslı Türkler üzerinde yarattığı memnuniyet verici etki, basında sıkça dile getirilmiştir (Akşam, 1960, s. 1; Bozkurt, 1960, s. 1).

3.1.1. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk yılları

Kurucu Anayasayla oluşturulan Temsilciler Meclisi, 16 Ağustos'ta ilk toplantısını yapmış, Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı Vekili ve milletvekilleri yemin ederek göreve başlarken, aynı gün, Glafkos Kliridis, Temsilciler Meclisi Başkanlığına seçilmiş ve Temsilciler Meclisi Başkan Vekilliğine Dr. Orhan Müderrisoğlu seçilmiştir (TMZ, 1960, s. 4). Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Kıbrıs'ta bulunan iki toplumun uzlaşısı sağlamasına katkı sağlamamış ve bu dönemde, taraflar arası karşıtlıklar devam etmiştir. Temsilciler Meclisi oturumları da bu anlaşmazlıkların net bir şekilde görüldüğü yerlerden biri olmuş, Kıbrıslı Türk ve Rum milletvekilleri arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkmış ve sert tartışmalar yaşanmıştır. Meclis tutanakları incelendiğinde, ortaya çıkan aksaklıklardan birinin dil konusu olduğu görülmektedir. Meclis oturumlarında, konuşmaların, Türkçe ve Rumca olarak yazılması, ayrıca konuşmaların sözlü olarak tercüme edilmesi, çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tek bir kelimenin dâhi önemli bir farklılığa neden olabileceği anayasa ve kanun çalışmalarında yaşanan bu sorunlar, meclisin birçok oturumunu meşgul etmiştir (TMZ, 1960, s. 5-7). Dil konusunda yaşanan başka bir

tartışma ise, Bakanlar Kurulundan geçip, Dışişleri Bakanı vasıtasıyla meclise taşınan “bir Elen⁴⁴ memur hususunda kâfi derecede Türkçe ve bir Türk memur hususunda kâfi derecede Elence bilmelidir” maddesi üzerine yaşanmıştır. Kıbrıslı Rum vekiller, bu maddeyi, “bu vasıflara uygun memurun bulunmasında yaşanacak güçlük ve anayasaya aykırı” olduğu iddiasıyla iptal etmek istemişler, fakat Kıbrıslı Türk vekiller, bu duruma itiraz etmişlerdir. Konunun tartışıldığı meclis oturumunda söz alan H.A. Rıza, konuşmasında, şayet Rumların bu teklifi “Türklere Türk memur, Rumlara Rum memur bakacak” siyaseti üzerine yapıyorlarsa, kabul edilebileceği; aksi halde, söz konusu bu teklifin, anayasaya aykırı olduğunu ifade etmiştir (TMZ, 1960, s. 4). A. Berberoğlu, Anayasanın 3. Maddesinde: “Cumhuriyetin resmi dili Türkçe ve Rumcadır.” ibaresi yer almasına rağmen, bir başka dil (İngilizce gibi) anayasaya aykırı olmadığı halde, Türkçe’nin neden anayasaya aykırı olduğunun anlayamadığını belirtmiştir (TMZ, 1960, s. 30-31).

Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşunun ilk yıllarında yaşanan sorunların başında, vergi kanunu ve belediye sınırlarının belirlenme meselesi gelmiştir. İlk olarak vergi ve harç ödemeleri gibi konularda, anayasanın “*cumhuriyetin kuruluşundan itibaren beş aylık süre içinde ödeme miktarlarının belirlenmesi*” kuralına riayet edilmemiş ve cumhuriyet öncesi ödeme kurallarının süresi, sürekli uzatılarak bir uzlaş sağlanamamıştır (TMZ, 1960, s. 357). 1 Nisan 1961 tarihinde, vergi ve resim koyan kanunların yürürlükte kalma süresi dolmuş ve söz konusu kanunları uzatan tasarı, 25 Rum vekil tarafından kabul edilirken, 10 Türk vekil söz konusu teklifi reddetmiştir (Bozkurt, 1961, s. 1). Kıbrıs Anayasası’nın 24. maddesinin ikinci fıkrasına göre, her türlü vergi, resim veya mülk vergisinin ancak kanunla ve kanun gereğince koyulabilmesine, kanun yapma yetkisinin, Temsilciler Meclisine tanınmasına ve 1

---

⁴⁴ Kıbrıs Temsilciler, Meclisi Tutanaklarında, Kıbrıslı Rumlar için “Elen” tabiri kullanılmıştır.

Nisan 1961 tarihinde söz konusu kanunların yürürlükte kalma süresinin uzatılmamasına rağmen, Makarios, 1 Nisan itibariyle eski kanuna göre vergilerin alınması talimatı vermiştir (Nacak, 1961, s. 1). Rauf Denктаş'ın Kıbrıs'ta yayın yapan Nacak Gazetesi'nde yer alan yazısına göre, hiçbir vergi memuru yahut tahsildar, vatandaştan vergi isteme hakkına sahip değildir, çünkü söz konusu işlem, kanunsuzdur. Kıbrıslı Türkler, söz konusu kanunun yürürlükte kalma süresini iki ay daha uzatmak isterken, Rumlar, bu sürenin daha uzun olmasını istemişler ve sorunun kaynağı olarak Türkleri göstermişlerdir. Türklerin neden vergi kanunlarını sürekli geçirmek istediklerini ise Denктаş şu şekilde yanıtlamıştır (Denктаş, 1961, s. 1):

Çünkü cumhuriyet kurulduğundan beri, Türk haklarını askıda bırakmak için gereken her şey yapılmaktadır. Çünkü Rumlar, Türkleri yıpratma kampanyasına girişmişlerdir. Çünkü geçirilen vergi kanunlarında, Türklerin hakları gasp edilmektedir. Çünkü, Amme hizmetleri adı ile meydana gelmiş bir heyet, Türklere hizmet etmemek için engeller çıkarmakla meşguldür. Çünkü, Makarios'un anayasaya sadakatle sarılmadığına dair şüphelerimiz vardır. Bunların hepsinde de haklı olduğumuz gün gibi meydandadır.

İki topluluk arasında yaşanan bir diğer tartışma ise, belediye sınırlarının belirlenmesi meselesinde yaşanmıştır. Lefkoşa'nın ilk Türk Belediye Başkanı Tahsin Gözmen, belediye sınırlarının çizilmesiyle ilgili yaşanan sorunları, Bozkurt Gazetesi'nde kaleme almış ve yaşanan sorunların nedenlerini açıklamıştır. Ayrı belediyeler meselesi, cumhuriyetin ilanından üç buçuk ay sonra gündeme alınmış ve Makarios'un talimatıyla, bir Karma Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun Rum üyeleri, “sudan sebeplerle” dört kez rutin toplantıların engellenmesine neden olmuşlar ve bu dönemde çeşitli bölgelerde yaşanan sorunlar da eklenince, Temsilciler Meclisinde yapılan küçük değişikliklerle, eski yasanın, 17 Şubat 1961 tarihinden itibaren iki ay daha uzatılmasına karar verilmiştir. Bu süreçte, Rum basını da

belediyelerin ayrılması meselesi aleyhinde kışkırtıcı yazılar yazmış, Rum belediye başkanları bölümü aleyhinde kampanyalar düzenlemiş, hatta Maraş Rum Belediye Başkanı Dr. Fazıl Küçük’e mektup yazarak, belediyelerin tekrar birleşmesi konusunda Türk cemaatine tavsiyede bulunmasını talep etmiştir. Gözmen’e göre, Makarios gerek yetkiler gerekse sınırlar konusunda sunduğu “ağır tekliflerle” Türkleri hayal kırıklığına uğratmış, “kabul edilemeyecek” teklifler sunarak, sorunun sebebi olarak komisyonu göstermiş ve bizzat kendi eliyle Lefkoşa dâhilindeki Türk mahallelerinin önemli kesimlerini Rum tarafına eklemiştir (Gözmen, 1961, s. 1-2).

Vergi ve belediye sınırlarının belirlenmesi meselelerinin yanı sıra, Türk ve Rum cemaat meclislerine ek tahsisat veren 1961 Ek Bütçe Kanunu’nun (no 4) görüşülmesinde (Bozkurt, 1961, s. 1) ve anayasada belirtilen Kıbrıs ordusunun kurulması⁴⁵ konusunda da (Bozkurt, 1961, s. 1) anlaşmazlıklar sürmüş ve sorunlar, Anayasa Mahkemesine taşınmıştır. Makarios’un bu tutumu, Türk kamuoyunda da tepkilere neden olmuştur. Bu tepkilerden biri, Makarios’un, 22 Kasım 1961’de Türkiye’ye düzenlediği ziyaret esnasında ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin daveti üzerine Cemal Gürsel’in tahsis ettiği özel uçakla Türkiye’ye gelen Makarios, Esenboğa Havalimanında Cemal Gürsel tarafından resmî törenle karşılanmış ve Ankara’da çeşitli temaslarda bulunmuştur (Bozkurt, 1962, s. 1). Makarios’un ziyareti esnasında, Ankara’nın çeşitli yerlerinde gösteriler yapılırken, Zürih ve Londra Antlaşmalarının tatbikini isteyen öğrenciler, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi önünde dövizler açarak, Makarios’un politikalarını eleştirmişlerdir. Makarios, bu ziyareti sırasında Gürsel ve İnönü ile çeşitli temaslarda bulunurken, ziyaretindeki en önemli sorunlardan biri, şüphesiz Kıbrıs basınına da yansıyan, anayasa değişikliğine

---

⁴⁵ Lisan zorluğu, komuta kademesinde yaşanacak sorunlara paralel ortaya çıkacak disiplin sorunu ve dini inançlar gibi konuların gündeme geldiği ordunun kurulma meselesinde Fazıl Küçük ilk kez veto yetkisini kullanmıştır.

dair söylemleri olmuştur (Çelebioğlu, 1962, s. 3). Makarios'un basına verdiği demeçlerde, bazı noktalarda gerekli gördüğü anayasa değişikliğine dair açıklama yapan Türkiye'nin Kıbrıs Büyükelçisi Mazhar Özkol, Makarios'un ziyaretinden sonra verdiği demeçte, anayasa değişikliğiyle ilgili en küçük bir değişikliğin yapılmasının söz konusu olmadığını Kıbrıs Heyeti'ne "kat'i suretle" bildirildiğini aktarmıştır (Nacak, 1962, s. 1).

Türkiye ziyaretinden döndükten sonra Kıbrıs'ta sürdürdüğü politikalara devam eden Makarios, 29 Aralık 1962 tarihinde gazetelere verdiği bir beyanatta, belediyeler meselesiyle ilgili açıklamalarda bulunmuş ve belediyeleri ilgilendiren kanunların sürelerinin tekrar uzatılmayacağını bildirmiştir. Açıklamaya göre, hükümet, gerekli yasal düzenlemeleri yaparak, belediyelerin sahip olduğu yetkileri kendi bünyesinde toplayacak ve belediye faaliyetleri, oluşturulan yeni düzenlemeyle sağlanacaktır. Makarios'un bu kararına tepki gösteren Kıbrıslı Türkler, söz konusu değişiklikle (tek belediye), belediye meclislerinde kendilerinin azınlıkta kalacaklarını belirtmişler ve verilen kararın, anayasaya aykırı olduğunu ifade etmişlerdir. Yine, benzer şekilde, Makarios, Sunday Express'e verdiği bir röportaj sırasında, İngiliz muhabir Lew Gardner'ın belediyeler ve Anayasa Mahkemesinde devam eden davalarla ilgili sorduğu soruya, mahkemeden kendi politikası aleyhinde bir karar çıkması halinde, bu kararı tanımayacağı şeklinde cevap vermiştir (Bozkurt, 1962, s. 1; Akın, 1963, s. 1). Bu gergin atmosferde, 18 Şubat 1963 Pazartesi günü Anayasa Mahkemesi Başkanı Prof. Earnst Forsthoff⁴⁶, Makarios ile bir görüşme gerçekleştirmiş, yakın çevrelerce

---

⁴⁶ Forsthoff'un Anayasa Mahkemesi Başkanlığına tayin edilmesiyle Temsilciler Meclisi'nde çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Baf temsilcisi Hrisis Demetriades'in 1 Eylül 1960 tarihli sorusunda, Forsthoff'un geçmişte bir Nazi olduğuna dair yerli ve yabancı basında haberlerin bulunduğu, totaliter devlet sistemini destekleyen bir makalenin (*Der totale Staat / The Total State*) yazarı olduğu ve İngilizce bilgisinin yetersiz olduğu halde neden böyle önemli bir pozisyona getirildiğini sormuştur (TMZ, 16 Eylül 1960, s. 15-16).

başkana, Anayasa Mahkemesine karşı yapılacak bir saygısızlığa karşı, Prof.

Forsthoff'un istifa edeceği bilgisi sızdırılmıştır (Akın, 1963, s. 1).

1963 yılı boyunca, Makarios, söylemlerini sertleştirmiş ve Enosis düşüncesini açıkça dile getirmeye başlamıştır. Makarios, Enosis düşüncesini halen korunduğuna dair konuşmalarından birini, Baf ilçesine bağlı Tala köyünde, Miltiadis Stilyanu adında bir EOKA'cının büstünün açılış töreninde yapmıştır. Açılışta yaptığı konuşmada, Makarios, Stilyanu'nun, "Elen kahramanlığının ve milli mücadelenin kahramanı" olduğunu, faaliyetleri sayesinde "Helenizmin devamını sağladığını" belirtmiş ve "EOKA'nın gösterdiği yoldan ilerleyeceklerini" dile getirmiştir (Nacak, 1963, s. 1). Yaptığı konuşmayla ilgili Makarios'a bir mektup gönderen Denктаş, Makarios'un yaptığı konuşmanın anayasaya aykırı olduğunu ifade etmiştir. Denктаş'a göre, Cumhurbaşkanının hareketleri ve konuşmaları, "şüphe ve itimatsızlığa" neden olurken, Türklerin, anayasanın harfiyen tatbikinde ısrarcı olmalarında ne kadar haklı olduklarını belirtmiştir (Akın, 1963, s. 1). Makarios, yine 1 Nisan 1963'te yaptığı konuşmasında, "Kıbrıs Rumlarının hedefi, Enosisi tahakkuk ettirmektir, antlaşmaları ileriye bir adımın başlangıcı, geleceğin zaferidir" şeklinde bir konuşma yaparak, Türklerin, evresel insan haklarına tâbi bir azınlık olarak kalmaları gerektiğini belirten bir nutuk vermiştir. Makarios'un konuşmasına cevap veren Denктаş, Makarios'un nutkunu, "çok tehlikeli ve mesuliyetsiz bir konuşma" olarak niteleyerek, Kıbrıslı Türklerin, Rum isteklerini destekleyen politikaları desteklemelerini beklememelerini söylemiş ve Makarios'u istifaya davet etmiştir (Akın, 1963, s. 1-4).

3.1.2. Anayasa değişikliği teklifi ve 1963 Olayları (Kanlı Noel)

25 Nisan 1963 tarihinde, Anayasa Mahkemesi, belediye kanunlarının uzatılması ve Bakanlar Kurulu'nun, belediyeler bölgelerini imar bölgesi ilan edip, İmar (İnkişaf) Encümenleri tayin etmesiyle ilgili olarak açılan dört dava hakkında kararını

açıklamıştır. Mahkeme kararında, söz konusu kanunlarda, Bakanlar Kurulunun yetkili olmadığı açıklanmış ve bu kanunları yapma yetkisinin, Yasama Meclisine ait olduğu kararına bağlamıştır (Akın, 1963, s. 1-4). Çıkan mahkeme kararlarına rağmen devam eden politikalar üzerine, 23 Mayıs 1963 tarihinde, Makarios ve Küçük’e birer mektup gönderen Anayasa Mahkemesi Başkanı Earnst Forsthoff, istifasını sunmuştur. Akın Gazetesi’nin haberine göre, mahkemenin belediyelerle ilgili aldığı son karara rağmen, Rum bakanların anayasaya aykırı bir şekilde, inşaat ruhsatı verme yetkisini kaymakamlara devretmesi, bardağı taşıran son damla olmuştur (Akın, 1963, s. 1).

Anayasa Mahkemesi Başkanı Forsthoff’un istifası üzerine basına bir demeç veren Dr. Küçük, Forsthoff’un, “bazı Rum çevrelerin” baskısı nedeniyle istifa ettiğini iddia etmiştir. Küçük açıklamasında, belediyelerle ilgili müzakerelerin devam ettiği sırada, 21 Nisan 1963 tarihinde, gece geç saatlerde Prof. Forsthoff’un kendisini ziyaret ettiğini ve bazı Rum çevrelerin, Forsthoff’un yardımcısı Dr. Heinz’in Türkler lehine çalıştığı iddiasıyla tehdit edildiğini ifade ettiğini belirtmiştir. Daha sonra yaşanan olayın, Makarios’a taşındığını ifade eden Küçük, 22 Nisan 1963’te Cumhurbaşkanlığında yapılan toplantı sonrasında ikna edildiğini aktarmıştır.

Olayların yaşandığı dönemde, Almanya’da olan Forsthoff’un yaşadığı olayların, kendisini istifaya zorladığını belirten Küçük, Dr. Heinz’in her gittiği yerde dedektiflerce izlenmesinin ve Heinz’e yöneltilen “uydurma ithamların”, Prof. Forsthoff üzerinde olumsuz etkisi olması nedeniyle istifa ettiğini açıklamıştır (Akın, 1963, s. 1).

Makarios, 1963 yılı boyunca verdiği çeşitli beyanlarda, anayasanın uygulanmaya çalışıldığını, fakat başarılı olunamadığını sık sık dile getirmiş ve 1959 Antlaşmalarının “bir emri vaki” ile imzalandığını ve tadilinin gerekli olduğunu belirtmiştir (Akın, 1963, s. 1). Makarios, yine benzer şekilde, United Press’e verdiği

bir demeçte, Kıbrıs'ın antlaşmalarla garanti altına alınmasına gerek olmadığını ifade ederken, konuşmasında, Türklerin haklarından “azınlık” hakları gibi bahsetmiştir.

Makarios'a göre, “hükümet mekanizmasını felce uğratabilecek ve devletin ilerlemesini köstekleyecek haklar ne demokratik ne de adildir” (Akın, 1963, s. 1-4).

Nihayet, 30 Kasım 1963'de, Makarios anayasada vergi, belediyeler, %70-%30 amme hizmetlerine ve Kıbrıs ordusuna katılım oranı ve yargı alanlarını kapsayan 13 maddelik bir değişiklik yapmak istediğini resmen bildirmiş ve Dr. Küçük'e değiştirilmesini istediği maddeleri içeren bir muhtıra göndermiştir. Benzer muhtıralar, Türkiye'ye, Büyükelçi Dr. Mazhar Özkol ve İngiltere'ye, Yüksek Komiser Sir Arthur Clark aracılığıyla iletilmiştir (Akın, 1963, s. 1). Makarios'un anayasa değişikliği teklifi üzerine, Ankara'da Bakanlar Kurulu acilen toplanmış ve toplantı sonunda Makarios'un teklifi reddedilmiştir. Cemal Erkin'e göre, Makarios'un değişiklik talep ettiği maddeler, Kıbrıslı Türklerin temel hak ve menfaatlerini teşkil etmekte beraber, değiştirilmesi talep edilen maddeler, Zürih Antlaşmasından Kıbrıs Anayasası'na aktarılan ve anayasanın 182. maddesince hiçbir surette kaldırılamayan ve değiştirilemeyen maddelerdir. Ayrıca Erkin'e göre, Garanti Antlaşması, uluslararası mahiyette korunmaya alınmış haklardır ve tek taraflı değiştirilmesi mümkün değildir. Bu şartlar altında, Türk hükümetinin, söz konusu teklifi kabulüne imkan yoktur. Venizelos, yaptığı açıklamada, iki cemaatin, sorunları, anayasaya dokunmadan çözüme kavuşturması gerektiğini ifade etmiştir (MMTD, 1963, s. 509-510). Makarios ise Türkiye'nin verdiği red cevabıyla ilgili yaptığı açıklamada, Türkiye'nin konuyla ilgili sadece bilgilendirildiğini, meselenin Kıbrıs'ın bir iç meselesi olduğunu ve herhangi bir dış mücadeleye izin verilmeyeceğini belirtmiştir (Akın, 1963, s. 1).

Siyasi alanda bu gelişmeler yaşanırken, 21 Aralık 1963 gecesı başlayan ve Kıbrıslı Türkler için yıkıcı etkileri olan 63 Olayları (Kanlı Noel) yaşanmıştır. 21

Aralık 1963 Cumartesi günü gece saat 02.00-02.30 saatleri arasında Tahtakale’de evlerine gitmekte olan iki Kıbrıslı Türk aile, yoklama yapma bahanesiyle sivil Rumlarca durdurulmuş ve Türklerin, polis kimliklerini görme talebi, Rumlarca reddedilerek, silahla tehdit edilmesiyle olaylar başlamıştır. Kısa sürede hızla yayılan olaylarda, ağır silahlar ve patlayıcılarla donatılan EOKA üyeleri, çok sayıda cami, iş yeri ve evi hasara uğratarken, okulda eğitim görmekte olan öğrencilerin üzerine dâhi ateş edilmiş ve bu olaylarda, birçok Kıbrıs Türkü de katletmiştir. Makarios’un kararıyla, basına sansür getirilerek olayların duyulması engellenmeye çalışılırken, olaylar sırasında ağır silahlarla donatılmış olan Rum polisler, “tahrikkar” tutum sergilemişlerdir. Rum polisler, ağır silahlar dâhil, her türlü savaş gereçleriyle donatılırken, Türk polisler, silahsız bırakılmış ve polis istasyonlarında kasten hareketsiz bırakılmışlardır. Aynı gün, Makarios radyodan yaptığı konuşmada, Garanti Antlaşmasının hükümsüz olduğunu, anayasa değişikliği için garantör devletlere hak tanımadığını ve Türk cemaati olmaksızın, anayasayı yeniden düzenleyeceğini duyurmuştur (Akın, 1963, s. 1-4). 1963 Olaylar, kendiliğinden gelişmiş olaylar silsilesi gibi görülse de saldırılar, EOKA’cılarca önceden planlanmış ve uygulamaya konmuştur. Akritas Planı olarak isimlendirilen, 21 Nisan 1966 tarihli Grivas yanlısı yayın yapan Patris Gazetesi’nin ana hatlarını yayınladığı planda, EOKA liderlerinden Polikarpos Yorgacis, Makarios, Nikos Sampson ve Glafkos Klerides’in de sorumlu olduğu, adını 9. yüzyıldaki Bizans destanından aldığı ve bilinçli bir şekilde uygulamaya konduğu görülmüştür. Saldırıya geçen EOKA’cılarının başında, Yunanistan’da darbe girişimde bulunan General Kizikis bulunurken, Savunma Bakanı Yorgacis, Makarios’un şahsi doktoru Vassos Lyssarides ve Nikos Sampson da saldırının idarecileri arasında yer almıştır. Planın amacını şu şekilde özetlemek mümkündür; Kıbrıs Türk liderlerini ortadan kaldırmak, Kıbrıs Türklerini içeriden

parçalayacak faaliyetlerde bulunmak, Kıbrıslı Türklerin anavatan ile bağlantısını koparmak, Akritas Planı doğrultusunda, “Türk-Rum dostluğunu devam ettirmek!”, TMT hakkında bilgi toplamak ve pek önemsemedikleri bir Türk direniş örgütünün olup olmadığını öğrenmek. Kısaca, plan, Kıbrıslı Türklerin topyekün imhasını öngörmüştür (Keser, 2011, s. 97). Olayların şiddetlenerek devam etmesi üzerine, 22 Aralık 1963 Pazar günü, TMT, bütün örgütlerine harekete geçme talimatı vermiş, TMT’nin karşılık verme kararını, TMT Lefkoşa Sancağı Kovanbeyi Nevzat Uzunoğlu şu şekilde anlatmıştır (Keser, 2011, s. 97-98):

Vurulan, yaralanan ve öldürülen Türkler oluyordu. Rumların köyleri bastıkları oluyordu ve biz hiçbir tedbir almıyorduk bunlara karşı, çünkü gizliydik, yeraltındaydık. 21 Aralık’ta Rum saldırıları başlayınca, yerüstüne çıkmak mecburiyetinde kaldık, çünkü topluca taarruza maruz kaldı. Şöyle ki, 63’te olaylar patlak verdiğinde silahımız yoktu, ama biz eğer yürüseydik zaman çok müsaitti. Rumlar durmayacaktı, ama bize dendi ki, bu nefis müdaafasıdır. Bunun ötesine geçmeyin. Türkiye gelecek, müdahale edecek ve ne gerekliyse yapılacak, TMT son derece inançlı Türkiye’ye büyük bir sadakatle bağlılık var. O zaman, bir disiplinsizlik yapmayalım, karşı taraftan, Anavatandan yanlış değerlendirilmeyelim diye çekiniyorsunuz.

Olayların devam etmesi üzerine, Başbakan İnönü, 23 Aralık’ta Genelkurmay Başkanlığında, Dışişleri Bakanı Erkin, Milli Savunma Bakanı, İlhami Sancar ve kuvvet komutanlarıyla bir araya gelmiş ve Kıbrıs meselesini istişare etmişlerdir. Toplantının ardından konuşan Başbakan İnönü, Kıbrıs’ta yaşanan olayların vahim sonuçlar ortaya koyduğunu ve Ada’da derhal sükunetin sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Cemal Erkin, Garantör Devletler arasında istişare mekanizmasının devreye sokulması için harekete geçileceğini ifade etmiştir. Ankara Hükümeti, bu tutumuyla, ağır sonuçları olmasına rağmen, istişare mekanizmasını çalıştırmayı uygun görmüştür (Akın, 1963, s. 1). Ankara toplantısının yapıldığı aynı gün, 23 Aralık 1963

akşamı, saat 22.00’da Kıbrıs radyosundan Makarios ve Dr. Küçük sükunet çağrısı yaparken, Rum polislerin “tahrikkar” davranışlarının engellenmesi konusunda mutabakat sağlandığı ve olaylar hakkında soruşturma yapılacağı açıklanmıştır (Bozkurt, 1963, s. 1-2). Yine, 24 Aralık 1963’te, Garantör üç devlet, ateşkesin sağlanması için ortak bir bildiri⁴⁷ yayınlamışlar, ancak yapılan çağrılar, etkili olmamış ve silahlı saldırılar devam etmiştir. Bu saldırılardan biri, 24 Aralık 1963 Salı günü, Lefkoşa’nın Kumsal semtinde meydana gelmiştir. Terezepulos kod adlı bir Yunan subayının komutasındaki 150’den fazla Rum tedhişçi, Kumsal bölgesine girmiş (Kumsal bölgesi ölü bölge olarak düşünülerek savunmasız bırakılmıştır) ve İrfan Sokak, 2 numaralı evde oturan Doktor Binbaşı Nihat İlhan’ın eşi Mürüvvet İlhan ve çocukları Kutsi, Hakan ve Murat’ı banyo küvetinin içinde katletmişlerdir⁴⁸ (Keser, 2011, s. 101). Binbaşının ailesinin katledilmesi ve anlaşılmaya taraf diğer devletler nezdinde sürdürülen teşebbüslerin sonuç vermemesi üzerine, 25 Aralık 1963 Çarşamba günü, Türk Hava Kuvvetlerine ait savaş uçakları Ada üzerinde ihtar uçuşları yapmış, İstanbul’da bulunan donanma, Mersin Limanına hareket etmiştir. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, İngiltere, ABD, Fransa, Federal Almanya ve Yunanistan devlet ve hükümet başkanlarına birer mektup göndererek, Kıbrıs olayları hakkında bilgi vermiştir. Gürsel, mesajında, “gözleri dönmüş Kıbrıslı Rum tedhişçilerinin” yine Rum kuvvetleriyle ortak hareket ederek “önceden planlanan”, Türkleri topyekün imha eylemlerine giriştiklerini, yaşanan bu katliamları durdurmak için garantör devletlere yapılan tüm girişimlerin sonuçsuz kaldığını ve yapılan ortak

---

⁴⁷ “Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Hükümetleri, Garanti Antlaşmasını imza eden Devletler sıfatıyla Kıbrıs Hükümeti ile Türk ve Rum Cemaatlerini hali hazır karışıklıklara son vermeye müştereken çağırırlar. Üç hükümet, bu gece ateş kesilmesi için uygun bir saatin tespitine ve her iki cemaatten buna riayeti istemeye Kıbrıs Hükümetini davet ederler. Üç Hükümet ayrıca, Hukuk nizamının korunması lüzumunu göz önünde tutarak bugünkü durumu doğuran güçlüklerin halline yardım maksadiyle müştereken tavassutta bulunmayı teklif ederler.” (DBB, 1963, s. 97).

⁴⁸ Tarihe “Kumsal Katliamı/Faciası” olarak geçen bu olay hakkında ayr. bkz., Ulvi Keser, “21 Aralık 1963 Kanlı Noel, Kumsal Faciası ve Bugüne Yansımaları”, ÇTTD, XI/23, 2011/Güz.

bildirinin de bir sonuç vermediğini ifade etmiş, Türklere karşı girişilen bu katliam hareketini durdurmak için gerekli desteği sağlamalarını talep etmiştir. Türk uçaklarının yaptığı ihtar uçuşu sonrası, İngiliz Yüksek Komiserliği binasında akşam saatlerinde bir toplantı yapılmış ve mevzilerin korunması, İngiliz askerlerinin devriye gezmesi şartıyla ateşkes sağlanmıştır (Bozkurt, 1963, s. 1-2). Ada'da bulunan İngiliz General Peter George Francis Young komutasında Türk, İngiliz ve Yunan askerlerinden oluşan "Karma Barış Gücü", faaliyetlerine başlamıştır (Akın, 1963, s. 1-2). Ateşkesin sağlanmasının ardından, İngiliz Commonwealth ilişkilerinden sorumlu Bakan Duncan Sandys, taraflarla bir araya gelmek üzere, Kıbrıs'ta bulunmuştur. Bakan Sandys, Büyükelçi Dr. Mazhar Özkol, Rauf Denктаş, Arthur Clark, Klerides (Kliridis), General Young, Yorgacis, Yunan Büyükelçisi Delivanis, İngiliz Hava Kuvvetleri Komutanı Denis Barnet ve Türk ve Yunan Alay komutanlarını biraraya getiren bir toplantı yapmış ve bu toplantıda, iki toplum arasında tampon bölge kurulması, tutsakların iadesi ve Kıbrıs Radyosunun yeniden Türkçe yayına başlaması gibi konular ele alınmıştır (Akın, 1963, s. 1). 29 Aralık 1963 Pazar günü, Sandys riyasetindeki 12 saat süren toplantı, sabaha karşı sonuçlanmış ve kesintiye uğrayan iletişim hatlarının onarılması, amme hizmetlerini gerçekleştirmek için müşterek heyet kurulması, rehinerin karşılıklı iadesi ve Çağlayan semtinde devam eden olaylara müdahale edilmesi konusunda uzlaşa sağlanmıştır (MMTD, 1963, s. 46). Toplantıdan çıkan en önemli sonuçlardan biri, tampon bölgenin kurulması olmuştur. İngiliz General Young'un toplantı sırasında Lefkoşa haritası üzerine yeşil renkli kalemle çizdiği (bu nedenle, Yeşil Hat olarak anılır) hattın civarındaki Türk ve Rum mevkilerinin, tahliye edilmesi ve buralara İngiliz askerlerinin yerleştirilmesi kararlaştırılmış, ayrıca can ve mal kayıplarının tespiti için bir heyetin kurulması, Kıbrıs radyosunun yeniden Türkçe yayına başlaması, Türk memurların maaşlarının

ödenmesi ve esirlerin iade edilmesi konularında da mutabakat sağlanmıştır (MMTD, 1963, s. 61-62; Bozkurt, 1963, s. 1).

3.2. Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart 1964 Tarihli Kararı

İngiltere hükümeti, Kıbrıs'ta uzun vadeli bir çözüm planlamak üzere, Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanlarını bir konferansa davet etmiş ve bu konferans, 13 Ocak 1964 tarihinde gerçekleşmiştir. Londra'da yapılan toplantıda söz alan Dışişleri Bakanı Erkin, yaşanan son olaylardan sonra, Zürih ve Londra'da kurulan dengenin Türkiye için öneminden bahsetmiş, ayrıca mevcut olaylara müdahale edilmesini ve tekrarının yaşanmaması için gerekli önlemlerin alınmasını talep etmiştir. Bunlara ek olarak, olayların sorumlularının cezalandırılması ve zarar görenlerin tazminatlarının karşılanması da Türk hükümetinin öne sürdüğü diğer talepler olmuştur. Yunanistan ise, Londra ve Zürih Anlaşmalarının işlemediği ve Ada'nın statüsünün "*beşerî esaslara göre*" tespit edilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu konudaki ısrarı neticesinde, konferans, bir sonuca ulaşmadan sona ermiştir (DBB, 1964, s. 5-6). Konferans sonrasında, 18 Ocak 1964 tarihinde Ada'da yaşanan olaylarla ilgili Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanı Mehmet Sehu, İnönü'ye bir mektup göndererek, "Ada'da Türk halkına karşı işlenen cinayet ve katliam hareketlerine karşı" duydukları derin üzüntüyü dile getirmiştir. Mektupta, Yunanistan'ın Güney Arnavutluk'a karşı ilhak yolunda "saçma taleplerde" bulunmaya devam ettiği ve bu nedenle, "Atina'nın müfrit milliyetçi Rumlarının" Arnavut halkına karşı takip ettiği düşmanca politikayı "yakinen" bildiklerini ifade etmiştir (BÖKM, 1964, s. 1).

Londra Konferansıyla ilgili hazırlanan CIA raporunda, Kıbrıs'ta bulunan her iki cemaatin de Londra Konferansı'nın erkenden sonuçsuz kalacağı ve savaşın devam edeceğini yönünde aynı fikirlere sahip olduklarını belirtmiştir. Raporda, Türklerin karma köylerden tamamen Türk bölgesine taşınmaya devam ettiğine işaret edilmiştir.

Kıbrıslı Türk liderlere göre, bu göç hareketi, Rumların terörist eylemlerinden kaçmak için gönüllülük esasına göre yapılırken, Kıbrıslı Rumlar, bu hareketin, Kıbrıslı Türkler tarafından oluşturulan silahlı örgütlerin zorlaması sonucu yapıldığını iddia etmiştir. Raporda, ayrıca İngiliz Commonwealth Bakanı Sandys'in yoğun çabalarına rağmen Ada'da çok az gelişme kaydedildiği, Kıbrıslı Rumların, Türklere “belirli hakların” garanti edildiği üniter bir devlet modelinde ısrar ettikleri belirtilmiştir. Makarios'un, Londra görüşmelerinin sonuçsuz kalması halinde, meseleyi, BM'ye götürme sözü verdiğinin altını çizen raporda, Makarios'un Güvenlik Konseyi'nde Sovyet desteği, Genel Kurul'da ise Afro-Asya uluslarının çoğundan ve Komünist ülkelerinden emin olduğu bilgisi verilmiştir (CIA, 1964, s. 11). Ada'da, barış ve güvenliğin tesis edilememesi ve Londra Konferansının sonuçsuz kalması üzerine, Makarios, anlaşmazlığı, Güvenlik Konseyi'ne götürmeye karar vermiş, fakat Londra hükümeti daha erken davranarak, 15 Şubat 1964'te, Kıbrıs'ta iç güvenliğin ciddi şekilde bozulduğunu, Kıbrıslı Rum ve Türk toplumları arasındaki gerginliğin keskin bir şekilde arttığını bildiren bir mektupla Güvenlik Konseyi'ne başvuruda bulunmuştur. Benzer şekilde, Kıbrıslı Rumlar da 15 Şubat 1964 tarihinde, BM'ye bir mektup göndererek, Türkiye'nin kıyılarında savaş hazırlıklarının arttığını, Türkiye'nin zorla müdahale niyetinde olduğu ve Kıbrıs'ın işgal tehlikesinin hem açık hem de yakın hale geldiği ifade edilmiştir. Başvurular üzerine konuyu gündemine alan Güvenlik Konseyi, 4 Mart 1964 tarihinde S/5575 numaralı kararla, Kıbrıs konusundaki başvuruyu sonuçlandırmıştır. Kararda, Kıbrıs'taki şiddet eylemlerinin derhal sona ermesi çağrısında bulunulurken, Ada'da asayiş ve güvenliği sağlamak için bir Barış Gücü'nün (UNFICYP) oluşturulmasına ve ayrıca, taraflar arasında uzlaşmayı sağlamak için Genel Sekreter U-Thant tarafından bir arabulucu tayin edilmesine oy birliğiyle karar verilmiştir. Oluşturulacak Barış Gücü'nün, üç ay süreyle Ada'da görev

yapması, masraflarının askerleri temin eden devletler ve bağışlar yoluyla temin edilmesi kararlaştırılmıştır (UNFICYP, 2015; UN Security Council, 1964).

3.2.1. BM kararı sonrası Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler

BM Güvenlik Konseyi kararına rağmen Rumlar, Kıbrıslı Türklerin kayıtsız şartsız teslim olmaları talebiyle saldırılara devam etmiştir. 13 Mart 1963 tarihli CIA raporuna göre, Mart ayının ilk haftasından itibaren devam eden çatışmalar, iç savaş halini almıştır. Rumların Ada'nın tamamı üzerinde kontrol sağlamak için her fırsatı kullanma eğiliminde olduğu ve BM Barış Gücü Ada'ya gelmeden durumu kontrol altına almaya çalıştığı belirtilmiştir. Bu nedenle, Rumların, Türk mevzilerine yeni saldırılar düzenlemesinin kuvvetli bir ihtimal olduğunun altı çizilmiştir. Raporda, Kıbrıslı Türklerin, “daha iyi silahlanmış Rumlar” karşısında kuşatma altında oldukları ve bazı bölgelerde (Ktima gibi) çaresiz durumda oldukları vurgulanmıştır. Kıbrıslı Türklerin durumu karşısında Türkiye'nin Ada'ya müdahale etme olasılığının arttığı ve İskenderun-Mersin bölgesinde Türk Kuvvetleri'nin “hazır” durumda bulunmaya devam ettiği belirtilmiştir. Türkiye'nin askeri anlamdaki hazırlıklarına, hükümetin Kıbrıs'a asker gönderme konusunda basında ve parlamentoda baskıların artmasına rağmen, İnönü hükümetinin, tek taraflı bir askeri müdahalenin, Yunanistan'la savaşa yol açabileceğinin ve BM Barış Gücü oluşturulurken, böyle bir saldırı başlatmanın dünya çapında kınamaya neden olabileceğinin farkında olduğu raporlanmıştır (CIA, 1964, s. 6). Kanlı eylemlerin Rum liderler tarafından desteklenmesi üzerine Türkiye, Ada'da Kıbrıslı Türklere yönelik devam eden saldırıların derhal sona erdirilmesi, Ada'nın genelinde ateşkesin sağlanması, ulaştırma ve haberleşme serbestisinin yeniden tesis edilmesi, Türk rehinelere bırakılması ve olaylarda katledilenlerin naaşlarının ivedilikle teslim edilmesi talepleriyle, Makarios'a 13 Mart tarihli bir nota göndermiştir. Türkiye, notasında, şartların sağlanması halinde, anlaşmaların kendisine

tanıdığı yetkiyi kullanacağını yeniden teyit etmiş (DBB, 1964, s. 98-99) ve benzer bir muhtırayı, aynı tarihte, BM Genel Sekreterliğine de göndermiştir (Dışışleri Belleteni, 1964(b), s. 99-102).

Türkiye'nin notası üzerine Makarios, "Kıbrıs'ın, Türk kuvvetleri tarafından yakın bir zamanda işgal edilmesi" tehlikesiyle, Güvenlik Konseyi'ni acil toplantıya çağırılmıştır. Makarios'un talebi üzerine, 13 Mart 1964'te toplanan Güvenlik Konseyi, 4 Mart tarihli kararı teyit ederken, Barış Gücü'nün kurulma çalışmalarına hız verilmesine karar vermiştir (UN Security Council, 1964). Konseyin kararının ardından, Hintli General Gyani komutasındaki Barış Gücü, 27 Mart 1964'te göreve başlarken, Finlandiyalı diplomat Tuomioja Nisan ayının ilk haftasından itibaren arabuluculuk faaliyetlerine başlamıştır.

BM Barış Gücü'nün göreve başlamasının ardından iki ay kadar sürenin geçmesine rağmen, Ada'da silahlı eylemler başta olmak üzere, kanunsuz faaliyetler devam etmiş ve açıkça anayasa ihlal edilmeye devam etmiştir. Bu dönemde yaşanan en önemli meselelerden biri, zorunlu askerlik konusunda olmuştur. Mayıs ayında Makarios'un başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, 18-40 yaşları arasındaki tüm kişileri kapsayan mecburi askerlik kanun tasarısını hazırlayarak, Rum Temsilciler Meclisine sunmuştur (Bozkurt, 1964, s. 4). Kıbrıs'taki anayasayı ihlal, Kıbrıslı Türklere baskı, şiddet ve gayrimeşru silahlanma gibi faaliyetlerinin son dönemlerde artması üzerine, Türkiye, 22 Mayıs 1964'te İngiltere ve Yunanistan başta olmak üzere, NATO üyelerine ve genel sekreterine bir nota göndermiştir. Gönderilen notada, 4 Mart tarihli Güvenlik Konseyi kararıyla oluşturulan BM Barış Gücü'nün, 27 Mart'ta göreve başlamasından itibaren iki aya yakın bir süre geçmesine rağmen, yağma, tahrip, adam kaçıрма ve silahlı saldırıların önüne geçilemediği ifade edilmiştir. BM Komutanınca hazırlanan ve Genel Sekreterin, 29 Nisan 1964 tarihinde Güvenlik

Konseyine sunduğu raporda, Akıncılar, Erenköy ve St. Hilarion'da Türklere karşı Rumlarca geniş çaplı saldırılar meydana gelmiş, özellikle St. Hilarion'da günlerce süren Rum taarruzunun önceden hazırlanan geniş çaplı askeri bir harekât olduğu ve bu hareketin, "Rum kanadının mes'ul şahıslarının idaresi altında icra edildiği" ifade edilmiştir. Kıbrıs Anayasasına aykırı olarak, Makarios'un 5000 kişilik Milli Muhafız Birliğine ilave olarak, beş farklı sınıfı silah altına çağırmıştır. Notada, tüm bunlara ek olarak, Makarios hükümetinin, avcı ve bombardıman uçakları, hücumbotlar dâhil olmak üzere, savaş malzemesi ve ağır silahlar almak için başka devletlerle müzakerelere başladığını açıkladığının altı çizilmiştir. Bahsi geçen bu faaliyetlerin Kıbrıs Antlaşmalarının ve anayasasının yeni ve en açık ihlalleri olduğu, Rumların bu hareket tarzının, Ada'da bulunan Türkleri topyekûn imhaya götüreceği ifade edilmiş, İngiliz ve Yunan hükümetlerinin duruma dikkati çekilmiştir (Bozkurt, 1964, s. 4).

Ankara Hükümeti, tarafından 27 Mayıs 1964 tarihinde gönderilen bir başka noktada ise, yine benzer endişeler paylaşılmış ve zorunlu askerlik ve her türlü savaş malzemesinin alımıyla ilgili kanun tasarılarının, cumhurbaşkanı yardımcısının onayı olmadan Rum kanadının yasama organına sevk edilmesini, anayasaya ve 4 Mart 1964 tarihli BM Güvenlik Konseyi kararına aykırı olduğu belirtilerek, protesto edilmiştir⁴⁹ (Bozkurt, 1964, s. 4). Makarios, bu dönemde, özellikle Çekoslovakya ve Sovyetler Birliğiyle yakın ilişkiler kurarak, savaş malzemesi tedarik etmiştir⁵⁰. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın bu dönemde yaptığı açıklamalara bakıldığında, Ada'da bulunan silahların menşeinin Komünist Blok ülkelerine ait olduğu ifade edilmiş ve konu, basında sıkça yer almıştır (Bozkurt, 1964, s. 1). Ada'ya silahların taşınmasıyla ilgili bir haberde, 29 Mayıs 1964 tarihinde Portsait Limanı'ndan hareket eden bir İtalyan

⁴⁹ Türkiye'nin tüm girişimlerine rağmen Zorunlu Askerlik Yasası 3 Haziran 1964'te Temsilciler Meclisi'nin Rum üyeleri tarafından kabul edilmiştir.

⁵⁰ Silah meselesi 1967 yılı boyunca devam etmiş, Çağlayangil'in Dışişleri Bakanı olduğu dönemde tekrar gündeme gelmiştir.

gemisinden “diplomatik eşya” yazılı büyük sandıkların indirildiği ve bu esnada, Rum güçlerinin, geniş güvenlik önlemleri aldığı belirtilmiştir. Sandıkların içinde ne olduğu bilinmemekle birlikte, sandıkların büyüklüğü ve alınan güvenlik önlemleri dikkate alındığında, bunların başka ülkelerden temin edilen silahlar olduğu ifade edilmiştir (Bozkurt, 1964, s. 2).

3.3. 27 Mayıs Darbesi Sonrası Türk Dış Politikası ve Johnson Mektubu

27 Mayıs 1960 sabahı, Türkiye, Alpaslan Türkeş’in sesiyle radyodan okunan darbe bildirisiyle, cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesiyle tanışmıştır. Yayınlanan bildiride, uluslararası teşekküllere olan bağlılığın devam ettiği ve demokratik yönetime hızla geçileceğinin özellikle altı çizilirken (Hürriyet, 1960, s. 1), 11 Temmuz 1960’ta açıklanan hükümet programına da aynı düşünceler yansıtılmıştır. 30 Mayıs 1960 ve 5 Ocak 1961 tarihleri arasında görev yapan Gürsel Hükümeti (Milli Birlik Komitesi), yayınladığı hükümet programının, “Dış Politikamız” kısmında, BM, NATO ve CENTO ittifaklarına olan bağlılığı vurgulamış ve ittifaka karşı yükümlülüklerin geçmiş dönemlerde olduğu gibi yerine getirileceği belirtilmiştir. Programın dış politika kısmında, Kıbrıs meselesine ayrıca değinilmiş, Zürih ve Londra Antlaşmalarının nihai safhaya geldiği ve Kıbrıslı Türklere karşı olan yakın alakanın devam edeceği ifade edilmiştir (Dağlı & Aktürk, 1988, s. 5). 27 Mayıs yönetiminin ittifaklara olan bağlılığı özellikle vurgulamasının nedeni, Batılı devletlerin özellikle ABD’nin tutumundan çekinmesinden kaynaklı olduğu düşünülebilir. Lakin Milli Birlik Komitesinin bu çekincesi, kısa sürede giderilmiş ve ABD yeni yönetimi tanıdığını açıklamıştır. Dönemin ABD Ankara Büyükelçisi Warren, 27 Mayıs darbesiyle ilgili, “şimdiye kadar şahidi olduğum darbelerin en dakik, en etkin ve en süratli olanıdır” derken, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Christian Herter’in girişimleriyle, 11 Haziran 1960 günü, Başkan Eisenhower bir

mektup kaleme almış ve NATO ve CENTO'ya karşı belirtilen bağlılığa duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Eisenhower, mektubunda ayrıca, yönetimin hızla, yeni ve seçilmiş bir hükümete devredilmesinin bütün dostları tarafından desteklendiği mesajını verirken, Türkiye'nin beklediği mali yardım hemen akabinde onaylanarak, ABD tarafından gönderilmiştir (Armaoğlu, 2019(a), s. 232-233).

27 Mayıs yönetimi, Yunanistan başta olmak üzere, herhangi bir müttefike karşı dış politikasında değişiklik mesajı verebilecek her türlü davranıştan özenle kaçınmış, özellikle Kıbrıs konusunda bir anlaşmazlığın çıkmasından endişe ederek, meseleye karşı ihtiyatlı bir tutum izlemiştir. Bu kapsamda, 12 Ağustos 1960'ta, emekli Kurmay Yarbay Emin Dirvana, Kıbrıs'a büyükelçi olarak tayin edilmiş (BTDB, 1960), Dirvana da darbe yönetiminin politikasına sıkı sıkı bağlı kalmıştır. 12 Eylül 1962'de görev süresi tamamlanana kadar (KDB, 1962) Dirvana, bu politikayı sürdürmeye gayret göstermiş, başta Rauf Denктаş olmak üzere, Kıbrıslı liderle karşı karşıya gelmesine rağmen, silahlanan Rumlara karşı tedbir alan TMT faaliyetlerine sıcak bakmamış ve Kıbrıslı Türkler arasındaki muhtemel siyasal bölünmeye karşı tarafsız bir tutum izlemiştir (Fırat, 2019, s. 720). Öyle ki, Rauf Denктаş'ın, Dirvana'nın görevden alınması talebi bile kabul görmemiş, Dirvana, görev süresinin sonuna kadar Ada'da kalmıştır. Denктаş ve Dirvana'nın fikir ayrılıkları, yazılarına da yansımış; 16 Nisan 1964 tarihli Milliyet Gazetesi'nde "*Kıbrıs'ta İşlenen Hatalar*" başlığı altında Denктаş, Dirvana'nın tutumuna ağır eleştiriler getirirken⁵¹ (Denктаş, 1964, s. 2), Emin Dirvana da 15 Mayıs 1964'te aynı gazetede çıkan "*Emin Dirvana'nın Cevabı*" yazısıyla Denктаş'ın iddialarına yanıt vermiş ve aynı ağır üslupla eleştirilerde bulunmuştur (Dirvana, 1964, s. 2).

---

⁵¹ Denктаş, Dirvana ile ilgili düşüncelerine eserinde de yer vermiştir. Ayr. bkz., Rauf Denктаş, *Rauf Denктаş'ın Hatıraları*, cilt 1, Boğaziçi Yayınları, 1996, İstanbul.

1960 yılı içinde, Türk kamuoyu yalnız askeri darbeyeyle değil, aynı zamanda koalisyon hükümetleriyle de ilk kez tanışmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu ve Ada'da sorunların yaşandığı dönemde, Türkiye, iç istikrar sorunu yaşamış ve 30 Mayıs 1960 ile 27 Ekim 1965 tarihleri arasında, toplam yedi kez hükümet değişikliği yaşamış⁵², fakat Kıbrıs politikasına olan bağlılık, her hükümet programında teyit edilmiştir (Ahmad, 2020, s. 215-225).

Türkiye, iç politikada istikrar sorunu yaşarken, Makarios'un Ada'da anayasaya ve antlaşmalara aykırı tutumunu sürdürmesi ve Kıbrıslı Türklere karşı silahlı eylemlere girişmesi üzerine, Ankara Hükümeti, daha sert tavır almaya başlamıştır. Bu kapsamda, TBMM, 16 Mart 1964 tarihinde, hükümete, gerekli gördüğü takdirde, Ada'ya askeri müdahalede bulunma yetkisi vermiştir (Aydoğan, 2020, s. 443). Hükümetin asker kullanma yetkisi aldığı tarihte, Türk Dışışleri, 30 Ekim 1930 tarihinde Atatürk ile Venizelos arasında imzalanan ve 15 Mart 1931'de Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Hükümeti arasında aktolunan ikamet, ticaret ve seyrisefain mukavelenamesinin tasdiki hakkında Kanun'un (Resmi Gazete, 1931), antlaşmanın 36.maddesinin verdiği yetkiye dayanarak, Bakanlar Kurulu tarafından feshedildiğini açıklamıştır (Vatan, 1964, s. 1-5). Hükümet kararının ardından, Yunan uyruklu Rumlar, gözetim altına

---

⁵² 10 Kasım 1961'de hükümet kurma görevi İnönü'ye verilmiş, Adalet Partisi (AP) sıcak bakmamasına rağmen askerlerin güçlü bir hükümet kurulması yönündeki ısrarıyla 20 Kasım'da Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile AP arasında cumhuriyet tarihinin ilk koalisyonu kurulmuştur. Ortaya çıkan yönetsel sorunlara çözüm bulunamaması üzerine 30 Mayıs 1962'de İnönü başbakanlık görevinden istifa etmiş fakat 4 Haziran'da Gürsel yeniden hükümet kurma görevini İnönü'ye vermiştir. Uzun görüşmelerin ardından; CHP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve bağımsızlardan (çoğu eski AP'li vekil) oluşan İkinci İnönü Hükümeti 25 Haziran'da kurulmuştur. 17 Kasım 1963 yerel seçimlerinde AP %46,2 oy oranıyla birinci parti olarak çıkarken CHP %37,5, YTP %6,4 ve CKMP %2,6 oranında oy almıştır. İki küçük partinin seçim başarısızlığını koalisyon ortaklığına bağlaması sonucu iktidardan çekilmesi üzerine İnönü, 2 Aralık 1963'te istifa etmiştir. İstifa sonrası Gürsel, yeni hükümeti kurma görevini AP lideri Ragıp Gümüşpala'ya vermiş ancak Gümüşpala bu görevi yerine getirememiştir. Bunun üzerine yeniden İnönü hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve 25 Aralık'ta CHP-Bağımsızlar arasında 10. İnönü Hükümeti kurulmuştur. Daha sonra; 20 Şubat-27 Ekim 1965 tarihlerinde Suat Hayri Ürgüplü hükümeti görev yaparken 27 Ekim 1965'te 3 Kasım 1969 yılına kadar sürecek olan Demirel Hükümeti kurulmuştur (Ahmad, 2020, s. 215-227).

alınmaya başlamış ve Türkiye’de ikamet etme süresi bitenler, yurdu terk etmeye başlamıştır⁵³. Alınan bu karar, geçmişte olduğu gibi (6-7 Eylül olayları ve Patrikhane meselesi, vb.), 60’lı yıllarda da dış politikada yaşanan gelişmelerin azınlıkları derinden etkilediğini göstermiştir. Konunun sınırları gereği değinilmemiş olsa da aynı süreçte, Yunan hükümeti, Batı Trakya Türklerine ve 16 Mart açıklamasına karşılık olarak Ege Adalarında yaşayan Türklere karşı daha sarsıcı bir tutum takınmıştır.

Daha önce “Anayasa Değişikliği Teklifi ve 1963 Olayları (Kanlı Noel)” başlığı altında aktarıldığı üzere, Makarios, başta Türkiye olmak üzere, uluslararası çağrıları karşılıksız bırakarak, 4 Nisan 1964’te İttifak Antlaşmasını tek taraflı feshettiğini açıklamıştır. Henüz “Kanlı Noel Olayları” yaşanmadan önce, 15 Mayıs 1963 tarihinde, Gazeteci Ömer Sami Coşar’ın, İnönü’ye Kıbrıs konusunda sunduğu tutanaklarda, 1959 Antlaşmalarının uygulanmasının sancılı olacağı ifade edilmiştir. Coşar’a göre, Makarios, seçim kampanyasında, “mücadele esnasında ve mücadeleden önce Kıbrıs halkı ile akdetmiş olduğum anlaşma henüz sona ermemiştir... İhtilalimiz tamamlanmamıştır, büyük başarılarla doğru azimle ilerlemeliyiz.” Derken, “Kıbrıs halkı ile akdetmiş olduğum anlaşma” ile, 28 Haziran 1958’de Faneromini Kilisesi’nde toplanan kalabalığa, “ölünceye kadar milli davaya sadık kalacağız, ilhak, yalnız ilhak tahakkuk edinceye kadar mücadeleye devam edeceğim” sözlerini kasedettiği açıktı. Makarios’un dışında seçimlerde, “milli bir leke olan bu anlaşmalar bizim için felaketti, anlaşmaları tasvip etmeyenler bana reylerini versin” diyen Demokrat Birlik Partisi lideri Klerides’in, seçimlerde yaklaşık 72 bin oy alması, Kıbrıslı Rumların antlaşmalara bakış açısını gösteren emarelerden biriydi (BÖKM, 1963, s. 28). Coşar’a göre, Türk ve Yunan Dışişleri, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin geleceğiyle ilgili farklı

---

⁵³ 30 Ekim 1930 tarihli antlaşmanın feshedilmesinin ardından Nisan 1964 tarihinden itibaren “Vatandaş Türkçe Konuş” ve “Alışverişini Türk’ten Yap” gibi kampanyalar yapılmaya başlanmış Türkiye’de bulunan Kıbrıs Dernekleri de bu kampanyayı desteklemişlerdir (Ulus, 1964, s. 1-7).

görüşlere sahipti. Türk Dışişlerine göre, Ada'da karşılıklı iyiniyet yaratılabilir, sorunlara karşı ortak hareket edilebilir ve bu sayede, Kıbrıs Cumhuriyeti, uzun ömürlü olabilir. Yunan Dışişlerine göreyse, Zürih ve Londra Antlaşmaları, ancak Enosise, Yunanistan ile Kıbrıs'ın birleşmesine doğru atılmış bir adım, bir basamaktı (BÖKM, 1963, s. 29).

Armaoğlu'na göre, İngiltere'nin yönetiminden çekilmesi, Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan'ın ufkunu genişletirken; Kıbrıs'ta Türk nüfus oranının düşük olduğu ve Türkiye'nin, Ada'ya müdahale etmesine izin verilmeyeceğine (*uluslararası baskı*) yönelik Rumlar arasındaki derin inanç, 1963-1974 yılları arasındaki Türk-Yunan ilişkisinin esas kaynağının, Enosis olmasında etkili olmuştur (Armaoğlu, 2019 (b), s. 280-281). Ayrıca bu dönemde, Yunanistan'da, Kıbrıs'taki tek çözümü Enosis olarak gören, Yorgo Papandreu'nun genel başkanlığını yaptığı Merkez Birliği Partisi'nin iktidarda olması, Makarios'un elini güçlendiren bir diğer unsur olmuştur.

Türkiye ise, Kıbrıs meselesinin ve Yunanistanla ilişkilerin sancılı olduğu bir dönemde, CENTO ve NATO toplantılarında mevcut sorunu gündeme getirerek, etkili bir çözüm bulma arayışlarına devam etmiştir. 1964 Nisan ayı sonunda, Washington'da düzenlenecek olan CENTO Bakanlar Konseyi toplantısına katılmak üzere Ankara'dan ayrılan Dışişleri Bakanı Erkin, ilk olarak New York'a geçerek, BM Genel Sekreteri U-Thant ile Kıbrıs konusunu görüşmüş ve ardından, Washington'da yapılan toplantıya katılmıştır. Toplantı sonunda yayınlanan bildiride, Ada'da yaşanan olayların, bütün bölgenin barış ve güvenliğini tehlikeye attığı ve BM kararına uygun olarak, şiddete derhal son verilmesi çağrısında bulunulmuştur. NATO'nun güney kanadında uzun süredir devam eden sorundan tedirginlik duyan ABD yönetimi, CENTO toplantısının ardından, ABD Senatosu Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Fulbright'ı, önce Yunanistan'a, ardından Türkiye'ye göndermiştir (DBB, 1964, s. 11-

12). Benzer şekilde, Türkiye, 12-14 Mayıs 1964 tarihleri arasında Lahey’de düzenlenen NATO Bakanlar Konseyi toplantısında, Kıbrıs meselesini yeniden gündeme getirmiştir. Türk heyet, Kıbrıs meselesinin çözümü için, Kuzey Atlantik Antlaşması’nın 1. Maddesinde, müttefikler arasındaki ihtilaflarda, ara buluculuk mekanizmasının harekete geçirilmesini öngören 14 Aralık 1956 tarihli konsey kararı çerçevesinde, konseyin gerekli tedbirleri almasını talep etmiştir. Yunanistan ise, meselenin BM çatısı altında görüşüldüğünü; bu nedenle, NATO’nun soruna müdahale edemeyeceğini savunmuştur. Türkiye’nin isteğiyle, Kıbrıs meselesinin çözümüne yönelik beklentiler, resmi bildiride yer almıştır. Özetle, Türkiye, CENTO ve NATO toplantılarından istediği sonucu elde edememiş, sadece sonuç bildirilerinde savaşın sona ermesine dönük çağrılar eklenmesini sağlayabilmiştir (NATO, 1964). Her iki toplantıda taraflar, BM çalışmalarına müdahale etmek yerine, BM tarafından yürütülen görevlerin başarılı olmasına yardımcı olmaya çalıştığı görülmüştür. Yunanistan’ın, BM dışında bir çözüm alternatifini neden düşünmediğine dair sebepleri daha önce aktarmıştık. Armaoğlu, eserinde (2019), ABD’nin Kıbrıs meselesinde Yunanistan ağırlıklı siyaset izlemesini, hataların başlıca kaynağı olarak gösterirken; Yunanistan’ın NATO’yu bir çözüm yeri olarak değil, aksine şantaj siyasetinin bir parçası olarak gördüğünü savunmuştur. Nitekim, Yunanistan, ABD ile ilişkilerinde sıklıkla NATO’dan çıkma tehdidinde bulunarak “blöf yapmış⁵⁴” ve sonuç olarak, bu politikada başarılı da olmuştur (Armaoğlu, 2019(a), s. 215).

---

⁵⁴ Yunanistan sadece Ocak 1958-Ekim 1958 tarihleri arasında 12 defa NATO’dan çıkma tehdidinde bulunmuştur. 1974 Harekatı’ndan sonra bu blöf yerini gerçeğe bırakmış ve Yunanistan NATO’dan ayrılmıştır. Türkiye ise, Ege karasularındaki kıta sahanlığı ve Batı Trakya Türkleri ile ilgili bir antlaşma yapmadan (taviz almadan) 1980’de Kenan Evren döneminde NATO’ya tekrar girişine onay vermiştir. “Türkiye’nin 1980’de yapmış olduğu bu hata, bütün cumhuriyet döneminde dış politikada yapılan en büyük hatadır. Türkiye bu hatayı çok pahalı bir şekilde ödemektedir” (Armaoğlu, 2019(a), s. 215).

3.3.1. Johnson Mektubu ve İnönü'nün ABD ziyareti

Bu atmosferde, Türkiye'nin 22 Mayıs ve 27 Mayıs 1964 tarihlerinde İngiltere ve Yunanistan'a gönderdiği, Kıbrıs'ta zorunlu askerlik çalışmaları ve silahlanma meselelerini içeren notası, bir karşılık görmemiş ve 3 Haziran 1964 tarihinde, zorunlu askerlik kanun tasarısı, Temsilciler Meclisinden geçmiştir⁵⁵. Rumların bu hareket tarzının, Türkleri topyekün katliama götüreceğini düşünen Ankara için bu olay, “bardağı taşıran son damla olmuş” ve Ada'ya müdahale kararı almış, karar, 4 Haziran 1964'te ABD'ye bildirilmiştir. 5 Haziran'da, Dışişleri Bakanı Erkin'in basına yaptığı açıklamada, Ada'da olayların devam etmesi halinde, Türkiye'nin Ada'ya girmesinin mukadder olacağını söylemesi, Türkiye'nin Ada'ya olası bir müdahale gerçekleştireceği intibasını artırmıştır. 5 Haziran 1964'te Türkiye'yi, Ada'ya müdahale kararından vazgeçirmek için ABD Başkanı Johnson imzasıyla gönderilen mektup, Türk hükümeti üzerinde bomba etkisi yaratmıştır (DBB, 1964, s. 15; Armaoğlu, 2019(a), s. 290). “Dear Mr. Prime Minister” şeklinde başlayan mektupta, Başkan Johnson, Türkiye'nin Ada'ya olası askeri müdahalesinden duyduğu endişeyi aktarırken, böyle geniş kapsamlı sonuçları olacak bir harekate girişmesinin, “önceden ABD ile tam istişare etme taahhüdüyle tutarlı olmadığını” belirtmiştir. Kıbrıs'a olası bir Türk müdahalesi sonucunda doğabilecek Sovyet saldırılarına karşı NATO'nun, Türkiye'yi desteklemeyeceği ve ABD tarafından sağlanan askeri malzemelerin, bu harekatta kullanılmasına rıza gösterilmeyeceğinin özellikle altı çizilmiştir⁵⁶ (FRUS,

---

⁵⁵ Bu dönemde, Portsait Limanı'ndan Kıbrıs Limanlarına gelen gemilerle, eski model uçaklar ve sandıklar içinde savaş malzemeleri gelmeye devam ederken Yunan askeri de Ada'ya gelmeyi sürdürmüştür. Akis Dergisi'nin haberine göre, Kıbrıs Havaalanında aynı giysi ve çantayı taşıyan birkaç düzine insanın uçaktan indiği gözlemlenmiştir. Bunlar ağır silahları kullanmak ve Rumları eğitmek üzere gönderilmiş Yunan askerleriydi. “Bu işlerden hiç anlamayan bir göz bile bunların, asker eğitimi görmüş ve askeri disiplinle davranan kimseler olduğunu kolaylıkla kestirebilirdi” (Akis Dergisi, 1964, s. 8-9).

⁵⁶ Mektup o dönemde kamuoyundan gizlenmiş, daha sonra basına sızdırılarak 16 Ocak 1966 tarihinde Hürriyet Gazetesi'nde yayımlanmıştır (Hürriyet, 1966, s. 1).

1964). Johnson'un mektubuna, Türk tarafının cevabı, 13 Haziran 1964 tarihinde olmuştur. İnönü'nün kaleme aldığı ve diplomatik bir titizlikle hazırlanan mektupta⁵⁷, ABD tarafından gönderilen mektubun yanlış üslubuna dikkat çekilmiş, Türkiye'nin Ada'ya müdahale etmek istemesindeki gerekçeler açıklanmıştır. Mektup, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Hare aracılığıyla gönderilirken, Johnson'un mektubunda İnönü'den talep ettiği ABD ziyareti kabul edilmiştir (Middle East Institute, 1966, s. 388-393).

5 Haziran 1964 tarihinde İnönü'ye gönderilen ve Başkan Johnson'un yardımcıları, Joseph Sisco ve Harlan Cleveland tarafından hazırlanan mektup incelendiğinde, devletler arası teamüllere uygun bir dille yazılmadığı net bir şekilde görülmektedir. Nitekim, 4 Haziran tarihinde mektubun nüshasını gören dönemin Dışişleri Bakanı George Ball, mektubu, hayatında gördüğü “en kaba diplomatik nota” olarak nitelendirirken, hazırlayanların, diplomasinin atom bombasını ortaya çıkardıklarını ifade etmiştir (Ball, 1982, s. 350). Johnson Mektubu'nun, Türkiye'nin dış politikasını yeniden değerlendirme noktasında önemli bir kilometre taşı olduğu açıktır. Mektup, NATO'yu tartışılabilir bir konu olarak gündeme gelirken, Ankara'nın dış politikasını çeşitlendirme arzusunu kamçılamıştır. Bunun yanında, Ahmad'a göre, Johnson Mektubu'nun Türk dış politikasına etkisi, çok abartılmıştır. Büyük bir gürültü ve coşkuyla tartışılan mesele, çok az eylem yaratmıştır. Büyük partilerden herhangi birinin hükümetinde, Amerika bağlantısına zarar vermeyi düşünmek diye bir sorun asla olmamış, terslenen İnönü bile, NATO ittifakını sorgulamamıştır. Nitekim, bunu sorgulamak, “Türk rejiminin üzerine oturduğu temelleri sorgulamak anlamına

---

⁵⁷ İnönü'nün mektubunun tam metni için, Lyndon B. Johnson, İsmet İnönü, “President Johnson and Prime Minister Inonu: Correspondence between President Johnson and Prime Minister Inonu”, *Middle East Journal*, 20(3), 1966, s. 386-393.

gelirdi.” Lakin Ahmad’a göre, her şeye rağmen, Johnson mektubu, Türkiye’nin dış politikasını çeşitlendirme arzusunu hızlandırmıştır (Ahmad, 2020, s. 421). Öncelikle, mektupta, Sovyet saldırısına karşı NATO’nun Türkiye’yi savunmayacağına iddia edilmesi, NATO’nun Türkiye’nin savunmasında ne kadar faydalı olduğu konusunun çok fazla tartışılmasına neden olmuştur. Diğer taraftan, başta Sovyetler olmak üzere, Tarafsız devletlerle olan alt düzey ilişkilerin geliştirilmesinin yolları aranmaya başlamış, ABD politikalarının uluslararası platformlarda koşulsuz şartsız desteklenmesi bir kenara bırakılmıştır (Erhan, 2019, s. 689-690).

Olası bir Türk-Yunan savaşının çıkmasını engellemek üzere kaleme alınan mektup, amacına ulaşmış, Türkiye, Ada’ya müdahale etmekten vazgeçmiştir⁵⁸. Sonucundaysa, Türkiye’nin öngördüğü gibi, ABD yönetimi, Kıbrıs meselesinin aktif bir katılımcısı olmuştur. ABD yönetimi, savaş riskinin hâlâ devam ettiğinin ve Türkiye’nin sonsuza kadar kontrol altında tutulamayacağına farkına varırken, muhtemel savaşın etkilerinin hızla yayılacağı ve sonuçlarının korkunç olabileceği sonucuna varmıştır. Washington yönetimine göre, Kıbrıslı Türklere yönelik girişilen etnik temizlik karşısında, Türkiye’nin Ada’ya müdahalesi muhtemeldi ve çıkacak bir savaş, ABD’nin iyi ilişkiler yürüttüğü iki devletle sorunlar yaşamasına neden olurken, NATO’nun güney kanadı riske girecek ve en önemlisi, Sovyetler Birliği’nin bölgede konumunu güçlendirecekti (Yellice, 2017, s. 384). ABD’nin, Kıbrıs meselesinde daha aktif rol üstlenmesini gerektirecek başka önemli sebepler de mevcuttur. Örneğin, Kıbrıs, İngiltere’nin Mısır’daki üslerini kaybetmesi, Orta Doğu ve Akdeniz’de

---

⁵⁸ Yaygın düşünce, İnönü’nün adaya müdahale kararı alırken asıl amacının, ABD’nin dikkatini, Kıbrıs meselesine çekmek yönünde olduğudur. Erim, kitabında, İnönü’nün, “Genelkurmay, askerin amfibik bir harekate uygun olmadığını söylerken, Kıbrıs’a asker gönderecek halimiz yok” dediğini belirtmiştir (Erim, 1975, s. 259). Mehmet Ali Talat, yine benzer bir düşünceyle, 1974 Harekatında dahi ordunun çeşitli güçlükler yaşadığını, 1960’lı yıllarda, Türkiye’nin amfibik bir harekât yapacak teçhizata sahip olmadığını ifade etmiştir (11 Mayıs 2022 tarihinde, KKTC 2. Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat ile yapılan görüşmeden).

yapılacak askeri operasyonlar ve devam eden CENTO açısından önemini artırırken, Adana’da bulunan ABD üsleri için takviye edici bir rol üstlenmiştir. Ayrıca, Ada’da ABD hükümetine ait olan radyo iletişim ve yabancı yayın izleme istasyonları, istihbarat için önemli bir kaynak olarak görülmüştür. Ada’da yaşanacak olası bir durum değişikliğinde, bu istasyonların taşınması hem maliyet hem zaman açısından külfetli olacağı ve bölgede, verilen görevin tatmin edici bir şekilde yerine getirilebileceği başka bir alanın olmadığı düşünülmüştür (FRUS, 1960).

Sayılan tüm bu sebeplerin yanı sıra, Washington yönetiminin, Sovyetler Birliğinin bölgede yayılmasından duyduğu endişe, asıl ağırlık merkezi olmuş, Yunanistan da bu durumu koz olarak kullanarak, ABD’ye kendi tezini desteklemesi yönünde baskı yapmıştır. Yunanistan Başbakanı Papandreu’nun, 9 Haziran 1964 tarihinde Başkan Johnson’a gönderdiği mektupta, Türkiye’nin Ada’ya müdahalesinden duyduğu endişeyi aktarmış, Yunan hükümetinin bu girişimi bir saldırı olarak nitelendireceğini belirtmiştir. Bunun yanında, olası Türk-Yunan savaşının sonuçları hakkındaysa, NATO’nun Güneydoğu kanadının dağılacağını, komünizmin, Kıbrıs’ta ve politikalarıyla, %12 seviyelerine indirdiği Yunanistan da yayılacağını iddia etmiş, “müttefikler tarafından hoş görülen bir Türk işgaliyle tehdit edilen Kıbrıslı Rumların yardım aramaları kaçınılmaz ve insanidir. Mevcut durumda bu yardımın nereden sağlanacağı biliniyor.” Diyerek, açıkça Sovyetlerden destek isteneceği yönünde ABD’yi tehdit etmiş ve yardımını istemiştir. ABD yönetimi, tüm bu nedenlerden dolayı, taraflara bir çözüm önerisi sunmak ve gergin havayı yumuşatmak için, Türkiye ve Yunanistan hükümet liderlerini, Washington’a davet etmiştir.

21 Haziran’da, Başkan Johnson’a ait özel uçakla ABD’ye hareket eden İnönü, 22-23 Haziran tarihlerinde, Başkan Johnson’la görüşmeler gerçekleştirmiş ve bu

görüşmelerde, İnönü, beş temel nokta üzerinde durmuştur. Bunlar (Akis Dergisi, 1964, s. 10-11);

1. Türkiye, Kıbrıs konusunda imzalanmış bütün anlaşmaları yürürlükte saymaktadır. Kıbrıs'ın statüsü, bu antlaşmalarla tespit edilmiş olmakla beraber, ancak bu anlaşmaların öngördüğü şekilde değiştirilebilir. Antlaşmaları kimsenin tek taraflı değiştirme hakkı yoktur. Makarios, Ada'da yürüttüğü politikayla bundan başka bir şey değildir.
2. 1960 Antlaşması, Türkiye'ye müdahale hakkı tanımaktadır.
3. Taraflar, bu anlaşmalarla, Enosis ve taksim taleplerinden vazgeçmiştir. Lakin Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar, halen Enosis için çalışmaktadır ve Türkiye'nin buna tahammülü yoktur.
4. Türkiye, Kıbrıs'taki Türklerin haklarını sağlam bir şekilde güvence altına alacak hiçbir sisteme karşı değildir. Ancak, bu sistem, hiçbir şekilde "çoğunluk-azınlık" esasına dayatılmamalıdır.
5. Türkiye, Ada'da sükunetin ve güvenliğin sağlanması şartıyla, ikili, üçlü veya çok taraflı görüşmelere karşı değildir.

Yapılan görüşmelerin ardından yayınlanan bildiride, Kıbrıs Anayasası'nın geçerli ve yürürlükte olduğu konusunda görüş birliğine varılmış, Ada'da güvenliğin yeniden tesis edilmesi ve anlaşmazlıkların, görüşmeler yoluyla çözümlenebilmesi kararlaştırılmıştır. ABD ziyaretinin ardından, İnönü, Londra ve Paris'te temaslarda bulunmak üzere, Washington'dan ayrılmıştır. İnönü gibi, Yunanistan Başbakanı Yorgo Papandreu da Washington'a gelmiş, fakat Yunan heyetinin, Türk heyetiyle aynı masaya oturmaktan kaçınması üzerine, Johnson taraflarla ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmelerin ardından basına demeç veren İnönü, Türkiye ve ABD arasında Kıbrıs meselesi konusunda fikir ayrılığı olmadığını belirtirken, Başkan

Johnson'un çözüm konusunda istekli olduğunu ifade etmiştir. Washington görüşmelerinde, İnönü ve Johnson arasında fikir birliği sağlanırken, Johnson-Papandreu görüşmelerinde aynı sonuç alınamamıştır. Nitekim Papandreu, Kıbrıs'ta çoğunluğun yönetimde olduğu ve Kıbrıslı Türklerin azınlık haklarından faydalanarak Ada'da yaşamlarını sürdürmesi gerektiğini savunmuş, tek olası çözümü, "Kıbrıs için sınırsız bağımsızlık" olarak görmüştür. Papandreu'nun müzakere masasına oturmamasındaki esas neden, Türkiye'nin müdahale girişiminin, ABD tarafından durdurulacağına olan inancı olmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesinden vazgeçmesi, Türk kamuoyunu sarsarken, Yunan ve Rum kamuoyunda benzer tepki görülmemiş, ABD'nin müdahale karşısındaki net tutumu, Rumları cesaretlendirmiş ve Enosis için önemli bir adım olarak görülmüştür. Yunanistan, yakaladığı bu "güven duygusuyla", Kıbrıs üzerindeki planlarına devam etmiş ve Enosis faaliyetlerine hız vermiştir (Hürriyet, 1964, s. 1; Yellice, 2017, s. 385).

Metin Toker, İnönü'nün yurt dışı ziyaretlerinin sonucunu şu şekilde yorumlamıştır (Toker, 1964, s. 7):

Kıbrıs'ta nihai hal çaresi konusunda, İnönü'nün yola çıkışıyla, İnönü'nün yurda döndüğü bugün arasında bir fark yoktur. Kimse, Ada'nın istikbalinin ne olacağını bilmemektedir. Fakat İnönü, bunu tayin etmek için yola çıkmış değildir. İnönü, Kıbrıs meselesinin Türkiye'de müttefikleri arasında bir karışıklık doğurduğu sırada, Washington, Londra ve Paris ziyaretini kabul etmiştir. Üç başkentte, Türkiye başbakanının yaptığı temaslar sonunda bugün böyle bir karışıklık ortadan kalkmıştır. Tam aksine, Kıbrıs işini nasıl halledileceği kesin çizgileri ile tespit edilememiştir, ama bunun için takip edilecek yol hususunda tam mutabakat hasıl olmuştur: Kıbrıs işi, Kıbrıs'ın dışında halledilecektir! Bu, hususiyeti olan bir ülkede bir kalabalık kütlenin daha az kalabalık bir başka kütleye, kuvvet kullanmak suretiyle hakim olmasına müsaade edilmeyeceğin ifadesidir ve sarih teminattır.

3.4. Johnson Mektubu Sonrası Yaşanan Gelişmeler

3.4.1. Acheson'ın girişimleri ve Cenevre Konferansı

1964 yılının Haziran ayında, ABD yönetiminin Kıbrıs meselesine müdahale etmesiyle olası bir silahlı çatışmanın önüne geçilmiş, fakat mesele, bir çözüme kavuşturulamamıştır. Washington görüşmelerinin ardından Atina'ya dönen Yunan Başbakanı Papandreu, parlamentoda yaptığı konuşmada, Kıbrıs'taki mücadeleye devam mesajı vermiş, ulusal hedeflerinden ödün vermeyeceklerini ve sonunda galip gelenlerin, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar olacağını ifade etmiştir. Bu süreçte, Başkan Johnson'ın, Papandreu üzerindeki baskıları devam etmiş, müzakere çağrısını yinelemiştir. Başkan Johnson, Kıbrıs'ta devam eden silahlanmanın ve tedhiş eylemlerinin, Türkiye'nin müdahalesini zorunlu hale getireceğini belirterek, müzakerelerin bir an önce başlamasını; aksi halde ortaya çıkacak felaketi önleyemeyeceklerini ifade etmiştir. Atina yönetimiye, Makarios'un karşı çıkmasına rağmen, gelen ABD baskısı üzerine, seçeneklerini tüketmiş ve görüşmeleri kabul etmek durumunda kalmıştır (Yellice, 2017, s. 386-387).

BM Kıbrıs Arabulucusu Finlandiyalı diplomat Sakari Tuomioja ve gayri resmi arabulucu, eski ABD Başkanı Truman, döneminin dışişleri bakanlığı görevini üstlenmiş, Truman Doktrininin hazırlanmasındaki önemli katkıları nedeniyle, Türk ve Yunan kamuoyunun tanıdığı bir isim olan Dean Acheson'ın hazır bulunduğu müzakereler, 8 Temmuz'da Cenevre'de başlamış; Türkiye'yi, Nihat Erim ve askeri meselelerde danışmanlık yapmak üzere, General Cihadettin Turgut Sunalp temsil etmiştir. İlk aşaması, 16 Temmuz 1964'e kadar süren görüşmelerin ardından, ABD'li arabulucu Acheson, kendi adıyla anılacak olan planı (Acheson Planı), yazılı bir şekilde taraflarla paylaşmış, teklifin ardından, hükümetin görüşünü almak üzere Erim, 16 Temmuz'da, Ankara'ya hareket etmiştir. Bakanlar Kurulunda yapılan

görüşmelerin ardından, özellikle Türkiye’ye verilecek arazinin genişliği ve sınırlarıyla ilgili bazı değişikliklerin yapılması, sınırların belirlenmesi noktasında “*askeri mülahazaları dikkate alması*” öngörülerek, Acheson tarafından teklif edilen öneri, müzakere zemini olarak kabul edilmiştir (MMTD, 1964, s. 274-275). Acheson’ın teklif ettiği önerinin ana hatları şöyledir (DBB, 1964, s. 6-7):

1. Türkiye’ye, Kıbrıs’ın Karpas Yarımadası kısmında, anavatanın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilecek ve sınırları müzakerelerle tespit edilecek bir arazi tahsis edilecektir. Türkiye, bu sınırlar içinde istediği kadar kuvvet bulundurabilecektir.
2. Kıbrıs’ın, Rumların idaresinde kalacak olan bölgelerinde yaşayan Türkler için, mahalli ihtiyaçları (vergi, güvenlik, belediye hizmetleri vb.) kendilerince karşılanan, iki yahut üç “mahalli self-government” veya “mahalli self-administration” bölgesi oluşturulacak. Bu bölgelerde yaşayan Türklerin haklarının korunması için, merkezde bir Türk idaresi kurulacak.
3. Bütün bu haklara sahip olan Kıbrıslı Türkler, yine de merkezi otoritenin vatandaşı sayılacak ve Lozan’ın sağladığı azınlık haklarından faydalanacaklardır. Buna ilave olarak, BM ya da Uluslararası Adalet Divanı tarafından bir Milletlerarası Komiser tayin edilecek ve buradaki Türklerin durumu kontrol edilecektir.
4. Anadolu’nun güvenliğinin sağlanması için Meis Adası, Türkiye’ye terkedilecektir.

Yapılan görüşmelerin, taraflar arasında gizli yürütülmesine karar verilmesine rağmen, Atina hükümetinden durumu öğrenen Makarios, Atina dönüşünde planın içeriğini kamuoyuyla paylaşmış ve bu sancılı süreç, dünya basınında yer almıştır. Türkiye’nin müzakere zemini olarak kabul ettiği teklif, Yunan hükümeti tarafından

toprakların bölünmesinin, Enosise aykırı olduğunu düşünen Makarios'un baskıları sonucunda reddedilmiştir (Vitalis, 1992, s. 15). Yunanistan ve Makarios'un teklifi reddetmesi üzerine, Türk heyeti, 7 Ağustos'ta Ankara'ya geri dönmüştür (MMTD, 1964, s. 275).

3.4.2. Kıbrıs'a Türk müdahalesi

Cenevre müzakerelerinin sürdüğü sırada, Ada'da, Kıbrıslı Rum tedhişçiler saldırılar için hazırlıklarını hızlandırmış, ağır silahlar ve Yunan askerleri⁵⁹ Ada'ya gönderilmeye devam etmiş, limanlara gelen silah ve mühimmat dolu sandıklar, BM kontrolü olmadan dağıtılmış ve Ada'daki tertipler "umumi bir taarruz hazırlığı mahiyetini" almıştır (MMTD, 1964, s. 275).

1964 Ağustos ayında, Türk köylerine yapılan Rum baskınları artarken, Türk köylerinin suları kesilmiş ve Türkiye'den gönderilen ilaç ve gıda yardımları, Makarios hükümeti tarafından geri çevrilmiştir. Bu süreçte, Kıbrıslı Rum tedhişçilerin hazırlıkları göz önünde bulundurulduğunda, en sancılı olaylar, Mansura Bölgesi'nde yaşanmıştır. Ada'nın kuzeybatısında bulunan Mansura Bölgesi, yaklaşık bin kadar Türk Mücahitin kontrolü altına tutulmuş, Rum yöneticiler de olası bir Türk çıkarmasının, bu noktadan yapılacağını ileri sürmüştür. Zira bölge, Türkiye ile Kıbrıslı Türkler arasındaki tek bağlantıyı sağlayan bir "köprübaşı" vazifesi görmektedir. Bu nedenlerle, Makarios, Rum çetelerin, büyük bir kısmını bu bölgeye kaydırmış ve mevziler hazırlanarak, bölge abluka altına alınmaya başlanmıştır (Akis Dergisi, 1964, s. 8-10).

7 Ağustos 1967 tarihinde, Amerikan İstihbaratı, Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeleri şu şekilde raporlamıştır (CIA, 1964, s. 12):

---

⁵⁹ 1964 ilkbahar ve yaz aylarında, Yunan Hükümeti İttifak Antlaşması'nı ihlal ederek 20.000'den az olmayan subay ve askerini adaya göndermiştir (Bishku, 1991, s. 171).

Geçen hafta, Kıbrıslı Türklerin mevzilerine yönelik Kıbrıslı Rumların tacizleri, son üç ayda hiç olmadığı kadar yoğun olurken, Türk toplumuna yönelik ekonomik ve psikolojik baskılarda artırılıyor. (...) 20-40 mm silahlarla donatılmış Kıbrıslı Rumlara ait botlar, Ada'nın kuzeybatı kıyılarında devriye gezmeye başladı ve birkaç küçük Türk teknesine kaçakçılık şüphesiyle ateş açıldı. (...) Kıbrıslı Rum güçler, BM kuvvetlerine, özellikle de Kıbrıs Rum silahlarının çoğunun alındığı güney kıyısındaki Limasol çevresinde artan bir düşmanlık ve küçümseme gösterirken, diğer bölgelerdeki devriyelere ateş açılarak hareketleri kısıtlandı. (...) Türkiye'nin güneyinde bulunan kuvvetler, iddia edildiği gibi, Cumhuriyet tarihinin en büyük manevrası olmasa da askeri tatbikatlar düzenlemeye devam ediyor. (...) Ankara'daki ABD Ordusu Ateşesi, Türklerin bir amfibi kuvvetini denize indirmesinin 24-48 saat süreceğine inanıyor.

Hazırlıklarını tamamlayan Rum tedhişçiler, 5 Haziran 1964 Çarşamba sabahı saldırıya geçmiş ve ağır silahlarla, bölge, ateş altına alınmıştır. Rum tedhişçilerin, sayı bakımından "bire karşı on nispetinde" üstün olmasına rağmen, iki gün boyunca silahlı direnişe devam eden Türk mücahitler, denizden bombalamanın da başlamasıyla, Erenköy'e çekilmek zorunda kalmış, BM Barış Gücü askerleriyse, çatışma bölgesinden ayrılmıştır. Kıbrısta Türklere yönelik başlatılan katliam hareketi üzerine, 7 Ağustos 1964'te Türk Hava Kuvvetlerine ait 3 savaş uçağı,⁶⁰ çatışma bölgesi üzerinde ihtar uçuşları yapmış, fakat bu durum, Rumlar üzerinde etkili olmamış ve Erenöy'ü ele geçirmek üzere saldırılar yoğunlaşmıştır (AKİS, 1964, s. 8-10; Erım, 1975, s. 292). 8 Ağustos'ta, devriye uçuşlarının sayısı artırılırken, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlara ait deniz unsurları, bombalanmaya başlamıştır. 8 Ağustos 1964 tarihinde, Başkan Johnson ve ABD Savunma Bakanı McNamara arasında bir telefon görüşmesi gerçekleşmiş, McNamara, Ada'daki son durumu soran Başkan Johnson'a,

---

⁶⁰ Kimi kaynaklarda, bu sayı, 4 olarak verilmiştir (FRUS, 8 Ağustos 1964).

Kıbrıslı Türkleri yok edecek güce sahip olan Rumların Türk kasabalarına saldırdığını, Türk hükümetinin ise “orada oturup, Kıbrıslı Türklerin katledilmesine izin veremeyeceğini” ve cevap vermek zorunda kaldıklarını belirtmiş, ilk yapılan ihtar uçuşlarının, karşı tarafın tepkisini ölçmek için gerçekleştirildiğini ifade etmiştir (FRUS, 1964).

9 Ağustos 1964’te, Başkan Johnson’la yaptığı telefon görüşmesinde, ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı George Ball, 8 Ağustos tarihli Türk hava saldırısının sınırlı olduğunu, ağır bombalar yerine roket ve makineli tüfeklerin kullanıldığını belirtmiş, Kıbrıslı Rumların, gece boyunca Türk köylerine saldırılarının devam etmesi üzerine, 9 Ağustos sabahı ağır bombalarla donatılmış Türk uçaklarının Ada’yı bombalamaya başladığı bilgisini paylaşmıştır. Ayrıca konuşmasında, Ball, Makarios’un, hava saldırılarının yarım saat içinde durdurulmaması halinde, Türklerin yüz binlercesini rehin olarak tutmakla ve onları katletmekle tehdit ettiği bilgisini paylaşmıştır. Ball, konuşmasının devamında, Kıbrıslı Rumların, Sovyetler Birliğinden askeri müdahale talebinde bulunduklarını, Sovyetler Birliğininse bu talep karşısında hareketsiz kaldığını ve Güvenlik Konseyinde, Kıbrıslı Rumlara yardım etmekten başka bir şey yapmayacaklarından oldukça emin olduğunu söylemiştir. Başkan Johnson, bu konuşmanın ardından, Ada’daki BM Barış Gücünün durumunu ve harekâtı önleme kapasitesini sormuş, bunun üzerine Ball, “Kanadalılar, her saat arayarak birliklerini geri çekmek istediklerini söylüyor, İsveçliler ise çekilmekle tehdit ediyor. Şu an orada 6.000 BM askeri var. Barış Gücüne katılan tüm devletlerin kendi askerlerine verdiği emir, bir işgal başlarsa, İngiliz üslerine çekilmeleri ve harekâtı durdurmamaları yönünde” diye belirtmiştir (FRUS, 1964). 9 Ağustos’ta, Makarios’un katliam tehdidi, Ankara Hükümeti tarafından reddedilmiş ve yeni hava harekâtı, 64 uçağın katılımıyla başlamıştır. Deniz Kuvvetlerine ait gemiler, karadaki

Rum mevzilerini bombalayarak harekâta destek vermiş, bombalamalar sonucunda, bir hücumbot, 5 gemi, 2 layter batırılırken, 7 gemi ve 4 layter kullanılamaz hale getirilmiştir (Erim, 1975, s. 292-294).

Makarios'un Sovyetler Birliği'nden beklediği destek gelmemekle beraber, 9 Ağustos sabahında Türk hava saldırılarını püskürtmek için Yunanistan'dan istediği uçak desteği de kabul edilmemiş, Başbakan Papandreu, ABD baskıları sonucunda, Ada'da, Makarios'un sürdürdüğü faaliyetleri desteklemediğini açıklamıştır (FRUS, 1964(a)). Yaşanan katliamların ardından, 9 Ağustos 1964 günü, Güvenlik Konseyi taraflara ateşkes çağrısı yapmış, başlattığı saldırılarla yalnız kalan Makarios, akşamüzeri ateşkes kararını kabul etmiş⁶¹ ve karara, Türkiye de uyarak, çatışmalar sona ermiştir (MMTD, 1964, s. 276).

Yunan hükümeti, Ada'ya uçak göndermek istemesine rağmen, Yunan hava üslerinin Kıbrıs'a uzak olması ve bu nedenle, uçakların, iki dakikadan fazla Ada üzerinde uçuş yapamamasından ötürü, teknik olarak mümkün olmamıştır (Bishku, 1991, s. 171). Ayrıca, 9 Ağustos 1964 Pazar günü, Yunanistan Dışişleri Bakanı Kostopulos, Türkiye'nin Atina Büyükelçisi Nedim Veysel'e, "adeta ağlamaklı bir ifadeyle", Türkiye'nin hava saldırısından vazgeçmesini söylemiş; Türkiye'nin neden Batı Trakya'ya asker yığdığını anlamadığını, "Yunanistan'ın Türkiye'yle savaşacak güçte olmadığını" söylemiştir (Erim, 1975, s. 390-391).

3.4.3. Acheson'ın yeni teklifi ve Cenevre müzakerelerinin sonu

14 Ağustos 1964'te tekrar Cenevre'ye giden Türk heyeti, ertesi gün, Acheson'a, Yunanistan ve Makarios'un, müzakere zemini olan planı reddetmeleri üzerine,

---

⁶¹ ABD'li tarihçi Brands'e göre, Haziran 1964'te Grivas adaya tekrar dönmüş ve bu dönemde CIA, Makarios ve Grivas arasındaki krizin devam ettiğini raporlamıştır. George Ball, Grivas'ın teğmeni "Socrates Iliades" aracılığıyla generallerle temas kurmuş ve bu temaslarda, "Kıbrıs'ta kalmayı tercih eden Türkleri korumayı ve ayrılmaya karar verenlere tazminat ödenmesini sağlayacak bir Enosis planının" varlığını ve Makarios'un devrilmesinin planlandığını öğrenmiştir. İddiaya göre bu komplonun varlığı Makarios'un ateşkesi kabul etmesinde teşvik edici olmuştur (Brands, 1987, s. 357).

Türkiye'nin de müzakereye başlanan 8 Temmuz'da öne sürdüğü mutlak ve kesin taksim planına döndüğünü iletmıştır. Ardından, Yunan heyeti, Türkiye'ye El-Greco Burnu'nda sadece hava ve deniz üssü olarak kullanabileceği, 32 km²'lik bir alanı, 25-30 yıllığına kiralayabileceğini, Kıbrıslı Türklere ise Batı Trakya'da yaşayan Türklere sağlanan hakların sağlanacağını ve buna ek olarak, uluslararası bir makama doğrudan şikâyet etme hakkı tanınacağını bildiren bir teklif sunmuştur. Türk heyetinin, bu teklifi reddetmesinin ardından, kiraya verilecek alan, Karpas Yarımadasında 50 km²'lik bir araziye çıkarılmış ve kira süresi, 50 yıl olarak belirlense de Türk heyeti, teklifi, “müzakere zemini, kabul ettiği plan dışında olduğu” gerekçesiyle tekrar reddetmiştir. Bu gelişmeler üzerine, 20 Ağustos 1964'te, Acheson, revize ettiği yeni planı taraflara sunmuş, plan, genel hatlarıyla şu maddelerden oluşmuştur (MMTD, 1964, s. 276-277; DDB, 1964, s. 7-9):

1. Karpas Yarımadasında, Batı sınırı Komi Kebir'in iki mil batısından, Kuzey ve Güney istikametinde çekilecek bir hattın doğusunda kalan bölgede, Türkiye, 50 yıl süreyle bir askeri üs bulunduracak, buna ek olarak, Mağusa Limanında serbest ticaret yapması sağlanacaktır.
2. Yunan hükümeti, Kıbrıs Türklerine Lozan Antlaşmasında ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer alan insan ve azınlık hakları için sağlam teminat verecektir. Kıbrıs, sekiz kaymakamlık bölgesine ayrılacak ve kaymakamların ikisi, daima Türk olacaktır.
3. Bu bölgelerin idare memurları arasında, Türklere “*ehemmiyetli miktarda*” yer ayrılacaktır.
4. Lefkoşa'da, Kıbrıs Valisinin yanında, yüksek dereceli bir Kıbrıslı Türk memur ve ona bağlı yeterli miktarda büro memurları bulunacak, bu yüksek dereceli memur, Türk İşleri İdarecisi sıfatı gibi bir unvan taşıyacak ve Kıbrıs

Türklerinin haklarının yerine getirilip getirilmediğini kontrol edecektir.

Valiye, Yunan hükümetine ve milletler arası komisere gerektiğinde başvurabilecektir.

5. Türk ve Yunan hükümetlerinin onayıyla, BM veya başka milletlerarası bir merci, Kıbrıs'ta Yüksek Komiser bulunduracak, Ada'da, Türklerin durumunu kontrol edecektir.
6. Kıbrıslı Türkler için ayrı bir medeni hukuk olacak, bu konudaki davalara ilk mahkeme olarak Türk hakimleri bakacaktır.

Türkiye'nin bu teklife ilk itirazı, kira konusunda olmuş, kira şeklinin hiçbir şekilde kabul edilmeyeceği bildirilmiştir. 31 Ağustos 1964 tarihine kadar süren görüşmelerde, kira meselesinin halledilememesi üzerine, Türkiye, teklifi reddetmiştir. Yunanistan ise, Papandreu'nun, "Bize bir apartman teklif ediliyor ve komşularımız olan Türklere sadece bir çatı katı kiralyoruz." şeklinde açıklama yapmasına rağmen, Makarios'un görüşlerinden ayrılmamaya karar vermiş ve teklifi reddetmiştir. Tarafların yeni teklifi reddetmesi üzerine, Cenevre'deki görüşmeler sona ermiştir (Brands, 1987, s. 357; MMTD, 1964, s. 277).

Görüşmelerin sona ermesinin ardından, konuyla ilgili parlamentoyu bilgilendirmek için bir konuşma yapan Başbakan İnönü, Türkiye'nin, meselenin çözümü için her türlü fedakarlığı gösterdiğini, Yunanistan'ın ise Enosis konusundan geri adım atmadığını, çözüme yönelik yapıcı olmadığını ifade etmiştir. Konuşmasında federasyon fikrine de değinen İnönü şunları söylemiştir:

Bizim politikamızın hedefi, Kıbrıs'ta, emniyetli sükunun tesisi için tedbir aramak ve daimî bir hal şekli bulmak için gayret sarf olmuştur. Kıbrıs'ın istiklali aleyhinde sabit bir fikir sahibi olduğumuzun sanılmaması için ilk günden, biz federasyon fikrini ortaya koyduk. Bugün de o tasavvura avdet edilse razı oluruz.

Johnson yönetimine göre, Cenevre görüşmelerinin başarısız olmasının birincil sorumlusu, Yunanistan olmuştur. ABD’li yetkililere göre, Papandreu kararlılık göstermiş olsaydı, Makarios’un muhalefetine üstesinden gelinecek ve ilk Acheson Planı’nın öngördüğü bölünme yoluyla, sorun çözüme kavuşturulmuş olacaktı. ABD’li tarihçi Henry William Brands Jr. (1987) eserinde, Cenevre görüşmeleri sonrasında Başkan Johnson’ın, Yunanistan’ın tutumuna sinirlendiğini, görüşmeler sonrasında Beyaz Saray’a gelen Yunan Büyükelçisine ise sert tepki gösterdiğini aktarmıştır. Brands görüşmede, Yunanistan’ın Washington Büyükelçisinin, Papandreu’nun ilk Acheson planını kabul etse dâhi, anayasanın buna engel olacağını, Yunan Parlamentosunun, bu teklifi asla kabul etmeyeceğini ifade etmesi üzerine, Başkan Johnson’ın, “Parlamentonuzun ve anayasanızın canı cehenneme! Amerika bir fil, Yunanistan ve Kıbrıs ise piredir. Bu iki arkadaş, fili kaşındırmaya devam ederse, filin kuyruğunun saldırısına uğrayabilir. Başbakanınız, bana anayasa, demokrasi ve parlamentodan söz ederse, onun parlamentosu ve anayasası çok uzun sürmeyebilir.” şeklinde cevap verdiğini yazmıştır (Brands, 1987, s. 358).

Dean Acheson ve George Ball’a göre, bu sorunu aşmanın tek yolu, bir Türk işgalinin oldubittisinden geçiyordu. Türkler, adanın, ilk Acheson Planı’na göre alacakları kısmını ele geçirecek, bunun üzerine, Makarios ve Papandreu, Acheson’ın önceden tasarladıklarını iddia ettiği “anlık Enosis” düzenlemesini yürürlüğe koymak zorunda kalacaklar ve Kıbrıs meselesi, böylelikle çözülecekti. Bu planı, açıkça Türk yetkililerle paylaşan Acheson, Ankara’daki askeri kurmayların planı beğendiklerini, asgari düzeyde Amerikan silahlarının kullanılmasına izin verilmesi halinde, Türklerin, en az kayıpla bu planı uygulayacaklarına güvenebileceğini belirtmiştir. Acheson’a göre, bu planı harekete geçirmek için gereken tek şey, Washington’dan gelecek bir sinyaldi (Bölükbaşı, 1993, s. 519; Brands, 1987, s. 359).

Başkan Johnson, başlangıçta bu teklifle ilgilenmiş olsa da daha sonra karşı çıkmıştır. Nitekim Johnson, ne kadar küçük ve kontrollü olursa olsun, birkaç aydır önlemeye çalıştığı savaşa onay vermeye hazır değildir, Acheson ve Ball'ın öngördüğü şekilde, Türk işgalinin kontrollü olacağını düşünmüyordu, savaşın tırmanma riski yüksekti, Başkanlık seçimi yaklaşıyordu ve Vietnam Savaşı'nın zaten önemli bir sorun olduğunu düşünüyordu (Brands, 1987, s. 360).

3.5. Cenevre Konferansı Sonrası Politik Durum ve Galo Plaza Raporu

Cenevre Konferansı'nın sonuçsuz kalması üzerine, Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan'ın, Kıbrıs meselesinin yeniden BM Genel Kurul gündemine alınmasına dönük çalışmaları hız kazanırken, ağustos ayında Ada'ya yaptığı müdahale sonrası Sovyetler Birliği'nin sert notasıyla karşılaşan Türkiye, ABD yönetiminin 5 Haziran tarihli mektubu ve Cenevre Görüşmelerindeki tutumunun da etkisiyle, Sovyetlerle olan ilişkilerine yeni bir ivme kazandırmak istemiştir (Uçarol, 2019, s. 484).

3.5.1. Türk-Sovyet ilişkilerinin seyri

1960 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından Moskova yönetimi, Kıbrıs ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Sovyetlerin bu tutumunda, Makarios'un başlangıçtan beri herhangi bir bloka dahil olmadan, tarafsızlar politikasına yakın bir politika izlemesi, Doğu Bloku ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurması ve Ada'da komünist politikalar izleyen AKEL'in faaliyetlerine izin vermesi etkili olmuştur. Ayrıca Sovyet yönetimi, bu tutumuyla, Makarios'u destekleyerek, NATO'nun Doğu Akdeniz'de mutlak bir denetime sahip olmasını engellemeye ve bu sorundan yararlanarak, Türkiye ve Yunanistan'la ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. 1963 yılının aralık ayında, Kıbrıslı Türklere karşı girişilen topyekûn imha hareketi karşısında, Türk Hava Kuvvetlerine ait uçakların Ada üzerinde ihtar uçuşları

yapmasını, yumuşak bir üslupla protesto eden Sovyet yönetimi, 1964 yılındaki bombalama olayında çok daha sert bir tutum izlemiştir (Fırat, 2019, s. 729-730).

Türkiye'nin, Kıbrıslı Türklere karşı girişilen katliamlar sonrasında ağustos ayında Ada'yı bombalaması üzerine Sovyetler Birliği Başbakanı Nikita Sergeyeviç Kruşçev'in gönderdiği nota hatırlanacak olursa; Türkiye, Ada'ya düzenlediği operasyonları durdurmaya davet edilmiş, uluslararası sorunlarda, silah kullanmanın doğru olmadığı, "ulusun menfaatlerine uymayan bir meselenin", askeri kuvvet kullanılarak kabul ettirilmesinin mevcut durumu çok daha kötü bir duruma götüreceği belirtilmiştir. Ayrıca notada, Kıbrıs halkına dış müdahale olmaksızın, kendi iç meselelerini kendilerinin çözmesi imkânın verilmesi gerektiği tavsiye edilmiştir. Sert bir üslupla yazılan notanın sonunda, Kruşçev, İnönü'ye hitaben şunları söylemiştir (Cumhuriyet, 1964, s. 1-7):

Kıbrıs'a karşı girişilen silahlı tecavüze son verilmesi hususunda zatinalinize hitap ederken, Sayın Başbakan, uzun yıllara dayanan devlet idaresindeki tecrübenizin, müstakil ve Birleşmiş Milletler üyesi olan Kıbrıs Cumhuriyeti'ne karşı askeri tecavüzde bulunmakla, Türkiye'nin ne derece bir sorumluluk almakta bulunduğunu size hissettireceğini ümit ederim.

Nota incelendiğinde, Sovyetler Birliği, Kıbrıs meselesini bir iç mesele olarak değerlenmiş ve Birleşmiş Milletlere olan üyeliğinin altı çizilerek, bağımsızlığına vurgu yapılmıştır. Kruşçev, aynı gün, Makarios'a bir mesaj göndererek, olası bir yabancı müdahale karşısında, Kıbrıs'a yardım edeceklerini bildirirken, 1 Ekim 1964 tarihinde, Sovyetler Birliği ve Kıbrıs arasında askeri yardım antlaşması imzalanmıştır. Sovyetler Birliği'nin bu tutumu, İnönü'nün tabiriyle, üzüntüyle karşılanmış ve dışişleri bakanlığı nezdinde girişimler başlamıştır. Bu kapsamda, ağustos ve eylül aylarında yapılan karşılıklı diplomatik girişimlerin ardından, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Andrei Gromiko'nun davetiyle, Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Feridun

Cemal Erkin, 30 Ekim-6 Kasım 1964 tarihleri arasında Rusya'yı ziyaret etmiştir. 30 Ekim'de, Moskova'ya hareket eden Erkin ve beraberindeki heyet, Moskova Havalimanı'nda Gromiko tarafından karşılanmış ve burada, çeşitli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmelerin ardından, 6 Kasım'da yayınlanan ortak bildiride, iki ülke arasındaki ilişkilerde bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve hak eşitliğine dayalı “*iyi komşuluk*” ilkesinin göz önünde tutulacağı, ticaret ve kültürel ilişkilerin ileri düzeye taşınacağı vurgulanmıştır. Yayınlanan ortak bildiride, Kıbrıs meselesine de değinilmiş, her iki ülkenin Kıbrıs meselesini, Kıbrıs'ın bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne riayet esasına ve her iki milli cemaatin kanuni haklarına riayet ve Ada'da iki milli cemaatin varlığını tanıma esası üzerine barış içinde yaşamalarını sağlayacak bir şekilde barışçıl yollarla çözülmesine taraftar oldukları ifade edilmiştir (Milliyet, 1964, s. 1-7 ; Cumhuriyet, 1964). Bildiride, Ada'nın toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına yapılan vurguyla, Enosis kesin olarak reddedilirken, federatif bir sistemin uygulanmasını kabul ettiklerini gösteren açık bir hüküm olmasa da iki cemaatin hukuki varlığının tanınması ve “kanuni haklara riayet” vurgusu, Moskova yönetimini, Türk tezi olan federasyon fikrine yakınlaştırmıştır. Türk-Sovyet ilişkilerinde yaşanan bu gelişme, Türk basın ve kamuoyu tarafından da olumlu karşılanmıştır. Ecvet Güresin, Cumhuriyet Gazetesindeki köşe yazısında, Moskova gezisinin, bir çekişmenin ortadan kaldırılması ve Türkiye'nin dengeli bir dış politikaya adım atması bakımından oldukça faydalı olduğunu ve ayrıca Makarios ve Yunanistan için, “hayli ağır bir darbe” olduğunu yazmıştır (Güresin, 1964, s. 1).

Cemal Erkin'in Moskova ziyaretinin ardından, iki ülke arasında karşılıklı ziyaretler devam etmiş, 4 Ocak 1965'te Sovyetler Birliği Yüksek Şurası Heyeti Başkanı Nikolai Victorovich Podgorny ve beraberindeki heyet, Ankara'ya gelmiştir. Bu ziyaret esnasında, 5 Ocak 1965 tarihli TBMM Genel Kurul toplantısında milletvekillerine

hitap eden Podgorny, 6 Kasım 1964 tarihli, Türk-Sovyet ortak bildirisinde yer alan Kıbrıs görüşünü tekrar etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1965, s. 151-154).

3.5.2. Makarios'un uluslararası destek arayışları

Cenevre görüşmelerinin ardından, Ada'da bir süreliğine silahlı çatışmalar kesilmiş ve bu süreçte, Makarios, yeniden BM Genel Kurul gündemine taşımayı hedeflediği Kıbrıs meselesi için destek arayışlarına girmiştir. İlk olarak, 1964 yılı Ağustos ayının son haftasında Mısır'a bir ziyaret düzenleyen Makarios, burada, Mısır lideri Cemal Abdülnasır (Abdünnasır) ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmelerin ardından yayınlanan ortak bildiride (*Kahire Bildirisi*), Kıbrıs'ta adil bir çözümün bulunması ve durumun kötüye gitmesinin engellenmesi çağrısında bulunulurken, Zürih ve Londra Antlaşmalarının uygulanmasının mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bildiride, Mısır hükümetinin, Kıbrıs'a karşı girişilen dış müdahalelere karşı olduğu, Kıbrıs halkının, “*haklı*” taleplerinin sağlanması, bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünü korunmasıyla self determinasyon hakkını elde etmesi hususunda, Kıbrıs hükümetine, her türlü yardımı yapacağını altı çizilmiştir (Bozkurt, 1964, s. 1-4). Kahire Bildirisinin yayınlanmasının ardından, 2 Eylül 1964 tarihinde, Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) maslahatgüzarı, Dışişleri Bakanlığına davet edilerek, Türk hükümetinin protestosu iletilmiştir. Görüşmede, ağustos ayında Kıbrıslı Türklere karşı girişilen imha hareketine karşı, Türkiye'nin sınırlı müdahalesine rağmen bütün “Müslüman memleketler içinde sadece BAC'nin ve Suriye'nin Türkiye'nin müdahalesini kınadığı” belirtilmiş, BAC'nin, Kıbrıs'a silah yardımı yaptığının esasen bilindiği ve Kahire Bildirisiyle, Türkiye'ye karşı düşmanca tavır takınılmış olması nedeniyle, BAC Hükümeti kınanmıştır (DBB, 1964(b), s. 21).

Mısır ziyaretinin ardından, 5-10 Ekim 1964 tarihleri arasında düzenlenen 2. Bağlantısızlar (Tarafsızlar) Konferansına katılmak üzere, yeniden Kahire'ye giden

Makarios, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren yakın ilişkiler içinde olduğu Tarafsız ülkeler nezdinde, girişimlerde bulunmuştur. Konferansın beşinci gününde, ilk konuşmayı gerçekleştiren Makarios, cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren çeşitli bloklara girmek için baskılara maruz kalmasına rağmen, tarafsızlığa olan inancını koruduğunu ve tarafsız bir siyaset izlemeye devam ettiğini belirtmiştir. Kıbrıs'ın, bağımsızlığını, İngiliz emperyalizmine karşı mücadele ederek kazandığını, fakat Zürih ve Londra Antlaşmalarının, halkın isteklerini yansıtmadığına değinen Makarios, bu antlaşmaların, dış baskılarla kabul ettirildiğini, o dönemde, bu antlaşmalara imza atmamanın, bağımsızlığı reddetmek anlamına geldiğini ifade etmiş, Garanti Antlaşmasını, “ölü bir belge” olarak nitelendirmiştir. Ada'daki huzursuzluğun kaynağının, mevcut anayasa olduğuna değinen Makarios, antlaşmaların, Kıbrıs halkına, anayasa değişikliği hakkı tanımadığını, Kıbrıs halkının, kendi iç meselelerini çözmek için bu antlaşmaların geçersiz kılınması ve dış müdahalelerin durması gerektiğini dile getirmiştir. Konuşmasında, ayrıca, “Türk azınlığın” haklarını güvence altına almayı taahhüt eden Makarios, ileride gerçekleştirilecek BM Genel Kurul toplantısında üyelerin desteğini istemiştir. Makarios'un toplantıdaki girişimleri, sonuç vermiş, konferans sonunda yayınlanan sonuç bildirgesinde, Kıbrıs'ın bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne vurgu yapılırken, dış müdahalelerin bir an önce sonlandırılması ve Ada'ya self determinasyon hakkının tanınması gerektiği tavsiye edilmiştir. Türkiye'nin Kahire Maslahatgüzarı Osman Başman aracılığıyla toplantıya bir mektup gönderen Kıbrıslı Türk lider Dr. Küçük, Türkiye'nin Kıbrıs'ı almak gibi bir niyetinin olmadığını, taksim ve Enosise karşı olduklarını ve ayrıca Kıbrıs diye bir milletin olmadığını belirterek, çözüm için federasyonu önermiştir. (Cumhuriyet, 1964, s. 1-7).

Kahire’de düzenlenen konferansta temsil edilmek isteyen Ankara Hükümeti, Lübnan Büyükelçisi Vahit Halefoğlu ve Cezayir Büyükelçisi Semih Güven’i konferansa göndermiş, fakat müracaatın zamanında yapılmaması nedeniyle, iki Türk diplomatın gözlemci statüsünde toplantıya katılımları engellenmiş, diplomatlar, izleyici sıralarında konferansı takip etmişlerdir. Ecvet Güresin, yaşanan bu krizle ilgili olarak Cumhuriyet Gazetesindeki köşe yazında şunları söylemiştir (Güresin, 1964, s. 1):

Mademki Kahire Konferansı’nın toplanacağı belli idi, mademki konferansın gündeminde, dolaylı da olsa Kıbrıs konusunun bulunacağı belli idi, o halde neden zamanında müracaat etmedik? Ve neden gerçekten değerli iki büyükelçimizi, intikal kabiliyeti zayıf olduğu için, müracaatı reddedilmiş bir Hariciyenin temsilcileri olarak Kahire’ye gönderdik?

Konferanstan çıkan sonuç, Türk kamuoyu için şaşırtıcı olmamıştır. Konferansın başladığı ilk günlerden itibaren gerek Kıbrıs basını gerekse Türk basını bildiride Kıbrıslı Rumlar lehine bir karar çıkacağına dönük yazılar kaleme almış, eleştirilerde bulunmuşlardır⁶² (Milliyet, 1964, s. 1; Bozkurt, 1964). Ankara Hükümetiyse, konferansta, temsil edilmediği için tezini savunamadığını, ayrıca konferansta Makarios’un lehine yapılan oylamanın, BM’de aynı şekilde tezahhür edeceği yönündeki düşüncelerin yanlış olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Türkiye’ye göre, konferansa katılan birçok devlet, “kendi meseleriyle ilgili propaganda zaferi peşinde koştuklarından”, davalarına destek sağlayabilmek için diğer devletlerin davalarını desteklemeye “amade” olmuşlardır. Konferanstan çıkan sonucun da etkisiyle Türkiye, Kıbrıs meselesinde kendi tezini ifade edebilmek amacıyla yedi iyi

---

⁶² Akis Dergisi, 16 Ekim 1964 tarihli sayısında, Tarafsız devlet liderlerinin, Makarios’un askeri yardım almak için gittiği Mısır ziyaretinde kendi ağızıyla Kıbrıs Rumlarının asıl amacının Enosis olduğuna dönük yaptığı konuşmayı dikkate almış olsalardı verdikleri kararın ne kadar yanlış olduğunu anlayacaklarını yazarken (Akis Dergisi, 16 Ekim 1964, s. 11-12), Ahmad, Tarafsızlar Konferansı’nın ardından Türkiye’nin Asya-Afrika Bloku gözünde itibarının sıfırlandığını yazmıştır (Ahmad, 2020, s. 425).

niyet heyeti oluşturmuş ve Orta Doğu, Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerine göndermiştir (KDB, 1965; DBB, 1964, s. 5).

3.5.3. Bağlıköy Kuşatması

Türkiye'nin ağustos müdahalesinin ardından, Kıbrıs'taki durum, Türkler aleyhine bozulmuş, Çekoslovakya, Sovyetler Birliği, Mısır ve Yunanistan başta olmak üzere, çeşitli ülkelerden ağır silahlar Ada'ya gelmeye devam etmiş, buna ek olarak, yeni Rum mevzileri hazırlanırken, 10 binden fazla Yunan askeri, Kıbrıs'a gönderilmiş ve yaklaşık 30 bin Rum Milli Muhafız Teşkilatı askeri, en iyi şekilde silahlandırılmıştır. Bu haliyle, 40 binden fazla Rum ve Yunan askeri, Ada'da varlık göstermiştir (Armaoğlu, 1965, s. 2). Kıbrıslı Türklerse, gönüllü Mücahitleri muhafaza altında tutarken, ağustos saldırılarından sonra bazı kayıplara rağmen, mevzilerini korumaya devam etmiştir. Ada'daki kısmi sükûnet havası, 1965 Mart ayından itibaren bozulmaya başlamış, Rum Milli Muhafız Alayı (RMMA) askerleri, Lefke-Bağlıköy'de bulunan Türk mevzilerini hedef alarak, bölgeyi muhasara altına almıştır (Bozkurt, 1965, s. 1). Grivas ise katıldığı bir anma töreninde, Kıbrıslı Türklerle tehditler savurmuş, ilhakın gerçekleşeceği mesajını vererek, toplumsal zeminde Kıbrıslı Rumları kışkırtmaya başlamıştır (Bozkurt, 1965, s. 1). Rauf Denктаş ise, devam eden Lefke kuşatmasıyla ilgili olarak yaptığı açıklamada, 485 Türkün, açlık ve kıtlıkla mücadele ettiğini ve bölgeye haberleşmenin ve ulaşımın sağlanmadığını belirtmiş, Kıbrıs'ta, devletin, işlevselliğini yitirdiğini, terör ve tedhiş şebekelerinin tüm Ada'da etkili olduğunu ifade etmiştir (Bozkurt, 1965, s. 1).

Lefke yakınlarındaki Bağlıköy, RMMA askerleri tarafından muhasara altına alındıktan sonra, civar köylere de yayılmaya başlaması üzerine, Ankara Hükümeti, ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Yunanistan başta olmak üzere, çeşitli devleri, Ada'da yaşanan süreç hakkında bilgilendirmiş, Kıbrıslı Türklerle karşı girişilen

eylemlerin derhal sona erdirilmesini talep etmiştir. Ardından, Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi, Dışişleri Bakanlığına çağrılarak, Kıbrıslı Türklere karşı girişilecek silahlı bir teşebbüse karşı seyirci kalınmayacağı bilgisi, Yunan hükümetine bildirilmiştir. Daha sonra, SSCB Büyükelçisi, Dışişleri Bakanlığına çağrılmış, Ada'da bulunan Rus silahları hakkında bilgi istenmiş, fakat Büyükelçi, SSCB'nin Kıbrıs'a silah yardımı yaptığı haberlerinin gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir.

Muhasara altında tutulan Lefke'de, açlık ve susuzluk yaşanmaya başlarken, Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasındaki silahlı çatışmalar da devam etmiştir. Ada'da silahlı çatışmaların devam ettiği dönemde, Ada'nın diğer kesimlerindeki Rum belediyeler, Kıbrıslı Türklere ait birçok ev ve işyerine “tehlikeli” olduğu, yol ve park gibi, kamusal alanlar yapılacağı gerekçesiyle, yıkım ihbarnameleri göndermiş, Hulusi'de, Kıbrıslı Türklerin kullanımında olan cami, öğretmenleri ve Evkaf Parkı yıkılmıştır. Kıbrıs Türk basını, Rum belediyelerin, bu girişimlerinin amacının, “Türkleri mülklerinden etmek” olduğunu yazarken, BM Barış Gücü'nün ilgisiz olduğu ve olayları engelleme konusunda yetersiz kaldığına dair haberler sıkça yer almıştır (Çelebioğlu, 1965, s. 2). Dr. Fazıl Küçük, 28 Nisan 1965'te BM Genel Sekreteri U-Thant'a bir telgraf göndererek, Ada'daki durum hakkında bilgi vermiş, Lefkoşa-Girne yolunun, Rumların kontrolünde bulunan kısmının, Türklere kapalı olduğu ve özellikle bu yolu kullanan Zeytinlik ve Ozanköy gibi, Türk köylerinin, sıkıntı yaşadıklarını dile getirmiştir. Ağustos müdahalesinden sonra, BM Barış Gücüyle imzalanan antlaşmanın, Girne Kasabası yanındaki barikatların kaldırılmasını öngörmesine rağmen, kaldırılmadığını ve antlaşmanın ihlal edildiğini bildirmiştir (Bozkurt, 1965, s. 1).

Ada'da durum, Kıbrıslı Türkler aleyhine bozulurken, Sovyetlerin ve Fransızların, BM'ye olan borçları nedeniyle çıkan anlaşmazlık üzerine, Genel Kurul

toplantısının eylül ayına ertelenmesi, Türk dış politikasını çıkmaza sokmuştur. Nitekim, Sovyetler Birliği'yle, kasım ayında Cemal Erkin'in ziyaretiyle başlayan olumlu hava ve Tarafsızlar Konferansı sonrası çeşitli ülkelere gönderilen heyetlerin sıcak karşılanması, Türk kesiminin, BM'de görüşülecek Kıbrıs meselesinde elini güçlendirirken, bu erteleme gerçeğle, en çok Yunanistan'ın işine yaramıştır. Olası bir yenilgiden kurtulan Yunan hükümeti, BM toplantısı için altı aylık bir süre kazanırken, Ada'da sağladığı askeri üstünlüğü, kendi lehine kullanmaya başlamıştır. Prof. Armaoğlu, Türk hükümetinin bu politikasını, Cumhuriyet Gazetesindeki köşe yazısında şu şekilde değerlendirmiştir (Armaoğlu, 1965, s. 2):

8-9 Ağustos müdahalesinin arkasına getirip, sınırlı da olsa, Ada'da kendimize belirli ve devamlı bir üstünlük sağlayacağımız yerde, bütün politikamızı, BM'ye ve bu alanda kazanacağımız başarıya yönelttik. Şüphesiz, BM'de elde edilecek bir başarıyı ve bu yoldaki çabaları önemsiz saydığımızı söylemek istemiyoruz. Fakat hareket ve faaliyetlerimiz arasında bir bağlantı kuramadığımızı da kabul etmeliyiz. 8-9 Ağustos müdahalesini sonuna kadar yürütmesek bile, bize belirli bir kontrol imkânı sağlayacak bir yere kadar gidebilirdik. Bunu yapmadığımız gibi, mevcut kontrollerimizi de zayıflatma yoluna gittik. Mesela, değiştirme birliğimizin Ada'ya gidebilmesinin bedelini, Lefkoşa-Girne yolunu beceriksiz ve etkisiz BM kuvvetlerinin kontrolüne bırakarak ödedik. Sonunda, BM gelişmelerinin talihsiz sürprizi ile karşılaştığımız zaman, kendimizi, Ada'daki fiili durum içinde, önemli derecede zayıflamış bulduk.

3.5.4. Galo Plaza Raporu

Kıbrıs'ta gerginliğin yüksek olduğu bu dönemde, BM Genel Sekreteri U-Thant tarafından Kıbrıs arabulucusu olarak atanan Galo Plaza, kendi adıyla anılacak raporun hazırlıkları için, Kıbrıs meselesine taraf cemaat ve devlet yöneticileriyle bir araya gelerek, fikir alışverişinde bulunmuş, bu kapsamda, 7-9 Ekim 1964 (Milliyet, 1964, s.

1), 19-21 Kasım 1964 (Cumhuriyet, 1964, s. 1-7) ve 22-25 Şubat 1965 tarihlerinde Ankara'yı ziyaret etmiştir (Milliyet, 1965, s. 1).

Acheson'un ilk teklifinden ziyade sunduğu diğer teklifler, Türk kamuoyunda ve hükümet kanadında hayal kırıklığı yaratırken, Ada'da, Kıbrıslı Türklere karşı uygulanan abluka ve ambargo, özellikle Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri gerginleştirmiş; bu gerginlik, Yunanistan'ın ikili görüşmeleri reddetmesiyle bir çıkmaza girmiştir. Bu atmosferde, Kıbrıs meselesiyle ilgili bir rapor hazırlayan Galo Plaza'nın, özellikle Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı ziyaretlerde basına verdiği demeçlerde, Türk tezinden ziyade, Makarios'un tezine yakın tutum sergilemesi, BM toplantısı öncesinde ibrenin, Türkiye'nin aleyhine dönmesine neden olmuştur. Yüksek tirajlı Cumhuriyet Gazetesi, 22 Kasım 1964 tarihli sayısında, "Arabulucu Federasyon sisteminin uygulanacağına inanmıyor" manşetiyle, Galo Plaza'nın, Ankara ziyaretini aktarmış ve Plaza'nın, Türk tezine sıcak bakmadığını bildirmiştir. Haberde, ayrıca, Plaza'nın Yunanistan'dan ayrılırken gazetecelerin Enosis sorusuna verdiği cevaba yer verilmiş, Plaza'nın "arabulucu olarak BM'ye bağlı bir devleti ortadan kaldıracak bir formül olan Enosisi kabul edemem, ama bağımsızlıktan sonra, Kıbrıs halkı Enosisi isterse buna bir şey diyemem." sözlerini okuyucusuyla paylaşmıştır (Cumhuriyet, 1964, s. 1-7).

Galo Plaza, Rum tezine olan yakın tutumunu, raporun Genel Sekreter'e sunulmasından önce, 9 Kasım 1964 tarihinde Washington'da gerçekleştirilen, aralarında dönemin Uluslararası Örgüt İşlerinden Sorumlu ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Harlan Cleveland ve ABD'nin Yakın Doğu ve Güney Asya İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Phillips Talbot gibi, ABD'li diplomatların da bulunduğu Kıbrıs konulu toplantıda açıkça ifade etmiştir. Plaza, toplantıda, Makarios ile ilgili düşüncelerine değinirken, Yunan Başbakanı Papandreu'nun, görüşmelerde

Makarios’a “Mr. Cyprus” şeklinde hitap ettiğini ve onu, diğer Yunan liderlerinin üzerinde ve Yunanistan’ı yönetmeye muktedir biri olarak tanımladığını ifade etmiş, Makarios’un, kendisinden habersiz bir iş yapmaması konusunda Yunan Başbakanını ikna ettiğini belirtmiştir. Toplantı tutanaklarında, “Makarios ile çalışma kararlılığı doğrultusunda”, Galo Plaza’nın son görüşmelerin ardından, New York’a varır varmaz “eksiksiz bir rapor” yazarak, Makarios’a gönderdiğini ve Makarios’un bu rapor karşısında çok gururlandığı yer alırken, bu rapor hakkında bir bilgi verilmemiştir. Raporun, Makarios’u gururlandırması, raporun, Kıbrıs meselesinde Rum tezine yakın bir görüşle kaleme alındığı algısı yaratmıştır. Plaza, Makarios ile ilgili, Türklere yönelik uygulanan ekonomik ablukayı hafifletmek ve Türklere af teklif etmek için beş maddelik programı bizzat kaleme aldığını, Makarios’un, kararları tek başına aldığını, BM Genel Kuruluna meseleyi götürmeyi istemesine rağmen, Plaza’nın önerdiği her şeyi yapmaya istekli olduğunu ve Makarios’un, anlaşmaya varan bir kişi olmak istediğini söylemiştir (FRUS, 1964).

Plaza, Türkiye ve Kıbrıslı Türklerle ilgili olarak, İnönü ve Kıbrıslı Türk liderlerin kendisine, Kıbrıs sorununda bir çıkış yolu bulmalarının gerektiğini ve bu çıkış yolunun, ancak onurlu bir şekilde olması gerektiğini “*çok kesin bir şekilde*” ilettiklerini kaydetmiştir. Türk liderlerle görüşmesinde, toplulukları fiziksel olarak ayıran federasyon tezine karşı olduğunu, bölünmeyi tartışma zemini olarak kabul etmeyeceğini açıkça ifade ettiğini belirtmiştir. Şüphesiz, Plaza, bu tutumuyla ABD’nin, Cenevre görüşmelerinde takındığı tutumun devamlılığını sürdürdüğü algısı yaratmıştır (FRUS, 1964).

Toplantıda, Zürih ve Londra Antlaşmalarının temel alınıp alınmayacağı sorusuna Plaza, “her iki tarafın da”, geleceğin temeli olarak, Londra ve Zürih’i kesin olarak reddettiğini ve BM’nin siyasi bir çözüm için yeni bir temel bulmaya çalıştığını

belirterek, cevap vermiş, devamında, “Türklerin, bu anlaşmazlıkta zayıf olduklarını ve ilk konuştukları hedeflerden çok daha azına razı olacaklarını” vurgulamıştır. Toplantı sırasında Cleveland, Plaza’ya, Rumların bir referandumla Enosisi gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceklerini sormuş, Plaza ise, Enosisin bir BM önerisi olmadığını, fakat halkın isteği olacağı için bunun gerçekleşebileceği cevabını vermiştir (FRUS, 1964).

George Ball, Cenevre görüşmelerinin Türk taleplerini önemli ölçüde azalttığını belirtirken, Türkiye’nin bir üs olarak meseleyi kapatacağına olan inancı, toplantının genel atmosferini yansıtmıştır. Plaza, İnönü’nün ilerleyen yaşı nedeniyle, Türklerin endişeli olduğunu ve hızlı bir sonuç almaya çalıştıklarını belirtmiştir. Plaza’ya göre, “Türkler, tedirgindi, çünkü, İnönü giderse, karar verecek kadar güçlü kimse yoktu” (FRUS, 1964). Plaza, toplantıda, ABD’nin, Türkiye’ye baskı yapma konusunda isteksiz olduğunu fark etmiş, fakat Ankara Hükümetinin rapor hakkındaki görüşlerini sorduğunda, kendisini desteklemelerini talep etmiştir (FRUS, 1964). Galo Plaza’nın raporuyla ilgili olarak, ABD Dışişleri Bakanlığında ABD’nin İngiltere Büyükelçiliğine gönderilen telgrafta, Türk hükümetinin, Plaza’nın tavsiye içeren bir rapor sunmaması için, ABD Hükümetine baskı yaptığı ve İngilizlerin de yapılan son görüşmelerin ardından, esasa dayalı rapor sunulmasına karşı olduğu, Yunanistan’ın ise, raporun bu dönemde yararlı olmayacağı görüşünde oldukları belirtilmiştir. Telgrafta ayrıca, Plaza’nın, “ağırlıklı olarak Kıbrıslı Rumların görüşleri lehine olan tavsiyeleri içeren bir rapor sunmaya” istekli olduğu, fakat, ABD hükümetinin, Türkiye’nin bu duruma göstereceği sert tepkiden endişe duyduğu ifade edilirken, raporun nasıl görüneceği konusunda Galo Plaza’nın Londra ve Washington’a farklı açıklamalar yaptığının düşünüldüğünün altı çizilmiştir (FRUS, 1965).

Kamuoyunun bir süredir beklediği 65 sayfalık rapor, 26 Mart 1965'te BM Genel Sekreteri U-Thant'a sunulmuştur. Rapor, Türk kamuoyunun ve meseleye taraf diğer devletlerin tahmin ettiği gibi, Rumların isteklerine yakın maddeler içermiştir.

Rapor, genel olarak şu maddelerden oluşmuştur (UN Security Council, 1965):

1. Kıbrıslı Rumların askeri gücü, Türklere kıyasla çok daha fazladır, bu eşitsizlik, Türkiye lehine Garanti Antlaşmasıyla sağlanan Türkiye garantörlüğü ve Ada'da faaliyet gösteren BM Barış Gücü sayesinde giderilmektedir (UN Security Council, 1965, s. 42).
2. Kıbrıs'ta bulunan iki cemaatin bir araya gelmemesinin nedeni; Türklerin, 1960 Anayasası çerçevesinde, Rumların ise üniter bir devlet modelini temel alan azınlık hakları çerçevesinde masa oturmak istemesidir (UN Security Council, 1965, s. 43-44).
3. BM üyesi bağımsız bir devlet olarak Kıbrıs, iki cemaat arasındaki sorunları dış müdahale olmadan kendi başına bir çözüm bulmalıdır (UN Security Council, 1965, s. 46-47).
4. 1960 Anayasasının uygulanması mümkün değildir, BM Güvenlik Konseyi'nin (GK), "Kıbrıs meselesi için taraflarca kabul edilebilir yeni bir çözüm bulunması" gerekçesiyle bir arabulucu tayin etmesi, bu düşünceyi doğrulamaktadır. GK, nasıl bir arabulucunun tayinini tavsiye ederken, yeni bir çözüm şekli demişse, taraflar, 1963 Aralık ayı öncesine dönmeye çalışılarak, meselenin çözüme kavuşturulamayacağını kabul etmeli ve çoğunluğun kararına saygı gösterilmelidir (UN Security Council, 1965, s. 47-49).
5. "Ne Cumhurbaşkanı (Makarios) ne de Kıbrıs Hükümetinin Enosisi fiilen Kıbrıs meselesinin nihai çözüm yolu olarak ileri sürmediklerini açıkça ortaya

koymak isterim.” (UN Security Council, 1965, s. 53). Lakin, Ada halkı bağımsızlığına kavuştuktan sonra yapılacak bir referandumda Enosis kararı lehinde oy kullanırsa, çoğunluğun kararına saygı duyulmalıdır.

6. Adanın bağımsızlığını kazanmasının ardından, silahtan tecrid edilmesine Makarios sıcak bakmaktadır (UN Security Council, 1965, s. 56).
7. Federasyonun uygulanmama nedenleri, nüfusun, Ada’da dağınık vaziyette olması, zorunlu mübadeleyi gerekli kılacak ve bu da iktisadi ve sosyal düzensizliğe neden olmakla birlikte, idari yönetimlerde de güçlükler yaşanacaktır. İki cemaatin bir arada yaşaması mümkündür, fakat Kıbrıslı Türklerin hakları, uluslararası esaslar temelinde güvence altına alınmalıdır (UN Security Council, 1965, s. 57-59).
8. Makarios, din ve eğitim gibi cemaatlere özel konularda özerkliğin devam edeceğinden yana olmakla birlikte, seçimlerin yapılarak, mecliste temsil hakkının tanınması taraftarıdır (UN Security Council, 1965, s. 63-64).

Atina yönetimi, 8 Mart 1965 tarihli Plaza raporu hakkındaki bildirisinde, rapor hakkında olumlu bir görüş benimserken, Plaza’nın görevine devam etmesini tavsiye etmiş ve ayrıca bildirinin sonunda, Yunan hükümetinin, “kendi geleceğini bizzat ve serbestçe tayin etmek hususunda, Kıbrıs halkının sahip olduğu hakka hürmet göstereceğini tekrar” teyit etmiştir (DBB, 1965, s. 62).

1 Nisan 1965 tarihli meclis oturumunda, Plaza Raporu hakkında konuşan Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık, Galo Plaza’nın yetkisini aşarak, Kıbrıs meselesinin “esas hakkında” kanaatini dile getirdiğini ifade etmiş, Plaza’nın, ara buluculuk sıfatının sona erdiğini belirtmiştir. Ayrıca, Ankara Hükümetinin resmi kararının, New York’taki Türk Daimi Temsilcisi aracılığıyla Genel Sekreter’e iletildiğine dikkat çeken Işık, Plaza’nın, kendi görüşlerini içeren planı, “o kürsüden dile getirmesinin”

yanlış olduğunu belirtmiştir (MMTD, 1965, s. 4). Aynı oturumda konuşan Başbakan Hayri Ürgüplü, Galo Plaza'nın, Ankara ziyaretlerinde kendisine ve Hasan Işık'a planda öneride bulunmayacağına dair söz verdiğini, fakat bunu yerine getirmediğinin altını çizmiştir (MMTD, 1965, s. 7). Oturumda, CHP adına söz alan Nihat Erim, Plaza'nın raporunda, Zürih ve Londra Antlaşmalarını yanlış değerlendirdiğini ve Türkiye'nin, bir oldubittiyle bu antlaşmaların değiştirilmesine izin vermeyeceğini ifade etmiştir (MMTD, 1965, s. 5).

Kıbrıs Türk basını, Plaza'nın, arabuluculuktan ziyade, bir hakem gibi davrandığını ve Makarios'un görüşlerinin bir benzeri, bir kopyası niteliğinde olduğunu değerlendirerek, Cumhurbaşkanı Gürsel'in deyimiyle, "haddini aştığını" yazılarına aktarmıştır (Bozkurt, 1965, s. 1-5). Konuyla alakalı ortak bir beyanat kaleme alan Kıbrıslı Türk liderler, Plaza raporu ve Rum tezinin benzerliğine işaret ederken, "federasyondan az bir hal şeklinin", Kıbrıs meselesinin çözümünde kesin olarak kabul edilmeyeceğini belirtmişlerdir (Bozkurt, 1965, s. 1-6). AKİS'in, 10 Nisan 1965 tarihli sayısına göre, raporun kaleme alınış şekline bakıldığında, Hükümet, Plaza'yı, yeterince etkileyememiştir (Akis Dergisi, 1965, s. 12).

Galo Plaza raporunun etkileri devam ederken, Ada'da gerginlik yeniden artmış, 1965 yılının Nisan ayı ortalarında, Lefkoşa'nın Türk kesimine giriş çıkışlar yasaklanmış ve Kıbrıslı Türklere yönelik yürütülen ekonomik abluka ağırlaştırılarak, gıda ve sağlık ürünleri de dâhil olmak üzere, bölgeye hiçbir ürünün girişine izin verilmemiştir (Bozkurt, 1965, s. 1). Söylemlerini sertleştiren Makarios, 23 Haziran'da yaptığı açıklamada, "1963'ten beri makamını terkederek devlet aleyhindeki isyanlara liderlik eden" Dr. Küçük ve bakanlarının yetkilerini tanımadığını ilan ederken (Bozkurt, 1965, s. 1-5), 26 Haziran'da verdiği bir kararla, yurt dışında okuyan öğrencilerin, Kıbrıs'a girişlerine izin verilmeyeceği ilan etmiştir (Bozkurt, 1965, s. 1).

Bu dönemde, Yunan hükümetinin Kıbrıs politikası, tamamen Makarios'un etkisinde kalmış, 1965 yılı Mayıs ayının ilk haftasında, Makarios'un Atina ziyaretinin sonunda yayınlanan ortak bildiride, taraflar, self determinasyon taleplerini muhafaza ettiklerini ilan ederken, şunları söylemişlerdir (Cumhuriyet, 1965, s. 3):

Yunan ve Kıbrıs Yöneticileri, Kıbrıs sorunuyla ilgili belgeleri gözden geçirmişler ve karşılıklı bilgi teatisinde bulunmuşlardır. Yöneticiler, bu konuda izlenecek hareket şekliyle ilgili bazı sorunları incelemiş ve Ada'da şartların normale dönmesini sağlama yolundaki çabalarına devam etme isteğinde olduklarını belirtmişlerdir. İki hükümet, Birleşmiş Milletler yasası ilkeleri uyarınca, kendi kaderini tayinden ibaret olan siyasetlerini kesinlikle muhafaza etmektedir.

1960-1965 yılları arası Koalisyonlar döneminin son iktidarını temsil eden Ürgüplü Hükümeti, Ada'yı ve diplomatik süreci, sancılı bir şekilde Adalet Partisi iktidarına devretmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA İHSAN SABRİ ÇAĞLAYANGİL DÖNEMİ: ADALET PARTİSİ HÜKÜMETİ VE KIBRIS MESELESİ

4.1. İhsan Sabri Çağlayangil'in Hayatı: Bürokrasiden Bakanlığa

İhsan Sabri Çağlayangil, aslen Kafkasyalı olan dedesi Osman Efendi'nin, 93 Harbi'nden sonra İstanbul'a göç etmesinin ardından, Mehmet Sabri ve Belkıs çiftinin oğlu olarak, 1906 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Mehmet Sabri Bey'in Reji Dairesi'ndeki⁶³ işinden dolayı, Türkiye'nin birçok yerleşiminde yaşayan Çağlayangil, ilköğrenimini Bilecik'te, Fransızca eğitimini, 15 Eylül 1922 tarihinde girdiği İstanbul Fransız Mektebinde almıştır. Lise eğitimine İstanbul Erkek Lisesinde başlayan İhsan Sabri, burada yaşanan “iğne hadisesinden dolayı⁶⁴”, tüm sınıfça aldıkları disiplin cezasıyla okuldan uzaklaştırılmış ve eğitimine, Ankara Erkek Lisesinde devam etmiştir. 1930-1931 ders yılı sınavlarında başarılı olmasının ardından, İstanbul Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur⁶⁵ (Şahin, 2012, s. 267; Cılızoğlu, 2018, s. 10-11).

29 Eylül 1931 tarihli atama kararıyla stajyer polis memuru sıfatıyla Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü Üçüncü Şube Müdürlüğü kadrosuna, 25 lira maaşla atanan

⁶³ O dönemki adı, *Devlet-i Aliye-i Osmaniye Müsterakılmenfaa İntisarı Duhan İdaresi*.

⁶⁴ Çağlayangil, Tanju Cılızoğlu'nun kaleme aldığı anılarında, iğne hadisesini ve İstanbul Erkek Lisesi dönemini şöyle anlatmıştır (Cılızoğlu, Kader bizi una değil, üne itti: Çağlayangil'in Anıları, 2018, s. 106); “İstanbul Erkek Lisesi öğrencisiyim, 10'uncu sınıftaydık. Hepimiz yatılıydık. Mevcudumuz 59'yi aşıyordu. O zamanki İstanbul Erkek Lisesi'nde de zorlu öğretmenler vardı. Hocalarımızın hepsi ünlü, yetenekli kişilerdi. Öğrenciler de çalışkan, bilgili, sağlam çocuklardı. Bizim sınıf sonradan “Bakanlar sınıfı” diye ün salmıştır...Emin Kalafat, Nedim Ökmen, Cemil Sait Barlas, Sebati Ataman, Sıtkı Yırcalı, Sait Naci Ergin ve Celal Yardımcı hep okul arkadaşımızdı...1925 yılıydı. Yeni ders yılına başlayalı çok olmamıştı. Galiba bir salı günüydü, son ders olan Arapçaya hazırlanıyorduk. Hocamız Seyit Salim Efendi. Alim, kâmil bir zat. Hoca sınıfa girdi. Yerine yöneldi. Oturması ile kalkması bir oldu. Sandalyesine iğne koymuşlar. Canının acıdığı yüzünden belli. Ders bitti, soruşturma başladı. İğneyi koyan bir türlü bulunamadı. Bütün sınıf kovulduk. Bir iğneyi elli kişi birden koymaz, bu ceza sert değil mi? Diye düşünenleriniz olabilir bugün. Fakat bize o ceza niçin verildi, bunun anlamak için o günlerin havasına ve şartlarına bakmak lazım...”

⁶⁵ Emniyet Genel Müdürlüğü Personel Dairesi Başkanlığı özlük dosyaları arşivinde bulunan R-1954 numaralı özlük dosyasından faydalanılmıştır.

Çağlayangil, 3 Eylül 1932 tarihinde asli memur sınıfını geçmiş, 15 Kasım 1932- 4 Nisan 1933 tarihleri arasında Birinci Şube Şefliği, 4 Nisan 1933’de Umum Müdürlük Dördüncü Şube Müdürlüğü Şefliği, 6 Ocak 1934’de Polis Müfettiş Muavinliği, 20 Ocak 1935’de Dördüncü Şube Müdürlüğü görevlerini yürütmüştür. 23 Haziran 1935’te, Malatya Emniyet Müdürlüğüne atanan Çağlayangil, 24 Ağustos 1935 tarihinde 40 lira maaşla, Akçaabat Kazası Kaymakamlığına atanmıştır. Ardından tekrar Malatya Emniyet Müdürlüğü, Arşiv Şube Müdürlüğü, Şube ve Daire Başkanlığı, Bayramiç Kaymakamlığı⁶⁶, Birinci Sınıf Emniyet Müdürlüğü ve Emniyet Genel Müdür Muavinliği gibi, devletin çeşitli kademelerinde görevler almıştır (BTDB, 1965; BTDB, 1945; BTDB, 1946; BTDB, 1940; Şahin, 2012, s. 269-270).

1949 yılında, Emniyet Genel Müdür Yardımcısı olduğu dönemde, Çağlayangil, dönemin Niğdeli İçişleri Bakanı Emin Erişirgil’in tavsiyesiyle, Yozgat Valiliğine⁶⁷ atanmıştır (Cılızoğlu, 2018, s. 134). Yozgat Valiliğinin ardından, Çanakkale Valiliğine atanan Çağlayangil, Başbakan Menderes’in “Sivas’ta ihanete uğradık. Seni de nasıl olsa aday yapmak için başka bir yere nakledeceğiz. 1954 seçimleri yaklaşıyor. Sivas’ta Vali, Sağlık ve Maarif Müdürü istifa etmiş. CHP’den aday olacaklarmış. Ara seçimi, Şemsettin Sirer, CHP listesinden kazandı. Seni, Sivas Valisi yaptık. Orada seçimleri alacaksın.” demesi üzerine, 4/2472 sayılı kararnameyle Sivas Valiliğine tayin edilmiştir (KDB, 1954; Cılızoğlu, 2018, s. 56-57).

Sivas Valiliği görevi esnasında, Çağlayangil, Menderes ile fikir ayrılığı yaşamış, valilik görevinden istifa etmek üzereyken, Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın devreye girmesiyle, 4/3844 sayılı kararnameyle Bayar’ın memleketi Bursa’ya vali

⁶⁶ Bayramiç Kaymakamlığı görevini yürüttüğü dönemde eğitim alanında özellikle derslik ve okul binası yapımına gösterdiği katkılar nedeniyle 28 Haziran 1945 ve 8 Temmuz 1946 yıllarında takdirname ile ödüllendirilmiştir (Eyüp, 2012, s. 271).

⁶⁷ Çağlayangil Yozgat Valiliği döneminde, bölgede yapılan tarım faaliyetlerinde traktörün kullanılması için önemli çaba harcamış ve Yozgat’a ilk traktörü getirmiştir (Cılızoğlu, 2018, s. 140-143).

olarak tayin edilmiştir. Çağlayangil, Bursa Valiliğine atanmasının ardından, Bayar'ın kendisinden şu üç konuyu halletmesini istediğini belirtmiştir: Birincisi, “Yalova-Bursa yolunu mutlaka başlat ve bitir.”, ikincisi, “Dağ yoluna öncelik tanı ve en kısa zamanda onu da bitir.” ve son olarak “Keles halkı şövalye insanlardır. Yıllarca saraya hizmetkar yetiştirmişlerdir. Onlara iyi bakacaksın. Hoş tutacaksın. Yollarını yapacaksın!” (KDB, 1954; Cılızoğlu, 2018, s. 159-160).

16 Aralık 1954 tarihinde Bursa'ya giderek göreve başlayan Çağlayangil (Hakimiyet, 1954, s. 1), hızla çalışmalara başlamış ve bu kapsamda, özellikle il genelinde yol, okul⁶⁸ ve tarım⁶⁹ alanlarında önemli çalışmalar yapmıştır (Hakimiyet, 1955, s. 1-2). Çağlayangil'in Bursa Valiliği döneminde, İsviçreli Fon Rohl firmasıyla anlaşarak, “çok çektim” dediği teleferik inşaatına başlanmış (Hakimiyet, 1955, s. 1; Cılızoğlu, 2018, s. 159) ve Menderes'in, “sen o işten vazgeç” dediği Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosunun⁷⁰ yapılması sağlanmıştır (Hakimiyet, 1956, s. 1; Cılızoğlu, 2018, s. 79).

Çağlayangil, Cumhurbaşkanı Bayar'ın memleketi olması nedeniyle, Irak Kralı Faysal (Hakimiyet, 1955, s. 1), İran Şahı Rıza Pehlevi (Hakimiyet, 1956, s. 1) ve Pakistan Cumhurbaşkanı Mirza Han (Yeni Ant, 1956, s. 1) gibi, çok sayıda yabancı devlet adamını Bursa'da ağırlamış ve bu durum, devlet adamları ve eşleriyle yakın ilişkiler kurmasına sebep olmuştur. Yine, aynı dönemde, Türkiye ve ABD arasında

---

⁶⁸ Çağlayangil Bursa Valiliği döneminde okul inşaatlarına büyük önem vermiş gerek merkez bütçeden gerekse Bursa'da faaliyet gösteren büyük fabrikalardan (Merinos ve Suniipek fabrikaları gibi) sağlanan bağışlarla il genelindeki okul ve derslik ihtiyacının karşılanmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Okulların yaygınlaştırılmasında gösterdiği gayretler ve “Vilayet ve Kaza Merkezlerinde tahsil çağında olan çocukları okula kavuşturmak üzere 1955-1956 ders yılında 9 ilkokulu inşasına başlayarak programla tespit edilen 32 köyden 28'inde yaptırılan binaların zamanında istifadeye arz etmesinden...” dolaylı 4/8922 sayılı Bakanlar Kurulu kararnamesi ile kendisine takdirname takdim edilmiştir (KDB, 1957).

⁶⁹ Benzer şekilde Bursa Valiliği görevinde tarım alanında sürdürdüğü gayretler nedeniyle Çağlayangil'e 4/12888 sayılı kararname ile başka bir takdirname daha sunulmuştur (KDB, 1960).

⁷⁰ Tiyatro inşaatı başlangıçta mevsimsiz olduğu iddiasıyla eleştirilmiş, devamlı seyirci bulmanın güçlüğü hatta imkansızlığı iddia edilmesine rağmen Bursalıların tiyatroya ilgisi yoğun olmuştur (Hakimiyet, 1957, s. 1).

nafia, maarif ve ziraat alanlarında karşılıklı tetkiklerde bulunmayı öngören bir program kapsamında, 1956 yılı içerisinde Cemil Keleşoğlu (Konya), Cemal Gökten (Ankara)⁷¹, Mehmet Hilmi İncesulu (Balıkesir) ve Niyazi Akı (Antalya) ile birlikte sekiz haftalık bir ABD ziyaretine katılmış, burada, tarım alanında incelemelerde bulunmuştur (Yeni Ant, 1956, s. 1-4; Hakimiyet, 1956, s. 1).

27 Mayıs 1960 tarihinde ordunun yönetime el koyması üzerine, Bursa’da, Albay Rasim Gökbel, “Bursa Askeri Vali ve Belediye Reisinden Bildirilmiştir” başlığıyla “Hükümet idaresinin, askeri makamlara intikal etmesi üzerine, Bursa Vali ve Belediye Reisliği vazifelerini, 27 Mayıs 1960 sabahından itibaren üzerine” aldığını ilan etmiş (Yeni Ant, 1960, s. 2), Çağlayangil, evine gelen 3-4 subay nezaretinde, Işıklar Lisesine götürülmüştür. İki gün burada kalan Çağlayangil, ardından Ankara’da bulunan Harp Okulunda Demokrat Partili diğer tutuklularla birlikte on gün kalmış ve Yassıada’ya sevk edilmiştir. Çağlayangil, Yassıada’ya geldiği ilk günü anılarında şöyle anlatmıştır (Cılızoğlu, 2018, s. 40-45):

Yassıada’ya geldik. Bizden önce eşyalarımız Yassıada’ya, vapur iskelesine getirilmiş ve dizilmişti. Bizi, Ada’da, Tarık Güray karşıladı. Beni, Yassıada’nın en iyi yerine verdiler. Sebebi de, İnönü’nün Bursa’ya gelişi gidişlerinde tarafsız davranmam ve olay çıkmaması⁷². Herkese ranza, bana tek yatak verdiler ve Yassıada’da arkadaşlar, benim kaldığım yere hemen ad taktılar: Vali Konağı⁷³.

⁷¹ Tanju Cılızoğlu (2018) eserinde “Cemal Aktan” ismini vermiştir, fakat 1955-1957 yıllarında Ankara Valiliği görevini “Cemal Gökten” üstlenmiştir (Ankara Valiliği, 2022).

⁷² Nitekim Çağlayangil’in anılarında bahsettiği İnönü’nün 9 Ocak 1960 tarihli Bursa gezisi, toplanma ve gösteri yasasının sıkı uygulandığı bir dönem olmasına rağmen sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilmiştir (Yeni Ant, 1960, s. 1). CHP İl Kongresi’nin sorunsuz geçen toplantısının ardından İsmet İnönü Çağlayangil’i telefonla aramış ve “Sana teşekkür için telefon açtım. Örnek valisin. Kanun adamı böyle olur. Bir hükümet mevcut olduğunu Bursa’da anladım. Hiçbir olay çıkmadı” demiştir (Cılızoğlu, 2018, s. 175).

⁷³ Kısa süre sonra koğuşundaki aramalarda bıçak bulunmasından dolayı 5’inci koşuğa nakledilmiştir (Cılızoğlu, 2018, s. 47).

Yassıada'da, beş ve ardından nakledildiği Balmumcuda, bir ay tutuklu kalan Çağlayangil, 1961 yılında siyasi yasakların kaldırılmasının ardından, Adalet Partisi Bursa Senatörü olarak meclise girmiş ve burada, bütçe komisyonu üyesi olarak görev almıştır (CSTD, 1961, s. 93-94). Çağlayangil, Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti, döneminde, 20 Şubat-27 Kasım 1965 tarihleri arasında, Çalışma Bakanlığı görevini Bülent Ecevit'ten devralarak kabineye girmiş, daha sonra, 1965 seçimlerinden Adalet Partisi'nin zaferle ayrılmasıyla, Dışişleri Bakanlığı koltuğuna oturmuştur.

4.1.1. Adalet Partisi iktidarı ve İhsan Sabri Çağlayangil'in Dışişleri

Bakanlığına atanması

27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından, 13 Ocak 1961 tarihinde, siyasi parti faaliyetlerine konulan yasak kaldırılmış ve bu süreçte, 14 yeni parti kurulurken, içlerinden en dikkat çeken, 27 Mayıs darbesinde 3. Kolordu Komutanı olarak görev yapan ve daha sonra emekliye ayrılan Ragıp Gümüşpala'nın, 11 Şubat 1961'de kurduğu Adalet Partisi (AP) olmuştur. Milli Birlik Komitesi, partinin kuruluşuna karşı çıkarken, Demokrat Parti'nin oylarının yeni adresi olacak partilerin intikamcı olmayacak bir yönde ilerlemelerini sağlamak maksadıyla, müdahalelerde bulunmaktan geri kalmamıştır. 5 Haziran 1964 tarihinde Gümüşpala'nın ani ölümünden sonra, AP kulislerinde “*yeni Genel Başkan kim olacak?*” yarışı başlamış, ön plana, Sadettin Bilgiç, eski Hava Kuvvetleri Komutanı ve Bayar'ın yaveri, Tekin Arıburun ve genç siyasetçi Süleyman Demirel çıkmıştır. 24 Kasım 1964'te başlayan AP kongresinde yapılan seçimlerde, Süleyman Demirel sürpriz bir şekilde ve ezici çoğunlukla rakiplerini geride bırakarak, 1072 oyla⁷⁴, genel başkanlık koltuğuna oturmuştur (Örtülü, 1966, s. 78-79; Ahmad, 2020, s. 236).

⁷⁴ Kongre seçimlerinde, Tekin Arıburun, 39, Sadettin Bilgiç ise 552 oy almıştır (Ahmad, 2020, s. 236).

1955’te, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü yaptığı dönemde, Menderes ile kurduğu yakın ilişkiden dolayı, 27 Mayıs sonrasında görevinden uzaklaştırılan ve bu dönemde, askerlik hizmetini yerine getirmesinin ardından, Morrison-Knudsen gibi yabancı firmalarla kurduğu ilişkilerden dolayı “Morrison Süleyman” olarak anılmasına rağmen Süleyman Demirel, yansıttığı köylü-kırsal kimliğiyle kamuoyunun ve askerin desteğini kazanmış, 10 Ekim 1965’te yapılan genel seçimlerde oyların 4.916.843’ünü (%53)⁷⁵ alarak, güçlü bir destekle iktidara gelmiştir (Szyliowicz, 1966, s. 491; Ahmad, 2020, s. 237). Ahmad (2020) eserinde Demirel’i şöyle tanımlamıştır:

Demirel, yeni Türk politikacısının ideal örneği oldu. 19. yüzyıldaki Tanzimat Döneminden beri, Türkiye’deki siyasi yaşama egemen olan askeri bürokratik aydın geleneğinden gelmiyordu. Bir teknokrattı, “Barajların Kralıydı”. Sıradan Türk’ün, özellikle kırsal alandan gelip, yeni biten kentlerden birine yerleşen hırslı göçmenlerin, kendi kendini yetiştiren adam açısından kendilerini özdeşleştirebildikleri bir liderdi. Seçimlerde bunun büyük bir değer olduğu ortaya çıktı ve Demirel, bu tip seçmene ulaşabildi; çünkü İnönü ve hatta sosyalist Aybar gibi liderler, dışarıdan gelen liderlerken, o içeriden gelen biriydi.

Kuruluşundan itibaren AP’nin güç kazanmasındaki en önemli nedenlerden biri, şüphesiz, Demokrat Parti’nin ardılı bir oluşum olduğunu kanıtlaması olmuştur.

Temmuz 1965’te, iç içe geçmiş AP harflerinden oluşan amblemi bir kenara bırakılarak, kır at sembolünü kullanmaya başlaması ve kurulduğu dönemden itibaren eski DP yöneticilerinin eşleri, çocukları ve akrabalarını kendi safına çekip, seçim çalışmalarına katılmalarını sağlaması, DP’nin eski oylarını çekmek için uyguladığı politikalarla örnek olarak gösterilebilir. Diğer taraftan, 1960’tan beri kurulan hükümetler, kırsal siyasi davranışların dinamiklerini tam olarak anlayamamışlar,

---

⁷⁵ 10 Ekim 1965 seçimlerine katılan diğer partilerin oy oranları şöyledir; CHP %29, Millet Partisi %6, TİP %3, YTP %3,5, CKMP %2,5 ve Bağımsızlar %3 (YSK, 1965).

kitlelerle yakın ilişkilere sınırlı bir önem vermişler ve görünüşe göre, jandarmanın ya da bürokratin, köylülüğe karşı tutumunu iyileştirmek için hiçbir şey yapmamışlardır. Koalisyon hükümetlerinin kırsala dönük takındığı bu tutum ve sosyoekonomik sorunlarla baş etmedeki zayıflığı, yine Adalet Partisi'nin işine yaramıştır (Szyliowicz, 1966, s. 491; Ahmad, 2020, s. 238-239).

Seçimlerin kazanılmasının ardından, merakla beklenen Demirel Kabinesi, 27 Ekim 1965'te açıklanmış ve bu haber, çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir (Cumhuriyet, 1965, s. 1). Abdi İpekçi, Milliyet'te yazdığı köşe yazısında, “bundan iyisi olabilirdi.” diyerek kabine üyelerini eleştirirken (İpekçi, 1965, s. 1); Sait Terzioğlu, Cumhuriyet Gazetesi'ndeki haberinde, AP grubunda yer alan Bilgiç kanadının yeni kabineye yorumunu, “böyle hükümet olmaz” sözleriyle yazısına taşımıştır (Terzioğlu, 1965, s. 1). Aynı gazetede “Hükümet ve gelecek” başlıklı köşe yazısında Ecvet Güresin, yeni kabine üyelerinin kamuoyu tarafından çok iyi bilinmemesiyle ilgili şunları söylemiştir (Güresin, 1965, s. 1);

Yeni Hükümet başarılı olur mu? Bakanlardan çoğunun niteliklerini, yeteneklerini bilmiyoruz ki, böyle bir soruya kesin cevap verebilelim. Hatta farz edelim ki hepsini resminden, isminden, konuşmasından tanıyoruz. Ne çıkar bundan? Mesele onları yeni koltuklarında tanımaktır.

Yeni açıklanan kabine üyeleri içinde Dışişleri Bakanı olarak atanan İhsan Sabri Çağlayangil, eleştirilerin odağındaki kişilerden biri olmuştur. Örneğin, Akis Dergisi'nin 6 Kasım 1965 tarihli sayısında, Çağlayangil'in, asıl şöhretini, Bursa Valiliği'ne borçlu olduğu, dil bilgisi hakkında ise “İngilizceyi Fransızca kadar, Fransızcayı ise Rusça kadar bilmektedir. Ancak bunlardan hangisini Türkçe kadar iyi bildiği meçhul” olduğu yazmış ve Rusçayı, Karpiç Lokantasındaki garsondan

öğrendiği iddia edilmiştir⁷⁶ (Akis Dergisi, 1965, s. 26). Süleyman Demirel, Çağlayangil ile ilk tanışmasını ve Dışişleri Bakanlığına atanmasını şöyle anlatmıştır (Cılızoğlu, 2018, s. 7-8):

Sanıyorum, 1957 yılında idi. DSİ Genel Müdürü idim. Kendisi de Bursa Valisi idi. Ben genç, iddialı, devrin gözde bir umum müdürü, o, tecrübeli ve devrin itibarlı bir valisi idi. (...) İlk karşılaşmamızı hatırlıyorum. Bursa'nın bazı ihtiyaçları için devrin Başbakanı, rahmetli Menderes'e gitmiş, o da kendisini bana göndermişti. Geldi, hâkimane bir üslup ile taleplerini dikte eder gibi sıraladı. (...) Nihayet siyasette buluştuk. 30 seneyi aşan bir süre hiç ayrılmadık. (...) 1965 Hükümetinde, Dışişleri Bakanlığı görevini kendisine tevdi ettiğim zaman hem kendisi yadırgadı hem daha çok o görevin beklentisi içinde olanlar yadırgadı. Sadece rahmetli Prof. Ali Esat Birol, çok iyi yaptın. Bal dudaktır. Göreceksin çok başarılı olacaktır, dedi ve haklı çıktı.

Kabine tartışmaları devam ederken, Demirel, hükümet programını, 5 Kasım'da Senato'da, 7 Kasım'da Millet Meclisi'nde açıklamıştır. Programın dış politika kısmında, dikkat çeken bazı ifadeler yer almıştır. Dış politika konusunda, Atatürk'ün görüşlerini temel alan, bütün komşularla iyi ilişkiler kurmayı hedefleyen ve kolektif güvenlik tedbirleriyle milletlerarası barış ve güvenliğin tesis edilmesine katkı sağlayan bir politika izleneceğini belirten Demirel, konuşmasının devamında, bu temel prensiplerin yanında, “milletlerarası realitelerin” dikkate alınmasının da gerekli olduğunu ifade etmiş ve BM Teşkilatının, devletlerin siyasetlerindeki çelişmeler yüzünden dünya çapında kendisine düşen görevi layıkı veçhile yerine getirdiğini söylemenin henüz mümkün olmadığını altını çizmiştir. Demirel'e göre, Türkiye, bulunduğu konum itibarıyla güvenliğini kolektif bir sistem içinde azami teminata

---

⁷⁶ İhsan Sabri Çağlayangil'in torunu İhsan Rıza Çağlayangil, dedesinin Karpiç'teki Aşçıbaşı ile İstiklal'de bulunan Rus Lokantasında tanıştığını ve Rusça konusunda Aşçıbaşı'ndan destek aldığını belirtmiştir (Çağlayangil İ. R., 16 Kasım 2022).

kavuşturmaya mecburdur. Sırf “tedafüi maksatlar güden” NATO ve CENTO ittifaklarına üye olmasının esas nedeni, bu güvenlik kaygıları olmuştur. Türkiye’nin muhtelif bölgesel anlaşmalara dâhil olmasının, dış siyasetin de “zümreci bir görüşle hareket edeceği” manasına gelmeyeceğini ifade eden Demirel, son yıllarda, milletlerarası alanda yaşanan gelişmelerin mahiyeti ne olursa olsun, munhasır blok mefhumunun dünya gerçeklerine uygun düşmediğinin anlaşılmış olduğunu ve bu durumun, “bir ittifaka veya bir ideolojiye mensubolan veya bugün ekseriyeti teşkil eden tarafsız memleketlerle münasebetlerin geliştirilmesine mani olmadığını” belirtmiştir (MMTD, 1965, s. 93-94).

Demirel, bir taraftan, ABD ve Batılı devletlerle devam eden ortaklık, ekonomik ve askeri yardımlar nedeniyle, ilişkilerini en iyi düzeyde tutmaya çalışacaklarını söylerken, diğer taraftan, Sovyetler Birliğiyle “iyi komşuluk” esasına dayalı devamlı gelişen bir ilişki kurmayı hedeflemesi ve buna ek olarak, Tarafsız devletlerle daha yapıcı adımların atılacağını söylemesi, AP iktidarının, dış politika konusunda daha dengeli bir siyaset izleyeceğinin işareti olmuştur. Kıbrıs konusunda ise geçmiş hükümetlerin söylemlerine benzer şekilde, bütün tarafların hak ve menfaatlerini koruyacak bir çözüm şeklini hayata geçirmeyi hedeflerken, sömürgeciliğin sona erdiği bir dönemde, Türkiye’nin, Kıbrıs’taki Türk cemaatinin, tekrar kolonize edilmesine göz yumulmayacağı belirtilmiştir (MMTD, 1965, s. 92-95).

4.2. Çağlayangil’in İlk Sınavı: Aralık 1965 Tarihli Birleşmiş Milletler Toplantısı

Ekim 1965 seçimlerinden zaferle ayrılan AP, sorunlu bir dış politika devralmıştır. ABD ile çeşitli alanlarda yaşanan anlaşmazlıklar, 1960’lı yılların başından itibaren etkili olmaya başlarken, Johnson’ın İnönü’ye gönderdiği mektupla, daha hassas bir zemine kaymış ve bu sorunlu ilişki, Demirel Hükümetine devredilmiştir. Aynı şekilde, DP döneminden itibaren (özellikle

Bandung Konferansı) sorunlu bir temel üzerine inşa edilen Bağlantısızlar politikası, Kahire’de gerçekleşen ve Türkiye’nin Kıbrıs tezi aleyhinde alınan kararlarla pekiştirilmiştir. Son olarak, devredilen en sorunlu konu, Kıbrıs olmuştur. 1950’li yıllardan itibaren Türk dış politikasını yoğun şekilde meşgul eden ve yıllardır çözüm aranan Kıbrıs meselesinde bir çözüm bulunamamakla birlikte iki cemaat arasındaki çatışmalar devam etmiş, ardından BM toplantısından çıkan kararlar, mesele yeni bir ivme kazanmıştır.

4.2.1. BM toplantısı öncesi Kıbrıs’ta durum: Mağusa olayları

Kıbrıslı Rum tedhişçilerin, uzun bir süredir Mağusa bölgesinin surları dışında kalan Türk kesimlerine karşı tahrik hareketlerinde bulunmasına rağmen, Kıbrıslı Türkler, BM Barış Gücü’nün muhtemel bir çatışmayı engellemeye yönelik taleplerine riayet etmişlerdir. Mayıs 1964’te, Gazimağusa bölgesinde, iki taraf arasında imzalanan antlaşmalara aykırı olarak ve BM Barış Gücü’nün ikazlarını dikkate almadan, RMMA askerleri, 2 Kasım 1965 günü saat 14.20 civarında, Sakarya semtinde bulunan Türk mevzilerine yaklaşarak ateş açmışlar ve bunun üzerine, Mücahitler de ateşle karşılık vermişlerdir. Saat 18.00’da Baykal mahallesi, Sakarya ve Karakol (Karaolos) kesimlerine karşı karadan ve denizden Rum botlarıyla umumi tecavüzler başlamış, Türk kesimlerini tehdit eden mevziler, Rum askerler tarafından ele geçirilmiş, bölgeye yeni asker ve ağır silahlar yığılmaya başlamıştır (MMTD, 1965, s. 158; UN, 1965, s. 4-5). 3 Kasım sabahında, Rum tedhişçilerin saldırıları devam etmiş, Namık Kemal Lisesi, Rumlar tarafından işgal edilerek hasara uğratılmış, Türk evlerine yasadışı girilmiş, elektrik, su, haberleşme irtibatı kesilmiş ve bölgeye giriş çıkışlar yasaklanmıştır. Olayların devam etmesi üzerine, Ankara Hükümeti, ABD, İngiltere, BM ve Yunanistan ve Lefkoşa Maslahatgüzarı Özdemir Benler aracılığıyla, BM Barış Gücü Komutanı Thimayya nezdinde ikazlarda

bulunmuştur. 4 Kasım'da, BM'nin girişimleriyle kısmi bir sükun sağlanmışsa da Rumlar, gönderdikleri bir ültimatomla, Türk ailelerin ikamet ettiği ve Sakarya Bölgesi'nin stratejik bir noktasında yer alan Evkaf Apartmanının boşaltılmasını istemişler, akşam saatlerinde, ağır silahlar ve tanklarla taarruza geçmişler ve Evkaf Apartmanını işgal etmişlerdir. Yaşanan bu gelişmeler üzerine, 4 Kasım gecesi Bakanlar Kurulu toplanmış ve askere, "Hazır ol!" talimatı verilmiştir. Türkiye'nin talebiyle, gecikmeli de olsa 5 Kasım'da Güvenlik Konseyi toplanmış ve taraflara itidal çağrısı yaparak, Konseyin kararlarına uyulması talep edilmiştir. BM'de konuşan Türk delege Orhan Eralp, General Grivas'ın komutasında Ada'da bulunan 40.000 Rum askere ilaveten 10.000 Yunan askerinin bulunmasının amacının, açıkça Enosis olduğunu belirtmiş ve yaşanan son gelişmeleri aktarmıştır. Aynı toplantıda söz alan Kıbrıslı Rum temsilci Kprianou, saldırıları, ilk ateşi açarak Türklerin başlattığını ayrıca Rum Milli Muhafız Birliği'nin Kıbrıs'ı Türkiye'nin ve Türkiye'nin Ada'daki ajanlarının saldırılarından korumak için kurulduğunu, su kesintisinin, su borularında yaşanan bir sorundan dolayı meydana geldiğini ve bundan bazı Rum bölgelerinin de etkilendiğini belirtirken, "Türklerin her zaman olduğu gibi olayları abarttığını ve çarpıttığını" ifade etmiştir (MMTD, 1965, s. 159; United Nations, 1965, s. 7-8).

Çağlayangil, Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeleri, 5 Kasım'da senatoda, 7 Kasım'da ise Millet Meclisinde aktarırken, olaylara basının ilgisi de yoğun olmuştur. Cumhuriyet Gazetesi, olayları, "Kıbrıs'ta Rumlar Üç Bölgeye Saldırdı" manşetiyle duyurmuş (Cumhuriyet, 1965, s. 1) ve 13 Kasım tarihli basımında, 12 Kasım'dan itibaren tarafların karşılıklı olarak mevzilerinden ayrılmaya karar verdiklerini duyurmuştur (Cumhuriyet, 1965, s. 1). 8 Kasım tarihli Akşam Gazetesi, "Kendimizi Aldatmayalım" manşetiyle okuyucularına, Türkiye'nin toplantı çağrısının, Güvenlik Konseyince ilgisizlikle karşılandığını, "gönülsüzce" toplandığını ve bir karar

almadan, olayları sadece nasihatlerle geçiştirdiğini duyurmuş, buna rağmen, Dışişleri Bakanlığının olayı bir başarıymış gibi lanse ettiğini iddia etmiştir (Akşam, 1965, s. 1). Mehmet Barlas ise Cumhuriyet Gazetesi'ndeki köşe yazısında, olaylarla ilgili şöyle bir çıkarım yapmıştır: “Bizim 15 yıllık Kıbrıs politikasının üzerinde bulunduğu kırıklarla dolu çizgi, ilhak, taksim ve sonunda federasyonla köşelenmektedir. Fakat iki cemaatin birbiriyle kaynaşmayacağı prensibi, bu üç köşenin de temel taşı olmuştur.” (Barlas, 1965, s. 3).

4.2.2. Çağlayangil'in Amerika ziyareti ve Birleşmiş Milletler toplantısı

BM'nin XX. Genel Kurul toplantısına katılmak üzere ABD'ye giden Çağlayangil, Haluk Bayülken, İlder Türkmen ve ABD Büyükelçisi Turgut Menemencioğlu ve beraber, 1 Aralık 1965 tarihinde Washington'da, George Ball, Raymond Hare, William Buffum ve George Churchill'in de aralarında bulunduğu ABD'li yetkililerle bir toplantı yapmış ve bu toplantıda, yeni kurulan AP hükümetinin taleplerini, beklentilerini ve Kıbrıs hakkındaki görüşlerini aktarmıştır. Çağlayangil, konuşmasının başında ülkede artan basın özgürlüğünde etkisiyle, son yıllarda tarafsız bir dış politikaya ve solculuğa doğru eğilimlerin arttığını, fakat son seçimlerde Türk halkının geleneksel politikalardan uzaklaştıracak eğilimleri onaylamadığını ve AP'nin önümüzdeki dört yıl boyunca istikrarlı bir hükümeti temsil edeceğini ve bu süreçte, özellikle ABD ve Batı ile ilişkilerini güçlendirmeyi hedeflediklerini belirtmiştir. Toplantıda, askeri yardımlar, ekonomik durum ve NATO hakkında hükümetin görüşlerini aktaran Çağlayangil, Türkiye-SSCB ilişkileri hakkında, “iyi komşuluk” çerçevesinde, özellikle ticaretin geliştirilmesi konusunda çaba harcanacağını, fakat Türk kamuoyunun geçmişte Ruslarla defalarca savaşmış olduğunu söylemiş, Türkiye'nin şu anki durumunda Rusya'nın büyük sorumluluk taşıdığının altını çizmiştir. Çağlayangil, toplantıda, BM'deki acil sorunlar ve nihai bir

çözüm bulma konusundaki asli sorunlar olmak üzere, Kıbrıs meselesinde iki aşama belirlemiştir. BM’de, Rum tezinin kabul edilmesi halinde, Rumlar, daha fazla “oldubitti” için hareket özgürlüğü kazanacak, cesaretlenecek ve Makarios, konumunu güvence altına alacaktır. Çağlayangil’e göre, bu durumda, Türkiye’de her ne kadar güçlü bir iktidar olsa da Kıbrıs gibi ulusal bir konuda, kamuoyu baskısını görmezden gelemezdi. Çağlayangil, ayrıca BM’de usule yönelik bir karar alınsa dâhi nihai çözüm bulma sorununun devam edeceğini ve bu nedenle, Türkiye’nin ve ABD’nin, alternatifleri araştırarak, soruna optimum bir çözüm bulunmasını umduğunu söylemiş, bu konuşmanın ardından, Sekreter George Ball’un, Türkiye ve Yunanistan arasında ikili görüşmelerin yeniden başlama olasılığını sorması üzerine Çağlayangil, Türkiye’nin her zaman ikili görüşmeleri desteklediğini, ancak Yunan hükümetinden emin olmadığını belirtmiştir (FRUS, 1965).

Washington’da, heyetler arasında gerçekleştirilen bu toplantıda, Çağlayangil’in SSCB ve Kıbrıs konusundaki açıklamaları dikkat çekmektedir. İlk olarak Türkiye-SSCB ilişkileri konusunda, özellikle ekonomi alanında gelişmeler sağlanacağını ifade ederken, Türk-Rus savaşlarının halkın belleğinde hâlâ tazeliğini koruduğunu vurgulaması, her iki tarafla kuracağı dengenin sözlü bir ifadesi olmuştur. Diğer taraftan, Kıbrıs konusunda düşüncelerini aktarırken, “Türkiye’de her ne kadar güçlü bir iktidar olsa da Kıbrıs gibi ulusal bir konuda, kamuoyu baskısını görmezden gelemez” cümlesiyle kamuoyu baskısına yaptığı vurgu, aslında Çağlayangil’in diplomatik bir hamlesi olmuştur. Özellikle 60’lı yıllarla beraber dünya genelinde kamuoyunun siyaset üzerindeki etkisi ve yönlendirmesi artmış, hükümetlerin gözardı edebileceği bir merci olmaktan çıkmıştır. Türk siyasi tarihinin önemli isimlerinden biri olan Bülent Ecevit, dış politikada kamuoyunun önemini şu şekilde aktarmıştır (Ecevit, 2011, s. 37-39):

Dış politika ve ulusal güvenlik sorunlarının serbestçe tartışılması, ulusun varlığını ilgilendiren bu alanlarda yanlış yollara sapılmasını zamanında önleyebilmek bakımından zorunlu olduğu gibi, özellikle küçük ülkelerin büyük devletlerle müzakere ve pazarlık gücünü artırması bakımından yararlıdır. Yabancılarla tartışma ve müzakere konusu olabilecek sorunlar da, kendi kamuoyunun baskısı altında bulunmayan ve böyle bir baskı altında bulunduğu izlenimini dünyaya veremeyen bir hükümet, ne kadar iyi niyetli olursa olsun, güçlü ve büyük devletler karşısında ülkesinin çıkarlarını yeterince koruyamaz. Kamuoyunun baskısını üzerinde duyan Adalet Partisi hükümetleri Batılı müttefiklerimize karşı büyük zarfları bulunmasına rağmen ikide anlaşmaların yeniden düzenlenmesi yolunda adımlar atabilmiş, başka kamptan komşularımızla ilişkilerimizi normalleştirmek üzere İnönü'nün açtığı yoldan yürüyebilmiş, afyon konusunda ABD'ye aşırı tavizler vermekten kaçınabilmiştir.

Görüşmelerin ardından, 2 Aralık'ta Washington'da, bir basın toplantısı yapan Çağlayangil, Kıbrıs meselesi hakkında şunları söylemiştir (DBB, 1965, s. 68-69):

Kıbrıs davasının, zihinlerimizi en fazla meşgul eden bir konu teşkil etmekte olduğunu hiç şüphesiz biliyorsunuz. Türk kamuoyu, bu konuda çok hassasiyet göstermektedir ve Türk hükümeti, kısa bir zamanda adil ve barışçıl bir hal tarzına varılması için elinden gelen her şeyi yapmaya kararlıdır. (...) Bu meseleyi yaratan biz değiliz. Diğer ilgili tarafların, yürürlükteki antlaşmaların yüklediği taahhütleri hiçe saymak, zor ve şiddet yoluyla bir çözüm tarzını empoze etmeye çalışmak politikasına girişmeleri buhranın patlak vermesine neden olmuştur. Bölgemizdeki barışın korunması için hiçbir gayretten kaçınmamaya ve müzakereye dayanan bir hal tarzını faal bir şekilde aramaya devam edeceğiz. (...) Bütün ilgili tarafların, bugünkü durumun devam etmesinden hasıl olacak elim sonuçları takdir edeceklerini samimiyetle ümit etmekteyiz. Bununla beraber, Türkiye'nin barışa bağlılığı ve barışçı bir hal tarzına varmak için gösterdiği devamlı çabaları bir zaaf alameti olarak yorumlanmamalıdır. Türkiye, antlaşmalardan doğan haklarını, Türkiye'nin Kıbrıs'taki Türk

cemaatinin meşru hak ve menfaatlerini sarsmamaya azimlidir ve oldu bittilere razı göstermeyecektir.

Kıbrıs konusuyla ilgili müzakereler, 11-17 Aralık 1965 tarihleri arasında BM Genel Kurulu’nun Birinci Komisyonunda görüşülmüş ve 11 Aralık’ta ilk konuşmayı, Kıbrıs Rum Yönetimi Dışişleri Bakanı Spyros Kyprianou (Spiros Kiprianu) yapmıştır. Kyprianou, konuşmasında özetle şunları söylemiştir (UN, 1965(a), s. 331-333):

1. Kıbrıs halkı, küçük devletlerin hak ve çıkarlarını korumak için tasarlanan BM’ye güvenmeye karar vermiştir.
2. Kıbrıs sorunu, karmaşık bir konu gibi lanse edilmesine rağmen, aslında çok basit bir iç sorundur.
3. BM üyesi bir devletin temel egemenlik haklarının fiilen inkâr edilmesini ima eden bir konuma getirilmesi, üzücü ve kabul edilemez bir durumdur. Kıbrıs da tıpkı diğer BM üyeleri gibi eşit haklara sahip olmalıdır.
4. Türkiye, 1923 yılında Lozan’da, Kıbrıs dâhil, Osmanlı Devleti’nin tüm toprakları üzerindeki hakkından feragat etmiş ve bu süreçten sonra “Türk azınlığı ve Kıbrıs halkı barış içinde yaşamıştır.” “Türk azınlığın”, ülkenin kaderinde söz hakkı olacağı hiçbir zaman düşünülmemiş ve beklenmemiştir. 1954 yılında, İngiltere’nin, Türkiye’yi, Londra’ya davet etmesi nedeniyle, Türkiye, meseleye taraf olmuştur, bu nedenle, aslında sorumlu, İngiltere hükümetidir.
5. Kıbrıs halkı, özgürlüğü için İngiltere’ye karşı silaha başvurmuş, İngiltere de “böl ve yönet” uygulamasına başvurmuştur.
6. Zürih ve Londra Antlaşmaları, uluslararası hukuk ve ahlakın temel ilkeleri ile BM sözleşmesi ilkeleriyle çelişmektedir. Dış güçlere, bir ülkenin iç işlerine karışma konusunda, “eşi görülmemiş ölçüde müdahale etme” yetkisi vermiştir. Kıbrıs halkı, buna rağmen cumhuriyetin ilanından sonra

elinden gelen çabayı göstermiş, fakat kurulan düzen, başarısızlığa mahkûm olmuştur.

7. 1963'te, Cumhurbaşkanı Makarios, "durumu iyileştirmek için samimi bir istekle", anayasanın 13 maddesinde değişiklik önermiş, fakat Türk tarafı, bu talepleri reddetmiştir. Daha sonra, "uzun zamandan beri hazırladığı planı yürürlüğe koymak için anayasa değişikliğini bahane olarak göstererek" yeraltı örgütleriyle eylemlere başlamışlardır.
8. Bu dönemde, Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve diğer Türk üyeler, "devlete karşı isyana katılmak" için hükümetten çekilmiştir.
9. Son dönemde hazırlanan Galo Plaza raporunda, Kıbrıs sorununun, Aralık 1963 öncesi durumun düzeltilmesiyle değil, yeni bir planla çözüme kavuşturulabileceğini belirtmiştir. Ayrıca raporda, bölünmenin "yanlış yönde atılmış umutsuz bir adım olduğu" belirtilmiştir.

Kyprianou, konuşmasında genel olarak, Kıbrıs'ın BM üyeliğinin altını çizirken, Ada'da, Kıbrıslı Türklere yönelik girişilen silahlı eylemlere hiç yer vermediği görülmüştür. Aynı gün toplantının öğleden sonra gerçekleştirilen ikinci oturumda söz alan Çağlayangil ise, genel hatlarıyla şu konular üzerinde durmuştur: Kyprianou'nun geçerliliğini yitirdiğini iddia ettiği Zürih ve Londra Antlaşmaları, bağımsız bir Kıbrıs Devleti'nin kurulmasının ve BM üyesi olmasının önünü açmıştır. Kurulan bu yeni dönemde, Türk ve Rum toplulukları arasında iş birliği ve güven ortamı sağlanacağı yerde, toprak genişletme arzuları, ırksal nefret doktrinlerinin, egemenlik ve tiranlık hırslarının yeniden ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kyprianou'nun dış müdahalede bulunulmaması konusundaki gerekçelerine gelince, Kıbrıs ulusu diye bir ulus hiçbir zaman olmamış, Ada nüfusu, Türkler ve Rumlardan oluşmuştur ve bu gerçek, Yunanistan'ın eski Başbakanı Papandreu ve Makarios tarafından da kabul edilmiştir.

Bu nedenle, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerde, Kıbrıs'ın bir mesele olarak gündeme gelmesi gayet normaldir. 1919'da, Yunanistan, toprak ihtiraslarıyla, Anadolu topraklarını işgal etmeye başlamış, Türklerin zafer kazanmasıyla, 1923'te, Lozan'da iki taraf arasındaki sorunlar çözülmüştür. Bu dönemde, Türk nüfusunun Yunan nüfusundan çok daha fazla olmasına rağmen, Batı Trakya, Yunanistan'a bırakılmıştır. 1941 yılında, açlıkla tehdit edilen Yunan halkına ilk yardım eden ülke, yine Türkiye olmuştur. 1950'li yıllarda, Yunanistan'ın toprak genişletme talepleri yeniden başlamış ve Türkiye'ye karşı iftira kampanyalarına girişilmiştir (UN, 1965(b), s. 335).

Kıbrıs'ta, Rum tedhişçilerinin oluşturduğu silahlı bir örgüt olan EOKA, 1957 yılında yayınladığı bildiride, amaçlarının, Enosisi gerçekleştirmek için öncelikle İngilizleri Ada'dan atmak, ardından Türkleri imha etmek olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. 1963 yılında, Makarios da önerdiği anayasa değişikliğiyle, Enosisi aşama halinde gerçekleştirmek istemiş, anayasa değişikliği teklifinin Türk tarafı tarafından reddetmesi halinde, katliamlara başlayacağını açıkça ifade etmiştir. Rumların, saldırılara önce Türklerin başladığı iddiası içinse, "General Carayannis (Karayannis)" ve "Anayasa Mahkemesi Başkan Yardımcısı Heinz'in ifadelerine" bakmak, saldırılara kimin başladığını göstermek için yeterli birer delildir. Türkiye'nin amacının, Ada'yı bölmek olduğu iddia edilmesine rağmen, Ada'da bulunan 45.000 Rum askerine ilave olarak, antlaşmalara aykırı bir şekilde, Yunanistan'ın 10.000'den fazla subay ve askerini Ada'ya göndermesindeki esas amaç, Türklerin yaşadığı yerleşim bölgelerini daraltmak, gerektiğinde geniş çaplı askeri operasyonlarla ve "iğrenç ekonomik abluka" yöntemlerine başvurarak, Kıbrıs Türklerini boğmak olmuştur. Bu nedenle, Yunanistan'ın 10.000'den fazla askerini Ada'da tutması, barış için bir tehditten başka bir şey değildir (UN, 1965(b), s. 336-337).

Çağlayangil, konuşmasında, barış ortamının sağlanması için Konseyin atması gereken adımları şu şekilde sıralamıştır; Aralık 1963 olayları şiddetle kınanmalıdır. Kıbrıslı Türklere yönelik devam eden abluka kaldırılmalıdır. Antlaşmalara ve Güvenlik Konseyi kararlarına aykırı olarak yürütülen askeri operasyonlar ve işgaller, sona erdirilmelidir. Ada'ya, Yunanistan tarafından yasadışı şekilde gönderilen askerler, geri çekilmelidir. Kıbrıs vatandaşlarının meşru anayasal haklarına tam olarak saygı gösterilmeli ve düzenin yeniden tesis edilmesi için önlemler alınmalıdır (UN, 1965(b), s. 337-338).

Komisyonunda konuşan ABD Delegesi Yost, Genel Kurul çalışmalarında, “bir kararın ve hal çaresinin asla empoze edilemeyeceğini”, yalnız bir tarafın görüşünü ifade eden bir kararın alınmasının, tarafların müzakerelere gayretlerini zayıflatabileceğini, bu hal tarzına, ancak müzakerelerle varılabileceğini söylemiş ve Güvenlik Konseyinin kararlarına aykırı hiçbir kararın kabul edilmemesi gerektiğini belirterek, Genel Kurulun, meselenin esasları üzerinde peşin kararlar veremeyeceğini hatırlatmıştır (UN, 1965(a), s. 346). Diğer taraftan, Fransız delege, 4 Mart 1964 tarihli Güvenlik Konseyi kararlarını hatırlatarak, taraflardan herhangi birinin tezini destekleyecek bir kararın alınmasının, tehlikeli sonuçlar ortaya çıkarabileceğini belirtmiştir. Fransız delegeye göre, BM kararı tarafların iş birliğini engelleyecek ve pozisyonlarının sertleşmesine yol açabilecek herhangi bir adımdan kaçınmalıdır (UN, 1965(b), s. 354). 14 Aralık'ta komisyonunda konuşan Hint Delege Trivedi ise, konuşmasında, şiddetle Rum tezini desteklemiş ve Kahire Konferansında çıkan kararları hatırlatarak, 31 devletin hazırladığı taslağın ezici bir çoğunluk tarafından onaylanacağını ifade etmiştir (UN, 1965, s. 357). Komisyonunda biten tartışmaların ardından, 18 Aralık 1965 tarihli Genel Kurul oturumunda, 31 devletin imzasını

taşıyan 2077 (XX) sayılı karar⁷⁷, 5 hayır, 54 çekimser ve 47 evet oyuyla kabul edilmiştir (UN, 1965, s. 6).

Birinci Komitede sürdürülen görüşmeler sırasında, Türkiye, sunduğu tasarısını geri çekmiş, Afganistan ve Irak tarafından sunulan, daha sonra Libya ve Suudi Arabistan'ın da katıldığı dört devlet taslağı, oylamaya konmamış ve nihayetinde, çoğunluğunu Bağlantısız devletlerin oluşturduğu, 31 devletin önerdiği karar metni, kabul edilmiştir. Türkiye'yle beraber hayır oyu kullanan devletlere bakıldığında, Arnavutluk, Türkiye'yi desteklemekten çok, Yunanistan'a karşı çıkma güdüsüyle hareket ederken, CENTO üyesi İran ve Pakistan, tarihsel bağlılık ve bölgesel çıkarlarından dolayı, Türkiye'yi desteklemiştir. ABD ise, kimi yazarlara göre, Türk kamuoyunda oluşacak bir batı karşıtlığını önlemek maksadıyla (Sönmezoğlu, 2011, s. 239-240), kimi yazarlara göre de Atina yönetimine mesaj vermek amacıyla, bu yönde oy kullanmıştır (Fırat, 2019, s. 734). Varşova Paktı üyelerinin çekimser kaldığı oylamada, Türkiye'nin NATO ve Bağlantısızlar nezdinde hareketsiz kaldığı görülmüştür. Evet oyu kullanan 47 ülkenin 29'u, Kahire Konferansına katılırken, 5

---

⁷⁷ Genel Kurul, Kıbrıs sorununu ele alarak, Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart 1964 tarihli 186(1964), 13 Mart 1964 tarihli 187(1964), 20 Haziran 1964 tarihli 192(1964), 9 Ağustos 1964 tarihli 193(1964), 25 Eylül 1964 tarihli 194(1964), 18 Aralık 1964 tarihli 198(1964), 19 Mart 1965 tarihli 201(1965), 15 Haziran 1965 tarihli 206(1965), 10 Ağustos 1965 tarihli 207(1965) sayılı karar ve Konsey'in Kıbrıs konusunda 11 Ağustos 1964 tarihli mutabakatı hatırlatarak,

10 Ekim 1964'te Kahire'de düzenlenen Bağlantısız Ülkeler Devlet veya Hükümet Başkanları İkinci Konferansı tarafından kabul edilen Bildirge'nin Kıbrıs sorununa ilişkin bölümlerini anımsayarak, Birleşmiş Milletler arabulucusunun Kıbrıs konusunda Genel Sekreter'e 26 Mart 1965 tarihinde sunduğu raporunu not ederek,

Ayrıca Kıbrıs hükümetinin, niyet beyanı ve beraberindeki muhtıra yoluyla aşağıdakileri taahhüt ettiğini kaydederek:

- (a) Irk veya din ayrımı yapmaksızın tüm Kıbrıs vatandaşlarına insan haklarının tam olarak uygulanması,
- (b) Azınlık haklarının sağlanması,
- (c) Söz konusu bildiri ve muhtırada yer alan yukarıdaki hakların korunması,

1. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin BM'nin eşit bir üyesi olarak, BM Antlaşması uyarınca, herhangi bir yabancı ülkenin müdahalesi olmaksızın tam egemenlik ve tam bağımsızlıktan yararlanma hakkına sahip olduğunu ve bu haktan yararlanması gerektiğinin bilincindedir.
2. Tüm devletleri, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeye ve herhangi bir müdahaleden kaçınmaya çağırır.
3. Güvenlik Konseyi'nin 186 (1964) sayılı kararına uygun olarak BM arabuluculuk çalışmalarının sürdürülmesini tavsiye eder (UN, 18 Aralık 1965, s. 6).

Latin Amerika ülkesi de Rum tezi lehine oy kullanmıştır. Oylamada, Senegal çekimser kalırken, Gambia, Madagaskar ve Nijer ülkeleri oylamaya katılmamış, bu ülkeler dışında tüm “Kara Afrika”, kararın lehinde oy kullanmıştır. Bu durum, Türkiye’nin, “Sahra’nın güneyine kesinlikle inemediğini açık bir biçimde ortaya çıkarmıştır.” Diğer taraftan, Lübnan, Suriye ve Mısır, kararın lehinde oy kullanırken Irak, Ürdün, Kuveyt ve Libya gibi birçok Arap ülkesi, çekimser kalarak Türkiye’yi desteklememekle beraber, karşı bir tutum içine de girmemiştir (Sönmezoğlu, 2011, s. 240-241). 1959 Antlaşmaları, üstü kapalı bir şekilde reddedilerek, Kıbrıs’ın egemen bir devlet olduğu ve tamamen Makarios’un görüşlerini yansıtan bu karar, “BM’nin aldığı kararlar içinde, Türkiye ve Kıbrıslı Türkler açısından en olumsuz olarak tarihe geçecektir” (Fırat, 2019, s. 734).

Oylamanın ardından Genel Kurula hitap eden Çağlayanlı, alınan kararlar ilgili şunları söylemiştir (DBB, 1965, s. 86);

Büyük bir esefle belirtmek isteriz ki, şimdi oylanan karar tasarısı, Kıbrıs meselesinin muslihane (barış yoluyla) şekilde halledilmesini teşvik eder veya kolaylaştırıcı nitelikte değildir. Bu tasarı, sadece meseledeki taraflardan birinin görüşlerini aksettirmekte ve doğrudan doğruya ilgili diğer tarafların görüşlerini hiçbir veçhile kale almamaktadır... Bu antlaşmaların (Zürich ve Londra) kusuru veya eksiği varsa, onları değiştirmenin de yolları vardır. Fakat bu yol asla bu müzakerelerde şahidi olduğumuz yol değildir.

Genel Kurul’dan çıkan kararın ardından açıklama yapan Başbakan Demirel, BM’nin ya da başka bir uluslararası kuruluşun, devletlerin kendi aralarında imzaladığı antlaşmaları feshetme yahut düzenleme yetkisinin olmadığını, bu nedenle, BM’nin kararının, yetki dışı ve tavsiye niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Demirel, ayrıca, Türkiye’nin, usule aykırı olarak alınan bu karar sonrasında ortaya çıkacak neticelerden sorumlu tutulamayacağını ifade etmiştir (Akşam, 1965, s. 1). İnönü ise

konuyla ilgili yaptığı açıklamada, BM’den çıkan beklenmedik sonucun, Türk milletine ağır bir darbe indirdiğini belirtirken gerek NATO gerekse Doğu Bloku ülkelerden destek sağlanamamasını, “siyasi basiretsizlik” olarak nitelendirmiştir. İnönü, eski CHP’li bakanların BM’ye götürülmesi teklifini reddetmelerinin gerekçesini ise, “Birleşmiş Milletlere gitmeyişimizin tek sebebi, hükümetin Birleşmiş Milletlerde takip edeceği politikanın bilinmemesidir” şeklinde cevaplandırmış, Kıbrıs meselesiyle ilgili mecliste genel görüşme talebinde⁷⁸ bulunmuştur (Cumhuriyet, 1965, s. 1).

Türk basınının bir kısmı, BM kararının beklenmedik bir netice olmadığını yazarken; kimi basın organları, hükümete ağır eleştirilerde bulunmuştur. Örneğin, Ecvet Güresin, Cumhuriyet Gazetesi’ndeki köşe yazısında şöyle demiştir (Güresin, 1964, s. 1):

BM’de alınan sonuç ah-ü vah ile karşılanıyor. Oysa bu sonucun normal görülmesi gerekir. Dış politikada süregelen beceriksizlikler ortada dururken, ne ümit edebildik daha başka? bu bir karamsar görüş değildir. Aksine gerçeklerin görünüşüydü. (...) Aslında biz Kıbrıs’ı çok daha önceden kaybetmiştik.

Bu dönemde, BM kararıyla ilgili basın haberleri incelendiğinde, belki de en ağır eleştiri, Akis Dergisi’nden gelmiştir. Dergi, 25 Aralık 1965 tarihli sayısında, BM’nin, Türkiye aleyhinde aldığı kararla ilgili şunları yazmıştır (Akis Dergisi, 1965, s. 4):

Birleşmiş Milletlerin, Türkiye aleyhinde aldığı karar ağır bir darbedir. Fakat bu beklenen bir neticedir. Zira hiçbir dış politika, hatta politika

---

⁷⁸ Başbakan Demirel, İnönü’nün genel görüşme talebi üzerine, “Onların hepsi mecliste cevabını alacaktır. Biz uzun zaman bu kadar nazik bir konunun iç politika konusu yapılmaması için gayret ettik. Mademki mevzu açılmıştır, devletin arşivine de dayanarak gerekli cevabı veririz” şeklinde bir cevapla talebi olumlu karşılamıştır (Akşam, 1965, s. 1). ABD Başkanı Johnson’un Başbakan İnönü’ye 1964 yılında gönderdiği mektubun, BM kararı sonrası İnönü ve Demirel arasında yaşanan “genel görüşme talebi” tartışmasından sonra basına sızdırılarak 13 Ocak 1966 tarihli Hürriyet Gazetesi’nde Cüneyt Arcayürek imzasıyla ve “Johnson’un Mektubu” sürmanşetiyle kamuoyuyla paylaşılmıştır (Arcayürek, 1966, s. 1).

tecrübesi bulunmayan, bir tek müzakereye katılmamış, bir gerekli müdahale imkânı olmayan, lisan ve tecrübe fukaralığına mahkûm bir adamı bakan yapmanın sonuçlarıdır. Bu konuda bırakın bir başarı kazanmayı, yeni dertler açmadığını bir başarı saymak gerekir.

Çağlayangil, Türk hükümetinin BM toplantısında kendi tezini savunma kararlılığını anılarında şu şekilde anlatmıştır (Cılızoğlu, 1990, s. 378):

Tek kişi kalsam bile Rumların oyununa yanaşmamakta kararlıydım. Hep böyle yapıyorlar, çoğu gösterip azla anlaşma yoluna gidiyorlardı. Üçüncü Dünya Devletleri, bize dost görünen Hindistan, Yugoslavya, Mısır gibi ülkelerin büyükelçileriyle barış taarruzuna geçtiler. Bir “Unity” sözcüğünün ilavesiyle, bizim önerdiğimiz formüle herkesin razı olacağını bildirdiler. Sayın Başbakan Demirel’e sorduktan sonra, teklifi reddettim. Mekanik bir çoğunlukla alınacak haklı tezimize ters düşecek bir BM kararına uymayacağımızı peşin olarak söyledim. İnanmadılar. Her zaman böyle oluyormuş. Önce, Türkiye öneriyi geri çevirir, sonra razı olurmuş. Böylece taviz vere vere savunduğumuz ilkelere uzaklaşmamızı sağladılar, bir tür salam politikasıyla güttükleri amaca adım adım yaklaşırlarmış. Bu sefer, Türkiye aksini yaptı. Sonuna kadar direndi.

Tüm bu eleştirilere rağmen, Adalet Partisi’nin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra (*yaklaşık iki ay*), BM gibi önemli bir toplantıda, Kıbrıs tezini savunduğunun ve önceki dönemlerde, Tarafsız devletler, BM toplantısı (aralık ayına ertelenmişti) ve Ada’daki duruma karşı çeşitli hesap hatalarının yapıldığının göz ardı edilmemesi, toplantının neticelerinin doğru tahlil edilmesine önemli katkılar sağlayacaktır (Armaoğlu, 1965, s. 2).

4.3. Aralık 1965 Sonrası Türkiye'nin Kıbrıs Politikası ve Yunanistan ile İkili Müzakereler: Keşan-Dedeoğlu Görüşmeleri

Aralık 1965 BM Genel Kurul toplantısında, Türkiye aleyhinde çıkan karar sonrasında Demirel hükümeti, şu esasları temel alarak Kıbrıs konusunda politika yürütmüştür (MMTD, 1967, s. 7-8):

1. BM kararını, meselenin çözümünde bir unsur olmaktan çıkarmak.
2. Uluslararası alanda, Kıbrıs meselesinde, Türkiye'nin tezine azami destek sağlamak.
3. Kıbrıslı Türklerin, can ve mal güvenliğini sağlamak.
4. Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların, bir hesap hatası yaparak emrivaki yoluyla bir çözüm yolu empoze etmeye kalkışmasını önlemek.
5. Kıbrıslı Türklerin direnme gücünü geniş ölçüde takviye etmek.
6. Kıbrıs meselesinin çözümü için gerçekleştirilecek müzakerelerde, Türkiye'ye sağlam bir müzakere pozisyonu oluşturmak.
7. Müzakerelerin beklenen sonucu vermemesi halinde izlenecek siyaseti, başından itibaren planlamak ve bu siyaset çerçevesinde yapılacak hamlelerin derhal hayata geçirilmesini sağlamak.

Ankara Hükümeti, uluslararası alanda destek sağlamak üzere, NATO ve CENTO gibi uluslararası toplantılarda, taraflara, Kıbrıs konusundaki Türk görüşünü açıklamaya devam etmiş ve buna ek olarak, Yunanistan ile ikili müzakerelere başlamak kaydıyla, diplomatik girişimlere başlamıştır. Aralık 1965 BM toplantısı sonrasında, Rumların Enosis amaçlarını gerçekleştirmek üzere giriştikleri faaliyetler, delilleriyle birlikte, toplantıda Rumlar lehine oy kullanan devletlere sunulmuş ve bunun akabinde, Lübnan, Nepal, Suriye, Uruguay, Gana ve Gabon ülkeleri, BM Genel Sekreterliğine müracaat ederek, karar lehine kullanılan oyların Enosisi tasvip

anlamına gelmeyeceğini bildirmişlerdir. Çağlayangil'e göre, BM'nin geçen yıl kabul ettiği kararın nötrale edildiğinin en önemli delili: 21. BM Genel Kurul toplantısına, Rumların başvurmamış olmasıdır. Nitekim karar sonrası, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların, "hesap hatası" yaparak bir çözüm şeklini empoze etmeye kalkışmaları ihtimali göz önünde bulundurularak, Yunan ve Rum tarafına gerekli ikazlarda bulunulmuş, Kıbrıslı Türklerin mevcut durumunu zedeleyebilecek emrivakilere göz yumulmayacağı açıkça ifade edilmiştir (MMTD, 1967, s. 8-9).

BM toplantısının ardından, Türkiye'nin yoğunlaştığı en önemli mesele, Kıbrıs meselesinin çözümünde bir müzakere zeminin oluşturulmasına yönelik olmuş, Çağlayangil de müzakerelerin önemine sürekli olarak vurgu yapmıştır. Çağlayangil, ikili müzakerelerle ilgili olarak, "harple de bitse bu mesele, nihayet hal yolu, bir masa başında müzakere edilerek olacaktır. Bunun müzakerelerden gayri bir hal yolu yoktur." demiş ve Ankara'nın kapısının, müzakerelere açık olduğunu belirtmiştir (MMTD, 1966, s. 881). ABD Ankara Büyükelçisi Parker T. Hart, 28 Ocak 1966 tarihinde Çağlayangil ile yaptığı görüşmenin detaylarını aktardığı ve ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, Çağlayangil'in, kendisini, Dışişleri Bakanlığı konutuna çağırdığını ve Kıbrıs meselesi hakkında görüşlerini ifade ettiğini bildirmiştir. Parker, telgrafta, Çağlayangil'in, tek taraflı ilhaka kesinlikle karşı olduğunu, iki topluluğun varlığının esas alındığı, bir topluluğun diğerini tahakküm altına almadığı ve her iki toplumun da yönetime katılması gerektiğine inandığını ifade etmiştir. Parker'a göre, Çağlayangil görüşmede, 1959 Antlaşmalarının halen hukuken geçerli olduğunu, fakat bunların değiştirilemez olmadığını kabul ettiğini vurgulamış, Türkiye'nin çifte Enosis ve federasyon da dâhil olmak üzere, yukarıda sayılan temel ilkeler esasında her türlü çözüm fikrine açık olduğunun altını çizmiştir (FRUS, 1966).

Türkiye ve Yunanistan arasında başlayan istikşafi görüşmeler, 15 Nisan 1966 tarihinde şekillenmeye başlamış, dönemin Yunanistan Başbakanı Stefanos Stefanopulos, yaptığı açıklamada Enosisin ilgili tarafların menfaatlerine olduğu kadar, barış için de en iyi çözüm şekli olduğunu, Türkiye'yle, Enosis ve Makarios'un talepleri dışarıda bırakılmayacak şekilde görüşmelere hazır olduklarını açıklamıştır (Akşam, 1966, s. 1). Türkiye ise, Enosisin, bir çözüm yolu olarak kesinlikle kabul edilmeyeceğini, fakat her iki cemaatin menfaatine uygun bir çözüm yolunun bulunması adına, müzakerelere sıcak baktığını bir kez daha teyit etmiştir (Akşam, 1966, s. 1). Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi Sgurdeos, Çağlayangil ile yaptığı görüşmelerde, Atina hükümetinin ikili müzakerelere hazır olduğunu bildirmiş, Çağlayangil ise, bu tekliflerin yazılı olarak bildirilmesini talep etmiştir. Çağlayangil, müzakere teklifinin yazılı, görüşme esaslarının ise kâğıt üzerinde tespit edilmesi şartıyla, Türkiye'nin, Yunan teklifini kabul edebileceğini; aksi halde, müzakere masasına oturulmayacağını söylemiştir. Çağlayangil'e göre, geçmişte defalarca denenmiş bu yol, Türkiye'ye sadece acı tecrübeler sağlamış ve bu nedenle, tekrar edilmesi sakıncalı görülmüştür (Cumhuriyet, 1966, s. 1-7).

Türk hükümeti, bu dönemde, Kıbrıs'la ilgili görüşlerini ve Yunanistan'la yürütülecek müzakere sürecinden beklentilerini, 22 Nisan 1966 tarihinde Ankara'da, ABD'li yetkililer (Dean Rusk, Büyükelçi Parker T. Hart, Raymond Hare ve Robert S. Dillon), Süleyman Demirel, İhsan Sabri Çağlayangil, Haluk Bayülken, İlter Türkmen ve Şükrü Elekdağ'ın arasında gerçekleşen toplantıda da dile getirmiştir. Toplantıda konuşan Çağlayangil, Makarios'un BM kararı sonrasında Ada'da yürüttüğü faaliyetlerden duyduğu endişeyi dile getirirken, Ada'da durumun normalleşmesini beklediklerini ifade etmiştir. Nitekim, bu süreçte, Ada'da bulunan Türklerin, Rumlara kıyasla, eşit haklara ve imkanlara sahip olmadığı, geçen zamanın, bu eşitsizlik

yüzünden Kıbrıslı Türkler aleyhine bozulduğu ve özellikle moral olarak zayıfladıkları belirtilmiştir. Çağlayangil'in konuşması üzerine Rusk, ABD hükümetinin, Türkiye'nin Kıbrıslı Türklerin durumuyla ilgili endişelerini paylaştığına dair güvence verirken, meselenin çözümünde sabır ve gayretlerin önemine vurgu yapmıştır. Rusk'ın sabır ve gayret üzerine sarf ettiği sözler üzerine Çağlayangil, Ankara Hükümetinin, sabır ve gayret tavsiye edilmesi gereken son mercii olduğunu söylemiş ve ardından, olası bir Rum katliamı karşısında Türkiye'nin nasıl bir tutum sergilemesi gerektiği ve Kıbrıslı Türklerin durumunun ne kadar süreyle bu şekilde kalacağı yönünde sorular yöneltmiştir. Rusk, ABD hükümetinin olası bir Türk-Yunan savaşında, NATO ittifakı üzerindeki ciddi sonuçları dikkate aldığı şeklinde bir açıklama yaparak, yapıcı bir cevap vermekten kaçınmıştır. Çağlayangil ayrıca, Kıbrıs'ta tatmin edici bir çözüm konusunda kamuoyunun yoğun bir baskısının olduğunun altını çizerken, toplantıda konuşan Demirel, Adanın, Yunanlı askerler tarafından fiilen işgal edilirken ABD'nin neden sessiz kaldığını sormuş ve sorunun yeniden alevlenmesi halinde, Türk kamuoyunun, Hükümetin harekete geçmesini bekleyeceğini ve bu durumda, sessiz kalamayacaklarını ABD'li yetkililerle paylaşmıştır. Toplantı, Çağlayangil'in Yunanistan ile yapılacak görüşmelere yönelik "elimizden geleni yapacağız" sözüyle sona ermiştir (FRUS, 1966).

Kıbrıs sorununa devamlı bir çözüm yolu bulunması ve Ada'daki durumun normalleştirilmesi için, Türkiye ve Yunanistan arasında bir süredir devam eden büyükelçiler düzeyindeki görüşmeler, 1966 yılının Mayıs ayı ortalarında sonuç vermiş ve 18 Mayıs 1966'da, iki devletin Dışişleri Bakanlığınca yapılan ortak açıklamayla, Kıbrıs meselesinin barışçıl ve anlaşmaya dayanan bir şekilde çözülmesi için karşılıklı mutabakata varıldığı açıklanmıştır (Milliyet, 1966, s. 1; Cumhuriyet, 1966, s. 1).

Ortak bildirinin ardından, Çağlayangil ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Ioannis

Toumbas, 5-9 Haziran 1966 tarihleri arasında gerçekleştirilen NATO Bakanlar Konseyi toplantısı kapsamında, Brüksel’de NATO Genel Sekreteri Manlio Brosio gözlemciliğinde iki kez bir araya gelmiş ve görüşmelerin tarafsız bir ülkede gizli bir şekilde yürütülmesine karar vermişlerdir (Cumhuriyet, 1966, s. 1; Milliyet, 1966, s. 1).

Türkiye’nin aksine, Yunanistan, 1965-1967 yılları arasında siyasi bir kriz yaşamıştır. Çağlayangil’e göre bu krizin başlıca nedeni, Kıbrıs meselesi olmuştur. Çağlayangil, bu dönemde Yunanlıların, Enosis isteğini yoğun bir şekilde sürdürdüğünü, fakat başta Türkiye ve Sovyetler olmak üzere, meseleye ilgili olan tarafların, buna razı olmadığını ifade etmiş ve sonrasında, bu meselenin, Yunanistan’da koalisyonun dağılmasına neden olduğunu ve 11 Nisan 1966’da, Thrimikos’un istifa etmek zorunda kaldığını ve yerine, Ioannis Toumbas’ın Dışişleri Bakanlığı görevine getirildiğini belirtmiştir. Çağlayangil, Toumbas’a karşı iyimser bir tutum sergilemiş, anılarında, Bakan’a karşı düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir (Cılızoğlu, 1990, s. 384-385):

Bu zat, emekli amiraldi. Kahramanlığı ile ünlü bir askerdi. İkinci Dünya Savaşı’nda, kumandasındaki amiral gemisi, isabet almış, yarısı yok olmuştu. Yarım kalan gemisini pireye kadar getirmeyi başarmıştı. Bu savaşçı eski asker, benimle ilk görüşmesinde üzerimde çok olumlu bir etki bıraktı. 14 aydan biraz fazla süren bakanlığı sırasında hiçbir yanlış hareketini görmedim. Daima dürüst kaldı. Bir askere gösterilen saygıyı kötüye kullanmadı. Kendisiyle Kıbrıs işini müzakere ve konuşmayı sürdürmeye başladık. Türkleri tatmin etmeden ENOSİS’in gerçekleşmeyeceğini anlamıştı.

Türk ve Yunan hükümetleri arasında bu şekilde diplomasi trafiği devam ederken, TBMM’de, hükümetin Kıbrıs politikası yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. CHP, MP, TİP, YTP ve CKMP gibi muhalif partiler, hükümetin Kıbrıs konusunda bir

politikaya sahip olmadığı ve Yunanistan’la ilişkilerde yavaş hareket edildiğine yönelik eleştiriler yöneltilmişler, Çağlayangil, bu eleştirilere meclis kürsüsünden yanıt vermiştir. Çağlayangil’in açıklamasına göre, Türkiye, müzakerelere sıcak bakmasına rağmen talip olmamış, Yunanistan’la girişilecek müzakerelerin inisiyatifi, geçen yıllardan farklı olarak, bu defa Yunan hükümetine bırakılmış ve Ankara’nın sadece iyi niyet teşebbüslerine reaksiyon göstereceği belirtilmiştir. Türkiye’nin bu tutumuyla Yunanistan için iki alternatif ortaya çıkmıştır. Birincisi, hiçbir şart ileri sürmeden Türkiye’yi iyi niyetine ikna edecek ve müzakerelerin başlamasına talip olacak ya da ikinci olarak, mevcut durumun devamından yana tavır alarak, “her an sonuçları kestirilemeyecek fiili ihtilaflara” kapıyı açık bırakacaktı. Yunan hükümeti bu seçenekler arasından müzakere yolunu seçmiş ve ikili görüşmeler başlamıştır (MMTD, 1967, s. 9). Çağlayangil, Yunanistan’ın müzakere taleplerine hemen karşılık verilmediğini, müzakere taleplerinin, dış ilişkiler teamüllerinde olmamasına rağmen, yazılı şekilde sunulmasını istediklerini ve bu talebin karşılanması üzerine, müzakerelere başladıklarını ifade etmiştir (MMTD, 1966, s. 881).

Aralık 1965’te, BM Genel Kurulunda, Kıbrıs konusunda alınan karar, Yunan tezinin lehine yorumlanmıştır. Lakin uygulamada, bu kararın, durumu değiştirecek bir nitelikte olmadığı, Enosisin gerçekleşmesine etki etmeyeceği ortaya çıkmış ve bu kapsamda, Yunan Hükümeti, politikasında bazı değişiklikler yapmaya yönelmiştir. Atina Yönetimi, daha önce Türkiye ile görüşmeme üzerine yürüttüğü politikadan vazgeçerek, Ankara’yla uzlaşmadan Kıbrıs meselesinin barışçıl yollarla çözülemeyeceğini kabul etmiş ve iki hükümet arasında görüşmelerin başlamasını, Çağlayangil’in de ifade ettiği şekilde, bizzat istemiştir. Mayıs ayında varılan mutabakat üzerine başlayan görüşmeler, yaklaşık altı ay boyunca gizli bir şekilde yürütülmüş ve son olarak, Brüksel’de bir araya gelen Çağlayangil ve Toumbas’ın,

Aralık 1966'da Paris'te gerçekleşecek NATO Konseyi toplantısında yeniden bir araya gelmesi kararlaştırılmıştır. Lakin iki ülkenin tutumuna bakıldığında, bakanlar düzeyine çıkacak görüşmeleri olumlu yönde değerlendirmek mümkün olmamıştır. Nitekim, altı ay boyunca “teknisyenler” arasında süren görüşmelerin olumlu yönde ilerlediğine dair bir işaret verilmemiş, aksine, taraflar, bu görüşmelerde eski tezlerini sürdürmeye devam etmiştir. Paris'te düzenlenecek ikili görüşmelerle ilgili olarak Abdi İpekçi, Milliyet Gazetesi'nde yayınlanan köşe yazısında şu yorumda bulunmuştur (İpekçi, 1966, s. 1):

İki Dışişleri Bakanının şimdi Paris'te yapacakları görüşmelerde bu uzlaşmaz görüşleri bağdaştırabilecekleri şüphelidir. Çağlayangil ile Tombas, herhalde daha ziyade müzakerelerin kopmasını ve ilişkilerin tehlikeli bir hal almasını önlemek çareleri üzerinde duracaklardır. (...) Kısacası, Paris görüşmeleri, Kıbrıs konusunda Türkiye ile Yunanistan arasında bir anlaşmanın esaslarını tespit etmekten çok, bugünkü durumu korumak ve daha kötüye gitmesini önlemeye çalışmak çabalarına sahne olacağına benzemektedir. İki Bakan, bu hususta da anlaşamazlarsa, uzunca bir süredir sakın kalan Ada'nın yeniden karışması muhtemeldir.

Çağlayangil, anılarında, Tombas'la Paris'te gerçekleşen görüşmeyle ilgili olarak şunları aktarmıştır (Cılızoğlu, 1990, s. 384-385):

Bir gün beni Paris'te baş başa görüşmeye çağırdı. “İngilizlerin işgal ettiği üsleri alır ve size veririm, Ada'nın gerisini bize bağlamaya razı olur musunuz?” dedi. Yanımızda hiç kimse yoktu. Teklif, resmî değildi. Buna rağmen, “Yani ENOSİS teklif ediyorsunuz. Bu, Ada'nın taksimi demektir. Acheson planı bile daha cömert davranmıştı. İngiliz üsleri, Kıbrıs'ın ancak yüzde 5 civarındaki toprağını teşkil eder. Bunu çoğaltacak ne gibi önerileriniz var? Biz, federe bir devlet olsun diyoruz. Federasyonu kabul ederseniz, coğrafi bütünlükte ısrar etmeyiz dedim.” (...) Bir sonuca varamadan, Yunanistan'da demokratik rejim kesintiye uğradı ve Albaylar Cuntası bir askeri darbe yaparak, yönetime el koydular. Seçimle gelmiş

iktidarla, Kıbrıs çözümü konusunda aldığımız yol da tekrar geriye dönmüş oldu.

1960'lı yıllarda, Türkiye'nin aksine, Yunanistan, ciddi hükümet bunalımları yaşamış, orduda temizlik yapmak isteyen Yorgo Papandreu'nun Kral tarafından azledilmesiyle, ülkede çalkantılı bir dönem başlamıştır. 21 Nisan 1967'de, bu çalkantılı dönem, askeri darbeyle sonuçlanmıştır. Cunta yönetimi, hazırladığı hükümet programında, Yunanistan'ın Enosisi "barışçıl yollarla" sağlamaya çalışacağını ve Türklerin azınlık haklarını göz önünde tutacaklarını açıklamıştır. Öymen'e göre, bu zamana kadar yapılan müzakerelerin, varılan antlaşmaların hiçbir değeri kalmamıştı, nitekim Yunanistan, yüzyılı aşkın bir zamandan beri savunduğu Ada'yı ilhak etme hedefinden vazgeçmemişti (Öymen, 2003, s. 447).

4.3.1. Keşan-Dedeoğlu görüşmeleri

Türkiye ve Yunanistan arasında devam eden görüşmeler, basın da yakın takibinde olmuş, görüşmelerin bir neticeye bağlanıp bağlanamayacağı konusu, sıklıkla tartışılmıştır. Bu tartışmalar incelendiğinde, ortaya çıkan genel kanı, görüşmelerde bir neticeye varılmayacağı yönünde olmuştur. Örneğin, Derviş Manizade, Milliyet Gazetesinde yer alan köşe yazısında, Aralık 1963 Olaylarının ardından devam eden Kıbrıs olaylarının aradan geçen uzun zamana rağmen bir çözüme kavuşturulamadığını, aylardan beri sürüp giden gizli görüşmelerin sonunun ne olacağı sorusunun artık "bir alev gibi" yürekleri dağlamaya başladığını yazmıştır (Manizade, 1966, s. 2).

Kamuoyunun ikili görüşmelerden bir netice alınmayacağına yönelik genel kanısının, Kıbrıs'ta devam eden olaylardan etkilendiği şüphe götürmez bir gerçektir. Nitekim, bir taraftan, Türkiye ve Yunanistan arasında görüşmeler devam ederken, diğer taraftan, Kıbrıslı Rumlar, Ada genelinde silahlı eylemlerine devam etmiş, Türk

basınında bu olaylar, “Rumlar, Kıbrıs’ın her yerinde taarruza geçti” (Hürriyet, 1967, s. 1), “Kıbrıs’ta Rumlar tarafından Küçük bir Türk çocuğu ve annesi öldürüldü” (Hürriyet, 8 Ağustos 1967) ve “Kıbrıslı 5 Türk, Rum mayını ile parçalandı” (Hürriyet, 1967) şeklinde başlıklarla manşet olmuştur.

Kamuoyunda devam eden tartışmaların ve Ada’da yaşanan olayların gölgesinde, 5 Eylül 1967 tarihinde yapılan açıklamayla; “Yunan Hükümeti’nin talebi üzerine”, Türk ve Yunan Başbakanlarının, 9 Eylül 1967’de Trakya’nın sınır ilçelerinden biri olan Keşan’da, 10 Eylül’de ise Yunan sınırına yakın Dedeağaç’ta bir araya gelecekleri açıklanmıştır (Hürriyet, 1967, s. 1).

Keşan ve Dedeağaç Görüşmeleri, 1959 yılında, Menderes ve Karamanlis görüşmesinin ardından geçen 9 yıllık süreç sonrasında, Türkiye ve Yunanistan arasında Başbakanlık düzeyinde yapılan ilk görüşmeler olması açısından da ayrı bir yere sahip olmuştur. Toplantı günü, taraflar, birbirlerini İpsala Köprüsü’nde karşılamış ve ardından ilk görüşme, Keşan’da 4. Tümen Karargahı’nın brifing salonunda gerçekleştirilmiştir. Liderler, 10 Eylül 1967 tarihinde, Dedeağaç’ta, Karamanlis Hükümeti döneminde 3 milyon drahmiye inşa edilen, 40 odalı Astir Motel’de bir araya gelmişlerdir (Berksoy, 1967, s. 1-9; Arcayürek, 1967, s. 1). Toplantının başlangıcında Yunan tarafı, önceden hazırladıkları, Ada’nın gelecekteki statüsünün “ancak ve ancak Enosis” olabileceğini gösteren Yunan tezini Türk heyetinin önüne koymuş ve tepkiler üzerine, bu notlar kaldırılmıştır. Yunan Başbakan Kollias, konuşmasında çözüm yolunu yine Enosis olarak göstermiştir (Arcayürek, 1967, s. 1). Çağlayangil, anılarında toplantıyı şöyle anlatmıştır (Cılızoğlu, 2018, s. 349):

Sayın Demirel gitmek istemiyordu. Enosis’i Cunta’nın Başbakanıyla konuşmaktan bir şey çıkmayacağını düşünüyordu. (...) İlk sözü, Colias (Kollias) aldı. Cebinden bir kağıt çıkardı ve okudu. Okuduğu yazının özü

şuydu: (...) Ada, Yunanistan’a bağlanırsa bütün pürüzler hallolur. (...) Kağıt okundukça, iki tarafın üyeleri de renkten renge giriyordu (...) Sözü Demirel aldı. (...)

Demirel, konuşmasında, adanın, Yunanistan’a 600 mil, Türkiye’ye ise 40 mil uzakta olduğunu ve bağlanmak söz konusuysa, Türkiye’ye daha çok “yaraştığını” vurgulamış, Yunan Heyetinin niyetinin, Enosis olduğunun bir kez daha anlaşıldığını ve müzakerelere bu şekilde devam edilemeyeceğini belirtmiştir. Konuşmaların ardından Demirel, güçlükle ikna edilerek yeniden müzakereler devam etmiştir (Cılızoğlu, 2018, s. 350).

Toplantıda söz alan Çağlayangil, Türkiye’nin Enosis dışındaki her türlü müzakereci formülü benimsediğini ve anlattığını, bugüne kadar federasyondan bağımsızlığa ve kantonal sisteme kadar pek çok tez üzerinde durulduğunu ifade etmiştir. Ada’nın, yüksek seviyedeki bir görüşmesine intikal eden teknik görüşmelerde İngiliz üslerinin verilmesi üzerinde bile bazı temaslar yapıldığını, Enosis’in, ikili olması hakkında da Türklerin bazı telkinleri ve teklifleri olduğunu belirtmiştir. Demirel ise, Kollias’ın tavrını şu sözlerle eleştirmiştir (Arcayürek, 1967, s. 2):

Enosis üzerinde ısrar edilmektedir. O halde, buraya niçin toplandık? Türkiye, Enosis’i asla kabul etmeyecektir. Türkiye, Enosis vakiası karşısında bunun bir Türk-Yunan savaşına müncer olacağını sarahatle ifade eder ve etmiştir. Yunanistan Başbakanı, Enosis üzerinde, kabul etmediğimiz ve etmiyeceğimiz bir tez üzerinde konuşacak ve herhangi bir alternatif ileri sürmiyecekse, o halde neden toplandık ve neyi konuşacağız?

Görüşmelerin başında, taraflarca Kıbrıs sorununa bir çözüm bulunmasının, her iki ülkenin ortak çıkarına hizmet edeceği yönündeki ortak görüşe rağmen, herhangi bir anlaşma sağlanamamış ve Türkiye’nin hazırladığı ortak bildiri, Yunan heyetince aynen kabul edilmesiyle kamuoyuyla paylaşılmıştır. İki ülke görüşlerini

yakınlaştırmak için çaba gösterme arzusunu yansıtan ortak bildiriye rağmen, taraflar, bir daha bir araya gelmemiş ve sonuç itibarıyla, bir yılı aşkın süredir farklı yer ve düzeylerde yürütülen ikili görüşmelerin net bir şekilde sonuçsuz kaldığı görülmüştür (Cılızoğlu, 2018, s. 351; Bilge, 1975, s. 174).

Demirel'in görüşmeler sonrasında yaptığı açıklamalar, genel olarak Lozan'ın kurduğu güç dengesinin değiştirilemeyeceği, antlaşmanın tüm katılımcı devletlerin rızası olmadan değiştirilemeyeceği; Enosisin kabul edilmeyeceği ve bir toplumun, diğerine hükmedemeyeceği yönünde olmuştur. “*Demirel'in açıklaması, Yunanistan'a bomba gibi*” düşerken (Uslu, 2003, s. 96), diğer taraftan, Kıbrıs Türkleri de görüşmelerin sonucundan memnun olmamıştır. Kıbrıs medyası, sonuçları önceden belli olan görüşmeler için zaman kaybı değerlendirmesini yaparken, sonuçların, Kıbrıs Türk halkı için hayal kırıklığına neden olduğunu yazmışlardır (Akın, 1967, s. 1).

4.4. Türk – Yunan Görüşmelerinin Perde Arkası: Boğaziçi-Geçitkale Olayları Öncesi Yaşanan Gelişmeler

Türkiye ve Yunanistan arasında ikili görüşmelerin sürdüğü sırada, Makarios, bir yandan Ada'daki Yunan askerlerinden aldığı güçle Türkler üzerindeki baskılarını artırarak sürdürmüş, bir yandan da Bağlantısızlar Hareketi içinde etkinliğini sürdürerek, uluslararası antlaşmaların getirdiği sınırlamalardan fiilen kurtulmaya çalışmıştır. Ayrıca Makarios, politik girişimleriyle 1967 yılı içinde Yunan hükümetiyle, Enosis yolunu kapatacak hiçbir anlaşmanın imzalanmaması hususunda anlaşmaya varırken, Kıbrıs Rum Meclisinde, nihai amacın, Enosis olduğunu ilan eden bir kararın kabul edilmesini sağlamıştır. Makarios, Johnson Mektubu ve Barış Gücü'nün Ada'ya gelmesinin ardından, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale edemeyeceğini düşünmüş ve “yanlış bir hesap yapmıştır” (Öymen, 2003, s. 447-448).

4.4.1. Rauf Denктаş'ın Kıbrıs'a çıkma girişimi

“Kıbrıs Türk Cemaati içinde bir çekişme varmış gibi söylentiler vardı, cemaati tek vücut haline getirmeliydik.” diyen Denктаş, Kıbrıs Rum Yönetimi'nin engellemelerinden dolayı, Ocak 1964'ten beri ikamet ettiği Ankara'dan Kıbrıs'a hareket etmek için çeşitli girişimlerde bulunmuş, fakat bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. Denктаş beraberinde Nejat Konuk ve Erol İbrahim ile kendi imkanlarıyla İskenderun'dan kiraladıkları motorla (mavna), 22 Ekim 1967 Pazar günü, Kıbrıs'a doğru hareket etmişler ve kiralanan motorun eski olması nedeniyle, ancak 23 Ekim'de Domuzburnu'na ulaşabilmişlerdir. Fakat burada çıkan fırtınada motorun hasar alması nedeniyle, İskenderun'a geri dönmek zorunda kalmışlardır. 28 Ekim Cumartesi günü, Denктаş ve arkadaşları yeniden Ada'ya doğru harekete geçmişler ve yeniden fırtınaya yakalanarak, bu kez Suriye Limanlarına sığınmak zorunda kalmışlardır. Buradan yeniden hareket eden Denктаş ve arkadaşları, 31 Ekim 1967 gecesi, Karpas Yarımadası sahillerinden karaya çıkmışlar ve 3 mil içeride, Aytotro köyü civarında Rum yetkililerce yakalanarak cezaevine gönderilmişlerdir (Ulus, 1967(a), s. 1-7).

Ankara, Denктаş'ın tutuklanmasının ardından hemen harekete geçerek daha fazla gerginliğin önüne geçmek adına, Denктаş'ın derhal serbest bırakılmasını talep etmiş ve ayrıca ABD, İngiltere ve BM Genel Sekreteri U-Thant nezdinde teşebbüste bulunmuştur. Bu sırada Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın İngiltere ziyaretine eşlik eden Çağlayangil, gezi dönüşünde Esenboğa'da yaptığı açıklamada, İngiltere'nin, Denктаş'ın serbest bırakılması için Kıbrıs ve Yunan hükümetleri üzerinde resmen teşebbüste bulunduğunu açıklamış ve 10 Kasım 1967 Cuma günü, Meclisi konuyla ilgili bilgilendirmiştir. Demirel ise 1 Kasım'da yaptığı açıklamada, konunun Türk milleti ve hükümeti için hassasiyetine vurgu yaparken, Denктаş ve arkadaşlarının “süratle ve salimen tahliyelerinin bir zaruret olduğunu” bildirmiştir. Ankara'nın

girişimleri neticesinde, BM Genel Sekreteri, Kıbrıs Özel Temsilcisi aracılığıyla Denктаş ve arkadaşlarının şahsi güvenlikleri ve iyi muamele gördükleri hususunda önce teminat verilmiş ve ardından 12 Kasım 1967’de serbest bırakılmışlardır. Denктаş ve arkadaşları, serbest bırakılmalarının ardından, yeniden Türkiye’ye iade edilmişlerdir (Ulus, 1967(b), s. 1-7; MMTD, 1967, s. 79-80).

Rauf Denктаş’ın eşi Aydın Denктаş, Teoman Karahun ile yaptığı röportajda, Denктаş’ın Ada’ya çıkma girişimi hakkında şunları söylemiştir (Karahun, 1967, s. 1-7):

Gitmesi gerekti. Mücahitler onu bekliyordu. (...) Türkiye’de bunalmıştı. Nene Hatun’daki evine girip çıkarken çoğu defa kimselerin yüzüne bakamıyordu. Sanki bir savaştan kaçmış gibi. (...)

Denктаş’ın Ada’ya çıkma girişimi konusunda tartışılan en önemli mesele, bu çıkma girişiminin, hükümetin girişimiyle gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği üzerine olmuştur. Onur Öymen’e göre, bu dönemde, Demirel Hükümeti’nin uğraşmak durumda kaldığı konular olmuş ve bu nedenle Denктаş, Ankara’da kaldığı süreçte Türk hükümetine birçok meselede istediğini yaptıramamıştır. Öymen’e göre, “Denктаş’ın Ada’ya geçmesinde Türk Hükümeti’nin etkisi olmamış, girişim, Denктаş’ın kendi kişisel inisiyatifiyle gerçekleşmiştir” (Öymen, 2022)⁷⁹.

4.4.2. Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler

Türk ve Yunan Hükümetlerinin, Kıbrıs meselesini müzakere için masaya oturduğu dönemden itibaren, Makarios, bu görüşmelere karşı bir tutum sergilemiş, Rum halkının Enosis’ten başka bir çözüm şeklini asla kabul etmeyeceğini sıklıkla dile getirmiştir. Makarios’un bu tutumu, yürüttüğü politikalara da yansımış, Ada’da şiddet eylemleri, görüşmeler öncesinden başlayıp artarak devam etmiştir. Örneğin, Nisan-

⁷⁹ Onur Öymen ile 4 Haziran 2022 tarihinde yapılan röportajdan alınmıştır.

Mayıs 1966 tarihinde Makarios, 1960 Anayasasına aykırı bir şekilde, dönemin Milli Savunma Bakanı Osman Örek ve Tarım ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fazıl Plümer'i görevlerinden azlederek, yerlerine Rumları atamış (Bozkurt, 1966, s. 1-2) ve diğer taraftan, ekonomik ablukalarını sürdürmüştür. Bu ablukalardan biri, Haziran 1966'da yaşanmıştır. Lefkoşa'nın Rum semtinde patlayan bombaların failleri olarak Kıbrıslı Türkler gösterilerek, Lefkoşa'nın Türk kesimine abluka uygulanmıştır. Bu abluka esnasında binlerce Kıbrıslı Türk mahsur kalırken, gıda ve yardım malzemelerinin dâhi girişine izin verilmemiştir. Tıpkı Lefkoşa'da olduğu gibi, Larnaka Bölgesi de akaryakıt, su ve gıda başta olmak üzere, çeşitli temel ihtiyaçlardan mahrum bırakılmıştır (Bozkurt, 1966, s. 1). Söz konusu abluka, 23 Haziran 1967 tarihinde Ankara Hükümetinin mukabil tedbirler alınacağına dair sert açıklamalarından sonra kaldırılmıştır (Bozkurt, 1966, s. 1).

Lefkoşa gibi bir başka ambargo uygulanan Türk bölgesi, Baf olmuştur. 12 Ağustos 1966 tarihinde Rum güçleri, Baf'ın Afrodite Sokağında (Yeşil Hattın Türk tarafı) oturan bir Türk ailenin evine zorla girmiş, olaylar esnasında bir Kıbrıs Türkü vurularak öldürülmüştür. Artan olaylar nedeniyle Rum Yönetimi, Baf'ı abluka altına almıştır (Bozkurt, 1966, s. 1). 1967 yılı ise Rumların Türklere yönelik şiddet eylemlerini yoğunlaştırdığı bir yıl olmuştur. Ağır silahlarla teçhizatlandırılmış Rum güçleri, 7 Nisan 1967 tarihinde Tatlısu'ya saldırmış, fakat Mücahitlerin karşı direnişiyle karşılaşmışlardır. 15 Nisan'a kadar süren çatışmalarda, Mücahitlerin direnişi sonuç vermiş ve Rum güçleri geri çekilmiştir (Akın, 1967, s. 1).

Gerek Türk – Yunan görüşmeleri sırasında, gerek sonrasında Makarios'un tutumu açıkça Enosis olmuş ve bu politikasını, saldırgan bir tutumla uygulamaya koymuştur. Makarios'un bu saldırgan tutumunu, Yunanistan'ın açık, Bağlantısızlar'ın ise örtülü şekilde gösterdiği destekle sürdürdüğü, dönemin basınında da sıkça

tartışılmış ve Türkiye'nin itirazlarına rağmen, Makarios, bu tutumunu sürdürmüştür. Rum Yönetimi, Türklere yönelik uyguladıkları baskı politikasının sonucu olarak ortaya çıkan askeri ihtiyaçlarını, 1963-1967 yılları arasında, antlaşmalara aykırı bir şekilde gidermiştir. Dönemin en önemli meselelerinden biri olan Rumların Ada'ya silah (özellikle Çek silahları) ve asker taşıma meselesi, Demirel Hükümeti'nin, Kıbrıs politikasındaki en önemli sınavlarından biri olmuştur.

4.4.3. Rum Yönetimi'nin silahlanma girişimleri: Çek silahları meselesi

Aralık 1963 Olaylarının ardından Kıbrıs Rum Yönetimi, Türk Cemaatine karşı bir baskı aracı olarak, anayasanın öngördüğü sayının çok üzerinde bir askeri kuvvet meydana getirmiş ve bu kuvvetler, Yunanistan'dan temin edilen her türlü silahla silahlandırılmıştır. BM Barış Gücü'nün Mart 1964'te göreve başlamasından önce başlayan silah sevkiyatı, sonradan da devam etmiş ve Temmuz 1964'ten itibaren 10 bin kişilik Yunan Kuvveti silahlandırılarak Ada'ya gönderilmiştir. 1965 yılının mart ayında, tank ve ağır silahların yer aldığı askeri malzemeler, Rum kesimine teslim edilmiştir. Bu askeri takviyelerle Rum Kesimi, Kıbrıslı Türklere karşı ciddi bir kuvvet üstünlüğü sağlamasına rağmen, Çekoslovakya'yla gizli bir silah anlaşması imzalamıştır. Anlaşma kapsamında ilk olarak, 27 Kasım 1965 tarihinde 150 tonluk bir teslimat gerçekleştirilmiştir. Durumun açıkça görülmesi üzerine, Ankara Hükümeti, taraflarla diplomatik girişimler yürütmüş ve olası yeni bir silah sevkiyatının, cemaatler arasında gerginlik yaratabileceği mesajını vermiştir (MMTD, 1967, s. 6; Cumhuriyet, 1966, s. 1).

4 Ocak 1967 Çarşamba günü Millet Meclisinde konuyla ilgili yaptığı açıklamada, Çağlayangil, Ankara'nın, silah meselesinde, “devam etmekte olan silah sevkiyatının durdurulması” ve “ Ada'da bulunan silahların, Türk Cemaatinin güvenliğine yeni bir tehdit oluşturmayacak şekilde tedbirlerin alınması” esasları

üzerinden hareket etmiştir. Bu kapsamda, ilk olarak Çekoslovakya yönetimiyle temasa geçilmiş ve yeni silahların Ada'ya gönderilmemesi üzerine taahhüt alınmıştır. Türkiye, Rumların sağladığı son askeri malzemelerin, BM kontrolüne verilmesi konusunda ısrarcı bir tutum sergilemiş ve ABD'nin desteği üzerine, silahlar, BM Barış Gücü'nün kontrolüne alınmıştır. BM Genel Sekreteri, konuyla ilgili özel bir rapor hazırlayarak, “silah ithalatının, BM Barış Gücü'nün görevini yerine getirmesi bakımından endişe verici olduğunu” belirtmiş ve ardından, “silahların tam listesi” BM’de kayıt altına alınmıştır (MMTD, 1967, s. 6).

Daha önce ifade edildiği üzere, Rumların Ada'ya asker ve silah alımı, Türk-Yunan görüşmeleri öncesinde başlamış ve görüşmeler sürecinde devam etmiştir. Bu nedenle, silah sevkiyatı ve bu durumun ikili görüşmelere etkisi üzerine Mecliste tartışmalar yaşanmıştır. Örneğin, Fethi Tevetoğlu, ikili görüşmelerin devam ettiği sırada, Makarios'un Kıbrıs'a Demir Perde gerisi ülkelerden silah getirmesinin, durumun ciddiyetini artırdığını savunmuştur. Tevetoğlu, Makarios'un bu davranışının, “ikili görüşmeleri baltalamak, Türkleri tamamen imha ve Ada'yı tam anlamıyla ilhak etmek” hedefini güttüğünü ifade etmiş, Komünist Blok'un herhangi bir köşesinde, Çekoslovakya veya Bulgaristan'daki her faaliyet ve davranışın kumanda yerinin, Moskova olduğuna dikkat çekmiştir (CSTD, 1966, s. 497-498).

Benzer şekilde, Öymen de SSCB'nin Türkiye'yi desteklerken, diğer taraftan Rumlara silah göndermeye devam ettiğini ifade etmiştir. Öymen'e göre, Mısır üzerinden Kıbrıs Rumlarına gönderilen Çek silahları, 67-68 Olayları sırasında Ada'daki güç dengesini etkileyecek boyutlara ulaşmış ve bu durum, Sovyetlerin izlediği politikanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Öymen, konuyla ilgili şunları söylemiştir (Öymen, 2022):

O dönemde herhangi Doğu Bloku ülkesinin, Sovyet politikasından aykırı bir politika izlemesi söz konusu bile değildi. O dönemde, bu politikayı, en açık şekilde izleyen ülkelerden biri Çekoslovakya'ydı. Romanya ve Tito daha dengeliydi. Polonya, Çekler kadar katı değildi. Fakat Çekler, politikayı en katı uygulayan ülkelerden biriydi. Çünkü Rusların Panslavist politikası çerçevesinde Yunanistan'a sağladığı bir destek vardı. Daha Yunanistan'ın kuruluşundan itibaren Rusya, Yunan bağımsızlığının oluşturulmasında öncülük eden ülkelerden biriydi.

KKTC 2. Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat, Rusların federasyona sıcak baktığını, Enosis ve Türkiye'nin Ada'ya müdahalesine karşı olduğunu belirtmiş ve ayrıca Sovyetlerin, Yunanistan'dan sonra, Kıbrıslı Rumları en çok destekleyen ikinci ülke olduğunu ifade etmiştir⁸⁰ (Talat, 2022).

Silah meselesiyle ilgili Meclis tartışmalarına dönülecek olunursa, Çağlayangil'in açıklamalarına rağmen, Çek silahları meselesi, Meclis gündemini meşgul etmeyi sürdürmüştür. Muhalefet partisi vekillerine göre, Ada'daki silahların kontrolü, Çağlayangil'in söylediği şekilde, BM kontrolüne verilmemiş, Rum silahlı güçleri, kamplarda ve Çekoslovakya'da eğitim almaya devam etmiştir (MMTD, 1967, s. 67-68). 5 Ocak 1967 tarihli Meclis oturumunda konuşan Erim, U-Thant'ın hazırladığı, 8 Aralık 1966 tarihli raporu örnek göstererek, Çek silahlarının, son altı ayda belli aralıklarla Ada'ya gönderildiğini ve bunun, Türk kamuoyuna yansıtılmadığını belirtmiştir. Erim, silah meselesiyle birlikte o dönem devam eden ikili görüşmelerle ilgili olarak, görüşmelerin, Yunan hükümeti ve Makarios arasında planlı bir şekilde yapıldığını, silahların Grivas'ın kontrolüne verildiğini ve zamanın Türkler aleyhine işlediğini ifade etmiştir (MMTD, 1967, s. 70-72).

Rum cemaatin silahlanma durumu, kamuoyu gündemini de önemli ölçüde meşgul etmiştir. Bozkurt Gazetesi, Rumların silahlanma girişimlerine atıfta

---

⁸⁰ 11 Mayıs 2022 tarihinde Mehmet Ali Talat ile yapılan röportajdan alınmıştır.

bulunarak, “Türkiye silahlı müdahaleye kalkmasın, barış sağlanır diyenlerin yüzüne bir şamar gibi inmiştir” (Kotak, 1966, s. 3) derken, 12 Aralık 1966 tarihli sayısında, “Rum polisleri silahlandırmak gibi gülünç bir bahaneyle” yapılan ağır silah ve zırhlı araç alımına dikkat çekmiştir (Bozkurt, 1966, s. 1-4). Abdi İpekçi, Milliyet’teki köşe yazısında, silah meselesinde ,Yunanistan ve Rum toplumunun birlikte hareket ettiğini, amacın, Türkiye’yi köşeye sıkıştırmak olduğunu kaleme almıştır (İpekçi, 1966, s. 1).

Çekler ve Rum Yönetimi arasında imzalanan silah anlaşması, dünya kamuoyunu meşgul eden en önemli meselelerden biri olmuştur. Kimi kaynaklara göre, Yunan Hükümeti, Çekler tarafından gönderilen silahları kullanmaması konusunda Makarios’a baskı yaparken, kimi kaynaklar, olayın, Yunanistan ve Rum Yönetimi tarafından koordineli bir şekilde yürütüldüğünü savunmuştur. ABD’nin Atina Büyükelçisi Talbot, dönemin Yunan Başbakanı Parakevopoulos ile yaptığı görüşmenin ardından, ABD Dışişlerine gönderdiği 18 Ocak 1967 tarihli telgrafta, Yunan partilerinin, Kıbrıs konusunda Enosisi temel aldığını, fakat Yunanistan ve Rum yönetiminin, Türkiye’ye ne tür bir tazminat verecekleri konusunda hemfikir olmadıklarını belirtmiştir. Telgrafın devamında Talbot, Enosisi net bir şekilde hedefleyen bu politikada, Kıbrıslı Rumların silahları kullanmaması meselesinin “çokta inandırıcı olmadığını görüldüğünü” ifade etmiştir (FRUS, 1967).

ABD Dışişleri’nin Ankara’da bulunan Büyükelçiliğine gönderilen telgrafta, Ankara Hükümetinin, Çek silahları ve Yunan Hükümetinin tutumu konusunda yönetilen söylemleri başlangıçtan itibaren yeterli bulmadığını, Demirel’in, Çek silahlarının BM gözetimine alınmasını istediğini ve U-Thant ile Makarios anlaşmasıyla sunulan “kontrol tedbirlerini” yetersiz bulduğunu yazmıştır. Telgrafta, Türkiye’nin, Makarios’a ve Yunan Hükümetinin, Makarios nezdindeki girişimlerine güvenmediği belirtilmiştir. Ayrıca telgrafta, Demirel’in, Çek silahlarının dağıtılması

halinde “bundan kaçınmayı ummasına rağmen” ,Kıbrıslı Türklere havadan silah gönderme gibi önlemleri “açıkça ve özür dilemeden” uygulamaya zorlanabileceği ifade edilmiştir (FRUS, 1967).

Çek silahlarıyla birlikte, dünya kamuoyunun Rumlar üzerindeki baskıları artarken, Rum ve Yunan yönetimleri, askeri malzemelerin ağırlıklı olarak hafif silahlardan meydana geldiğini, başta soğuk yaklaşmasına rağmen silahların tam listesinin, BM Barış Gücü kontrolünde zabıtlara geçtiğini ve hiçbir silahın dağıtılmadığını açıklamışlardır. Lakin BM Barış Gücü gözetiminde hazırlanan ve sahadan alınan raporlarda, askeri malzemelerin yalnızca hafif silahlardan oluşmadığı görülmüştür. 1 Şubat 1967 tarihinde ABD Dışişleri’nin, Kıbrıs Büyükelçiliğine gönderdiği telgrafta, Dean Rusk ile dönemin Yunanistan Dışişleri Bakanı Zenon Rossides’in görüşmesine yer verilmiştir. Bu görüşmede, Rossides, 6 Ocak tarihinde Ankara’da Çağlayangil ile yaptığı toplantıya atıfta bulunarak, Çağlayangil’in “bölünme” konusunda ısrar ettiğini aktarmış, ABD’nin, Türkiye’yi caydırması gerektiğini belirtmiştir. Rossides, toplantıda, Rum yönetiminin askeri faaliyetlerini, “Adanın savunmasında paramiliter görevleri olan polisler için bir tür düzenleme (new rationalization)” olarak tanımlamış ve ayrıca eğitim amaçlı bazı silahların dağıtıldığını itiraf etmiştir. Telgrafta, Türk Hükümetinin, her ne sebeple olursa olsun Kıbrıslı Türklere yönelik saldırılardan endişe duyduğu belirtilirken, Rumların edindiği silahların amacı şu cümleyle ifade edilmiştir: “bu silahların tek bir amacı olabilir, Kıbrıslı Türklere karşı kullanmak.” (FRUS, 1967).

Demirel Hükümeti, özellikle Çek silahları meselesinde somut adımların atılması gerektiği konusunda ısrarcı olurken, Yunan ve Rum Yönetimlerine karşı güven sorunu yaşadığını sıklıkla dile getirmiştir. 2 Şubat 1967’de, Çek silahları ve Makarios’un politikaları konusunda ABD Büyükelçisi Parker T. Hart ile görüşen

Çağlayangil, Hart’a, Çek silahlarının oldu bittisini kabul etmeyeceklerini, “şu ya da bu şekilde” silahların BM gözetimine net bir şekilde alınmaması halinde, Kıbrıs’a eşit miktarda silah gönderme konusunda kararlı olduklarını belirtmiştir. Çağlayangil, görüşmede, Makarios’un tüm oldubittilerinin başarılı bir şekilde sona erdiğine dair genel bir inancın olduğunu ve diğer ülkelerin de eninde sonunda Türkiye’nin bunları kabul etmesi gerektiğine inandığını söylemiş ve “32 milyonluk bir ulusun, bitip tükenmeden oldubittileri kabul etmesini kimsenin bekleyemeyeceğini” sözlerine eklemiştir. Rum Yönetimi’nin kanun dışı sağladığı silahların, BM Barış Gücü kontrolüne alınmasına dairse, “Makarios’un depo anahtarlarını elinde tutması halinde, herhangi bir sistemin nasıl etkili olabileceğini anlayamadığını” ifade etmiştir (FRUS, 1967).

Ata Atun’a göre⁸¹, Demirel ve Çağlayangil, bu dönemde gerek Rum Yönetiminin gerekse Yunan Hükümetinin söylemlerine güven duymamış, ihtiyatlı davranmıştır. Atun, Rum yönetiminin silahlanma ihtiyacı ve Makarios’un yeni bir polis teşkilatı kurma girişiminin altında yatan nedenlerden birinin, Makarios’un Yunanistan’da bulunan Albaylar Cuntası tarafından devrileceğine dair duyduğu endişe olduğunu ifade etmiştir. Atun’a göre, tüm bu gelişmeler ve Kıbrıs’ta yaşanan olaylar göz önünde tutulduğunda, Demirel Hükümeti’nin silahların kullanılmayacağına dair olan inancı zayıf kalmıştır. Atun, ayrıca, Demirel Hükümeti’nin, 1964 yılından itibaren ABD’ye karşı güven sorunu yaşadığını ve bu nedenle, BM Barış Gücü’nün silahları kontrol etmedeki etkinliğini de sorguladığını belirtmiştir. Nitekim silahlar, Boğaziçi ve Geçitkale olaylarında kullanılmış ve olayların ardından, polis teşkilatında kalmaya devam etmiştir (Atun, 2022).

---

⁸¹ Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Danışmanı Ata Atun ile 13 Mayıs 2022 tarihinde yapılan röportajdan alınmıştır.

Türkiye ve Yunanistan arasında süren ikili görüşmeler sırasında yaşanan bu gelişmeleri değerlendiren Çağlayangil, böyle bir atmosferde Yunanistan ile barış görüşmelerini sürdürmenin “gülünç” olduğunu ifade etmiştir (FRUS, 1967). Nitekim bu dönemde Makarios, Enosisten başka çözüm yolunun kabul etmeyeceğini net bir şekilde ortaya koymuş, Atina’dan da destek görmüştür. ABD’nin Atina Büyükelçisi Phillips H. Talbot ile görüşen eski Yunanistan Dışişleri Bakanı Toumbas, Makarios’un, “boşuna çaba olarak gördüğü” Ankara-Atina görüşmelerinin yeniden başlamasına şiddetle itiraz ettiğini belirtirken, Çağlayangil ve kendisi tarafından imzalanan görüşme tutanaklarının (taraflar arasında gizli tutulması kararlaştırılmasına rağmen) tam metnini, Makarios’a okuduğunu ifade etmiştir. Toumbas’a göre, Makarios, Türklerin blöf yaptığını ve zaten Vietnam ile meşgul olan Amerikalıların, Türklerin bu bölgede kriz yaratacak başka bir askeri harekate başvurmasına asla izin vermeyeceklerini düşünürken, Yunan askeri karargahlarında da ABD’nin Türklerin herhangi bir kuvvete başvurmasını önleyeceğine dair bir inancın olduğunu belirtmiştir (FRUS, 1967). Ankara-Atina görüşmelerinin sonuçsuz kalması üzerine uygun zemini bulan Makarios, Kıbrıslı Türklere karşı daha saldırgan politikalar izlemiş ve 1967’nin Kasım ayında Boğaziçi ve Geçitkale’ye saldırmıştır.

4.5. Geçitkale ve Boğaziçi Olayları: Türkiye’nin Tutumu

1963 Olaylarının ardından Kıbrıs’ta yaşanan en trajik olaylardan biri, Kasım 1967’de Boğaziçi ve Geçitkale’de yaşanmıştır. 1967 yılının ilk aylarından itibaren Geçitkale bölgesinde başlayan askeri hareketlilik, nisan ayında Rum kuvvetlerinin, Lefkoşa-Limasol yolunun Geçitkale’den geçen kısmında güvenlik gerekçesiyle yığınaklar yapmasıyla devam etmiş ve bölgedeki Türk Karakolu işgal edilmiştir (Akın, 1967, s. 1).

Kıbrıs'ın genelinde gergin olan hava, özellikle Larnaka ilçesinin Boğaziçi (Aytotro) bölgesinde kasım ayının ilk haftasından itibaren iyice artmış, Rum kuvvetler, yetkileri olmadığı halde, Türk mahallelerinde devriye atmak istemişlerdir (Akın, 1967, s. 1). Ardından, Grivas komutasındaki Rum kuvvetleri, Lefkoşa-Limasol yolunu kapatmış, ağır silahlar ve askerler bölgeye sevk edilmiştir. 15 Kasım 1967 Çarşamba günü ise Rum askerleri, Geçitkale (Kötünye) ve Boğaziçi bölgelerinde topyekûn taarruza geçmiş, Rum birliklerine, bölgede bulunan Mücahitler karşılık vermiştir (Akın, 1967, s. 1). Çarşamba günü öğleden sonra saat 14.00-15.00 civarında başlayan saldırılar, 21.00'a kadar sürmüş, cephanesi biten Mücahitler, bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır⁸² (Bozkurt, 1967, s. 1).

Rum Milli Muhafız ordusunun ilk saldırısında 50 civarındaki Mücahit'in 32'sinin şehit olduğunu ve saldırılarda, Rumların, yaşlıların üstüne gaz döküp yaktıklarını belirten Atun'a göre, Rum saldırısının nedeni, geçiş yollarının, Türklerin kontrolünde olmasıydı. Grivas, radikal bir milliyetçiydi ve bu bölgeleri Türklerin elinden almak istiyordu (Atun, 2022). Atun'un söylediklerini doğrular şekilde, olaylar, 18 Kasım 1967 tarihli Ulus Gazetesi'nde, "ihtiyarlar kurşuna dizildi ve gazla yakıldı" manşetiyle, şu şekilde aktarılmıştır: "Bulunan cesetler arasında gözleri oyulmuş, süngü ile delik deşik edilmiş, ikiye bölünmüş ve gazla yakılmış olanlarına da rastlanmıştır" (Ulus, 1967).

Olayların hemen ardından Ankara harekete geçmiş, Demirel, kuvvet komutanlarıyla beraber Bakanlar Kurulunu acil toplantıya çağırırken, yurt gezisinde olan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, gezisini iptal ederek Çankaya'ya dönmüştür

---

⁸² Kıbrıs'ta bulunan BM Barış Gücü, 15 Kasım 1967 tarihinde olaylarla ilgili yayınladığı bildiride, "Barış gücü karargahı, barış gücü gözetleme postaları çevresinde milli muhafızların atış mevzileri kurmalarını ve özellikle barış gücü askerlerinin zor kullanılarak silahtan tecrit edilmelerini, barış gücü silah ve malzemesini silah tehdidi altında el konulmasını ve kasti şekilde barış gücü radyo malzemesinin kullanılamaz hale getirilmesini, milli muhafız karargahı nezdinde şiddetle protesto etmiştir" (DBB, 15 Kasım 1967, s. 82).

(Akın, 1967). İstanbul’da bulunan donanma, Akdeniz’e sevk edilirken, orduya “hazır ol” emri verilmiş, Trakya sınırına asker kaydırılmış ve Meclis, hükümete, 432 evet, 1 ret ve 2 boş oy ile “asker kullanma” yetkisi vermiştir (Ulus, 1967, s. 1).

17 Kasım 1967 tarihinde saat 23.00 civarında Yunanistan Büyükelçisini makamına çağırarak Çağlayangil, Yunan hükümetine bir nota vermiştir. Notada, Yunanistan’ın son zamanlarda sistematik bir şekilde Türk – Yunan ilişkilerinde gerginlik yaratan bir tutum içinde olduğu belirtilmiş ve Kıbrıs’ta yaşanan “son elim ve ciddi hadiselerden”, Yunanistan’ı sorumlu tutmuştur. Notada, ayrıca Yunanistan’ın Kıbrıs’ta gerginliği azaltmak için üzerine düşen görevler üzerinde durulmuş, Yunan Hükümetinin ivedilikle alması gereken tedbirler izah edilmiştir (DBB, 1967(b), s. 24). Çağlayangil, Yunanistan’a verdiği notada, İttifak Antlaşması’na aykırı olarak Ada’ya sokulan Yunan askerlerinin geri çekilmesi, General Grivas’ın Ada’dan çıkarılması, Milli Muhafız Birliği kuvvetlerinin dağıtılması, çatışmaların meydana geldiği bölgeyle ilginin kesilmesi, Türk toplumuna kendi bölgesinde mahalli idareler ve zabıta kurma hakkının tanınması ve son olaylardan dolayı Kıbrıslı Türklerin uğramış oldukları zararların ödenmesini istemiştir (Uçarol, 2019, s. 737). Ata Atun, Demirel Hükümetinin, 1967 Olaylarına tepkisini şu sözlerle ifade etmiştir: “Demirel ve Çağlayangil çılgına döndü! Daha önce onları hiç böyle görmemiştim. Yunanistan’a nota değil, çok ağır bir ültimat verildi.” Atun’a göre, “bu nota yenilir, yutulur gibi bir nota değildi” ve Demirel Hükümeti, Ada’ya müdahale konusunda kesin kararlıydı⁸³. Atun’a göre, Türkiye’nin olaylar sonrasında gönderdiği ültimat, Yunanistan’ın sonraki adımlarını şekillendirmiştir. Yunanistan, Kıbrıs’ta bulunan kuvvetlerini geri çekmeyi kabul ederken, Makarios, 27 Aralık 1967’den itibaren

---

⁸³ 1967 olaylarının ardından yurt genelinde orduya “hazır ol” emri verilirken, Ankara dâhil, stratejik bölgelere uçak savarlar yerleştirilmiştir (Ulus, 19 Kasım 1967, s. 1).

Ada'da serbest dolaşımı ilan etmiş ve Türklere yönelik saldırılara ve ambargolara son vermiştir (Atun, 2022). Mehmet Ali Talat, konuyla ilgili şunları söylemiştir (Talat, 2022);

1967 saldırısı, Rumların son saldırısıydı. O dönemde Grivas ve 10.000'den fazla Yunan askeri Ada'da bulunuyordu. Olayların ardından Türkiye çok büyük bir tepki ortaya koydu, hatta Demirel "çizmelerimi giydim" dedi. Yunanistan'a çok ciddi baskı yaptılar ve neticesinde, ABD devreye girdi. Bu tepki sonucunda hem Yunan askerleri Ada'dan ayrıldı hem de Makarios normalleşme tedbirleri almaya başladı. Türk köylerinin çevresinde barikatlar vardı, petrol, çimento ve daha birçok malzemenin girişi yasaktı. Makarios, Türklere yönelik tüm engellemeleri kaldırdı. Kıbrıslı Türkler, Rum tarafına geçip iş bulmaya başladı. O günden sonra hiçbir saldırıda bulunmadılar. 74'e kadar tabii ki.

Türkiye'nin açık uyarısının ardından, 1967 Kasım ayının son haftası, "çıkarma ihtimali, yerini pazarlığa bırakmış" (Ulus, 1967, s. 1), "Kıbrıs meselesi, diplomasi alanına kaydırılmıştır" (Bozkurt, 1967, s. 1). Birçok kaynak, ABD'nin müdahalesinin, pazarlık meselesinde etkili olduğunu yazmıştır. Nitekim, olayların ardından, ABD Başkanı Johnson'un özel temsilcisi Cyrus Vance ve NATO Genel Sekreteri Monlio Brossio, 27 Kasım 1967'de Ankara'ya gelmiş ve bir dizi görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Aynı tarihlerde, BM Genel Sekreteri U-Thant'ın⁸⁴ özel temsilcisi Jose Rolz-Benett Lefkoşa'da bulunmuştur (Akın, 1967, s. 1).

30 Kasım 1967'de Türkiye ve Yunanistan arasında uzlaşma sağlanmış, Türkiye'nin, Yunanistan'ın Ada'da bulunan askerlerini geri çekmesi, Grivas'ın azledilmesi ve Kıbrıs Türklerine karşı uygulanan her türlü ambargonun kaldırılarak, cemaatin güvenliğini tesis etmesini içeren talepleri, Yunan Hükümeti tarafından kabul

---

⁸⁴ BM Genel Sekreteri U-Thant olaylarla ilgili hazırladığı raporunda, Rum kuvvetlerinin BM Barış Gücü askerlerine karşı tutumunu eleştirmiş ve Kıbrıs'ta yaşanan olayları anlatmıştır. U-Thant'a göre, "Boğaziçi hareketinin çapı, hareketin yürütülüş hızı milli muhafızların bunu önceden planladıklarını açıkça ortaya koymuştur" (DBB, 1967, s. 83-84).

edilmiştir. Yunan askerleri, 45 gün içinde Ada'dan ayrılmaya başlamış ve Grivas azledilerek, Atina'ya çağırılmıştır (Göktepe, 2005, s. 441). Antlaşma gereği, ilk grup Yunan askeri, 8 Aralık 1967'de Kıbrıs'tan ayrılmıştır (Ulus, 1967, s. 1).

Çağlayangil anılarında 1967 Olaylarının yaşandığı günü şu şekilde aktarmıştır (Cılızoğlu, 2018, s. 352-354):

Yıl 1967. Bir sonbahar akşamı. Geçitkale ve Boğaziçi köylerine doğru General Grivas komutasında muntazam Yunan birliklerinin saldıraya geçtikleri haberini getirdiler. Durum nazikti. (...) Yunan Büyükelçisini bakanlığa çağırarak derhal askerlerin ve General Grivas'ın geri çekilmelerini istedim. (...) Biraz sonra, korktuğumuz başımıza geldi. Grivas'ın kuvvetleri köye girdiler. Cinayetler yapılmıştı. Dökülen, kardeşimizin kanıydı. (...) Sayın Demirel, son derece üzgün olmakla beraber soğukkanlılığı elden bırakmıyordu. "Müdahale kararı alacağız. Fakat bir kere de askerlerin görüşünü alalım. Sayın Genelkurmay Başkanına ve Kuvvet Komutanlarımıza haber yollayalım." dedi. Telefon ettik. Genelkurmay Başkanı rahmetli Cemal Tural'dı. Yanına Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanlarını alarak, Başbakanlığa geldi. (...) Başbakan kendilerine hitap etti, "Kıbrıs'ta olup bitenleri biliyorsunuz. Müdahale kararı almak zorundayız. Bu konudaki planlarımızı uygulayabilecek misiniz?" diye sordu. Orgeneral Cemal Tural, Başbakana hitaben şu açıklamayı yaptı: "Ordu, hükümetin emrindedir. Hiçbir şeyden çekinmeden istediğiniz kararı alınız. Bize verilen görevi başarıyla yerine getireceğiz."

Çağlayangil hatırasının devamında, Orgeneral Cemal Tural'a hareketin ne zaman başlayacağını sorduğunu ve kendisinin, "en az bir hafta, on gün sonra" cevabını verdiğini belirtmiştir. Cemal Tural'ın hareketin neden bir an önce başlayamayacağını açıklaması üzerine, durumu Demirel'e aktaran Çağlayangil, Başbakan'ın şu talimatı verdiğini aktarmıştır (Cılızoğlu, 2018, s. 354-356);

“Bu sefer helikoptersiz çıkarma yapacağız. Fakat bu devletin çıkartma gemisi olmalıdır. Elde bulunsun. Derhal işe başlayalım. Yüz tane çıkartma gemisi kendi tersanelerimizde, yarından itibaren tezgaha koyalım. Peyderpey yapılsın. Gerekli tahsisatı ben bulacağım.” Sonra bana döndü: “Fransa’dan mı olur, İtalya’dan mı olur, hangi devlette bulursanız helikopter satın alınsın. Siz de yardımcı olunuz. Ordu ne kadar çabuk helikopterle teçhiz edilirse, caydırıcılığımız o ölçüde artırılabilecektir.” Bu olay ve talimat, sonradan Başbakan Sayın Ecevit’in işine yaradı, Demirel’in o günkü emriyle alınan araçlarla 1974 çıkarması yapıldı.

Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler, TBMM’nin de gündeminde yer almış, olaylar esnasında, Kıbrıs meselesinin tartışılmamasına özen gösterilirken, sonrasında hükümetin politikası eleştirilmiştir. Örneğin, Boğaziçi ve Geçitkale olaylarının yaşanmasının ardından, Meclisin 20 Aralık 1967 tarihli oturumunda, 23 Ağustos 1967 tarihinde, 200 kadar Kıbrıslı Mücahitin, Zafer Anıtı önünde yaptığı eylemlerde polisin sert müdahalesinden dolayı açılan gensoru önerileri muhalefet partilerince; “*Bu kritik günlerde, Türk Milleti’nin tek vücut halinde hükümetin etrafında birleşmesi ve onu desteklemesi lazım geldiği*” gerekçesiyle geri çekilmiştir (MMTD, 1967, s. 126; MMTD, 1967, s. 175).

4 Aralık 1967 tarihli Meclis oturumunda ise Hükümetin Kıbrıs politikası, Alpaslan Türkeş tarafından verilen gensoru üzerine tartışmaya açılmıştır. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) Ankara Milletvekili Alpaslan Türkeş, konuşmasında, geçmiş hükümetlerin ve mevcut hükümetin politikalarını ağır bir dille eleştirmiş, “hükümetlerin basiretsiz (bekle gör) politikası” yüzünden olayların bu noktaya geldiğini savunmuştur. Türkeş’e göre, Türk Hükümetlerinin Kıbrıs politikası, Hükümetlerin, askeri ve siyasi alanda “blöf” yaparak dünya diplomasisinin dikkatini üzerine çekip, “kağıt üzerinde kalmaya mahkûm bazı taleplerin, Yunanistan ve Makarios tarafından kabulünü ilan etmesi” ve sonunda, bu durumu, “iç politikada bir

Kıbrıs zaferi olarak gösterip, Türk halk efkarını aldatmaya çalışması” şeklinde yorumlanmıştır (MMTD, 1967, s. 311).

Türkeş’e benzer şekilde, Millet Partisi Konya Milletvekili Seyit Faruk Önder de Türk Hükümetlerinin “bekle-gör” politikasını eleştirmiştir (MMTD, 1967, s. 319-320). Oturumda konuşan Türkiye İşçi Partisi (TİP) Milletvekili Behice Boran ise, askeri müdahalenin son derece ciddi bir iş olduğunu ve “böyle ikide bir müdahale ederim, ediyorum, geliyorum gibi sık sık kullanılacak bir tedbir olmadığını” belirtmiş ve konunun ciddiyetini kaybettiğini ifade etmiştir. Boran’a göre, “müdahale hakkımız bakidir iddiası, artık ciddiye alınamayacak bir iddiadır” (MMTD, 1967, s. 328-332).

Son Kıbrıs olaylarında Demirel Hükümetinin takındığı tutum, kimi gazete yazılarında da eleştirilmiştir. Örneğin, Ulus Gazetesi, 18 Kasım 1967 tarihli sayısındaki başyazısına “AP iktidarının başarısız sınavı” şeklinde başlık atmış ve yazıda, Demirel Hükümetinin bekle-gör politikasını eleştirirken, İnönü Hükümetleri döneminde de benzer politikanın uygulandığını yazmıştır (Ulus, 1967, s. 1-7).

Çağlayangil gerek muhalefetin gerekse basının “blöf” iddiasına şiddetle karşı çıkmıştır (MMTD, 1967, s. 344). Atun, Demirel Hükümetinin, 1967 Olaylarının ardından Ada’ya müdahale konusunda kesin kararlı olduğunu savunurken (Atun, 2022), Talat ise blöften ziyade bir tehdit olduğunu ifade etmiş ve konuyla ilgili şunları söylemiştir (Talat, 2022):

O dönemde özel sektörden gemiler kiralandı, muhtemelen Ada’ya çıkmak içindi. Başarılı olur muydu? Bence olamazdı. O dönemde, özellikle ülkenin askeri gücü ve şartlar göz önünde tutulduğunda Ada’ya çıkış bence başarılı olamazdı. Çok insan öldü. Türkiye de çok zarara uğradı. Düşünün! 1974’te bile, Türkiye’nin çıkarma gemileri var, hazırlıklarını yapmış, fakat yine eksikleri vardı. Haberleşmede çok geri durumdaydı. 1974 öncesinde yapsaydı, çıkarma gemisi dâhi yok. Bu blöften çok bir tehditti, başarılı bir tehditti.

CIA'nın, Türkiye ve Yunanistan'ın askeri kapasitesini karşılaştırdığı 3 Nisan 1967 tarihli raporunda, olası bir çatışmada, avantajın, Türkiye'de olduğu yer almıştır. Raporda, Türkiye'nin daha geniş sosyoekonomik tabana ve daha güçlü silahlı kuvvetlere sahip olduğu yer alırken, Türk Askeri Kuvvetlerinin kendi kara ve hava sahasını korumasına elverişli olduğu raporlanmıştır. Raporda, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kapasitesi ve Kıbrıs'taki durum ile ilgili şunlar yer almıştır (CIA, 1967):

1. TSK, savunma amaçlı donatıldığı için Kıbrıs gibi ada hedefine karşı uzun süreli bir müdahale için gerekli deniz ve hava ikmal kabiliyetinden yoksun. Fakat kendi kıyılarına yakın adaları ve Trakya'dan girmesi halinde, Selanik'i alabilir.
2. TSK, iyi bir disiplin ve moral ile mükemmel bir savaşma yeteneğine sahip. Silah ve teçhizatları modern, ayrıca askerlerinin eğitim durumu iyi.
3. Orduda, astsubay kıtlığı var. Kıdemli komutanların çoğu savaş deneyiminden yoksun.
4. Zırh, araç, iletişim ekipmanları, uçaksavarlar, tüm hava koşullarına uygun hava aracı ve yedek ekipman yetersizliği, TSK'nın önemli eksikliklerinden olurken, erken uyarı, hava savunma ve iletişim sistemlerinde boşluklar var.
5. Türk donanmasının büyük çaplı operasyon kabiliyeti yok. Kıyı sularında ve Boğazda mayın döşeme ve temizleme operasyonlarıyla sınırlı bir altyapısı var.
6. Kıbrıs'ta, açıkça Rum üstünlüğü var. 31.000 Rum ve 5.750 Yunan askeri Ada'da bulunuyor.
7. Türk Hava Kuvvetleri, bir ya da iki günde, Kıbrıs'taki hemen hemen her hedefi etkisiz hale getirebilir.

8. Kıbrıs Türkleri ise kötü silahlanmış, kötü eğitilmiş ve düzensiz askerlerden oluşuyor.

Kimi otoriteler, Türkiye'nin Ada'ya müdahale etmeme kararını yerinde bulmuştur. Örneğin, Ahmad'a göre, Türkiye'nin müdahalesi sonucunda ada, Türkiye ve Yunanistan arasında bölüşülebilir ve stratejik açıdan bu durum, Türkiye'nin çıkarına aykırı olabilirdi. Nitekim, muhtemel bir çifte Enosis, Türkiye kıyılarına sadece 40 mil uzaklıktaki Ada'da Yunanistan'ın askeri varlığını sürdürmesine neden olabilir ve bu durum, “*çok tehlikeli*” sonuçlara sebebiyet verebilirdi (Ahmad, 2020, s. 430).

4.6. Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'nin İlanı

1967 Kasım ayında yaşanan olayların ardından Türkiye'nin gösterdiği tepki, Kıbrıs'ta gündelik hayatın normale dönmesinde önemli rol oynamış, Kıbrıslı Türklerle karşı uygulanan yasadışı yaptırımlar, kademeli olarak kaldırılmaya başlamıştır. 1967 Olaylarının ardından yaşanan en önemli olay, Kıbrıslı Türklerin, 28 Aralık 1967'de Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'ni (KGTY) ilan etmesi olmuştur. Kıbrıs Türk toplumu, tâbi olacağı 19 ilkeyi maddeler halinde sıralayarak açıklamış ve “Türk bölgelerinde uygulanmak üzere kabul edilen bu temel kurallar, 16 Ağustos 1960 tarihli Anayasanın kuralları uygulanıncaya kadar yürürlükte kalır” (madde 19) maddesini ekleyerek, kurulan yönetimin geçici olduğunu belirtmiştir⁸⁵. Türk Dışişleri Bakanlığı, yaptığı açıklamada: “Türk cemaatinin, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni yaratan antlaşmalar ve bu antlaşmaların tanıdığı iki ayrı cemaatin statülerini ve haklarını tespit eden Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası hükümleri mahfuz kalmak üzere, Kıbrıs Türklerinin

---

⁸⁵ İlan edilen Geçici Türk Yönetimi'nin Yürütme Kurulu Başkanlığına Dr. Fazıl Küçük seçilirken, Başkan Yardımcılığına Rauf Denktaş getirilmiştir.

yönetiminin tâbi olacağı prensipleri, 28 Aralık 1967’de tespit ettiğini” açıklamıştır (Ulus, 1967, s. 1-7).

Çağlayangil konuyla ilgili verdiği demeçte, 21 Aralık 1963 Olaylarından sonra Kıbrıslı Türklerin dışarıda bıkkıldığını ve vazifelerini göremez hale geldiklerini belirtmiş ve ortaya çıkan “fiili durumun zaruri bir icabı olarak”, Türk cemaatinin işlerini, Türk temsilcilerin üstlendiğini ifade etmiştir. Ortaya çıkan gerekliliklerden dolayı, anayasa gereği, Türk cemaatinin işleriyle görevlendirilen Türk Cemaat Meclisine, dönemin ihtiyaçlarına uygun görevlendirmeler yapılmış, Cumhurbaşkanı yardımcılığı, Savunma, Tarım ve Sağlık Bakanlıkları, Türk bölgelerinde ayrı daireler olarak çalışmaya başlamıştır. Zamanla ortaya çıkan aksaklıklar ve karışıklıkları gidermek için mevcut yönetim yapısına bir düzenleme getirildiğini belirten Çağlayangil, Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi’ni, “4 yıla yakın bir zamandan beri Türk Cemaati Genel Komitesi tarafından yürütülmekte olan idari işlerin reorganizasyonu” olarak tanımlamıştır. Çağlayangil, ayrıca düzenlemenin, “Kıbrıs meselesinin nihai çözüm yoluyla ilgili olmayan pratik tedbirlerden ibaret” olduğunu, anayasaya aykırı herhangi bir yeni teşkilat kurulmadığını, 21 Aralık 1963 tarihine kadar kabul edilmiş Kanunların Türk cemaatiyle ilgili işlerde uygulanacağını açıkça belirtilmesinin, yeniden düzenlemenin, anayasa çerçevesinde olduğunun ve siyasi bir anlam taşımadığının açık delili olduğunu belirtmiştir (DBB, 1967, s. 80-81).

Atina Yönetimi, KGTY ile ilgili yaptığı açıklamada, “Türklerin kendi görüşlerini zorla kabul ettirme çabasını, Türkiye ve Yunanistan arasında varılan son anlaşmanın ihlali ve U-Thant’ın çağrısının özüne aykırı” olduğu şeklinde değerlendirmiş, Rum Bakanlar Kurulu ise “Türk Yönetiminin, gayri meşru ve anayasaya aykırı olduğunu” iddia etmiştir (Ulus, 1967, s. 1-7).

1967 Olayları sırasında Türkiye'nin takındığı tutumun, KGTY'nin kuruluşunda doğrudan etkili olduğunu belirten Atun, devletleşme yolunda ilk adımın, 1963 Olaylarının ardından atıldığını, ikinci adıma ise 1967 Olaylarının ardından, KGTY ile geçildiğini ifade etmiştir. Atun'a göre, Boğaziçi-Geçitkale Olayları, Demirel ve Çağlayangil'in tutumu ve Kıbrıslı Türklere verdiği teminatlar, devletleşme yolunda ikinci adımın atılmasını sağlamıştır. Gerek Ankara yönetiminin gerekse Kıbrıslı Türklerin yeni yönetimin geçici olmadığına inandıklarını belirten Atun, 1963 Olaylarının ardından Türk cemaatinin unvanları farklı olsa da bir cemaat meclisine, bir başkana ve üyelere sahip olduğunu, KGTY ile “çok güzel bir devlet altyapısı kurulduğunu” aktarmıştır. Aynı dönemde Kıbrıs'ta bulunan Atun, konuyla ilgili şunları söylemiştir (Atun, 2022):

KGTY'den aldığım ehliyet hala duruyor. Sakladım. Bu hiç düşünüldüğü gibi kabile işi değildi. Tam bir devlet vardı orada. Meclisimiz, bakanlarımız ve devlet başkanımız vardı. Cemaat lideri deniyordu adına, ama bildiğiniz devletin başıydı. Kendi özel mahkememiz ve polisimiz (Mücahitler) vardı. KGTY ilan edildiğinde dört dörtlük devletimiz vardı.

Atun'un söylediğini destekler nitelikte, 1963 Olaylarının ardından Kıbrıslı Türkler, cemaat işlerinin yürütülmesi maksadıyla “*Genel Komite*” adı verilen bir meclis kurmuş, fakat zamanla, kurulan komite ihtiyaçları karşılayamaz hale gelmiştir. KGTY'nin kurulmasının ardından, meclis yeniden işlerlik kazanmış ve KGTY ile Rum yönetimi, kendi bölgeleriyle ilgili karar alan ve uygulayan ayrı birer yönetim haline dönüşmüşlerdir. KGTY zabıtlarına bakıldığında, alınan her kararın ve belirlenen uygulamanın, 1960 Kıbrıs Anayasası ile KGTY'nin belirlediği kurallara uygun olma şartı aranmıştır (KGTY Meclis Zabıtları, 1970, s. 35).

KGTY Yürütme Kurulu, 7 Mayıs 1968 tarihli toplantıda aldığı 106 numaralı kararla, Yürütme Kurulu'nun alt komitelerini; savunma işleri (içişleri ve dış ilişkiler

dâhil), ziraat ve tabii kaynaklar, sağlık hizmetleri, eğitim, kültür ve öğrenim işleri, sosyal işler, belediye, vakıflar ve kooperatifler, adalet işleri, maliye ve bütçe işleri, bayındırlık ve ulaştırma işleri, iktisadi işler, güvenlik ve savunma işleri şeklinde belirlenmiştir (KGYT Yürütme Kurulu, 1968, s. 1).

KGYT Zabıtları incelendiğinde, KGYT'nin ilan edilmesiyle, Meclisin, Türk cemaatini ilgilendiren tüm konularda yasal düzenlemelere gittiği görülmüştür.

Örneğin, 26 Ocak 1970 tarihli dönemin Meclis Başkanı Dr. Orhan Müderrisoğlu'nun imzasını taşıyan Meclis Başkanlığı gündeminde, Kıbrıs'ı izinsiz terk edenler, tıp-dış hekimi ve öğretmen kayıtları, eczacılık, hasta bakıcılık ve ebelik, sokak hayvanları meselesi, kira tanzim kuralları, belediyeler, mahalli idareler ve mensupları, telsiz-telgraf, disiplin adliye kurulları ve sosyal sigorta gibi birçok konuda yasal düzenlemeler yapılmıştır (KGYT Meclis Başkanlığı, 1970, s. 1).

Talat'a göre, 1967 Olaylarının ardından yaşananlar ve Türkiye'nin takındığı tutum, Kıbrıs'ta cemaatler arası görüşmelerin başlamasında etkili olmuş ve taraflar arasında ilk görüşme, 1968'de başlamıştır (Talat, 2022).

4.6.1. Kıbrıs'ta cemaatler arasında ikili görüşmeler

İki cemaat arasında yapılması öngörülen görüşmeler, 2 Haziran 1968 tarihinde Denktaş ve Klerides arasında, Beyrut'ta gerçekleşmiştir. Haftada iki kez bir araya gelmeyi kararlaştıran ikili, sonraki görüşmelerin Kıbrıs'ta yapılması konusunda anlaşılmıştır (Bozkurt, 1968, s. 1). Türk ve Yunan Dışişleri, cemaatler arasında yaşanan gelişmeleri memnuniyetle karşılamış ve Demirel, 16 Haziran 1968 tarihinde Federal Almanya Haber Ajansı'nın (DPA) Genel Müdürü Dr. Wolfgang Weynen ile yaptığı röportajda, hükümetin görüşmeler konusunda ne dereceye kadar iyimser olduğu sorusuna, “meselenin, iyimseriz veya değiliz gibi bir cevabı yoktur” diyerek sorunu barışçıl yollarla çözmeye gayret ettiklerini belirterek, politik bir cevap

vermiştir (DBB, 1968, s. 41). Başbakan Demirel'in yanıtında görüldüğü üzere, Türk hükümeti, 1967 Olaylarının ardından, Yunanistan ve Rum tarafının attığı adımlar karşısında ihtiyatlı olmayı sürdürmüştü ve bu ihtiyatlı tutumu ikili görüşmelere de yansıtılmıştır.

Denktaş ve Klerides arasında 2 Haziran 1968'de başlayan görüşmeler, belirli aralıklarla sürmeye devam etmiş ve 4 Mart 1969 tarihli görüşmede, yasama organı ve yarı resmi kuruluşlarla ilgili iki alt komitenin oluşturulmasına karar verilmiştir (Akın, 1968, s. 1; Bozkurt, 1969, s. 1). Kurulan komiteler, 6 Mayıs 1969'da toplanmasına rağmen, iki cemaat arasında bulunan derin görüş ayrılıkları, görüşmelerin istenilen düzeyde yürütülmesine engel olurken (Bozkurt, 1969, s. 1), 8 Mart 1970 tarihinde Makarios'a suikast girişimi sayesinde, Kıbrıs'ta zaten gergin olan siyasi hava daha karamsar bir hal almıştır. 8 Mart 1970 Pazar sabahı, bir din ayinini yönetmek üzere Başpiskoposluk Sarayından ayrılan Makarios'u taşıyan helikopter, havalandıktan kısa bir süre sonra makineli silahlarla ateş altına alınmış, Makarios saldırıdan kurtulmuştur. Denktaş'a göre, yaşanan olay, Kıbrıs'ta siyasi düşünceleri silahla empoze etme siyasetinin bir örneğidir⁸⁶ ve bu siyaset, 1955'te EOKA saldırılarıyla başlamıştır. Denktaş ayrıca bu olayı, Ada'daki durumun gerginleşmekte olduğunu bir kanıtı olarak göstermiştir (Milliyet, 1970, s. 1; Bozkurt, 1970, s. 1).

Makarios'a düzenlenen başarısız suikast girişimi ve ardından suikast girişiminin arkasında oluğu iddia edilen Yorgacis'in öldürülmesi olayı, TBMM gündeminde de yer almıştır. Meclisin, 27 Mart 1970 tarihli oturumunda konuşan Nihat Erim, yaşanan olayların ardından çeşitli söylentilerin yayıldığını, Enosisin bir oldu bittiyle kabul

---

⁸⁶ Makarios'a düzenlenen suikast girişimi Kıbrıslı Türklerle olan ilişkilerden ziyade Rumlar arasındaki anlaşmazlıklardan kaynaklanmıştır. Nitekim Makarios'a yapılan suikastın ardından evi aranan ve "*tüm şimşekleri üzerine çeken*" eski İçişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis, suikast girişiminden tam bir hafta sonra 15 Mart 1970 Pazar günü akşam saatlerinde Miyamilya dışında bir yol kenarında arabasının içinde kurşunla öldürülmüş halde bulunmuştur (Milliyet, 16 Mart 1970, s. 1; Bozkurt, 16 Mart 1970).

ettirilmek istendiğinin dünya basınında yazdığını ve Çağlayangil'in bizzat kendisinin böyle bir durumun yaşanabileceğine dair istihbarat raporu aldığını belirttiğini ifade etmiştir (MMTD, 1970, s. 5-6). Erim'in ardından söz alan Çağlayangil, yaşanan olayların, Türk-Yunan ilişkisiyle ve devam eden cemaatler arası müzakerelerle bir ilgisinin olmadığını belirtmiş ve olayları, "Kıbrıs'taki iç çekişmelerin bir aralık mahalli nizamı tesis etmekle görevli otoritenin za'fa düşmesinden, hatta gerekli kontrolü layıkıyla muhafaza edememesi endişesinden doğmuş olaylar" olarak tanımlamıştır. Çağlayangil, konuşmasında, Kıbrıs'ta yaşanan olayların endişe uyandıracak düzeyde olmadığını belirtirken, Erim'in konuşmasında değindiği istihbarat hakkında, emarelerin olmadığını, fakat haberlerin olduğunu belirtmiş ve istihbarat hakkında bilgi vermemiştir (MMTD, 1970, s. 6-7).

Çağlayangil, 31 Mart 1970 tarihinde bir Yunan gazetesine verdiği demeçte, cemaatler arası görüşmelerle ilgili olarak, özetle, Rumların Enosis istediğini, Kıbrıslı Türklerin ise muhtariyet rejimi istediğini söylemiştir. Bu yorumuyla Çağlayangil, görüşmeler hakkında çok iyimser olmadığını göstermiş ve Rum tarafının tutumu hakkında şunları söylemiştir: "Rum cemaati, görüşmelerin her safhasında nihai hedefi hafızasında mahfuz tutmak alışkanlığından sıyrılmadıkça, olumlu bir terakki kaydedilemez" (DBB, 1970, s. 47).

4.7. Türkiye'nin İkili Görüşmeler Karşısında Tutumu ve Kıbrıs Genel Politikası

1970'li yıllara gelindiğinde, iki cemaat arasında devam eden görüşmelerden bir netice alınamamış ve nihayetinde, başarısız bir girişim olarak kalmıştır. Ardından, Ada'da yaşanan yeni gelişmeler ve Rum kesiminin saldırıları neticesinde, 1974 yılında Türkiye tarafından Kıbrıs'a bir barış harekâtı düzenlenmiş ve Kıbrıs haritası, günümüzdeki halini almıştır.

İki cemaat arasında yürütülen görüşmelerin başarısız olmasının nedenleriyle ilgili birçok farklı görüş ortaya atılmıştır. Bu görüşlerin kimisinde, Türk ve Rum halkının etnik, dil, din ve tarihsel olaylardan kaynaklı nedenlerle zaten kaynaşma sağlayamadığını ve buna ek olarak, iki toplum arasında, tarihsel süreç içerisinde yaşanan siyasal olaylar ve Makarios faktörü göz önünde tutulduğunda, görüşmelerin başarısız olacağının önceden tahmin edilebildiği ifade edilmiştir.

Önemli hususlardan biri, iki toplumun bir arada yaşayıp yaşayamayacağı konusu üzerine olmuştur. Öymen, iki toplumun bir arada yaşayamayacağını dile getirmiş ve sebeplerini şu şekilde açıklamıştır (Öymen, 2022):

Türkler ve Rumlar, aşağı yukarı 400 yıl beraber yaşamışlar. Kaç tane ortak aile var diye sordum, sağa sola sordular, sonra 5 aile var dediler. 400 yıl beraber yaşıyor ama kaynaşmıyor. Efendim, din faktörü diyorlar! Sadece din faktörü değil, mesela, Almanya’da din faktörü var, fakat on binlerce Türk ve Alman ailesi birleşebiliyor. Kıbrıs’ta kurulamamış. Çünkü Rumlar, Türkleri hep hasım olarak görmüş, Yunan hükümeti de daima böyle bir düşünceyi kışkırtmıştır. Klerides’in anıları var. Bu anıları dikkatli okumak lazım. Burada, açıkça Akritas Planını ifade ediyor. Akritas Planı, Makarios ve Yorgacis arasında hazırlanan bir plan ve amacı, Türkleri tamamen Ada’dan kovmak, doğrudan güç kullanarak Ada’yı bir Yunan Adası haline getirmek. Türklerle uzlaşmayı düşünen yok. Türklerle uzlaşmak isteyen partilerde yok ortada. Şunu düşünmek saflık olur: O sırada Türkler ile Rumlar anlaşıyordu demek. Bazı yerlerde kişisel dostluklar, komşuluk ilişkileri kurulmuş olabilir, ama neticede, oradaki tüm Türkleri, Muratlar-Atlılar-Sandallardaki Türkleri tabandan katledecek kadar vahşet duygularına kapılması için insanların nasıl bir halet-i ruhiyeye sahip olmaları lazım? Nasıl bir ortamda yetişmiş bunlar? Dünyaya bunu anlatamadık. Bu kadar katı, hasmane ve ırkçı bir Türk düşmanlığının, Rumlar arasında olduğunu anlatamadık. Belki de anlamak istemediler.

Atun, Öymen’in düşüncelerine benzer şekilde, Türkler ve Rumların bir arada yaşayamayacağını, dönemin Kıbrıslı liderlerinin de bu durumu çok iyi bildiğini

belirtmiştir. Atun, iki toplumun bir arada “yaşayamama” sebebini şu şekilde aktarmıştır (Atun, 2022):

Dr. Fazıl Küçük, Rauf Denktaş, Faiz Kaymak ve Kemal Deniz gibi dönemin ileri gelenlerinin hiçbiri, Türkler ile Rumların bir arada yaşayacağına, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin uzun vadeli olacağına hiç inanmadılar. Rumlar, hiç inanmadılar. Rumlar, zaten Zürih Antlaşmasını imzaladıktan sonra, Şubat 1959’da Makarios açıklama yaptı; Antlaşma, Enosis yolunda koyacağımız bir taştır, dedi. Rumların hedefi, Ada’yı Yunanistan’a bağlamaktı. O yüzden, Kıbrıslı Türkler, hiçbir zaman inanmadılar, ayrılacağı belliydi. Zaten mümkün değil. Aşı tutmuyor, dinimiz, dilimiz, her şeyimiz farklı. Biz bayram yaptığımız zaman, Rumlar ağlıyor, biz ağladığımız zaman Rumlar bayram yapıyor. 30 Ağustos’u kutluyoruz, 9 Eylül’de Yunanlıları denize döktük diyoruz sevinçle, onlar oturup ağlıyor Anadolu Felaketi diye.

Eski dönem KKTC Başbakan Yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığı görevlerini yürüten Prof. Dr. Kudret Özersay⁸⁷, iki cemaatin sosyokültürel düzeyde düşük kalan ilişkisine ek olarak, iki toplum arasında geçmiş tarihlerde bir ortak pazarın da kurulamadığını eklemiştir. Özersay, konuyla ilgili şunları söylemiştir (Özersay, 2021):

İki toplum arasında, ekonomik, kültürel ve toplumsal zeminde bir paylaşım kültürü yoktu. Mesela, Türk köyleri, Rum köyleri ve karma köyler vardı. Karma köylerin yarısı ayrıydı aslında. Mesela benim geldiğim köyde (Larnaka’ya bağlı Ortaköy), köyün ortasından dere geçerdi. Bir tarafı Türk, diğer tarafı Rum. Ortak iş yapan birkaç kişi vardı. Çobandı. Onlar Rumca konuşurdu. Annem konuşamazdı. Annemin babası konuşurdu. Kız alıp verme de olmadı, bir kaynaşma olmadı. Bir ulus devletin yaratılmasında, ortak, ulusal pazar önemlidir. Burada yoktu. Kıbrıslı Türklerin ekonomide ağırlıklı olduğu alanlar, tarım ve hayvancılıktı. Rumlar, ağırlıklı olarak ticarettiydi. Bütün sahil

---

⁸⁷ 9 Eylül 2021 tarihinde Prof. Dr. Kudret Özersay ile yapılan röportajdan alınmıştır.

bölgelerinde birkaç Türk haricinde, hep Rumlar vardı. Yani, ortak bir ulusal pazar yoktu.

İki toplum arasındaki ilişkileri etkileyen diğer önemli unsurlar; Rauf Denktaş ve Makarios olmuştur. Denktaş ve Makarios'un kişisel ve politik duruşları ilişkilerin seyrini önemli ölçüde etkilemiştir. Türk-Yunan görüşmeleriyle, Kıbrıslı Türk ve Rumların yürüttüğü görüşmelerin diğer önemli unsurlarından birinin, Makarios olduğunu belirten Öymen, Makarios'un politikasını şöyle açıklamıştır (Öymen, 4 Haziran 2022):

Makarios'un yemini var Enosisi gerçekleştirmeye dönük, onun için başka bir şey düşünmesi mümkün değil. BM'de yaptığı konuşma, Enosisten vazgeçtiği anlamına gelmiyor. Cunta ile Makarios arasında bir mesele o. Cuntanın Makarios'u köşeye sıkıştırması vs. Yoksa Makarios ne Enosisten vazgeçmiştir ne de Grivas'la yaptığı anlaşmadan vazgeçmiştir. Akritas Planı yapmış bir adam, başka bir şey düşünebilir mi? Makarios için şöyle bir laf söylenir, çok doğru bir laftır bana göre: Söylediği başkadır, yaptığı başkadır, düşündüğü bambaşkadır. Türklerle herhangi bir anlaşma imzalayacak olanın cehennemde elleri yanacaktır, diyor. Karşımızdaki insanlar böyle insanlar.

Eski KKTC Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat da, Makarios'un Enosisten başka bir çözüm yolunu benimsemediğini belirtmiş ve Makarios ile ilgili şunları söylemiştir (Talat, 2022):

Makarios'un Enosis dışında bir çözüm yolu yoktu. Sonradan değiştirdi diyorlar, Yunanistan ile durumunu gördü ve hatta 1974'te kendisine darbe yaptıklarında, BM'ye gitti konuşma yaptı. Orada Yunanistan'ı suçladı. Son dönemlerde görüşünü değiştirdi diyorlar, ama ben inanmıyorum, sanmıyorum. Çünkü bir dogmanın adamı Makarios, bir kilise adamı. Kolay kolay düşüncesini değiştirmesi mümkün değil.

Talat, aynı zamanda Kıbrıs meselesinde Denktaş ve Makarios'un çok etkili olduğunu, Denktaş'ın ve Makarios'un iki toplumun bir arada yaşayabileceklerine

inanmadıklarını ifade etmiştir. Makarios, Kıbrıs Cumhuriyeti’ni Enosis yolunda bir “*sıçrama tahtası*” olarak görürken, Denktaş’ın esas hedefinin, Türkiye’ye bağlanmak olduğunu belirtmiş ve Denktaş’ın düşüncesini şöyle açıklamıştır (Talat, 2022):

Denktaş Bey’in bir sözü vardır: Kıbrıslı Türk yoktur, Kıbrıs’ta yaşayan Türkler vardır. Bakışı buydu, onun için Türkiye ne olursa olsun, nasıl bir rejime sahip olursa olsun, Türkiye’ye bağlanmak onun içinde vardı. Ayrıca Denktaş’ın, Çağlayangil ve Demirel üzerinde de ciddi etkisi vardı. Denktaş Bey’le çok mesaim oldu. İki toplumun bir arada yaşayamayacağına inanıyordu. Bu konuda çok netti. Denktaş, Türkiye’ye hep yakındı ve Türkiye’yi etkilemiştir. Türk hükümetleri de böylesi karizmatik bir liderin düşüncelerinin dışına çıkmadı. 1960 yılında Cumhuriyet kurulduğunda, Denktaş tepkiliydi. Beraberinde 63 Olayları yaşanınca Denktaş’ın yıldızı parladı, haklı çıktı.

Atun ise Denktaş ile ilgili şunları söylemiştir (Atun, 2022):

Rauf Bey ile Demirel’in arası çok iyiydi. Abi kardeş gibiydiler. Rauf Bey zaten Türkiye’ye olan inancını, Türkiye’ye olan güvenini hepimize aşıladı. Yani, biz, onun öğrencileriyiz. Hepimize bu sevgiyi çok derinden aşıladı. Barış Harekâtından çok önce, Türk milleti olduğumuzu, Türk milletinin ayrılmaz, parçalanmaz bir parçası olduğumuzu içimize soktu, Rauf Bey. Kendisi de son derece inanıyordu buna. Türkiye’siz, biz hiçbir şeyiz diyordu. Bu yüzden eminim ki Türkiye ile Ada arasında bir katalizör vazifesi görmüştür.

Öymen ise Denktaş’ı, “Kıbrıs Türklerinin durumunu tüm dünyaya anlatacak en iyi insandı” şekilde tanımlanmıştır. Denktaş’ın, karizmatik bir liderden çok daha fazlasını ifade ettiğini belirten Öymen, “dünyanın en küçük devletlerinden birinin liderisiniz ve dünyanın en büyük devletlerine kafa tutuyorsunuz. Haklı davanızı, her yerde ve her koşulda savunuyorsunuz. Denktaş faktörünü yeterince değerlendirmeden Kıbrıs meselesini anlamak mümkün değil” demiştir (Öymen, 2022).

Adalet Partisi, iktidarının ilk yıllarında, “yumuşama-detant” döneminin getirdiği bloklar arası diplomatik hareketliliği değerlendireceğinin sinyallerini vermiş, Dışişleri Bakanlığına getirilen İhsan Sabri Çağlayangil de konuşmalarında yumuşama döneminin önemine vurgu yapmıştır. Çağlayangil’e göre, son yıllarda, Doğu ve Batı Avrupa devletleri arasında ilişkiler hızlı bir ivme kazanmış, özellikle karşılıklı ilişkilerde iktisadi alanda ideolojik engeller kalkmaya başlamıştır. Bu dönemde, Doğu Avrupa ülkeleri, Batı sermaye akımını kabul etmiş, hatta talip olmuşlardır. Çağlayangil, Millet Meclisi’nde yaptığı konuşmada şunları söylemiştir (MMTD, 1968, s. 93-94):

Batı Almanya’daki Krupp Müessesesi, Polonya ve başka Doğu Avrupa ülkelerinde kurulacak çelik ve diğer bazı endüstrilerle yatırım yapmaktadır. İtalya’daki FIAT müessesesi, Sovyetler Birliğinde yılda 700.000 otomobil imal edecek tesisleri krediyle kurmaktadır. Bulgaristan’da da birçok yabancı sermaye tesisi şimdiden kurulmuş bulunmaktadır. Doğu ve Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ticaret ve kültür münasebetleri, gün geçtikçe artmaktadır. Hükümetimizin takip ettiği siyaset de buna uygundur.

Gerçekten de Türkiye, özellikle 1965 sonrası Sovyetler Birliğiyle ilişkilerini en üst düzeye çıkarmış, karşılıklı liderler düzeyinde ziyaretlerle, bu durum kamuoyuna yansımıştır. Bakanlığı döneminde Çağlayangil, Sovyetler Birliğiyle ilk teması şöyle aktarmıştır: “Ruslar anlaşmak istiyorlardı. Aramızda uzun bir soğuk savaş dönemi yaşanmıştı. İlişkilerimizi iyileştirmekten, iki taraf da yararlanacaktı.” Sovyetlere karşı görüşünü Demirel’e de kabul ettiren Çağlayangil, ekonomik konular başta olmak üzere kültür, sanat, turizm, inşaat ve haberleşme gibi birçok alanda, Sovyetlerle yakın iş birliği yürütmüştür (Cılızoğlu, 2018, s. 317).

Bir taraftan Sovyet kanadı ülkelerle ilişkileri geliştirmeye yönelik adımlar atılırken, diğer taraftan, 1960’lı yıllardan itibaren dünya siyasetini meşgul eden

Bağılantısız ülkelere yönelik ilişkilerin de geliştirilmesine öncelik verilmiştir. 1964 yılında, Kahire Konferansında dinleyici sıralarından müzakereleri takip etmek zorunda kalan iki büyükelçinin olayının ardından, 1965 yılında BM’de alınan başarısızlık da eklenince, Bağlantısız ülkeler başta olmak üzere, Latin Amerika ve Asya ülkelerine iyi niyet heyetleri gönderilmiştir⁸⁸. Öymen, Türkiye’nin, Bandung Konferansında, NATO’nun bir sözcüsü gibi hareket ettiğini ve Bağlantısızlar Hareketine karşı çıktığını, Yunanistan’ın ise bu toplantıda Bağlantısızlar’dan yana tavır aldığını belirtmiş ve bu yüzden, Mısır ve Yugoslavya dâhil, Bağlantısızlar’ın Türkiye’ye soğuk, Yunanistan’a ise yakın davrandığını ifade etmiştir (Öymen, 2022). Türkiye, bu dönemde “Kıbrıs sorununa müttefik bulabilmek için eskiye oranla Kıbrıs ve Orta Doğu konularında Batıdan uzaklaşmıştır” (Erhan, 2019, s. 674-680). Bu dönemde Türkiye, İran ve Pakistan ile üst düzey ilişkiler kurmuştur. Anılarında, İran ve Pakistan Dışişleri Bakanları ile CENTO ve RCD toplantıları nedeniyle yılda iki kez, BM toplantısı nedeniyle de yılda bir kez bir araya geldiklerini belirten Çağlayangil, bu ülke yöneticileriyle ileri “dostluk” ilişkileri geliştirme fırsatı yakaladığını ifade etmiştir (Cılızoğlu, 2018, s. 84-85).

Tüm bu ülkelerin yanında Türkiye, Batı ile olan ilişkilerine de ayrı bir önem vermiş, Batı toplumları ile olan sıkı bağlar, her alanda merkeze yerleştirilmiştir. Çağlayangil’e göre, farklı yorumlara rağmen, Türkiye’nin istikameti her zaman Batı olmuştur (TRT Arşiv, 1970). Her ne kadar çalışmanın kapsamı dışında olsa da Çağlayangil, dönemin Türk dış politikasında önemli bir yeri meşgul eden Avrupa Ekonomik Topluluğuna yönelik çalışmalara ayrı bir özen göstermiş, konuyla ilgili

---

⁸⁸ Ahmad’a göre, BM tarafından 17 Aralık 1965 tarihinde Makarios’un tezinin kabul edilmesi, Türkiye’nin yanlış dış politikasını bir kez daha ortaya koymuştur. BM’nin 47 üyesi (çoğu Asya-Afrika Bloku) Türkiye aleyhinde oy kullanırken, 5 ülke (ABD, Arnavutluk, Pakistan, İran ve Libya) lehte oy kullanmış, Sovyetler dahil 51ülke çekimser kalmıştır. Ahmad bu kararlar ile ilgili olarak, “BM kararının yarattığı şok, dış politikamızın bizi bir uydu haline getirdiğini fark etmemizi sağlarsa, bu elverişsiz kararda bir teselli bulabiliriz” demiştir (Ahmad, 2020, s. 426).

makaleler yazmıştır. Makalelerinde, Avrupa Ekonomik Topluluğunun gümrük birliğini ve işgücünün ve maddesinin serbest dolaşımına dönük çabaları, “çok başarılı” olarak değerlendirmiş, 1958 yılından 1970’lere kadar geçen sürede, topluluğun gayrisafi milli hasılasının yüzde 111 artışını iyi bir gelişim işareti olarak göstermiştir. Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğunun ortaklığının artık “yerleşmiş bir vakıa” olduğunu belirten Çağlayangil, bu yönde yapılan antlaşmaların, Türkiye açısından çok önemli olduğunu belirtmiştir (Çağlayangil, 1970, s. 5-6; Çağlayangil, 1969, s. 4-6). Batı ülkelerine olan bu bakış açısı kapsamında, İskandinav ülkelerini ilk ziyaret eden Dışişleri Bakanı olma özelliği taşıyan Çağlayangil, başta İtalya olmak üzere, Avrupa devletleri ile yakın ilişkilerini sürdürmüştür. Özellikle bakanlığının ilk döneminde, dönemin İtalya Dışişleri Bakanı Fanfani ile ilişkilerini geliştiren Çağlayangil, Fanfani'nin aracılığıyla davet edilen ilk Türk Dışişleri Bakanı unvanıyla Vatikan’ı ziyaret etmiş⁸⁹, Papa VI. Paul ile bir görüşme gerçekleştirmiştir (Cılızoğlu, 2018, s. 144-147).

Öymen, Adalet Partisi’nin dış politika anlayışını şu şekilde tanımlamıştır (Öymen, 2022):

Adalet Partisi’nin politikası, dış baskılara mümkün olduğu kadar tahammül etmek şeklinde tanımlanabilir. Çağlayangil’in esnek politika dediği şey, fazla karşı çıkmamak, ama tamamen de hakkımızdan vazgeçiyormuş gibi görünmemek. Biraz böyle tavşan kaç, tazı tut

---

⁸⁹ Çağlayangil, Vatikan ziyareti sırasında Papa’yı Türkiye’ye davet etmiş ve bu davet Vatikan tarafından kabul edilmiştir. İlk kez diplomatik bir ilişki kurulan Vatikan ile karşılıklı üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiş ve ilişkilere yeni bir ivme kazandırılmıştır. Çağlayangil, Papa’nın Türkiye ziyaretine verdiği önemi şu şekilde ifade etmiştir; “Bunu bilhassa ben arzu ediyordum. Efes’teki evde Meryem Ana’nın oturup oturmadığı tartışma konusuydu. Papa’nın ziyareti kuşkuyla ortadan kaldıracaktı” (Cılızoğlu, 2018, s. 144-147). Papa’nın bu ziyareti basın tarafından da ilgiyle takip edilmiş, Türk basını “Papa İzmir’de” (Hürriyet, 1967, s. 1) ve “Papa VI. Paul Efes’te hacı oldu” (Cumhuriyet, 1967, s. 1) manşetleriyle Papa’nın Efes ziyareti manşetlerden duyurmuştur. Çağlayangil, Cumhuriyet Senatosu’nda Papa’nın Türkiye ziyareti ile ilgili yaptığı açıklamada, “Sayın Papa’nın ziyaretlerinde devlet itibarını rencide edecek cihet olmadığı gibi aksini teyit eden tatbikat mevcuttur” demiştir (CSTD, 1967, s. 288-289).

politikası idi. İstisnası var mı? İstisnası var. O da şu, 1975'te ABD Kongresi, Türkiye'ye askeri ambargo uyguladı. Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı müdahale cezalandırılacaktı. Demirel'in o dönemde takındığı tavır, gerçekten Türkiye'nin göstermesi gereken bir tutumdur. Siz bize ambargo uygularsanız, biz de Türkiye'deki bütün üs ve tesisleri, ABD'ye kapatırız. AP, ilk iktidarı döneminde, Türkiye'nin menfaatlerini korurken, ABD'ye karşı bir politika sergileme görüntüsü vermeyen bir politika izledi. Morrison Süleyman demeleri boşuna değildi. Demirel, böyle tepki gösterdi. Demek ki bıcağı kemiğe dayanınca, esnek davranalım diyen hükümetler bile politikalarını sertleştirebiliyor.

Atun ise Çağlayangil'in dış politika anlayışı hakkında şunları söylemiştir (Atun, 2022):

Çağlayangil çok itidalli. Dış politikayı çok iyi bilen, belki de iç politikadan bir anda dış politikaya girer girmez ne olduğunu, nelerin yaşandığını, ABD'nin, Avrupa'nın ne olduğunu, Sovyetlerin kim olduğunu, ne olduğunu, dünya dengelerinin ne üzerine kurulduğunu çok çabuk kavramış birisiydi. Çağlayangil, deneyimlerinden ve kişiliğinden dolayı, bu dengeleri çok güzel yönetti, detant dönemini en iyi şekilde değerlendirdi. Politikada önemli olan, perde arkasındaki dengeleri çok iyi gözetmektir. Onu gözetmezsen, başın derde giriyor. Dış politikada böyle. Çağlayangil'in en büyük başarısı, Türkiye-Sovyetler ve AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ilişkisini mükemmel bir dengede tutmak oldu. İkinci en büyük başarısı ise, Demirel'i bu politikaya ikna edebilmesiydi.

Öymen, Demirel'in öncelikli hedefinin, ekonomik sorunları halletmek olduğunu ve bu nedenle Kıbrıs meselesini gündemden uzak tutmak istediğini, şu sözlerle belirtmiştir (Öymen, 2022):

Demirel, Çağlayangil'e diyor ki: Kıbrıs meselesini, gazetelerin birinci sayfasında görmek istemiyorum. Ne yaparsan yap, Kıbrıs meselesi Türkiye'nin gündeminde ön plana çıkmasın. Niye böyle? Çünkü başka meseleler var. Ekonomik problemler var, o sırada, Kıbrıs ile uğraşmak istemiyor. Aynı Demirel, silah meselesinde aslan kesiliyor. Niye? Çünkü

şartlar değişmiş, o noktada tepki göstermese, iç politikada hiçbir ağırlığı kalmayacak. Bunu görüyor ve o ağırlığı yeniden kazanmak için ABD'ye karşı çok sert bir politika izliyor.

Demirel Hükümeti, bu politika anlayışıyla gerek Yunanistan gerekse Rum Yönetimi'nin adımlarına yönelik daima ihtiyatlı davranmış, bir bekle-gör politikası izlemiştir. Demirel Hükümeti'nin bu yaklaşımının altında yatan nedenlerin, genellikle Rum ve Yunan siyasetçilerin önceki dönemlerde gösterdiği tutarsız davranışlar ve Yunan ve Rum siyasetçilerin zihninde Enosis fikrinin sabit olduğu düşüncesi olduğu gösterilmiştir. Talat, ikili görüşmeler öncesinde Denktaş'ın, Çağlayangil'i ziyaret ettiğini ve bu ziyarette, Beyrut'ta gerçekleşecek toplantı hakkında nasıl bir tutum sergilemesi gerektiğini Çağlayangil'e sorduğunu, Çağlayangil'in Denktaş'a, “oyala gitsin” dediğini ifade etmiştir. Talat, Çağlayangil'in “oyala gitsin” sözünün altında yatan nedeni şu şekilde aktarmıştır (Talat, 2022):

Türkiye'nin düşüncesi taksimdi. Ada'nın bölünmesiydi. Oyalandıkça, zaman geçtikçe, Türkiye müdahale eder veya antlaşmayla Türkiye'ye bağlanır yahut federasyon kurulursa, Kıbrıs Türk bölgesi ayrılır. Bu gibi düşünceler geçiyordu. Net bir politikası yoktu.

Demirel Hükümetinin Yunanistan'a karşı bir oyalama siyaseti izlediğine yönelik tartışmalar, Millet Meclisinde de tartışılmış, konuyla ilgili açılan gensoru üzerine söz alan Çağlayangil, konuşmasında, oyalama siyasetinin kimin lehine sonuçlanacağını belli olmayacağını belirtmiştir (MMTD, 1966, s. 878-880). Atun'a göre, aynı hükümet, 1967 Olaylarının ardından bu politikasını bir kenara bırakarak, oldukça sert ve kararlı bir politika izlemiş, fakat ABD'nin, NATO'nun Güney Kanadında olası bir çatışmayı göze alamadığı için araya girmesiyle, Türkiye'nin bu karardan vazgeçtiğini belirtmiştir (Atun, 2022). Nitekim gerek Demirel gerekse Çağlayangil, parti programından, konuşmalara kadar her platformda, Türkiye'nin Batı

ittifaklarına olan bağılılıklarından bahsetmiş, Türkiye'nin bu duruma aykırı bir politika izlemeyeceğinin teminatını vermiştir. Örneğin, Çağlayangil, 1975 yılında TRT'ye verdiği röportajda, NATO'nun hassas bölgelerinin, kanatlar olduğunu, Türkiye de bu kanatlarda yer aldığı için, buradaki tehlikelere uygun tedbirler aldığını belirtmiştir. Çağlayangil, ayrıca Türkiye'nin, NATO'ya karşı farklı tutum sergilemesinin mümkün olmadığını, fakat teşkilat içinde farklı politikalar gütmenin daima mümkün olduğunu ifade ederek, Türkiye'nin dış politikasını özetlemiştir (TRT Arşiv, 1975). Ahmad, Adalet Partisi dönemi dış politikasını şöyle değerlendirmiştir (Ahmad, 2020, s. 428):

Altmışların ortalarında, Adalet Partisi Hükümeti ve aydınlar arasında büyük bir uçurum vardı. Bu uçurumu kapatmak için Demirel'in yapabileceği çok az şey vardı. Zira aydınlar, Demirel'den, Amerika karşısında General De Gaulle'ninkine benzer bir tutum takınmasını istiyordu. Böyle bir tutum söz konusu olamazdı. Çünkü Türkiye, Fransa ve Demirel, De Gaulle değildi.

Çağlayangil, yakın ilişkilere rağmen, Batı ülkelerinin, Türkiye'ye karşı tutumunu şu şekilde ifade etmiştir: “Anladım ki, Batı bize hane halkı gibi davranmıyor. Başka türlü bakıyor. Kişisel dostluklar kuruyor, fakat milletçe mesafeli kalıyor. Bu kanılarını değiştirmek çok zor.” (Cılızoğlu, 2018, s. 180). Öymen, 1964'ten itibaren BM'de alınan kararlara bakıldığında, saldırıya uğrayan Türklerin haklı olduğuna dair tek bir cümlemin bulunmadığını ve problemlerin daha çok “yabancıardan” geldiğini söylemiştir (Öymen, 4 Haziran 2022). Tüm bu gelişmeler sonrasında, 12 Mart 1971 tarihinde dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç ve diğer Türk Silahlı Kuvvetleri komuta kademesinin imzasıyla, Demirel Hükümetine bir muhtıra verilmiş ve Demirel Hükümeti istifa etmek durumunda kalmıştır. Demirel, muhtıranın anayasa ile uyumlu olmadığını, bu kararla,

Türk devletini oluşturan halkalarda kopukluk meydana geldiğini belirtmiş olsa da, Mehmet Ali Birand'ın tabiriyle, “şapka gitmiş, kavga bitmişti.”⁹⁰

---

⁹⁰ 32. Gün Arşivi, <https://www.youtube.com/watch?v=vTG9BSqGOEE> adresinden, 5 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

SONUÇ

Bürokrasinin alt kademelerinden gelen İhsan Sabri Çağlayangil, 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle valilik koltuğunu bırakmış, ardından Cumhuriyet Senatosu üyeliği, Çalışma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Cumhurbaşkanı Vekilliği görevlerini sürdürmüştür. Tevfik Rüştü Aras'tan sonra, en uzun Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Çağlayangil, siyasette uzun yıllar geçirmiş önemli bir devlet adamı ve Türkiye'yi uluslararası platformlarda başarıyla temsil eden önemli bir isim olmuştur denebilir. Çağlayangil'in özellikle dış politikada sergilediği tutum, bugün halen Kıbrıs meselesi başta olmak üzere gerek Batılı devletlere karşı gerekse Asya, Afrika ve Orta Doğu ülkelerine karşı yürütülen politikalarda kendini göstermektedir. KKTC siyasetinin önemli isimlerinden Prof. Dr. Ata Atun'a göre, Çağlayangil, yumuşama dönemini çok iyi değerlendirmiş, Başbakan Demirel'i de kendi politikalarını uygulamaya ikna edebilmiş önemli bir siyaset adamıdır.

Çağlayangil'in dış politika konusunda en çok mesai harcadığı konuların başında Kıbrıs meselesi gelmiştir. Kıbrıs meselesinde yeni bir politika benimseyen Çağlayangil, Dışişleri Bakanlığı döneminde önceki hükümetlerden farklı bir politika izleyerek, Kıbrıs meselesini yürütmeye çalışmıştır. Genç Türkiye'nin ilk dönem Kıbrıs siyasetine bakıldığında, kendi iç meseleleriyle uğraşan, ekonomik, siyasal ve sosyal kalkınmasını gerçekleştirmeye çalışan, dış meseleler konusunda daha barışçıl bir çizgi izleyen bir ülke olmuştur. Türkiye, bu dönemde sınırları dışında kalan soydaşlarına yönelik olarak irredentist bir politika izlememiş, mümkün olduğu kadar, bu soydaşlarını kendi yurduna çekmeye çalışmıştır. Türkiye'nin, Kıbrıs Adasına karşı yaklaşımı da bu politika çerçevesinde şekillenmiştir. 1950-1960 yıllarındaysa, Menderes Hükümeti, başlangıçta Batı İttifakı ile ilişkilerini sıkı tutma politikasını önceleyerek, Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere seyirci kalmış, fakat ilerleyen zamanda,

konunun BM'ye taşınmasıyla ve İngiltere'nin meseleyi görüşmek üzere Londra'ya davet etmesiyle, Türkiye meseleye karşı bakış açısını değiştirmiştir. Nihayetinde, Kıbrıs meselesine taraf üç garantör ülkeden biri olarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşmalarını imzalamıştır. 1960-1965 yıllarında, Türkiye siyaseti gerek iç gerek dış meselelerde sancılı bir dönem yaşamıştır. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından yönetime el koyan ordu, bir taraftan yeni anayasa çalışmalarını yürütürken, dış politika konusunda durağan bir siyaset izlemeyi tercih etmiştir. Ardından kurulan İnönü Hükümetlerinin, beklenen siyasi istikrarı yakalayamamaları ve bu dönemde, Füze Krizi gibi konularla tek yönlü dış politika sorunlarının açığa çıkması, Türk siyasetinin yeniden revize edilmesi fikrini etkilemiştir. Yine aynı dönemde, Kıbrıs'ta 1963 Olayları yaşanmış ve ardından, Johnson Mektubu Krizi ortaya çıkarken, Kıbrıs meselesinin, Rumlar tarafından BM gündemine taşınması ve Yunanistan'ın, Kıbrıs'a, kurucu antlaşmalara aykırı şekilde asker ve mühimmat göndermesi, dönemin diğer önemli meseleleri olmuştur.

1965 yılında, iktidarı bu zeminde devralan Demirel Hükümeti, yönetimin henüz ilk aylarında, Kıbrıs meselesini BM bünyesinde savunmuş, fakat özellikle Bağlantısız ülkelere karşı yürütülen yanlış politikaların bir neticesi olarak BM Kurulunda istediği yönde bir kararın çıkmasını sağlayamamıştır. BM'den çıkan Kıbrıslı Türkler aleyhindeki karar ve bloklar arasında yaşanan yumuşama (Detant) döneminin de etkisiyle Demirel Hükümeti, dış politikada çok yönlü ve dengeli bir siyaset izlemiştir. Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler geliştirilerek, Rusların birçok Türk girişimine kaynak olması sağlanmış ve bu politikasını, ABD ile ilişkilerinde ulusal çıkar ekseninde kullanmış, ABD ile bu dönemdeki ilişkileri denge gözeterek yürütmeyi tercih etmiştir. Yunanistan ve Kıbrıs konusunda ise, günün şartlarına göre esnek bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Yunanistan ile müzakereler yoluyla

diplomatik temaslar kuran Demirel Hükümeti, Keşan ile Dedeoğlu görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması ve ardından Kıbrıs'ta 1967 Olaylarının yaşanmasıyla, politikasını sertleştirmiştir. Olaylarla ilgili Yunanistan sorumlu tutulmuş ve Türkiye'nin ivedilikle çözülmesini beklediği talepler, ultimatolar şeklinde Yunan Büyükelçisine verilmiştir. Yunanistan tarafından bu istekler hızla kabul edilip, eyleme dönüştürülürken; Kıbrıslı Türklere karşı yıllardır uygulanan ambargolar kaldırılmaya başlamış ve akabinde Kıbrıslı Türkler, Geçici Kıbrıs Türk Yönetimini ilan etmiştir.

Çağlayangil, bu dönemde yürüttüğü Kıbrıs politikası nedeniyle gerek muhalefetin gerekse basının sıkça eleştirilerine maruz kalmış, fakat politikasını uygulamayı sürdürmüştür. Özellikle dönemin muhalefeti tarafından, Hükümetin, Yunanistan ve Kıbrıs meselelerinde oyalama politikası izlediğine dönük eleştirilere Çağlayangil, oyalamanın hangi taraf için ne neticeler doğuracağını kestirilemeyeceğini ifade etmiştir. Çağlayangil, bu düşünce çerçevesinde, Kıbrıs meselesine yaklaşmış, 1967 Olaylarının ardından yaşanan gelişmeleri, iyi değerlendirmiştir. Kıbrıs meselesine karşı bu dönemde yürütülen politikanın, 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtının başarıyla sonuçlanmasında önemli bir payı olduğu şüphesizdir. Nitekim 1967 Olaylarının ardından ordunun eksiklikleri gündeme gelmiş ve özellikle amfibik harekât gerçekleştirme kapasitesinin geliştirilmesi noktasında ciddi girişimler başlatılmıştır. Diğer taraftan, Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi ilan edilerek, Kıbrıslı Türklerin idari işlerinin bir düzen çerçevesinde yürütülmesi sağlanmış ve özellikle ekonomik ambargoların kaldırılması sağlanarak, toplumsal hayatın normale dönmesi temin edilmiştir.

Her ne kadar çalışmanın konusu gereği, Çağlayangil'in Kıbrıs meselesine yaklaşımını ele alınmış olsa da çok yönlü politikanın gereği, diğer ülkeler ve meselelerle de etkili sonuçlar almıştır. İlk olarak Bağılantısız ülkelerle iyi ilişkiler

kurulması gerektiğine inanmış ve bu ülkelerdeki yanlış Türkiye algısının giderilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Diğer taraftan, Arap ülkeleriyle olan ilişkilerde daha esnek bir politikayı savunmuş ve bu dönemde, bu ülkelere, Türkiye’den üst düzey ziyaretler gerçekleştirilerek ilişkilerde yeni bir ivme sağlanmıştır. Asya, Afrika, Latin Amerika Ülkeleri ve Orta Doğu Ülkeleriyle olan ilişkileri iyileştirmenin yanı sıra, Batılı Devletlerle de sıkı ilişkiler kurulması gerektiğine inanan Çağlayangil, özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğuyla kurulacak ilişkilere büyük önem vermiştir. İtalya başta olmak üzere, Avrupa Devletleriyle yakın ilişkiler kurmaya gayret gösterirken, İskandinav Ülkelerini ziyaret eden ilk Dışişleri Bakanı olarak, dış politikada inandığı çok yönlülüğü göstermiştir.

Yerli ve yabancı kaynaklar ile o dönem siyasetine tanıklık edenler, Çağlayangil’in çözüm odaklı girişimlerinin, diplomatik müzakere yöntemlerinin ve kazanımlarının gelecek siyasetine ışık tuttuğunu ortaya koymuştur. Dışişleri Bakanlığı döneminin ardından yaşanan 74 Barış Harekâtı, bunun en güzel örneği olarak gösterilebilir. Diğer taraftan, devletin sağlam bir ekonomik temele sahip olması gerektiğini savunarak ekonominin önemine vurgu yapan Çağlayangil, dış politikada ekonomik çıkarları gözetecek bir siyaset izlemiştir. Sovyet yatırımlarıyla yapılan projeler, bu politikanın faydalarına birer örnek olarak gösterilebilir. 1960 ve 1980 darbelerinin ardından cezaevine giren Çağlayangil, siyaseti, bürokrasinin alt kademelerinden itibaren tecrübe etmiş ve Cumhurbaşkanlığı Vekilliği makamına kadar yükselmiş, siyasi hayatında kişisel ilişkilerin ve müzakere etmenin önemini kavramış ve Türk siyasetinin diğer dönemlerine bu anlayışı miras bırakan önemli bir devlet adamı olmuştur. İtalya Cumhuriyeti Liyakat Nişanı ve Mark Twain Şövalye Payesi gibi dış devletlerden aldığı nişanlar, Çağlayangil’in yalnız Türkiye siyasetinde değil, başka devlet siyasetlerinde de önemli bir figür olduğunu göstermiştir.

KAYNAKÇA

- A. {DVNSMHHM.d... (H- 05.09.979). *Kıbrıs beylerbeyisine hüküm: Kıbrıs'ın imarı maksud olduğundan orada temekkün etmek üzere Konya, Larende, Kayseri, Niğde kazalarından adamlar gönderilmesi.* kutu 10, gömlek 378: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- A. {DVNSMHHM.d... (H-05.09.979). *Niğde beyiyle Konya, Larende, Kayseri ve Niğde kadılarına hüküm.* kutu 10, gömlek 379: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- A. {DVNSMHHM.d... (H-07.04.979). *Kıbrıs Beylerbeyliği'ne ilhak olunan Sis, Tarsus, İçel ve Alaiye sancaklarının atik ve cedit icmal ve mufassal defterlerinin Kıbrıs beylerbeyine gönderilmesi.* kutu 12, gömlek 811: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- Ahmad, F. (2020). *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980.* (6. baskı). İstanbul: Hil Yayınları.
- Akın. (10 Ağustos 1963). *Kıbrıs'ın Garantiye İhtiyacı Yokmuş!*
- Akın. (11 Eylül 1967). *Kıbrıs'ta hayal kırıklığı ve sualler .*
- Akın. (12 Şubat 1963). *Makarios A.Mahkemesini Tanımadığını Söyledi.*
- Akın. (14 Kasım 1967). *Boğaziçi'nde durum yeniden gerginleşti.*
- Akın. (15 Kasım 1967). *Geçitkale ve Boğaziçi bölgelerinde şiddetli çatışmalar cereyan ediyor.*
- Akın. (16 Kasım 1967). *Türkiye'de tam alarm ilan edildi.*
- Akın. (17 Nisan 1967). *Tatlısu'da Rumlar utandırıcı bir ders aldılar.*
- Akın. (19 Şubat 1963). *Anayasa Mahkemesi Reisi Forsthoff İstifa Edecek.*
- Akın. (2 Nisan 1963). *Denктаş Makariosu İstifaya davet etti.*
- Akın. (20 Şubat 1963). *Türkler, EOKA'nın İzinde Rumlara yardımcı olamaz.*

- Akın. (22 Aralık 1963). *Yorgacis, Gerçekler Halktan Gizliyor.*
- Akın. (24 Aralık 1963). *Ankara'da İnönü, Kuvvet Komutanları ile Görüştü.*
- Akın. (24 Mayıs 1963). *A.Mahkemesi Reisi Dün İstifasını Sundu.*
- Akın. (25 Temmuz 1968). *Bir kısım noktalarda görüş birliği var.*
- Akın. (26 Mayıs 1963). *Forsthof Rum Baskısı Yüzünden İstifa Etmiştir.*
- Akın. (26 Nisan 1963). *İmar Encümenleri Tayini Hükümsüz ve Tesirsizdir.*
- Akın. (27 Kasım 1967). *Bir saat sonra ne olacağı bilinmez.*
- Akın. (28 Aralık 1963). *İngilizler, dün devriyeye başladı.*
- Akın. (3 Nisan 1967). *Geçitkale'deki durumda hiçbir değişiklik yok!*
- Akın. (30 Aralık 1963). *SANDYS, SULH İÇİN 7 TEKLİF İLERİ SÜRDÜ.*
- Akın. (6 Ağustos 1963). *Makarios Skat Fikirlerinde Musır.*
- Akın. (7 Aralık 1963). *Makarios, Dr. Küçük'e Muhtıra Gönderdi.*
- Akın. (9 Aralık 1963). *MAKARİOS, "TÜRK HÜKÜMETİNE TEKLİF SUNMADIM" DİYOR.*
- Akın. (tarih yok). *Boğaziçi'nde durum yeniden gerginleşti.*
- Akis Dergisi. (10 Nisan 1965). *Yurtta Olup Bitenler.*
- Akis Dergisi. (14 Ağustos 1964). *Sinsi hazırlık.*
- Akis Dergisi. (16 Ekim 1964). *Tarafsızlar Konferansı.*
- Akis Dergisi. (1955). *Türkiyenin günahı ve sevabı.*
- Akis Dergisi. (25 Aralık 1965). *Kıbrıs Olayları.*
- Akis Dergisi. (26 Haziran 1964). *Dış Politika.*
- Akis Dergisi. (5 Haziran 1964). *Kıbrıs.*
- Akis Dergisi. (6 Kasım 1965). *Kim Kimdir?*
- Akşam. (12 Şubat 1959). *Türkiye ile Yunanistan anlaşmaya vardı.*
- Akşam. (15 Nisan 1966). *Yunanistan Türkiye ile müzakereye oturacak.*

Akşam. (15 Şubat 1959). *Menderes Londra'ya gidiyor.*

Akşam. (16 Ağustos 1960). *Mehmetçik Kıbrıs'ta.*

Akşam. (16 Nisan 1966). *Yunanlıların Enosis talepleri kabul edilmeyecek.*

Akşam. (19 Şubat 1957). *B. Milletlerde Türk tezi galip gelecek mi?*

Akşam. (20 Aralık 1965). *Doğacak sonuçtan mes'ul değiliz.*

Akşam. (20 Şubat 1959). *KIBRIS ANLAŞMASINI MENDERES DÜN HASTANEDE İMZALADI.*

Akşam. (21 Aralık 1965). *Demirel'in İnönü'ye cevabı "Arşivleri konuşuracağız!"*.

Akşam. (23 Aralık 1957). *B. Milletler'de Yunanlıların uğradığı hezimet.*

Akşam. (23 Ocak 1957). *Eokacıların küstahlığı son haddini buldu.*

Akşam. (6 Mart 1956). *Makarios Kıbrıs'ta İngilizlere meydan okuyor.*

Akşam. (8 Kasım 1965). *Kendimizi Aldatmayalım.*

Alasya, H. F. (2002). *Kıbrıs*. (c. 25), TDV İslam Ansiklopedisi: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, s. 380-383.

Ankara Valiliği. (2022). *Eski Valilerimiz*. 22 Mayıs 2022 tarihinde T.C. Ankara Valiliği Resmi Sitesi: <http://www.ankara.gov.tr/eski-valilerimiz> adresinden alındı.

Arcayürek, C. (10 Eylül 1967). *DEMİREL: "O halde buraya niçin toplandık"*. Hürriyet.

Arcayürek, C. (13 Ocak 1966). *Johnson'un Mektubu*. Hürriyet.

Arcayürek, C. (9 Eylül 1967). *Kollias, BAZI YENİ TEKLİFLERLE GELİYOR*. Hürriyet.

Armaoğlu, F. (19 Mart 1965). *KIBRISTA YENİ BUHRAN*. Cumhuriyet.

Armaoğlu, F. (2017). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Armaoğlu, F. (2019 (b)). *Türk Siyasi Tarihi*. (4. baskı), İstanbul: Kronik Kitap.

Armaoğlu, F. (2019(a)). *Türk Amerikan İlişkileri: 1919-1997*. (2. baskı), İstanbul:

Kronik Kitap.

Atun, A. (13 Mayıs 2022). 1965-1971 Yılları Arasında Kıbrıs Meselesi'nin Türk Dış

Politikasına Etkisi. (röp. yap. F. İlgen)

Aydın, M. (1994). *Doksanüç Harbi*. (c. 9), TDV İslam Ansiklopedisi: TDV İslam

Araştırmaları Merkezi.

Aydın, M. (2020). *İstanbul Konferansı*. (2. basım), TDV İslam Ansiklopedisi: TDV

İslam Araştırmaları Merkezi, s. 671-672.

Aydoğan, P. (2020). Demokrayi Geri Dönüş: Türk Parlamento Tarihinde XII. Dönem

(1961-1965). (Y. Tekin içinde), *Yüzüncü Yılında TBMM: Oluşumu, Çalışma*

Şartları ve İşlevleri (cilt 2). Ankara: TBMM Basımevi, s. 427-453.

Ball, G. W. (1982). *The Past has Another Pattern-Memoirs*. New York: W.W.Norton

Barlas, M. (8 Kasım 1965). *Makarios'un Hatası*. Cumhuriyet.

Barutçu, E. (1999). *Hariciye Koridoru*. (2. baskı) Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.

Berksoy, R. (7 Eylül 1967). *Keşan'da büyük hazırlık var*. Hürriyet.

Bilge, S. (1975). The Cyprus Conflict and Turkey. (K. H. Karpas içinde), *Turkey's*

Foreign Policy in Transition 1950-1974, Netherlands: Brill Academic

Publishers, s. 135-185.

Bishku, M. B. (1991). Turkey, Greece and the Cyprus Conflict. *Journal of Third*

World Studies, 8(1), 165-179.

Bozkurt. (1 Eylül 1964). *Nasır, Rumlara Mümkün Olan Her Türü Yardımı*

Yapacakmış!

Bozkurt. (1 Nisan 1961). *Vergi Kanunları Reddedildi*.

Bozkurt. (11 Aralık 1957). *S.Sarper Kıbrıs hakkında hitabede bulundu*.

Bozkurt. (12 Aralık 1957). *ANAVATANIMIZ KIBRIS HAKKINDA İNGİLTERE'YE*

NOTA VERDİ.

Bozkurt. (12 Aralık 1966). *Rumların Silahlanmalarındaki Gaye Türkleri Tahakküm*

Altına Almaktır.

Bozkurt. (13 Ağustos 1966). *Rum Sözde Polisleri Bir Soydaşımızı Kahbece Vurarak*

Şehit Ettiler.

Bozkurt. (13 Aralık 1957). *"Selim Sarper Averof'a sert bir cevap verdi" "İngiliz*

Diplomasisi".

Bozkurt. (13 Mart 1965). *Lefke Bölgesinde Durum Gergin.*

Bozkurt. (15 Aralık 1959). *Makarios Kıbrıs'ın İlk Cumhurbaşkanı Oldu.*

Bozkurt. (15 Mart 1965). *TÜRKLERİ KATLİAMA TABİ TUTACAKLARMIŞ.*

Bozkurt. (16 Ağustos 1960). *CUMHURİYET İLAN EDİLDİ.*

Bozkurt. (16 Aralık 1959). *Dışişleri Bakanımızın Makarios'a Tebrik Mesajı.*

Bozkurt. (16 Kasım 1967). *Boğaziçi ile Geçitkale'ye giren Rumlar halka hunharca*

davrandı.

Bozkurt. (16 Mart 1965). *RAUF "RAİF DENTAŞ: KIBRIS TÜRKLERİ ŞANTAJLARA*

BOYUN EĞMİYECEK, DEDİ".

Bozkurt. (16 Mart 1970). *YORGACİS ÖLDÜRÜLDÜ. İkinci Baskı.*

Bozkurt. (17 Ağustos 1960). *Mehmetçiklerimizi Bağrımıza Bastık.*

Bozkurt. (17 Nisan 1965). *Yolcular Dün de Köylerine Gidemediler.*

Bozkurt. (19 Ekim 1961). *Dr. Küçük Temsilciler Meclisinin Bir Kararını Anayasa*

Mahkemesine Havale etti.

Bozkurt. (2 Nisan 1965). *Galo Plaza'nın Tavsiyeleri İhtilaf Konusu ile İlgili*

Müzakerelerin Temelini Teşkil Edemez.

Bozkurt. (2 Nisan 1965). *Plaza'nın Telkinleri.*

- Bozkurt. (22 Ekim 1961). *Makarios Ordunun kurulmasına lüzum görmüyor.*
- Bozkurt. (23 Kasım 1962). *Gençlik, Makarios'u Protestoyle Karşıladı.*
- Bozkurt. (24 Aralık 1963). *DR.FAZIL KÜÇÜK İLE MAKARİOS'UN ÇAĞRISI.*
- Bozkurt. (24 Haziran 1965). *DR. KÜÇÜK VE BAKANLARINI TANIMIMYORLARMIŞ.*
- Bozkurt. (24 Haziran 1966). *Abluka Dün Kaldırıldı.*
- Bozkurt. (24 Mayıs 1964). *Her Türlü Silahlarla Takviye Edilecek Rum Ordusu 25 Bin Kişi Olacak.*
- Bozkurt. (25 Ağustos 1960). *Güvenlik Konseyi Kıbrıs'ın Müracaatını Tasvip Etti.*
- Bozkurt. (25 Mayıs 1964). *Kıbrıs Anayasası'nın Açıkça İhlali Çok Ciddi Neticeler Tevhit Edecek Mahiyette.*
- Bozkurt. (26 Aralık 1963). *TÜRKİYE MÜDAHALE ETTİ.*
- Bozkurt. (27 Haziran 1965). *Hariçte Yüksek Öğrenim Yapan Öğrencilerimiz Kıbrıs'a Sokulmayacakmış.*
- Bozkurt. (28 Kasım 1967). *KIBRIS KONUSU DİPLOMASİ ALANINA KAYDIRILDI.*
- Bozkurt. (28 Mayıs 1964). *Türkiye ve İngiltere Kıbrıs Rum Hükümetine Birer Nota Verdiler.*
- Bozkurt. (29 Mayıs 1964). *Harb Malzemesi, Cumhurbaşkanı Yardımcısının izni ile ithal edilebilir.*
- Bozkurt. (29 Nisan 1965). *Dr. Fazıl Küçük, Genel Sekretere bir mektup gönderdi.*
- Bozkurt. (3 Aralık 1957). *Yeni Vali Sir Hugh Foot'a Açık RAPOR.*
- Bozkurt. (3 Haziran 1966). *20. ASIR DÜNYASININ GÖZLERİ ÖNÜNDE HAPSEDİLDİK!...*
- Bozkurt. (3 Haziran 1968). *Öngörüşmeler Beyrut'da yapılıyor.*
- Bozkurt. (30 Aralık 1962). *Cumhurbaşkanı Makarios Dedi Ki: Yetkileri Uhdesine Alacak!*

- Bozkurt. (30 Mayıs 1964). *RUMLARA YENİDEN AĞIR SİLAHLAR GELDİ.*
- Bozkurt. (31 Aralık 1963). *Tampon Bir Bölgenin Kurulması Kararlaştırıldı.*
- Bozkurt. (4 Aralık 1957). *Vali Sir Hugh Dün Ada'ya Vasıl Oldu.*
- Bozkurt. (4 Mayıs 1966). *TRT, Makarios Yönetiminin Kanunsuz Bakan Tayinini Yorumladı.*
- Bozkurt. (5 Mart 1969). *Denktaş'la Kliridis, iki alt komitenin yetkilerine ilişkin anlaşma imzaladı.*
- Bozkurt. (6 Aralık 1957). *Bafta Üç Türk Balta İle Öldürüldü.*
- Bozkurt. (7 Ekim 1964). *Self-Determinasyon Hakkının Desteklenmesi için Tarasızların Çağrıda Bulunmasını istedi.*
- Bozkurt. (7 Mayıs 1969). *Alt komiteler toplandı.*
- Bozkurt. (8 Aralık 1957). *"Menderes Hükümetimizin Kıbrıs Politikasını Açıkladı"*
"İNGİLTERE KIBRIS İÇİN YENİ PLAN HAZIRLIYOR".
- Bozkurt. (9 Mart 1970). *Makarios 3. Suikasten de kurtuldu.*
- BÖKM. (05 Temmuz 1952). *Atina Radyosunda Kıbrıs Meselesi hakkında yayınlanan yazı metni.* kutu 102, gömlek 635, sıra 8 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- BÖKM. (11 Ekim 1952). *Kıbrıs'ın statüsü ve Kıbrıs Türklerinin ekalliyet haklarının korunması mevzuunda Kıbrıs Türk Kültür Derneği'nin Başbakan ve Dışişleri Bakanı'na verdiği muhtıra.* kutu 123, gömlek 783, sıra 8: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- BÖKM. (15 Mayıs 1963). *Gazeteci Ömer Sami Coşar'ın Kıbrıs anlaşmaları ile ilgili olarak Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği tutanaklar.* kutu 38, dosya 228, gömlek 1: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

BÖKM. (18 Ocak 1964). *Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanı*

Mehmet Sehu'nun Kıbrıs konusunda Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği

mektup. kutu 38, dosya 228, gömlek 4: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet

Arşivleri Başkanlığı.

BÖKM. (19 Kasım 1956). *İngiliz Müstemlekeler Bakanı Lennox Boyd'un Kıbrıs için*

Lord Radcliffe'in hazırladığı Anayasanın ilanı vesilesiyle yaptığı beyanat. kutu

38, dosya 227, gömlek 3: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

BÖKM. (2 Mart 1957). *Kıbrıs Meselesinde Yugoslavya'nın hareketi.* kutu 38, dosya

227, gömlek 5: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

BÖKM. (20 Aralık 1956). *İngiltere Hükümetinin Avam Kamarasında Kıbrıs*

Meselesine dair açıklama. kutu 62, dosya 381, gömlek 28: T.C.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

BÖKM. (24 Haziran 1956). *Nihat Erim'in Kıbrıs konusundaki raporu.* kutu 38, dosya

227, gömlek 1: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

BÖKM. (25 Ağustos 1955). *Başbakan'ın Kıbrıs meselesi ile ilgili beyanatu üzerine*

kurum, kuruluş ve vatandaşların gönderdiği tebrik telgrafları. kutu 36,

gömlek 218, sıra 2: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

BÖKM. (27 Ağustos 1955). *Başbakan Adnan Menderes'in Kıbrıs meselesi hakkında*

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya telgrafi. kutu 1, gömlek 8, sıra 19: T.C.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

BÖKM. (4 Mayıs 1957). *Economist dergisinde Kıbrıs meselesi hakkında çıkan yazı.*

kutu 38, dosya 227, gömlek 11: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

Başkanlığı.

BÖKM. (6 Ağustos 1960). *Devlet ve Hükümet Başkan Org. Cemal Gürsel'in Kıbrıs*

Cumhuriyetine Muvaffakiyetler mesajı. kutu 16, dosya 86, gömlek 5: T.C.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

Bölükbaşı, S. (1993). The Johnson Letter Revisited. *Middle Eastern Studies*, 29(3),

505-525.

Brands, H. W. (1987). America Enters the Cyprus Tangle, 1964. *Middle Eastern*

Studies, 23(3), 348-362.

BTDB. (12 Ağustos 1960). *Emin Dirvana'nın Büyükelçi Tayini*. kutu 283, dosya 18,

gömlek 13: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

BTDB. (16 Haziran 1945). *Ahlat, Bozova.... yapılan tayinler*. Kutu 176, Gömlek 16,

Sıra 5: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

BTDB. (18 Mart 1940). *Emniyet Umum Müdürlüğü Şube Müdürlüklerine tayinler*.

Kutu 137, Gömlek 10, Sıra 10: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

BTDB. (19 Kasım 1965). *Emniyet Umum Müdürlüğü birinci daire Reisi olarak İhsan*

Sabri Çağlayangil'in vekalet emrine alınması. Kutu 190, Gömlek 68, Sıra 16:

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

BTDB. (9 Aralık 1946). *Emniyet Genel Müdürlüğü teşkilatında yapılan tayinler*. Kutu

188, Gömlek 41, Sıra 11: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

CIA. (01 Mart 1950). *Near East/Africa Division*. 13 Kasım 2022 tarihinde Central

Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79-01090A000100060008-7.pdf> adresinden alındı.

CIA. (10 Aralık 1957). *The Cyprus Situation*. 11 Temmuz 2022 tarihinde Central

Intelligence Agency:

<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CURRENT%20INTELLIGENCE%20BULL%5B15757437%5D.pdf> adresinden alındı.

CIA. (12 Ocak 1956). *Strife Between Cypriot Greeks and Turks Threatens*. 19 Ekim 2022 tarihinde Central Intelligence Agency:

<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T00975A002300490001-2.pdf> adresinden alındı.

CIA. (13 Ağustos 1958). *Macmillan Mission Fails to Resolve Cyprus Issue*. 13 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency:

<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T00975A003900090001-9.pdf> adresinden alındı.

CIA. (13 Mart 1964). *Violence on Cyprus Nears Open Civil War*. 23 Ekim 2022 tarihinde Central Intelligence Agency:

<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79-00927A004400030001-2.pdf> adresinden alındı.

CIA. (15 Ağustos 1958). *Greece Requests US Intervention in Cyprus Dispute*. 2 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency:

<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T00975A003900110001-6.pdf> adresinden alındı.

CIA. (16 Ağustos 1958). *Britain Announces Modifications of Cyprus Plan*. 13 Haziran 2022 tarihinde Central Intelligence Agency:

<https://www.cia.gov/readingroom/search/site/RDP79T00975A003900120001-5> adresinden alındı.

CIA. (16 Eylül 1954). *Clandestine Newsheet ENOSIS, organ of the Fighting Cypriots*. 21 Şubat 2022 tarihinde Central Intelligence Agency:

<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP78-04864A000300070005-6.pdf> adresinden alındı.

CIA. (17 Kasım 1948). *Intelligence Summary*. 24 Eylül 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP78-01617A004700010029-8.pdf> adresinden alındı.

CIA. (19 Ağustos 1947). *Terrorists in Greece*. 10 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R000800500010-1.pdf> adresinden alındı.

CIA. (2 Ocak 1958). *New Proposals for a Cyprus Settlement*. 15 Ağustos 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CURRENT%20INTELLIGENCE%20BULL%5B15772363%5D.pdf> adresinden alındı.

CIA. (2 Şubat 1949). *Intelligence Summary for Week Ending 2 February 1949*. 17 Mayıs 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP78-01617A004700010038-8.pdf> adresinden alındı.

CIA. (20 Ekim 1957). *Harding to be Replaced as Governor of Cyprus*. 4 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T00975A003300420001-8.pdf> adresinden alındı.

CIA. (21 Haziran 1956). *Cyprus*. 10 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79-00927A000900140001-8.pdf> adresinden alındı.

CIA. (21 Kasım 1957). *Cyprus*. copy no 17, doc no 6, ac. no 6414/57: Current Intelligence Weekly Summary.

CIA. (21 Kasım 1957). *Cyprus*. copy no 17, doc no 6,: Current Intelligence Weekly Summary.

CIA. (21 Mart 1958). *Cyprus*. 17 Ekim 2022 tarihinde Central Intelligence Agency:
<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T00975A003600180001-2.pdf> adresinden alındı.

CIA. (21 Mayıs 1957). *Greek Cypriot Moves to Break Cyprus Stalemate*. 16 Şubat 2022 tarihinde Central Intelligence Agency:
<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CURRENT%20INTELLIGENCE%20BULL%5B15755587%5D.pdf> adresinden alındı.

CIA. (21 Nisan 1957). *Makarios View on Cyprus Issue*. 22 Mart 2022 tarihinde Central Intelligence Agency:
<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CURRENT%20INTELLIGENCE%20BULL%5B15755618%5D.pdf> adresinden alındı.

CIA. (23 Mayıs 1957). *Cyprus*. 18 Ekim 2022 tarihinde Central Intelligence Agency:
<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79-00927A001200100001-9.pdf> adresinden alındı

CIA. (23 Temmuz 1958). *The Cyprus Situation*. 4 Nisan 2022 tarihinde Central Intelligence Agency:
<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CENTRAL%20INTELLIGENCE%20BULL%5B15777354%5D.pdf> adresinden alındı.

CIA. (24 Eylül 1958). *Cyprus and Greece*. 9 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T00975A004000110001-4.pdf> adresinden alındı.

- CIA. (24 Ocak 1964). *Worsening Situation on Cyprus*. 7 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79-00927A004300090001-7.pdf> adresinden alındı.
- CIA. (25 Aralık 1956). *Turkey and Greece Apparently Shifting Tactics on Cyprus*. 12 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T00975A002900090001-0.pdf> adresinden alındı.
- CIA. (25 Ocak 1950). *Near East/Africa Division*. 11 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP78-01617A004700020004-4.pdf> adresinden alındı.
- CIA. (26 Ocak 1956). *Cyprus*. 13 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79-00927A000700110001-4.pdf> adresinden alındı.
- CIA. (28 Temmuz 1957). *Disagreement Looming Between Archbishop Makarios and Greek Government*. 27 Mart 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T00975A003200240001-9.pdf> adresinden alındı.
- CIA. (29 Haziran 1957). *Turkey Hostile to Spaak Mediation on Cyprus Issue*. 15 Ocak 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T00975A003100560001-5.pdf> adresinden alındı.
- CIA. (3 Eylül 1956). *Cypriot Official Terms Grivas Diary*. 11 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/document/03178362> adresinden alındı.

- CIA. (3 Mart 1956). *Cyprus Talks Suspended*. 8 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency:
<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CURRENT%20INTELLIGENCE%20BULL%5B15740128%5D.pdf> adresinden alındı.
- CIA. (3 Nisan 1967). *Intelligence Handbook: Cyprus: Greek and Turkish Military Capabilities*. 3 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency:
<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T00826A001800010020-4.pdf> adresinden alındı.
- CIA. (3 Şubat 1958). *Early Violence on Cyprus Threatened*. 4 Temmuz 2022 tarihinde Central Intelligence Agency:
<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T00975A003500020001-0.pdf> adresinden alındı.
- CIA. (4 Eylül 1951). *Daily Digest*. 3 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T01146A000400070001-1.pdf> adresinden alındı
- CIA. (4 Mayıs 1951). *Greeks about to propose union of Cyprus with Greece*. 13 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency:
<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CURRENT%20INTELLIGENCE%20BULL%5B15587375%5D.pdf> adresinden alındı.
- CIA. (5 Ocak 1949). *Intelligence Summary*. 9 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP78-01617A004700010035-1.pdf> adresinden alındı.
- CIA. (5 Şubat 1956). *British Discouraged over Makarios' reply on Cyprus Formula*. 14 Nisan 2022 tarihinde Central Intelligence Agency:

<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T00975A002400140001-9.pdf> adresinden alındı.

CIA. (6 Ağustos 1954). *Current Intelligence Weekly*. 17 Temmuz 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79-00927A000300150001-4.pdf> adresinden alındı.

CIA. (6 Haziran 1958). *Cyprus Situation*. 9 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79T00975A003700320001-5.pdf> adresinden alındı.

CIA. (6 Mart 1958). *Cyprus*. 16 Mayıs 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79-00927A001600110001-4.pdf> adresinden alındı.

CIA. (7 Ağustos 1964). *Cyprus Situation*. 8 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79-00927A004500110001-2.pdf> adresinden alındı.

CIA. (7 Şubat 1957). *Renewed Terrorism on Cyprus likely to Coincide with UN debate*. 15 Ağustos 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79-00927A001100080001-3.pdf> adresinden alındı.

CIA. (7 Temmuz 1956). *US Ambassador Concerned Over Turkish Reaction in Cyprus Dispute*. 13 Kasım 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CURRENT%20INTELLIGENCE%20BULL%5B15742186%5D.pdf> adresinden alındı.

CIA. (9 Şubat 1957). *Cyprus Debate in UN May Bring Fall of Greek Government*. 25 Eylül 2022 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/readingroom/document/03161992> adresinden alındı.

Cılızoğlu, T. (1990). *Anılarım: İhsan Sabri Çağlayangil*. (3. baskı), İstanbul: Yılmaz Yayınları A.Ş.

Cılızoğlu, T. (2018). *Kader bizi una değil, üne itti: Çağlayangil'in Anıları*. (4. baskı), İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Clogg, R. (1992). *A Concise History of Greece*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cobden, R. (1876). *Russia, Turkey and England*. London, Paris, New York: Cassel Peter&Galpin.

CSTD. (15 Aralık 1966). dönem 1, cilt 37, toplantı 6, 15. birleşim.

CSTD. (20 Temmuz 1967). dönem 1, cilt 43, toplantı 6, 91. birleşim.

CSTD. (23 Kasım 1961). dönem 1, cilt 1, toplantı 1, 8. birleşim.

Cumhuriyet. (10 Ekim 1964). *Makarios tarafsızlardan destek istedi*.

Cumhuriyet. (10 Nisan 1955). *Yunanistanda Kıbrıs için kanlı nümayişler oluyor*.

Cumhuriyet. (11 Ağustos 1958). *Ankara Görüşmeleri Dün Sona Erdi*.

Cumhuriyet. (11 Ağustos 1964). *Kruçef İnönüye mesaj gönderdi*.

Cumhuriyet. (11 Mart 1956). *Yunanistan Londra Elçisini Geri Çağırıldı*.

Cumhuriyet. (11 Temmuz 1958). *Kıbrısta EOKA'nın yeni cinayetleri*.

Cumhuriyet. (13 Kasım 1965). *MAGOSADA MEVZİLER KALDIRILİYOR*.

Cumhuriyet. (13 Temmuz 1958). *Kıbrısta kütle halinde cinayetler işleniyor*.

Cumhuriyet. (15 Mart 1956). *Eden, Kıbrıs işi Türkiyesiz çözülmez, dedi*.

Cumhuriyet. (16 Aralık 1957). *Genel Kurul Kıbrıs'a ait karar suretini reddetti*.

Cumhuriyet. (17 Kasım 1931). *Kıbrıs Türk'leri Ada'nın Yunanistan'a ilhakını istemiyorlar*.

Cumhuriyet. (17 Nisan 1966). *Atina'dan yazılı teminat istedik*.

Cumhuriyet. (18 Şubat 1959). *Başbakanın Uçağı İngilterede Kazaya Uğradı*.

Cumhuriyet. (19 Aralık 1966). *Çek silahları Barış Gücü'nün kontrolünde muhafaza altındadır.*

Cumhuriyet. (19 Mayıs 1966). *İkili görüşmelerin yapılacağı açıklandı.*

Cumhuriyet. (2 Nisan 1955). *Kıbrısta tethiş başladı.*

Cumhuriyet. (20 Aralık 1965). *Genel görüşme açılmasını istedi.*

Cumhuriyet. (20 Şubat 1957). *B.Milletlerde Kıbrıs Davası Devam Ediyor.*

Cumhuriyet. (22 Kasım 1964). *Arabulucu Federasyon sisteminin uygulanacağına inanmıyor.*

Cumhuriyet. (22 Ocak 1957). *Lefkoşede Dün Kanlı Hadiseler Oldu.*

Cumhuriyet. (23 Ağustos 1955). *İngiltereye dün Kıbrıs hakkında nota verdik.*

Cumhuriyet. (23 Ocak 1957). *Lefkoşede Türk Heyetine bomba atıldı.*

Cumhuriyet. (24 Şubat 1959). *Kıbrıs Anlaşmasının Metni Dün Açıklandı.*

Cumhuriyet. (25 Ağustos 1955). *Menderesin basına dünkü mühim beyanatu.*

Cumhuriyet. (25 Ocak 1957). *Taksim Şekli.*

Cumhuriyet. (27 Şubat 1957). *Kıbrıs için Birleşmiş Milletlerde son celse.*

Cumhuriyet. (27 Temmuz 1967). *Papa VI. Paul Efes'te hacı oldu.*

Cumhuriyet. (28 Ekim 1965). *KABİNE AÇIKLANDI.*

Cumhuriyet. (28 Haziran 1955). *İngiltere dün Kıbrıs için Yunanistanı protesto etti.*

Cumhuriyet. (29 Ağustos 1955). *Kıbrıs Konferansı Bugün Açılıyor.*

Cumhuriyet. (29 Mart 1957). *Makarios'un bırakılması esefle kınandı.*

Cumhuriyet. (31 Mart 1957). *Makarios kararı İngiliz Kabinesini Sarstı.*

Cumhuriyet. (4 Kasım 1965). *KIBRISTA RUMLAR ÜÇ BÖLGEDE SALDIRDI.*

Cumhuriyet. (4 Nisan 1955). *Kıbrısta karışıklık devam ediyor.*

Cumhuriyet. (4 Ocak 1957). *Kıbrıs ait tasarının hazırlığına başlandı.*

Cumhuriyet. (5 Nisan 1957). *Kıbrısta tedhişçilere yeni tavizler verildi.*

Cumhuriyet. (6 Şubat 1959). *Türk-Yunan görüşmeleri dün gece Zürih'te başladı.*

Cumhuriyet. (7 Kasım 1964). *Ortak bildiri açıklandı.*

Cumhuriyet. (8 Ağustos 1958). *Kıbrıs dair Atınada görüşmeler başlıyor.*

Cumhuriyet. (9 Haziran 1958). *Kıbrıs Mitingine 300.000 Kişi Katıldı.*

Cumhuriyet. (9 Haziran 1966). *Türk-Yunan görüşmeleri bugün başlıyor.*

Cumhuriyet. (9 Mayıs 1965). *ATINADA ANLAŞMAZLIK ÇIKTI.*

Cumhuriyet. (9 Ocak 1958). *Kıbrıs için yeni bir İngiliz planı!*

Çağlayangil, İ. R. (16 Kasım 2022). İhsan Rıza Çağlayangil'in Hayatı. (röp. yap. F. İlgen)

Çağlayangil, İ. S. (15 Aralık 1969). Türkiye-AET Ortaklık Anlaşması. *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*(özel sayı), 4-6.

Çağlayangil, İ. S. (1970). Ortak Pazar ve Düşündükleri. *Bayrak Dergisi*(676), 5-6.

Çaykara, E. (2005). *Tarihçilerin Kutbu: Halil İnalcık Kitabı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Çelebioğlu, S. (14 Mart 1965). *Maksat Yıkmak Olunca...* Bozkurt.

Çelebioğlu, S. (24 Kasım 1962). *Cumhurbaşkanının karşısına çıkarılan döviz.* Bozkurt.

Dağlı, N., & Aktürk, B. (1988). *Hükümetler ve Programları*, (cilt 2). Ankara: TBMM Basımevi.

DBB. (13 Mart 1964). *TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETİNİN 13.3.1964 TARİHİNDE BAŞPİSKOPOS MAKARİOS'A VERDİĞİ İHTAR NOTASININ METNİ*. (sayı 1), Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı.

DBB. (15 Kasım 1967). *Boğaziçi ve Geçitkale Olayları Hakkında B.M. Kıbrıs Barış Gücünün Yayınladığı Bildiri*. (sayı 38, belge 15), Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı.

DBB. (16 Haziran 1968). *Başbakanın Kıbrıs Konusunda Bir Demeci*. (sayı 45),

Ankara: T.C. Dışışleri Bakanlığı.

DBB. (17 Kasım 1967(b)). *Türkiye'nin Yunanistan'a Notası*. (sayı 38), Ankara: T.C.

Dışışleri Bakanlığı.

DBB. (17 Kasım 1967). *Thant'ın Boğaziçi ve Geçitkale Olayları ile İlgili Raporu*.

(sayı 38), Ankara: T.C. Dışışleri Bakanlığı.

DBB. (18 Aralık 1965). *Dışışleri Bakanının B.M. Genel Kurulu oylamasından sonra*

yaptığı konuşma. (sayı 15, belge 11), Ankara: T.C. Dışışleri Bakanlığı .

DBB. (2 Aralık 1965). *Çağlayangil'in Washington'da Yaptığı Basın Toplantısı*. (sayı

15, belge 2), Ankara: T.C. Dışışleri Bakanlığı .

DBB. (24 Aralık 1963). *Önemli Belgeler: EK-I*. (sayı 1), Ankara: T.C. Dışışleri

Bakanlığı.

DBB. (30 Aralık 1967). *Dışışleri Bakanının Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi ile İlgili*

Demeci. (sayı 39), Ankara: T.C. Dışışleri Bakanlığı.

DBB. (31 Mart 1970). *Dışışleri Bakanının Bir Yunan Gazetesine Verdiği Demeç*.

(sayı 66), Ankara: T.C. Dışışleri Bakanlığı.

DBB. (8 Mart 1965). *Yunan Hükümetinin Plaza Raporu Hakkındaki Bildirisi*. (sayı 7,

belge 3), Ankara: T.C. Dışışleri Bakanlığı.

DBB. (Ekim 1964(b)). *Millet Meclisi ve Senato'da Kıbrıs ile İlgili Müzakereler*. (sayı

2), Ankara: T.C. Dışışleri Bakanlığı.

DBB. (Ekim 1964). *Kıbrıs Olayları: Cenevre Müzakereleri*. (sayı 2), Ankara: T.C.

Dışışleri Bakanlığı.

DBB. (Ekim-Aralık 1964). *Kıbrıs Olayları: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ile ilgili*

çalışmalar. (sayı 3), Ankara: T.C. Dışışleri Bakanlığı .

DBB. (Temmuz 1964). *Kıbrıs Olayları: Türk müdahalesi ve Sonuçları*. (sayı 1),

Ankara: T.C. Dışışleri Bakanlığı .

DBB.. (13 Mart 1964(b)). *13 MART 1964 TARİHİNDE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER*

GENEL SEKRETERİNE TEVDİ EDİLEN METİN. (sayı 1), Ankara: T.C.

Dışışleri Bakanlığı.

Denktaş, R. (16 Nisan 1964). *Kıbrıs'ta İşlenen Hatalar*. Milliyet.

Denktaş, R. (7 Nisan 1961). *Çiğnenen Anayasa*.

Denktaş, R. R. (2000). *Rauf Denktaş'ın Hatıraları*. (10. cilt), İstanbul: Boğaziçi

Yayınları.

Diprose & Bateman. (1878). *Cyprus: Its Value and Importance to England*. London:

Diprose and Bateman.

Dirvana, E. (15 Mayıs 1964). *Düşünenlerin Düşündükleri: Emin Dirvana'nın Cevabı*.

Milliyet.

Disraeli, B. (1847). *Tancred (The New Crusade)*, (cilt 2), London: Henry Colburn

Publisher.

Durukel, H. (31 Ağustos 1955). *Konferansta dün İngiltere noktai nazarını anlattı*.

Cumhuriyet.

Ecevit, B. (2011). *Dış Politika ve Kıbrıs Dosyası*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür

Yayınları.

Erhan, Ç. (2019). ABD ve NATO'yla İlişkiler. B. Oran içinde, *Türk Dış Politikası:*

Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (cilt 1, 23. baskı)

İstanbul, İletişim Yayınları, s. 681-699.

Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri: Osmanlı*

İmparatorluğu Andlaşmaları, (cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Erim, N. (1975). *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*. Ankara: Ajans-Türk Matbaası.

FCDO. (1878). *Impeachment of Lord Beaconsfield: Two Petitions from the Foreign Affairs Committees Against the Cession to Russia of the Sound and the Dardanelles*. London : Office of the Diplomatic Review.

Feyzi, M. (13 Kasım 1931). *Kıbrıs isyanı*. Cumhuriyet.

Fırat, M. (2019). Yunanistan'la İlişkiler. (B. Oran içinde), *Türk Dış Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 178-193.

Freeman, E. A. (1876). *The Eastern Question in Its Historical Bearings*. Manchester: National Reform Union.

FRUS. (1 Aralık 1965). *Memorandum of Conversation*. 26 Mayıs 2022 tarihinde Office of the Historian: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d215> adresinden alındı.

FRUS. (1 Nisan 1921). *The Charge in Great Britain (Wright) to the Secretary of State*. 9 Kasım 2022 tarihinde Office of the Historian: <https://history.state.gov/historicaldocuments> adresinden alındı.

FRUS. (1 Şubat 1967). *Telegram From the Department of State to the Embassy in Cyprus*. 9 Ekim 2022 tarihinde FRUS Web sitesi: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d252> adresinden alındı.

FRUS. (10 Şubat 1967). *Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State*. 12 Ekim 2022 tarihinde FRUS Web sitesi: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d254> adresinden alındı.

FRUS. (12 Haziran 1942). *Memorandum by the Greek Prime Minister (Tsouderos)*.

21 Ekim 2022 tarihinde Office of the Historian:

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1942v02/d812> adresinden alındı.

FRUS. (13 Mayıs 1919). *The Paris Peace Conferance, 1919, vol. V, Paris, May 13,*

1919: Notes of a Meeting Held at President Wilson's House, Place des Etats-

Unis, Paris, on Tuesday, may 13, 1919, at 4 p.m. 10 Kasım 2022 tarihinde

Office of the Historian: <https://history.state.gov/historicaldocuments>

adresinden alındı.

FRUS. (18 Ocak 1967). *Telegram From the Embassy in Greece to the Department of*

State. 9 Ekim 2022 tarihinde Office of the Historian:

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d247> adresinden alındı.

FRUS. (2 Aralık 1878). *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States,*

Transmitted to Congress, With the Annual Message of the President,

December 2, 1878. 11 Mayıs 2022 tarihinde Office of the Historian:

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1878/ch1> adresinden alındı.

FRUS. (1960, Şubat 9). *Statement of U.S. Policy Toward Cyprus.* 12 Mayıs 2022

tarihinde Office of the Historian:

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v10p1/d347>

adresinden alındı.

FRUS. (5 Haziran 1964). *Telegram From the Department of State to the Embassy in*

Turkey. 11 Mayıs 2022 tarihinde Office of the Historian:

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d54> adresinden

alındı.

FRUS. (22 Nisan 1966). *Memorandum of Conversation*. 9 Haziran 2022 tarihinde Office of the Historian: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d230> adresinden alındı.

FRUS. (28 Ocak 1966). *Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State*. 6 Haziran 2022 tarihinde Office of the Historian: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d221> adresinden alındı.

FRUS. (21 Ekim 1946). *Memorandum Regarding Greece*. 21 Ekim 2022 tarihinde Office of the Historian: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1946v07/d169> adresinden alındı.

FRUS. (25 Ocak 1967). *Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey*. 9 Ekim 2022 tarihinde Office of the Historian: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d249> adresinden alındı.

FRUS. (25 Şubat 1965). *Telegram From the Department of State to the Embassy in the United Kingdom*. 18 Mayıs 2022 tarihinde Office of the Historian: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d178> adresinden alındı.

FRUS. (27 Haziran 1950). *The Secretary of State to the Embassy in Greece*. 2 Kasım 2022 tarihinde Office of the Historian: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950v05/d160> adresinden alındı.

FRUS. (3 Şubat 1919). *The Paris Peace Conference 1919, vol. III, Secretary's Notes of a Conversation Held in M. Pichon's Room at the Quai d'Orsay, Paris, on*

Monday, 3 February, 1919, at 11 a.m. 10 Kasım 2022 tarihinde Office of the Historian: <https://history.state.gov/historicaldocuments> adresinden alındı.

FRUS. (3 Şubat 1967). *Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State*. 12 Ekim 2022 tarihinde FRUS Web sitesi: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d253> adresinden alındı.

FRUS. (4 Aralık 1918). *The Paris Peace Conference, 1919, vol.II, The Minister in Greece (Droppers) to the Acting Secretary of State*. 9 Kasım 2022 tarihinde Office of the Historian: <https://history.state.gov/historicaldocuments> adresinden alındı.

FRUS. (8 Ağustos 1964). *Telephone Conversation Between President Johnson and Secretary of Defense McNamara*. 15 Mayıs 2022 tarihinde Office of the Historian: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d109> adresinden alındı.

FRUS. (9 Haziran 1964). *Telephone Conversation Between President Johnson and the Under Secretary of State (Ball)*. 15 Mayıs 2022 tarihinde Office of the Historian: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d111> adresinden alındı.

FRUS. (9 Ağustos 1964(a)). *Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State*. 15 Mayıs 2022 tarihinde Office of the Historian: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d112> adresinden alındı.

FRUS. (9 Kasım 1964). *Memorandum of Conversation*. 18 Mayıs 2022 tarihinde Office of the Historian: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d164> adresinden alındı.

Gazioğlu, A. (1960). *İngiliz İdaresinde Kıbrıs: Statü ve Anayasa Meseleleri*. İstanbul: Ekin Basımevi.

Gazioğlu, A. (2000). *Enosis Çemberinde Türkler*, (2. baskı). Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP).

Gladstone, W. E. (1878). *England's Mission: Politics for the People* (cilt 1). London: John Hodges.

Göktepe, C. (2005). The Cyprus Crisis of 1967 and Its Effects on Turkey's Foreign Relations. *Middle Eastern Studies*, 41(3), 431-444.

Gözmen, T. (1 Nisan 1961). *Belediye Sınırları İçinde Sorumlu Kimlerdir?* Bozkurt.

Güresin, E. (10 Ekim 1964). *Çombe komedisi*. Cumhuriyet.

Güresin, E. (19 Aralık 1964). *Gerçeklerle yüz yüze...* Cumhuriyet.

Güresin, E. (28 Ekim 1965). *Hükümet ve gelecek*. Cumhuriyet.

Güresin, E. (7 Kasım 1964). *Ortak bildiri*. Cumhuriyet.

Hakimiyet. (17 Aralık 1954). *Yeni Valimiz geldi*.

Hakimiyet. (17 Kasım 1955). *Teleferik işinde İsviçreli Firma ile anlaşmaya varıldı*.

Hakimiyet. (18 Ağustos 1956). *Vali düünkü basın toplantısında seyahat intibalarını anlattı*.

Hakimiyet. (25 Mayıs 1956). *Dost ve kardeş İran Şahı ve Kraliçe Süreyya şehrimizi şereflendirdiler*.

Hakimiyet. (26 Aralık 1956). *Bursa Tiyatrosu gelecek Ekimde faaliyete geçiyor*.

Hakimiyet. (27 Mart 1955). *Vali İ. Sabri Çağlayangilin yaptığı basın toplantısı*.

Hakimiyet. (28 Eylül 1957). *Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu*.

Hakimiyet. (7 Eylül 1955). *Irak Kralı ile Bayar Pazartesi geliyor*.

Headlam-Morley, J. (1930). *Studies in Diplomacy*. London: Methuen.

- Hill, G. (2016). *Kıbrıs Tarihi: Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571-1948*. (çev. N. C. Serbest), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hofstötter, B. (2008). Cyprus under British Rule: An International Law Analysis of Certain Land Surveys and Land Assignments Between 1878 and 1955. *Chinese Journal of International Law*, 7(1), 159-196.
- Holt, W. H. (2019). *The Balkan Reconquista and Turkey's Forgotten Refugee Crisis*. Salt Lake City/Utah: The University of Utah Press.
- HR. SYS. (31 Aralık 1914). *Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakı meselesi*. kutu 2393, gömlek 5: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- Hür Söz. (10 Temmuz 1947). *Asaletli Vali Hazretleri Lord Winster'in Kıbrıs Halkına Hitap Buyurdukları Beyanname*. sayı:307.
- Hür Söz. (13 Ağustos 1948). *İstişare Meclisinin Son Toplantısı*. sayı: 638.
- Hür Söz. (15 Şubat 1947). *Kıbrıs Türk Kurumlarının Protestosu*. sayı: 177.
- Hür Söz. (17 Şubat 1947). *Bayraktar Meydanında Rumların Dünkü Tezarühatı*. sayı: 179.
- Hür Söz. (23 Mayıs 1948). *İstişare Meclisi Notları*. sayı: 570.
- Hür Söz. (24 Ağustos 1946). *Rumlar Harice Bir Heyet Gönderiyor*. sayı: 8.
- Hür Söz. (24 Ekim 1946). *Kıbrıs Liberal Haklar veriliyor*. sayı: 68.
- Hür Söz. (25 Ağustos 1946). *Rumlar Gayretlerini Artırıyor*. sayı: 9.
- Hür Söz. (25 Ekim 1949). *Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu kuruldu*.
- Hür Söz. (25 Kasım 1949). *Kıbrıs Milli Türk Birliğinin Protesto Telgrafı*.
- Hür Söz. (8 Kasım 1949). *KATAK ve Milli Parti Tek Bir Siyasi Birlik Halinde Birleştiler*.
- Hürriyet. (14 Ağustos 1967). *Kıbrıslı 5 Türk Rum mayını ile parçalandı*.
- Hürriyet. (16 Ağustos 1960). *Kıbrıs Cumhuriyeti doğdu*.

Hürriyet. (16 Ocak 1966). *Johnson'un Mektubu*.

Hürriyet. (22 Haziran 1964). *İNÖNÜ DÜN AMERİKAYA GİTTİ*.

Hürriyet. (27 Mayıs 1960). *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Millete Tebliği*.

Hürriyet. (27 Temmuz 1967). *PAPA İZMİR'DE*.

Hürriyet. (27 Temmuz 1967). *Rumlar, Kıbrıs'ın her yerinde taarruza geçti*.

Hürriyet. (29 Ocak 1966). *ERENKÖYDEKİ 504 TÜRK MÜCAHİDİ KIBRIS'I TERKETTİ*.

Hürriyet. (6 Eylül 1967). *Demirel Kollias'la KEŞAN'da Görüşecek*.

Hürriyet. (8 Ağustos 1967). *Kıbrıs'ta Rumlar tarafından Küçük bir Türk çocuğu ve annesi öldürüldü*.

İlgen, F. (2019). *Border Issues in the Eastern Mediterranean: An assessment on Turkey*. (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.

İlgen, F. (2020). Türk Siyasal Hayatında Çok Partili Hayata Geçiş Süreci: İç ve Dış Siyasette Yaşanan Gelişmelerin Genel Değerlendirmesi. *Journal of Universal History Studies(JUHIS)*, 126-147.

İnalcık, H. (1992). *Tazminat ve Bulgar Meselesi*. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık.

İnalcık, H. (2008). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İpekçi, A. (13 Aralık 1966). *ÇAĞLAYANGİL-TUMBAS GÖRÜŞMESİNDEN BEKLENEN*. Milliyet.

İpekçi, A. (13 Aralık 1966). *ÇAĞLAYANGİL-TUMBAS GÖRÜŞMESİNDEN BEKLENEN...* Milliyet.

İpekçi, A. (15 Aralık 1966). *DANIŞIKLI DÖĞÜŞ*. Milliyet.

İpekçi, A. (28 Ekim 1965). *BUNDAN İYİSİ OLABİLİRDİ*. Milliyet.

İstanbul Ekspres. (6 Eylül 1955). *Atamızın Evi Bomba ile Hasara uğradı*.

Karahun, T. (4 Kasım 1967). *Türk hükümeti ağırlığını koyarsa Rauf kurtulabilir*.

Ulus.

Kaya, F. (2018). *Türk Dış Politikasının ve Kıbrıs'ın Zorlu Dönemi*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi.

KDB. (11 Mart 1954). *Çanakkale Valisi İhsan Sabri Çağlayangil'in Sivas Valiliği'ne naklen tayini*. Kutu 135, Gömlek 21, Sıra 5: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

KDB. (12 Eylül 1962). *Kıbrıs Büyükelçisi Emin Dirvana'nın emekliye sevk*. kutu 166, dosya 42, gömlek 6: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

KDB. (12 Nisan 1957). *Bulunduğu ilde okulların yaygınlaştırılmasında başarı gösteren Bursa Valisi İhsan Sabri Çağlayangil'in takdirname ile taltifi*. Kutu 146, Gömlek 20, Sıra 12: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

KDB. (2 Aralık 1924). *İngiliz uyuşunu kabul etmeyip Kıbrıs'tan Anavatana göçeden Türklerin iskani*. kutu 12, gömlek 58, sıra 18: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

KDB. (28 Ekim 1954). *Sivas Valisi İhsan Sabri Çağlayangil'in Bursa Valiliğine, Mahalli İdareler Umum Müdürü Cemil Keleşoğlu'nun Denizli Valiliğine naklen tayinleri*. Kutu 137, Gömlek 89, Sıra 16: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

KDB. (30 Ocak 1965). *7 iyi niyet heyetimizde TBMM üyelerinin de görev almasının kabulü*. Kutu 183, Gömlek 7, Sıra 9: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

- KDB. (7 Aralık 1925). *Lozan Antlaşması gereğince, Türkiye'ye hicret etmek isteyen Kıbrıslıların iskan edilmeleri ile onlara sağlanacak arazi*. kutu 16, gömlek 77, sıra 6: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- KDB. (8 Nisan 1960). *Bursa Valisi Çağlayangil'in Tarımda Verimliliğin Artırılmasına Yönelik Çalışmalarından Dolayı Takdirname ile Ödüllendirilmesine Dair Kararnanme*. dosya no. 29-3/435: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- Keser, U. (2011). 21 Aralık 1963 Kanlı Noel, Kumsal Faciası ve Bugüne Yansımaları. *ÇTTD*, 11(23), 93-121.
- KGTY Meclis Başkanlığı. (26 Ocak 1970). *31 Ocak 1970 tarihli toplantı gündemi*. Lefkoşa: KKTC Meclisi Kütüphanesi.
- KGTY Meclis Zabıtları. (7 Ocak 1970). (dönem 1), Lefkoşa: KKTC Meclisi Kütüphanesi.
- KGTY Yürütme Kurulu. (7 Mayıs 1968). (32. toplantı), Lefkoşa: KKTC Meclis Kütüphanesi.
- Kızılyürek, N. (2002). *Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kinneir, J. M. (1818). *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the Years 1813 and 1814*. London: C. Roworth, Bell-Yard, Temple-Bar.
- Kohen, S. (16 Ağustos 1958). *Yeni İngiliz planı açıklandı*. Milliyet.
- Koliopoulos, J. S., & Veremis, T. M. (2004). *Greece The Modern Sequel From 1821 to the Present*. London: Hurst&Company.
- Korkut, F. (20 Ağustos 1946). *Bizi İşlerine Elverdiği Zaman Hatırlıyorlar*. sayı: 4: Hür Söz.
- Kotak, İ. (10 Aralık 1966). *YANKI: SİLAHLANMA*. Bozkurt.
- Küçük, F. (4 Nisan 1944). *Amele Birlikleri Doğarken*. Halkın Sesi.

LCA. (1878). *The Berlin Treaty and the Anglo-Turkish Convention*. Westminster: the Liberal Central Association.

Manizade, D. (21 Aralık 1966). *Düşünenlerin Düşünceleri: 21 Aralık Olaylarının Yıl Dönümünde Kıbrıs*. Milliyet.

Menteşoğlu, F. O. (31 Aralık 1949). *Kıbrıs Adası Hakkında*. İstiklal.

MGM. (14 Eylül 1938). *Kıbrıs'taki Türklerin durumu hakkında Kıbrıs Konsolosluğu'ndan alınan rapor*. kutu 124, gömlek 887, sıra 3: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

MGM. (14 Mayıs 1937). *Kıbrıs'taki Türk azınlığı hakkında Türk Konsolosluğu'nun sunduğu yazı*. kutu 124, gömlek 886, sıra 18: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

MGM. (4 Mayıs 1936). *Kıbrıs Milletvekili Necati Özkan'ın Kıbrıs Adası Türkleri hakkında verdiği bilgi*. kutu 124, gömlek 886, sıra 14: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

MGM. (9 Kasım 1931). *Kıbrıs hadisesi münasebetiyle Selanik İngiliz Konsoloshanesi önünde yapılan gösteri*. kutu 254, gömlek 712, sıra 44: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.

Middle East Institute. (1966). President Johnson and Prime Minister Inonu: Correspondence between President Johnson and Prime Minister Inonu. *Middle East Journal*, 20(3), 386-393.

Milliyet. (10 Ekim 1964). *Plaza: "Kıbrıs dünya meselesi haline geldi"*.

Milliyet. (10 Haziran 1966). *TÜRK-YUNAN GÖRÜŞMESİ RESMEN BAŞLADI*.

Milliyet. (13 Haziran 1958). *200.000 bin kişi Anıtkabir'de*.

Milliyet. (15 Mayıs 1966). *İkili görüşmeden Atina ümitli*.

Milliyet. (16 Haziran 1958). *ZMİR'DE DE 300.000 EGELİ DÜN KIBRIS'IN TÜRK*

OLDUĞUNU BİR KERE DAHA İLÂN ETTİ.

Milliyet. (16 Mart 1970). *YORGACIS ÖLDÜRÜLDÜ.*

Milliyet. (20 Haziran 1958). *Kıbrıs için Konferans teklif ettik.*

Milliyet. (21 Aralık 1956). *KIBRIS'A DAİR TÜRK GÖRÜŞÜ.*

Milliyet. (25 Ekim 1931). *Kıbrıs kıyamı bastırılabilir mi?*

Milliyet. (25 Eylül 1958). *Zorlu B.M.de İngiliz planını destekledi.*

Milliyet. (26 Ekim 1931). *Kıbrıs... M. Venizelos ve Ada'da çıkan son hadiseler.*

Milliyet. (26 Şubat 1965). *Plaza "görüşmeler yapılacak" dedi.*

Milliyet. (28 Ekim 1931). *Kıbrısta Vaziyet: Londra ve Kahireden gelen haberler birbirini tutmuyor.*

Milliyet. (29 Ekim 1931). *Kıbrıs'ta Vaziyet.*

Milliyet. (7 Ekim 1964). *Tarafsızlar, Kıbrıs için karar sureti hazırlıyor.*

Milliyet. (7 Kasım 1964). *Rusya, Kıbrısta "Ayrı" cemaatler tezine katıldı.*

Milliyet. (9 Mart 1970). *Makarios'a Havada Suikast Yapıldı...*

MMTD. (1 Nisan 1965). dönem 1, cilt 38, toplantı 1, 85. birleşim.

MMTD. (10 Kasım 1967). dönem 2, cilt 22, toplantı 3, 4. birleşim.

MMTD. (17 Haziran 1968). dönem 2, cilt 7, toplantı 1, 98. birleşim.

MMTD. (22 Aralık 1967). dönem 2, cilt 22, toplantı 3, 7. birleşim.

MMTD. (24 Aralık 1963). dönem 1, cilt 28, toplantı 8, 18. birleşim.

MMTD. (27 Mart 1970). dönem 8, cilt 4, toplantı 1, 61. birleşim.

MMTD. (3 Ağustos 1966). dönem 2, cilt 8, toplantı 1, 123. birleşim.

MMTD. (3 Ağustos 1966). dönem 2, cilt 8, toplantı 1, 123. birleşim.

MMTD. (3 Eylül 1964). dönem 1, cilt 32, toplantı 3, 130. birleşim.

MMTD. (3 Kasım 1965). dönem 2, cilt 1, toplantı 1, 5. birleşim.

MMTD. (30 Aralık 1963). dönem 1, cilt 24, toplantı 8, 20. birleşim.

MMTD. (31 Aralık 1963). dönem 1, cilt 24, toplantı 8, 21. birleşim.

MMTD. (4 Aralık 1967). dönem 2, cilt 22, toplantı 3, 12. birleşim.

MMTD. (4 Ocak 1967). dönem 2, cilt 11, toplantı 2, 28. birleşim.

MMTD. (5 Ocak 1967). dönem 2, cilt 11, toplantı 2, 29. birleşim.

MMTD. (7 Kasım 1965). dönem 2, cilt 1, toplantı 1, 7. birleşim.

Montgomery, A. E. (1972). The Making of the Treaty of Sevres of 10 August 1920.

The Historical Journal, 15(4), 775-787.

Nacak. (14 Nisan 1961). *Profesör HALİL İNALCIK Konferans Verdi.*

Nacak. (22 Şubat 1963). *Makarios "Eokanın gösterdiği yoldan ilerleyeceğiz" dedi.*

Nacak. (30 Kasım 1962). *Anayasa tatbik edilecek.*

Nacak. (7 Nisan 1961). *120.000 KIBRIS TÜRKÜ YEKVÜCÜT OLARAK TÜRK*

MECLİS GRUBU İLE BİRDİR-BERABERDİR.

Nadi, N. (13 Şubat 1959). *Peşin Hüküm Yok.* Cumhuriyet.

Nadi, N. (28 Mayıs 1955). *İngiltere seçimlerinde muhafazakarların zaferi.*

Cumhuriyet.

NATO. (12-14 Mayıs 1964). *Ministerial Communiqué: Final Communiqué.* 10 Mayıs

2022 tarihinde NATO On-line Library: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c640512a.htm> adresinden alındı.

NUCCA. (1878). *The Treaty of Berlin and the Convention of Constantinople* (cilt.

XXXV). Westminster: St. Stephen's Chambers.

Ortaylı, İ. (2010). *Türkiye'nin Yakın Tarihi.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Ortaylı, İ. (2018). *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası

Kültür Yayınları.

Ortaylı, İ. & Küçükkaya, İ. (2012). *Cumhuriyetin İlk Yüzyılı 1923-2023*. İstanbul:

Timaş Yayınları.

Örtülü, E. (1966). *Üç İhtilalin Hikayesi*. (2. baskı), Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Öymen, O. (2003). *Silahsız Savaş*. (4. baskı), İstanbul: Remzi Yayınevi.

Öymen, O. (4 Haziran 2022). 1965-1971 Yılları Arasında Türkiye'nin Kıbrıs

Politikası. (röp. yap. F. İlgen)

Özersay, K. (9 Eylül 2021). Kıbrıs Meselesi. (röp. yap. F. İlgen)

Öztoprak, İ. (1998). Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları. *Belleten*, 62(233), 207-232.

Resmi Gazete. (15 Mart 1931). *Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Hükümeti*

Arasında Aktolunan İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesinin

Tasdiki Hakkında Kanun. sayı 1748.

Rogan, E. (2015). *The Fall of the Ottomans*. New York: Basic Book.

Ryan, W. L. (20 Nisan 1955). *Makaryos komünistler hakkında ne diyor?* Cumhuriyet.

Safa, P. (20 Haziran 1958). *Bu ne biçim plan?* Milliyet.

Sertoğlu, M. (2011). *Mufasssal Osmanlı Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.

Sonyel, S. R. (1995). İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı (1878-

1960). *Belleten*, 59, 133-188.

Sönmezoğlu, F. (2011). Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler 1954-1975. *İstanbul*

Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 38(3-4), 223-255.

Stojanovic, M. D. (1939). *The Great Power and The Balkans 1875-1878*. Cambridge:

Cambridge University Press.

Szyliowicz, J. S. (1966). The Turkish Elections: 1965. *Middle East Journal*, 20(4),

473-494.

Şahin, E. (2012). *Türk Polisinden Seçme Biyografiler*. (cilt 3), Ankara: Emniyet Genel

Müdürlüğü Arşiv ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı.

Şükrü, A. (27 Ekim 1931). *Kıbrıs Hadisesi*. Milliyet.

Talat, M. A. (11 Mayıs 2022). Kıbrıs Meselesi. (röp. yap. F. İlgen)

TBMM Kavanin Mecmuası. (1942). *Lozan Sulh Muahedenamesinin Kabulüne Dair Kanunlar*. devre 2, içtima 1, cilt 2, Ankara: TBMM Matbaası.

TBMM Tutanak Dergisi. (24 Kasım 1951). dönem 9, cilt 6, toplantı 1, 50. birleşim.

TBMM Tutanak Dergisi. (5 Ocak 1965). dönem 1, cilt 4, toplantı 4, 7. birleşim.

TBMM Zabıt Ceridesi. (12 Eylül 1955). devre 10, cilt 7, içtima 1, 80. inikat.

TBMM Zabıt Ceridesi. (13 Haziran 1956). devre 10, cilt 12, içtima 2, 76. inikat.

TBMM Zabıt Ceridesi. (16 Aralık 1955). devre 10, cilt 8, içtima 2, 15. inikat.

TBMM Zabıt Ceridesi. (18 Şubat 1959). devre 11, cilt 7, içtima 2, 39. inikat.

TBMM Zabıt Ceridesi. (21 Mayıs 1955). devre 10, cilt 7, içtima 1, 79. inikat.

TBMM Zabıt Ceridesi. (23 Şubat 1954). devre 9, cilt 28, içtima 4, 48. inikat.

TBMM Zabıt Ceridesi. (25 Kasım 1956). devre 10, cilt 10, içtima 2, 44. inikat.

TBMM Zabıt Ceridesi. (28 Aralık 1958). devre 10, cilt 15, içtima 3, 22. inikat.

TBMM Zabıt Ceridesi. (28 Şubat 1959). devre 11, cilt 7, içtima 2, 48. inikat.

TBMM Zabıt Ceridesi. (4 Aralık 1957). devre 11, cilt 1, içtima 1, 10. inikat.

Terzioğlu, S. (28 Ekim 1965). *AP Grubunun Bilgiç kanadı kabineyi beğenmedi*.

Cumhuriyet.

The Gazette. (9 Temmuz 1878). *The Anglo-Turkish Treaty: The Ottoman Empire to be Guarded by England*.

The Glasgow Herald. (27 Ocak 1879). *Purchase of Cyprus By England*.

The New York Times. (26 Ekim 1931). *ANTI-BRITISH RIOTS CONTINUE IN*

TMZ. (16 Ağustos 1960). *Temsilciler Meclisi Zabıtları (16 Ağustos-15 Kasım 1960)*.

cilt 1, kısım 1, Lefkoşa: KKTC Meclisi Kütüphanesi.

TMZ. (16 Eylül 1960). *Temsilciler Meclisi Zabıtları (16 Ağustos-15 Kasım 1960)*.

Lefkoşa: KKTC Meclisi Kütüphanesi.

TMZ. (17 Kasım 1960). *Temsilciler Meclisi Zabıtları (16 Kasım-30 Aralık 1960)*. cilt

1, kısım 2, Lefkoşa: KKTC Meclisi Kütüphanesi.

TMZ. (30 Aralık 1960). *Temsilciler Meclisi Zabıtları (16 Kasım-30 Aralık 1960)*. cilt

1, kısım 2, Lefkoşa: KKTC Meclisi Kütüphanesi.

Toker, M. (3 Temmuz 1964). HAFTANIN İÇİNDEN: Seyahatin Bilançosu. *Akis*

Dergisi.

TRT Arşiv. (1970). 10970-2611-2-0103-00-1 no'lu görüntü dosyasından alınmıştır.

TRT Arşiv. (1975). 1975-1212-2-0101-90-1 no'lu dosyadan alınmıştır.

Uçarol, R. (2019). *Siyasi Tarih (1914-2014)*, (cilt 2). İstanbul: DER Yayınları.

UK Parliament. (19 Aralık 1956). *CYPRUS (LORD RADCLIFFE'S PROPOSALS)*. 2

Mayıs 2022 tarihinde UK Parliamentary Archives:

<https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1956/dec/19/cyprus-lord-radcliffes-proposals> adresinden alındı.

Ulus. (10 Aralık 1967). *İlk parti Yunan askeri Ada'dan ayrıldı*.

Ulus. (14 Kasım 1967(a)). *Yunanistan fiilen Ada'yı işgal etmiştir*.

Ulus. (14 Kasım 1967(b)). *31 Ekimden 12 Kasım'a kadar olay nasıl izlendi*.

Ulus. (16 Nisan 1964). *Alış-Veriş Türkten Yap Kampanyası*.

Ulus. (17 Kasım 1967). *Yunan Kralı, Makarios'a saat 3'te telefonla ateş kestirdi*.

Ulus. (18 Kasım 1967). *İhtiyarlar kurşuna dizildi ve gazla yakıldı*.

Ulus. (19 Kasım 1967). *Ankara'ya uçak savarlar yerleştirildi*.

Ulus. (27 Kasım 1967). *Çıkarma ihtimali, yerini pazarlığa bırakıyor!*

Ulus. (30 Aralık 1967). *Kıbrıs'ta geçici bir Türk yönetimi kuruldu*.

Ulus. (31 Aralık 1967). *Rumlar Türk Yönetimini gayrimeşru ilan etti*.

- UN Security Council. (13 Mart 1964). *Resolution adopted by the Security Council at its 1103rd meeting on 13 March 1964*. 8 Mayıs 2022 tarihinde United Nations Digital Library: <https://digitallibrary.un.org/record/607980> adresinden alındı.
- UN Security Council. (26 Mart 1965). *Reports of the United Nations Mediator on Cyprus to the Secretary-General*. (doc. no: S/6253), New York.
- UN Security Council. (4 Mart 1964). *Resolution 186 (1964) / [adopted by the Security Council at its 1102nd meeting], of 4 March 1964*. 8 Mayıs 2022 tarihinde United Nations Digital Library: <https://digitallibrary.un.org/record/112185?ln=en> adresinden alındı.
- UN. (11 Aralık 1965(a)). *First Committee 1407th meeting*. New York: United Nations General Assembly (Twentieth Session) Official Records.
- UN. (11 Aralık 1965(b)). *First Committee, 1408th meeting*. New York: United Nations General Assembly Twentieth Session Official Records.
- UN. (13 Aralık 1965(a)). *First Committee 1409th meeting*. New York: United Nations General Assembly (Twentieth Session) Official Records.
- UN. (13 Aralık 1965(b)). *First Committee 1410th meeting*. New York: United Nations General Assembly (Twentieth Session) Official Records.
- UN. (14 Aralık 1954(a)). *General Assembly official records, 9th session : 1st Committee, 750th meeting*. 18 Mart 2022 tarihinde UN Digital Library: <https://digitallibrary.un.org/record/800606?ln=en> adresinden alındı.
- UN. (14 Aralık 1954(b)). *General Assembly official records, 9th session : 1st Committee, 749th meeting*. 18 Mart 2022 tarihinde UN Digital Library: <https://digitallibrary.un.org/record/800435?ln=en> adresinden alındı.

UN. (15 Aralık 1954(a)). *General Assembly, 9th session : 1st Committee : 751st meeting, Wednesday*. 18 Mart 2022 tarihinde UN Digital Library:

<https://digitallibrary.un.org/record/800381?ln=en> adresinden alındı.

UN. (15 Aralık 1954(b)). *General Assembly, 9th session : 1st Committee, 752nd meeting, Wednesday*. 18 Mart 2022 tarihinde UN Digital Library:

<https://digitallibrary.un.org/record/800459?ln=en> adresinden alındı.

UN. (16 Aralık 1954). *Application, under the auspices of the United Nations, of the principle of equal rights and self-determination of peoples in the case of the population of the island of Cyprus*. 19 Mart 2022 tarihinde United Nations Digital Library: <https://digitallibrary.un.org/record/1307860?ln=en> adresinden alındı.

UN. (16 Aralık 1954). *Application, under the auspices of the United Nations, of the principle of equal rights and self-determination of peoples in the case of the population of the Island of Cyprus : report of the 1st Committee*. 20 Mart 2022 tarihinde UN Digital Library:

<https://digitallibrary.un.org/record/1307860?ln=en> adresinden alındı.

UN. (17 Aralık 1954). *Resolutions adopted on the reports of the First Committee*. 23 Mart 2022 tarihinde Dag Hammarskjöld Library: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/095/49/PDF/NR009549.pdf?OpenElement> adresinden alındı

UN. (18 Aralık 1965). *1402nd Plenary Meeting*. New York: United Nations General Assembly (Twentieth Session) Official Records.

UN. (5 Kasım 1965). *Twelve Hundred and Fifty Second Meeting*. New York: Security Council Official Records.

UNFICYP. (20 Kasım 2015). *ESTABLISHMENT OF UNFICYP*. 8 Mayıs 2022

tarihinde UNITED NATIONS PEACEKEEPING FORCE IN CYPRUS:

<https://unficyc.unmissions.org/establishment-unficyc> adresinden alındı.

Uslu, N. (2003). *The Cyprus Question as an Issue of Turkish Foreign Policy and*

Turkish-American Relations 1959. New York: Nova Science Publishers.

Uzunçarşılı, İ. H. (1954). Tersane Konferansı'nın Mukarreratı Hakkında Şura

Mazbatası. *Tarih Dergisi*, 6(9), 123-140.

Vatan. (10 Mart 1956). *Makarios tevkif edilerek sürüldü*.

Vatan. (16 Mart 1964). *Türkiye'deki Rumlarla ilgili bir karar*.

Vatan. (2 Temmuz 1956). *Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesine razı değiliz...*

Vatan. (20 Aralık 1956). *İngiltere Kıbrıs'a muhtariyet hakkı tanıyor*.

Vatan. (22 Aralık 1956). *MEVZUU: KIBRIS*.

Vitalis, V. (1992). Cyprus: divided people, divided hand. *New Zealand International Review*, 17(1), 12-17.

Woods, H. C. (1918). The Balkans, Macedonia and the War. *Geographical Review*, 6(1), 19-36.

Woodward, E. L. (1920). *The Congress of Berlin 1878*. London: H. M. Stationery Office.

Y.PRK.TKM. (H-07.07.1295). *Devlet-i Aliyye ile İngiltere arasında, Rusların*

hudutlarını genişletme teşebbüsleri halinde harekete geçecek bir ittifak

akdedildiği. kutu 2, gömlek 13: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

Başkanlığı.

Yalman, A. E. (14 Şubat 1957). *KIBRIS VE AMERİKA*.

Yellice, G. (2017). The American Intervention in the 1964 Cyprus Crisis and the Greek Political Reaction (February-August 1964). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(35), 367-401.

Yeni Ant. (10 Ocak 1960). *Bursalılar İsmet İnönü'yü dün tezahüratla karşıladı.*

Yeni Ant. (18 Ağustos 1956). *Vali dün Amerika görüşlerini anlattı.*

Yeni Ant. (23 Temmuz 1956). *Pakistan Cumhurbaşkanı Bayramı şehrimizde geçirdi.*

Yeni Ant. (28 Mayıs 1960). *Bursa Askeri Vali ve Belediye Reisinden Bildirilmiştir.*

YSK. (10 Ekim 1965). *13. Dönem Milletvekili Genel Seçimi*. 23 Mayıs 2022 tarihinde

Yüksek Seçim Kurulu Resmi Sitesi:

https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1965MilletvekiliSecimi/1965_Secim_Sonuclari.pdf adresinden alındı.

Yüksel, T., & Başaran, Ş. (10 Haziran 1958). *KIBRIS'TA DURUM İÇ HARB ŞEKLİNİ ALDI*. Milliyet.

EKLER

EK-1: Çağlayangil'in bir ziyareti (İhsan Sabri Çağlayangil Kişisel Arşivi)

EK-2: Çağlayangil'in çeşitli ziyaretleri (İhsan Sabri Çağlayangil Kişisel Arşivi)

EK-5: İsmet İnönü (KKTC Milli Arşivi)

EK-6: Bozkurt Gazetesi 19 Nisan 1965 tarihli sayısı (KKTC Milli Arşivi)

KIBRIS GEÇİCİ TÜRK YÖNETİMİ
MECLİS BAŞKANLIĞI

Lefkoşa
26 Ocak 1970.

Sayın Meclis Üyesi,

K.G.T.Yönetimi Meclisi'nin 31 Ocak 1970 Cumartesi günü ö.s. saat 2.30'da yapacağı toplantıya teyifiniz saygı ile rica olunur.

Meclis Başkanı,

DR. ORHAN MODERRİSOĞLU.

Gündem:

Bölüm:A

- 1- Kıbrıs'ı İzinsiz Terkedenler hakkındaki Kural Tasarısı.
- 2- Tıp Kayıt (Tâdil) Kural Tasarısı.
- 3- Diğ hekimleri Kayıt (Tâdil) Kural Tasarısı.
- X 4- 1969 Öğretmenler Kural Tasarısı.
- 4 5- Eczacılık ve Zehirler (Tâdil) Kural Tasarısı.
- 5 6- Hastabakıcılık ve Ebelik (Tâdil) Kural Tasarısı.
- 6 7- 1969, Kıbrıs Türk Cemastına Mensup Olmayan şahıslara Gayrimenkul Mal Satışını Meneden (Tâdil) Kural Tasarısı.
- 7 8- 1969, Köpekler Kanunu (Tâdil) Kural Tasarısı.
- 8 9- 1967, Kira Tanzim ve Murakabe (Geçici Hükümler) Kanununu Tâdil Eden Kural Tasarısı.
- 9 10- 1970, Belediyeler (Tâdil) Kural Tasarısı.
- 10 11- 1970, Mahalli İdare ve Mensupları (Görev Sürelerinin Devamı ve Muteber Kılma) Kural Tasarısı.
- 11 12- 1970, Ateşli Silâhlar (Geçici Hükümler) Kural Tasarısı.
- 12 13- 1970, Telsiz Telgraf (Geçici Hükümler) Kural Tasarısı.
- 13.14- 1970, Seçimler (Türk Cemaat Meclisi Üye Sayısının Azaltılması) (Kural Tasarısı).
- 14.15- 1970, Disiplin Adliye Kurulları (Geçici Hükümler) Kural Tasarısı.
- 15 16- Sosyal Sigorta Kural Tasarısı.

Bölüm:B

7.1.1970 tarihindeki gizli oturumdaki konu ile ilgili gizli müzakere.

Bölüm:C

Sorular ve Cevaplar.

Bölüm:D

Kural Tasarılarının sunulması.

EK-7: KGTY Meclisi 31 Ocak 1970 tarihli toplantı gündemi (KKTC Meclis Kütüphanesi)

EK-8: Kıbrıslı Türk bir aile (KKTC Milli Arşivi)

EK-9: Makarios (KKTC Milli Arşivi)

EK-10: Kıbrıslı Türk Mücahitler (KKTC Milli Arşivi)

EK-11: St. Hilarion'da Kıbrıslı Türk Mücahitler, 1964 (KKTC Milli Arşivi)

EK-12: Osmanlı dönemi Kıbrıs Türkleri (temsili) (KKTC Milli Arşivi)

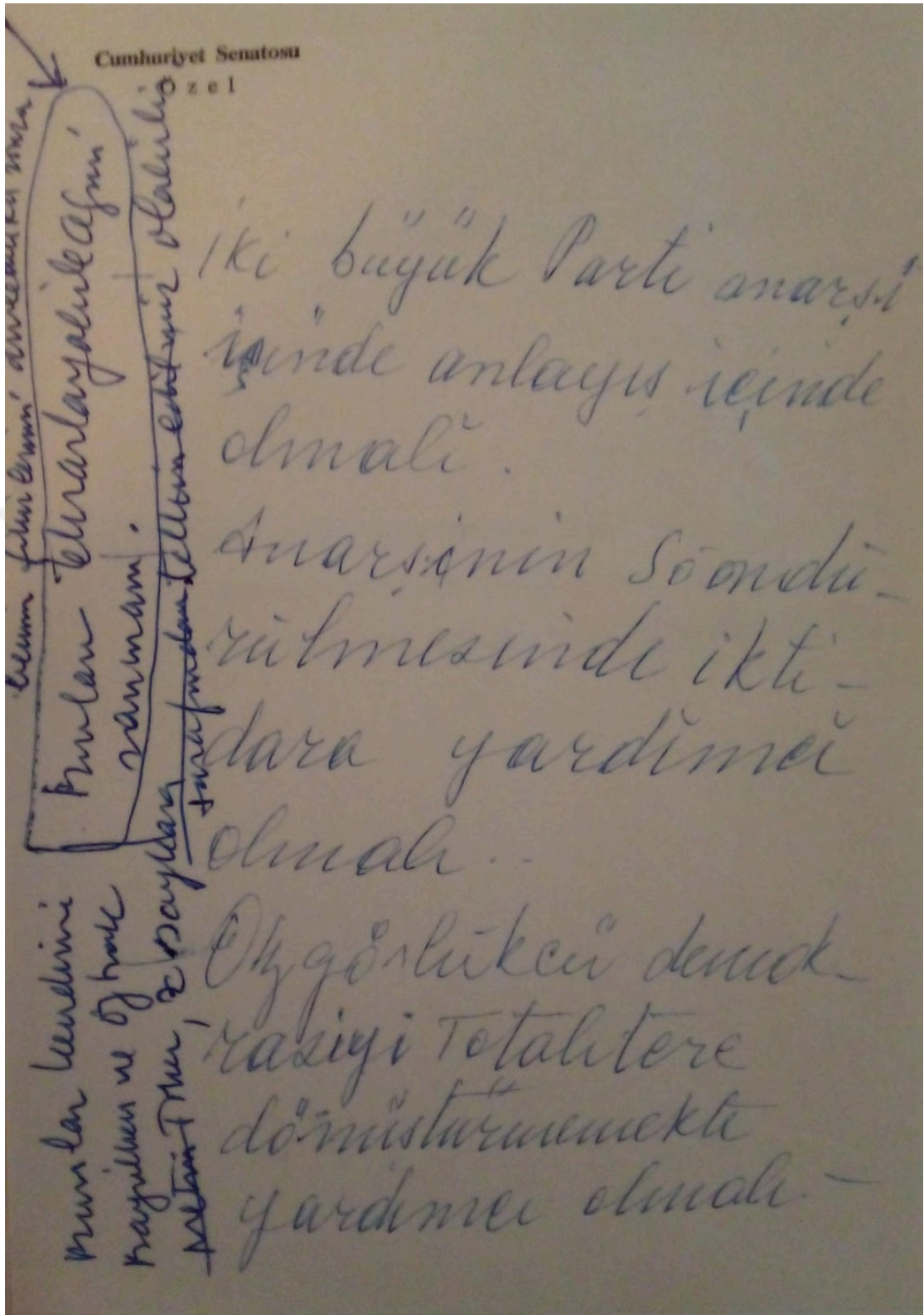
EK-13: Kıbrıs'ta çıkarılan Türklere ait toplu mezar-1 (KKTC Milli Arşivi)

EK-14: Kıbrıs'ta çıkarılan Türklere ait toplu mezar-2 (KKTC Milli Arşivi)

EK-15: Kıbrıs'ta Türklere ait toplu mezar bölgelerinden biri

EK-16: Haziran 1979 tarihli İhsan Sabri Çağlayangil'e ait el yazısı (İhsan Sabri Çağlayangil Kişisel Arşivi)

TRY OF FOREIGN AFFAIRS
 MINISTER

Cumhuriyet Senatosu A.P.
 Grup Başkanlığına

22.2.1979 tarihli grup toplantısında,
 uluslararası kuruluşlara grubumuzu
 adına katılacak temsilcilerle ilgili
 olarak Sayın Nuri Ademoglu'nun
 yaptığı konuşma, yıllardır uşün-
 tüşümü çektiğimizi bir hususa
 dile getirdi. Ben de bu vesileden
 faydalanarak, konuyla ilgili
 düşüncelerimi açıkladım.
 Yapılan seçimlerde bana da
 göre tercih edildi.

EK-17: 22 Şubat 1979 tarihli İhsan Sabri Çağlayangil'in el yazısı (İhsan Sabri
 Çağlayangil Kişisel Arşivi)

EK-18: Çağlayangil'e ait polis üniformalı Dersim'de çekilmiş bir fotoğraf (İhsan Sabri Çağlayangil Kişisel Arşivi)